ספר

והגאון מלובלין

פרקי חייו ולקט מתורתו של
גאון ישראל שר התורה

רבי שניאור זלמן פראדקין זצוקללה"ה

בעל שו"ת „תורת חסד"
גאב"ד פאלצק, לובלין וירושלים ת"ו

מאת

הרב י. חננאל

ירושלים ת"ו

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

©
כל הזכויות שמורות

יוצא לאור על־ידי
כולל חב"ד
לצדקת רבי מאיר בעל הנס
בנשיאות כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש
רחוב עין יעקב 13 ירושלים ת"ו
ת.ד. 5108 טל. 285788

דברים אחדים

שפר חלקה של ירושלים עיר הקדש שמאור גדול זה שהעניק חמה בקומתו איווה אותה למושב לו בעשור האחרון לשנות חייו בפלטרין של מלך, עיר קדשנו ותפארתנו. בתקופה זו הקרין מאורו על כל יושבי ירושלים, הוא הודם זיום ותפארתם.

ומה מאד תמוה שעד כה לא ראו אור פרקי תולדות חייו, דבר שזקני חסידי ירושלים התריעו עליו רבות, וחסרונו בולט כל כך ביחוד כאשר ירושלים נסקרת מכל פנותיה וזויותיה בספרים שונים, ודוקא אותה אלומת אור גדולה בחיי ירושלים של מעלה לא מוצגת לשוחרי דברי ימי עיר הקדש.

השיר והשבח להשי״ת שזכינו עתה לתקן, במדת מה, את המעוות, בהוצאת ספר זה הכולל תולדות הגאון החסיד זצוק״ל ופרקי חייו ולקט מתורתו, שנקבצו ממקורות שונים לפונדק אחד ומהוים השלמה לשני ספריו הגדולים „תורת חסד״.

וכאן מקום להודות לידידנו החוקר והסופר הנודע הרה״ח ר׳ חיים שי׳ ליברמן מניו יורק שהעמיד לרשותנו את דרשת הרב בלובלין שלא היתה בנמצא ומופיעה כפרק מיוחד בספרנו.

ואנו תקוה שהצבור הרחב יקבל את הספר בהערכה והוקרה הראויה, וזכות גאון וחסיד עליון זה תגן עלינו ועל כל ישראל ועל ירושלים.

הנהלת

כולל חב״ד באה״ק ת״ו

בנשיאות כ״ק אדמו״ר שליט״א מליובאוויטש

ירושלים ת״ו

תוכן העניינים

דברים אחדים 5

עם הספר 7

פרק ראשון — **העילוי מלאדי** 11

הבטחת אדמו"ר הזקן — ברכת ה„צמח צדק" — ילד פלא — הויכוח עם המלמד — אירוסיו.

פרק שני — **בהיכל הצמח צדק** 17

בני היכלא — תיאורו של רבי יעקב קאדנער ועדות ה„ערוך השלחן" — היפך משנה מפורשת — רש"ז מתעלף בחדר הצמח צדק — אוזר ישראל בגבורה — מהי בקיאות — היחידות האחרונה אצל הצ"צ — הצ"צ מתגלה אליו מדי שנה — ממכתבי אדמו"ר מהר"ש.

פרק שלישי — **אצל רבי אליהו יוסף מדריבין** 25

תלמיד רבי מנשה מאיליא — פאלצק מרכז לתורה ולחסידות — בעל ה„אוהלי יוסף" — מפעלותיו בארץ ישראל — הערצתו בקרב גאוני ירושלים — מלחמתו נגד ההשכלה — רש"ז רבה של פאלצק.

פרק רביעי — **רבה של לובלין** 33

שושלת רבני לובלין — לובלין מחפשת רב — ר' שניאור זלמן מגיע ללובלין — עם רבי צדוק הכהן — פועל ישועות — שרי המלוכה מבקרים בביתו.

פרק חמישי — **תל תלפיות** 41

הגאון מסוכטשוב מבקר אצל הרב בלובלין — העילוי מרוגאטשוב בא ללמוד תורה מפיו — הרבנים שהוסמכו על ידו — פרק בדרכי ההוראה — המגיד מקוזניץ עובר לפני התיבה בביהכנ"ס של המהרש"ל.

פרק ששי — **נשיא ירושלים** 47

הרב עולה לירושלים — גדולי עיר הקדש מקבלים פניו — מקים את בי״ד החסידים — רבי ישעיה ברלין בונה דירת פאר עבורו — נשואיו בזוו״ש ומפגש כל גדולי התורה — התמנותו כאב״ד ונשיא ירושלים.

פרק שביעי — **במערכות משמרת הדת** 59

מקים את „ועד משמרת הקדש״ — דו״ח הועד — מלחמתו על החינוך החרדי — נגד פריצת גדר מנהגי ישראל.

פרק שמיני — **תפארת ציון** 65

תיאור דמותו — סדר הנהגתו — ההספד על השר הבארון — התעלול שהסעיר את ירושלים.

פרק תשיעי — **בחברון** 71

הרופאים מייעצים לו לעבור לחברון — תושבי חברון מקבלים פניו ברוב שמחה — הרב שב לירושלים.

פרק עשירי — **תורה לשמה** 73

הצמח צדק מעיד על תורתו של רש״ז שהיא לשמה — רבי יהושע מבעלזא בא לשמוע קול תורה לשמה — ה„אבני נזר״ מתפעל מאופן לימודו.

פרק אחד עשר — **פלא דורות** 75

ספורו של רבי יוסף צבי דושינסקי — בקיאות בלתי מצויה — תפיסתו החדה — כל הקשה יביאון אליו — רבי יוסף חיים זוננפלד מפליא את זכרונו המיוחד — חידוש מן ה„צאינה וראינה״.

פרק שנים עשר — **צדיק מושל ביראת אלקים** 83

ותגזר אומר ויקם — המואזין שנשתתק — תפלת רבי חנינא בן דוסא — פרישותו וקדושתו — האבני נזר שולח אליו להוושע — מופת כפול — מעשה נורא בירושלים.

פרק שלשה עשר — **תורת חסד** 89

פוסק הדור — ספריו „תורת חסד" — נפלאות בדרך פסיקתו — הדרשה הראשונה בלובלין.

פרק ארבעה עשר — **אשכבתא דרבי** 93

הוראת רבינו הצמח צדק לחזור על משניות בע"פ — ותשחק ליום אחרון — תיאור הסתלקותו ע"י רבי יעקב אורנשטיין — כנתינתה מסיני כך נטילתה — הלוית הרבבות — הספדו של הרב מדובראוונע — בשמים התעסקו עם פטירתו — מצבתו.

פרק חמשה עשר — **עם גדולי דורו** 103

אדמו"ר מהר"ש על רבי שניאור זלמן — רבי חיים מסאנדז על תורתו — עם רבי אברהם מסוכטשוב — אדמו"רי לובלין — הגאון מהרנסטפול מבקשו לפסוק בעניני חלוקה — עם הגאונים בעל הרי בשמים ובעל שערי דעה — גאוני ירושלים נועצים בו בעניני הלכה — הישא־ברכה והשדי חמד — האדמו"רים מלעלוב ומברניב.

פרק ששה עשר — **משפחת הגאון** 111

בניו רבי שלמה ורבי דובער — נכדו רבי אליעזר רבה של סטריי.

פרק שבעה עשר — **הדרשה הראשון בלובלין** 115

פרק שמונה עשר — **תורת חסד חלק שלישי** 151

בעניני זרעים — בהלכות מילה — תיקוני עירובין — מכירת שדות לעכו"ם בארי"י — עדי קדושין מחללי שבת — בעניני חופה — ביאור בספרו תורת חסד.

פרק תשעה עשר — **מתורתו של רבי שניאור זלמן** 187

פרק עשרים — **הסכמות** 193

פרק עשרים ואחד — **מאגרותיו** 197

מפתח שמות ספרים ואנשים 205

רשימת התמונות 204

עם הספר

זה ספר תולדות האדם הגדול בענקים, אביר הגאונים וחכם הרזים, גאון ישראל וקדושו, רבי **שניאור זלמן** זצוקללה"ה, בעל שו"ת „תורת חסד", רבה של פאלצק עיר ואם בישראל, גאב"ד לובלין המעטירה ונשיא ירושלים.

רבי שניאור זלמן, מגדולי תלמידי רבינו הגדול כ"ק אדמו"ר בעל הצמח צדק זיע"א והארי בחבורת גאוני דורו, נודע ביהודא ובישראל גדול שמו כאחד מיוחד בקרב גדולי הדורות, ספריו הבהירים משמשים יסודות איתנים בספרות הפסק וההלכה ושם קדשו נישא בפי כל בחרדה וביראת כבוד לתהלת נצח. אעפ"כ טרם נכתבו קורות חייו ודברי ימיו עלי גליון למען ידעם הדור האחרון. וזכור אותם אישי התורה הדגולים לטוב, הגה"צ רבי ישראל יצחק הלוי רייזמן זצ"ל דומ"צ ירושלים והגה"ח רבי משה ארי' ליב שפירא זצ"ל ראש ישיבת תורת אמת שזכו בצעירותם להתחמם באורו של הגה"ק זצ"ל וכל ימיהם נצטערו על שזכר אותו גאון וקדוש לא הוחק בדברי הימים. לבקשתם העליתי הדברים על הכתב, אותם קבלתי מפיהם ומפי סופרים וספרים. ועתה רחש לבבם הטהור של העומדים בראש כולל חב"ד בארה"ק ת"ו לעשות נפש לפטרון הכולל באותה תקופה, בעל התו"ח נ"ע, ולהדפיס רשימות אלו לזכות בהן את ישראל.

התודה והברכה לכל אלו שסייעו למילוי המשימה. תשו"ח ביחוד לידידי הרה"ג וכו' ר' שמואל מ"מ שניאורסון שליט"א שצירף חומר חשוב לספר.

זכותו של גאון ישראל נ"ע תגן בעדנו תמיד כל הימים.

המחבר

בס"ד, ה' ניסן תשל"ז,
ע"ה שנה להסתלקות התו"ח זיע"א.

צולם ברשות בית הספרים הלאומי בירושלים.

העילוי מלאדי

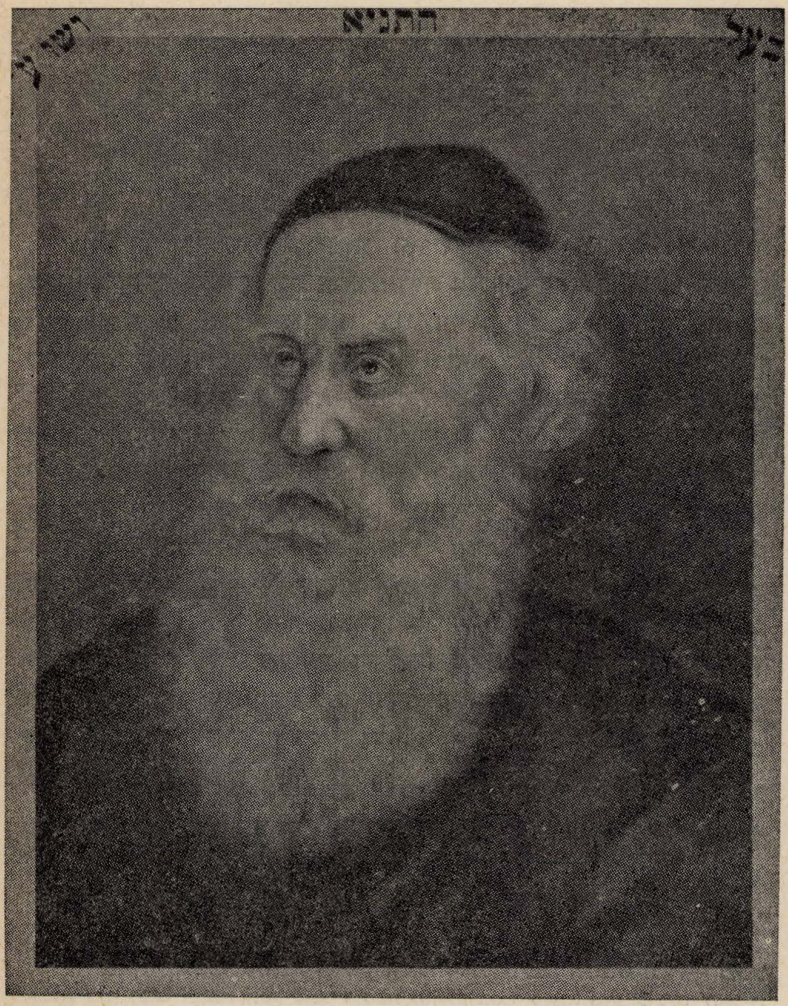
העיירה לאדי שוכנת במחוז הוריץ פלך מוהילוב על נהר מירה. בתיה מעטים. כמה מאות בלבד, ודלת אוכלוסין היא. מספר יושביה אינו עולה על שלשת אלפים נפש. עיירה קטנה זו זכתה להיות ערש התנועה החב״דית מיסודו של רבינו הגדול רבי שניאור זלמן בעל התניא והשלחן ערוך. אותה איוה למושב לו לאחר שנות הסער והמחלוקת הקשה שקפצה עליו בגין הפצת אור תורת רבינו ישראל בעל שם טוב ותלמידו הגדול רבינו המגיד ממעזריטש. בשנת תקס״א, רווי צער ומכאובים, אך עטור נזר נצחון, הגיע רבינו הזקן ללאדי עם פמליא של כחמשת אלפי חסידים. כאן, בלאדי, החלה תקופת הרגיעה. בשנות תקס״ב—תקע״ב [1] ביסס ושכלל את שיטתו, זו שהיתה ברבות הימים לתנועת חב״ד. תלמידיו שכבר רבים היו, התפזרו, בשליחותו, על פני המדינה כולה להורות לעם את דרך ה׳. ושלא כבשנים שקדמו למאסרו בפעטרבורג, החל אף הוא, הרבי, לגלות צפונות רזין דרזין בשפע רב.

בלאדי קנה רבינו שם עולם ומזכרת נצח בפי כל הדורות ,,הרב מליאדי״. וגם לאחר שממשיכי דרכו בקדש, עברו לגור בליובאוויטש, נשתמר מקום חשוב מאד ל,,לאדי״ [2].

---

1. בתקע״ב בפרוץ מלחמת נפוליון וכאשר התקרב צבא הכיבוש הצרפתי לגבול רוסיא ברח רבינו ובשנת תקע״ג בכ״ד טבת נסתלק בכפר פיענא ומנו״כ בעיר האדיק. ראה באגרת הקדש לכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ,,התמים״ (ורשא) גליון ראשון. וב,,הרב מלאדי ומפלגת חב״ד״ חלק שני עמוד 127.

2. מאוחר יותר עבר לגור בלאדי אחד מבני רבנו הצמח צדק הוא הרה״ק רבי חיים שניאור זלמן ואח״כ בנו הרה״ק רבי יצחק דובער נ״ע ושם ניהלו עדתם. ועי׳ בספר ,,בית רבי״ ח״א פכ״ג.

כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע

גם רבי דובער, היה מחסידי לאדי, אולם כאשר הגיע רבינו ללאדי כבר לא היה בין החיים. כשהגיע הרבי ללאדי התעניין בשלום בתו היתומה, עליה שמע מרבי דובער שהיה בא אליו מלאדי שלש פעמים בשנה. מעשה שר' דובער בא אל הרבי עם ילדיו ואת הילדה האחת השאיר בלאדי. כאשר נכנס אל הרבי נשאל אם אלו כל ילדיו, והשיב שהשאיר בבית ילדה ואיידלע שמה. אמר לו הרבי: מדוע לא הבאת אותה לקבלת ברכה, והרי רואה אני שממנה יולד בן שיאיר כל העולם בתורתו ושמו יהיה כשמי[3]. עתה כשבא הרבי ללאדי חקר לדעת מהנעשה עם אותה ילדה, ושוב העניק לה ברכתו הקדושה שתוליד בן שיאיר את ישראל[4].

איידל זו גדלה ונישאה לאברך תלמיד חכם צנוע ונהנה מיגיע כפיו. חסידים מספרים כי אברך זה, ר' שלמה שמו, התפרנס ממלאכת הבנין. ומעשה שתוך כדי עבודתו ע"ג בנין אחד הבחין ברבינו ה„צמח צדק" שעבר דרכו. ומרוב פחד נפל. חייך אליו הרבי ה„צמח צדק" ואמר לו: וכי דב הנני שהנך נבעת מפני. וסיים: מאן דדחיל רבנן ליהוו ליה בנין רבנן[5].

ובשנת תק"ץ בחדש אדר נולד בן לרבי שלמה וזוגתו איידל, וכדברי רבינו הגדול בעל התניא נקרא שמו בישראל: שניאור זלמן.

כבר בהיותו תינוק, ניכר היה בו, כי אין זה ילד כשאר הילדים. ראו בעליל כי ילד זה ניחן בסגולות וכחות מיוחדים. ואין פלא שטעון ברכותיהם של צדיקים קדושי עליון אלו גדל הילד ויהי למופת.

מכל העיירות הסמוכות באו לליאדי לראות את חכמת הילד. ובהגיעו לגיל שלש בלבד תיארוהו כ„העילוי מלאדי". טרם הגיע לשנה החמישית כבר למד, משנה ותלמוד. בהיותו בחדר שאל את

---

3. „תולדות והתנהגות כ"ק אדמו"ר הגאון אמתי ציס"ע רשכבה"ג מהרש"ז לאדיער נבג"ם מלובלין" למשמשו ובן ביתו הרה"ח ר' דובער שפירא ז"ל. רשימתו כת"י בארכיון ההיסטורי של עירית ירושלים.

4. מפי הרב ר' שמואל אהרן שזורי בשם אביו.

5. הרב יוסף מינקוביץ ממונטריאול בשם רבי חיים מרדכי פרלוב ממלבורן (ע"ד מאחז"ל בשבת כ"ג. ועי' חדא"ג מהרש"א למכות י').

המלמד: מה טעם שעל הכתוב „ודבר ה' אל משה פנים בפנים (שמות תשא לג, יא)" מתרגם אונקלוס „ממלל עם ממלל", ואילו את הפסוק „אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים ברכה לד, י) מתרגם אונקלוס „אפין באפין"[6]? ולא היה מענה בפיו של המלמד. נענה הילד ואמר: ואני חושב שההסבר הוא כך: בפר' תשא עדיין היה משה בתוך ימי חייו, ואז הרי „לא יראני האדם וחי" ואי אפשר להיות שהיה „אפין באפין", מה שאין כן בפרשת ברכה שהתורה מדברת עליו לאחר הסתלקותו, היה „אפין באפין"...[3].

[illegible]

בהיותו לבן חמש ביקר רבינו ה„צמח צדק" בלאדי. וביקש להביא לפניו את הילד העילוי. כשבא בחנו בלימודו במסכת ביצה, ודיבר אתו בתורה במשך כשעתיים רצופות. אח"כ נתן לו מטבע רבע רו"כ (רובל כסף). כשלקח הילד את המתנה אמר לרבי: יש לי פליאה. בתנ"ך כתוב כשביקש שאול את האתונות שאל „איה הרואה" וכשמצאו נתן לאיש האלקים רבע כסף, ואילו כאן נותן

---

6. ועי' בתרגום יהונתן ופירושו שם.

איש האלקים רבע כסף? ה„צמח צדק" נתפעל מגודל חריפותו של הילד ובירכו: מובטחני שיהא גאון גדול בישראל[3].

בן שש כבר ידע בחכמות, והיה בקי במיוחד בהנדסה ואסטרונומיה. ועלה במעלות התורה והחכמה, בדרך הפלא ופלא. עד שרבינו הצמח צדק היה מבקרו כמה פעמים לעמוד מקרוב על חכמתו ותבונתו העמוקה[7]. באותה שנה כבר קפצו עליו נגידים וחשובים שנתנו עינם עליו לקחתו חתן לבתם. וזכה בו אחד מגדולי העיר צאשניק רל"ג שמו.

בן עירו שבערוב ימיו עלה לירושלים היה מעיד כי כשהיה שניאור זלמן בן עשר בלבד, פגע בו אדם אחד ברחוב ושאלו: אמור לי שניאור זלמן, מה מספר הלבנים בכותל שממול? נקב לו הילד מיד בסכום. ומה הופתע האיש כאשר מנה ומצא שאכן קלע הנער למטרה[8].

כשהגיע לגיל י"א כבר עיין בשאלות ותשובות בעניני עגונות, שרבינו הצמח צדק נתן לו לחוות דעתו...[3].

כשהתארס נסע לאוללע שם כיהן ברבנות הגאון המפורסם רבי אליהו יוסף רבלין מגדולי גאוני החסידים, ושם התעמק בתורה ובחכמה והיה לתלמידו המובהק של רבי אליהו יוסף.

מפעם לפעם ביקר בליובאוויטש, והיה לבן בית אצל הרבי בעל הצמח צדק. ואירע פעם שנקרעה טליתו של שניאור זלמן וביקש הרבי מהרבנית שתתפור אותו בעצמה, כי הנער שניאור זלמן „נפלא הוא"[9].

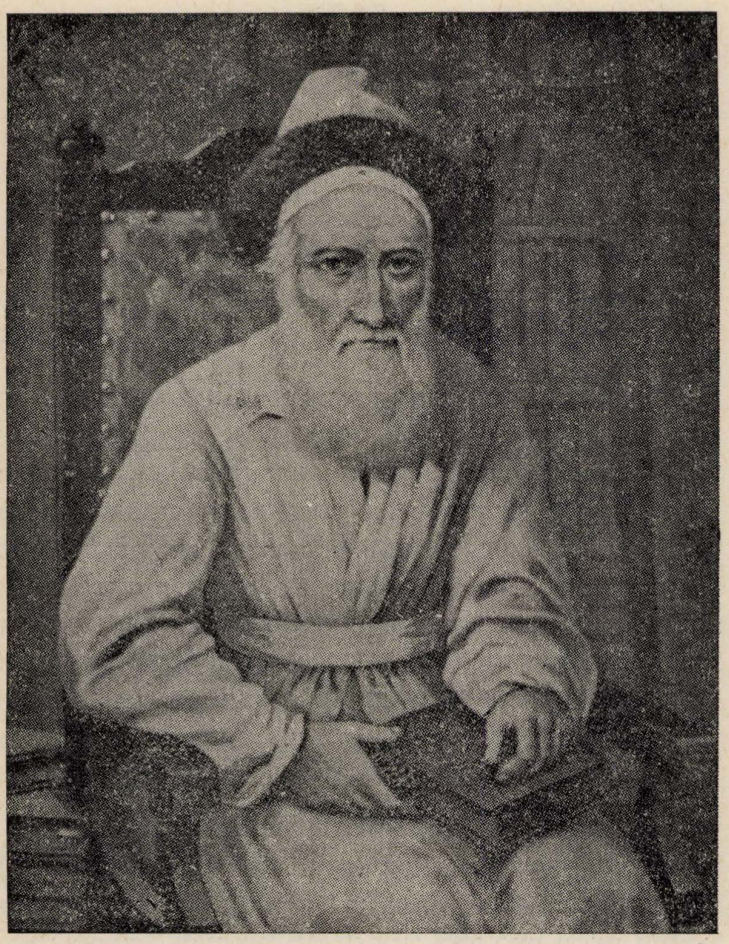
7. ברשימות הנ"ל ושם שהרבי הצ"צ התבטא עליו גדולות.
8. „שלשה עולמות" לר' חיים המבורגר בשם הרה"ח ר' משה קבלקין מלאדי.
9. מפי רבי ישראל יצחק הלוי רייזמן ז"ל.

בהיכל הצמח צדק

גם לאחר שנתמנה רבי שניאור זלמן לרבה של פאלצק ושמו הגדול הלך לפניו כאחד המיוחד בקרב רבני הדור, היה מבקר כמה וכמה פעמים בשנה את רבו הקדוש רבינו בעל הצמח צדק, ממנו ינק רוב חכמתו וקדושתו.

היכל הצמח צדק שבליובאוויטש, היה מלא בחכמים וסופרים, גדולי תורה וקדושי עליון. מפעם לפעם היו מבקרים בו גדולי החסידים, הגאונים והקדושים: רבי יצחק אייזיק מהומיל בעל חנה אריאל, רבי הלל מפאריטש בעל פלח הרמון, רבי יהודא ליב בטלן בעל זכר יהודא, רבי פסח ממאלסטובקע, רבי אליהו יוסף מדריבין בעל אוהלי יוסף, רבי נחמיה מדובראוונא בעל דברי נחמיה ועוד, שעוד יצקו מים אצל רבינו הזקן בעל התניא והשו״ע ובנו רבינו דובער אדמו״ר האמצעי. ונוספו עליהם עשרות רבות של צדיקים וגאונים ששתו בצמא את דבר נשיא ישראל שבאותו הדור. כאן מצא רבינו שניאור זלמן מקומו הראוי לו להוסיף ולהשתלם בתורה ובחכמה מפי הרבי הגדול וגדולי תלמידיו.

על אישיותו המופלאה של רבינו הצמח צדק מעיד אחד מגדולי זקני החסידים שחקק בעט את התרשמותו: ,,עטרת תפארת נפשנו הוא אדונינו מורנו ורבנו שר התורה הרב הגאון אמתי קדוש ישראל חילא דאורייתא רועה צאן קדשים אשר קשר כמה רבבות מישראל לתורת ה׳ ויראתו ואהבתו ורבים השיב מעון הוא המפורסם לשבח ולתהלה בכל קצוי ארץ אדמו״ר הקדוש **מנחם מענדל** נ״ע. הנה אף שידוע ומפורסם לכל עוצם נפלאות תורתו וקדושתו אך למזכרת להבאים אחרינו אשר לא ראו את אור הצח והבהיר אחקוק מעט

כ"ק אדמו"ר ה„צמח־צדק" נ"ע

מאיכות השגות תורתו וקדושתו הרמה אשר ידוע לנו בחוש הראות אשר הרחמן זיכה לנו לחסות בצל תורתו וקדושתו. והנה השגת תורתו ידוע ומפורסם שכל ספרי קדש המצוי במדינתנו בנגלה ובנסתר לא נעדר. וכן כל ספרי מוסר מגדול ועד קטן. וכן בספרי מחקרים מגדולי ישראל מגדול ועד קטן היה בקי יותר ויותר ממה שאנו בקיאים באדון עולם. וזה מובן לכל המעיין בחידושי תורה שהניח אחריו ברכה בכתבים הקדושים. ובקשתי שאל ידינני הקורא שמצד התפעלות להגדיל הענין יצא גיזום מה בלא מתכוין. חי נפשי כי נשמרתי מזה בתכלית השימור כי יראתי לנפשי כי גיזום מה לא יהיה לנחת לנשמתו הטהורה ומצד זה הוא המנהג בקרב אנ״ש שלא להספיד את הגדולים. ובאמת אל יהיה זה לפלא ולדבר זר בעיני הקורא כי ידוע לכל שבנערותו היה עילוי שבעילוים. ומבן י״ג שנה עד מלאת שנותיו הקדושים קרוב לשמונים היה כל ימיו סגור ומסוגר ולא פסק פומיה מגירסא יומם ולילה ממש כידוע לכל ובפרט ההצלחה מתורה לשמה בתכלית במדריגה עליונה. הנה אציין מה שהניח אחריו ברכה הוא ג״כ כמעט לא נעדר ספר בנגלה ובנסתר אשר לא גילה בו חדושים נפלאים. היינו מהידוע לנו על כ״ד ספרי תנ״ך יש בגינזי כתביו הקדושים פירוש על כל פסוק רזין כמוסים ע״ד הנסתר... גם פירוש על מגילת איכה ע״ד הנסתר כנ״ל. ועל מדרשים יש חידושים נפלאים... ובנגלה הניח ברכה פירוש הפלא ופלא על ו׳ סדרי משנה היינו מהות הפי׳ הוא על כל משנה כתב מאין הוא מקור הדין אם הוא דאורייתא כתב מאיזו פסוק הוא מקורו ואם הוא מדרבנן כתב הטעם ואח״ז כתב בקיצור הפלפול בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים עד אחרון שבאחרונים. עוד נמצא חדושים רבים על הד׳ ש״ע. עוד נמצא פי׳ על כל תרי״ג מצות על כל מצוה בפרט רזין דאורייתא והוא ג״כ מובן לכל. ועוד חיבור גדול על חידוש העולם בחקירות והשכלות נפלאות להסיר עיורון המכחישים בחידוש העולם וגם יש כמה אלפים בויגין אשר דרש דרש כל ימיו לפני עם ה׳...״ [1].

---

1. הרב רבי יעקב קאדנער „ספורים נוראים״. וראה בס׳ בית רבי, ושם הגדולים החדש.

וכזה יעיד עליו הגאון רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל ערוך השולחן [2] שביקרו בליובאוויטש למשך חדש ימים: „אשר בכל מקום שהיה הולך עומד ויושב היו ארבע אמות של תחום עמדתו רפודים וספוגים מתורה נגלית, מתלמוד, מפרשים, מפוסקים ומספרי שו"ת ומכל הספרות התלמודית והרבנית" עם היותו בנודע „אחד מגאוני תורת הקבלה" [3].

כשהיה בא לליובאוויטש היה נכנס להיכל הרבי ומשמיע בפניו דבר חידוש בתורה, או מציע איזו שאלה הלכתית שמתלבט בה. וסיפר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מה ששמע בעצמו מפי הגאון: באחד מביקוריו השמיע איזה חידוש וכשסיים נענה הרבי ואמר: הרי זה היפך משנה מפורשת. השתומם רש"ז והחל לסדר במחשבתו את ששה סדרי המשנה. כשלא מצא אמר לו הרבי שהיא משנה בסדר קדשים, ושוב עבר עליו ולא מצא. גילה לו הרבי שמפירוש משנה אחת יש להסיק ההיפך מחידושו. כשסיפר הגאון אותו מעשה, הוסיף: נוכחתי לראות מהי „תורה לשמה" [4].

פעם שלחו לביתו בפאלצק שאלה מסובכת שכבר נשאלו עליה שנים מגדולי הדור ואין פותר. הגאון שהה אז בליובאוויטש ועל כן העבירו בני משפחתו השאלה לליובאוויטש. כאשר היה הענין מסובך מאד החליט ליכנס עם זה להיכל הרבי. כשנכנס לעת ערב ביקשו הרבי לשוב אליו למחרת בוקר. כשנכנס פתח הרבי ירושלמי והראהו שיש לפשוט השאלה מירושלמי מפורש. התורת חסד נדהם ונפל מתעלף. הקיצו הרבי ואמר לו: „גם גאון יכול לשכוח ירושלמי". אך כדי להפיס דעתו הבטיחו שמעתה לא יצטרך לחפש

---

2. מקור ברוך לבנו הרב ברוך עפשטיין ח"ב פרק ל"ב.

3. שם פ"ב. וראה באריכות בספר „נשיאי חב"ד ובני דורם" על יחסם של גדולי דורו של רבינו הצמח צדק אליו, ועדות הגה"ק בעל הדברי חיים עליו שכל תשובה שלו בנגלה מכוונת גם ע"ד הנסתר.

4. לקוטי דיבורים ח"ב לקוט ט"ז. וראה גם בשיחת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ חגה"פ התש"ג שסיפור זה סיפר גם החסיד הרשב"ץ שמצא את הגרש"ז מסתובב באכסניה אנה ואנה ופניו בוערים, וכששאלו את סיבת הדבר סיפר לו הגאון את כל הנ"ל.

בספרים וימצא מבוקשו מיד. ומכאן הכח המופלא שהיה לו למצוא כל דבר מיד [5].

מעשה דומה היה מספר הרה"ק רבי זלמן אהרן (הרז"א) אחיו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב. הגאון בא לליובאוויטש בחנוכה וסר לבית בנו של הצמח צדק הוא כ"ק אדמו"ר מוהר"ש. כאשר נוכח בנו הרז"א הנ"ל שאין להגאון מנורת חנוכה העניק לו את שלו. ובתמורה לקח אותו הגאון עמו ליחידות. וסיפר הרז"א שכאשר נכנסו כיבדו הרבי בפירות, ונתעוררה שאלה בהלכה וכתוצאה מכך התפתח ויכוח ער בין הרבי ותלמידו. וכאשר הוכיח הגרש"ז לדבריו מירושלמי אמר הרבי שאדרבא מירושלמי זה יש להוכיח ההיפך. לאחר מכן נתברר שבתיבה אחת בירושלמי שהיה אצל הצמח צדק היתה הגירסא עם ו' ובדפוס אחר שהיה אצל התורת חסד היתה הגירסא בלי ו' [6].

בפי זקני החסידים מסופר שהרבי הצמח צדק חגר אותו באבנט ובירך: ברוך אוזר ישראל בגבורה [7].

ומעשה בגדול אחד בימי רבינו הצמח צדק שהביע פליאתו בפני הצ"צ על שאינו מצרפו לישיבות ד"ת כשם שמצרף את רבי שניאור זלמן והרי גם הוא בקי ולמדן כרש"ז וידיעותיו בהלכה הוא כב„אשרי". שאלו רבינו הצ"צ: כמה אותיות וא"ו יש ב„אשרי" ולא השיב. אמר לו הצמח צדק: ר' שניאור זלמן יודע גם את מספר האותיות, וזו היא בקיאות! [8].

כשהופיע הספר „לקוטי תורה" לרבינו הזקן בעל התניא עם הוספות וביאורים מאת רבינו הצמח צדק, נתבקש הגאון ר' שניאור זלמן, וכן החסידים הגאונים רבי פרץ חן גאב"ד טשרניגאוו ורבי יוסף תומארקין גאב"ד קרעמענצוק לתת הסכמתם שהופיע בספר בו הם מתוארים כ„חכמי זמננו".

---

5. מפי הרה"ג ר' חנני' יוסף הלפרין בשם אביו הרב ר' צבי זצ"ל ששמע מפי הגאון בעצמו. וראה בפרק „תורה לשמה" מ"ש בשם רבי אברהם איגר.
6. מפי הרה"ח ר' יהודא שמוטקין בשם זקנו.
7. מפי הרה"ח ר' יצחק אייזיק אייזן ז"ל.

כשנכנס רבי שניאור זלמן בפעם האחרונה ליחידות לרבינו הצמח צדק, בירכו רבינו, וכשיצא בכה רש"ז ואמר שמאופן ונוסח הברכה מבין שהיא האחרונה. ואכן כך הי' לאחר מכן נסתלק רבינו לשמי רום [8].

כמה גדולה היתה הערצתו לרבו הקדוש. כאשר שמע בערוב ימיו בשבתו בירושלים שאומרים על גדול פלוני שהוא גאון ועל גדול אחר שהוא גאון, נענה ואמר: הרבי, הוא היה גאון! [8].

וסיפר הרב הגאון ר' ליביש וועבר מגדולי הת"ח שבירושלים, שפעם נשא ונתן עם הגאון בסוגיא אחת בעניני חלה, ובתוך דברים תמה הר"ל: הרי יש ע"ז תשובה ערוכה בספר „צמח צדק" ומדוע איפוא אין רבינו מזכירה? השיב לו הגאון: יש אשר לפעמים צריך לומר שלא כדברי הרבי וע"כ איני מזכיר דעתו כלל שלא אהי' ח"ו כמורה הלכה שלא כדברי קדשו [9].

מרבינו הצ"צ קיבל את דרך הלימוד המיוחד של רבותינו הגדולים ללמוד כל דבר לפי הנגלה והנסתר גם יחד [10]. ובהיותו בירושלים והיה נוהג ללמוד ח"י פרקי משניות בכל יום אירע פעם שכשהגיע למשנה אחת התעמק בדביקות עצומה, ולאחר מכן גילה: פירוש משנה זו על דרך האמת קיבלתי ממורי ששמע מפי זקנו רבינו הזקן שקיבלה מפי רבו המגיד ממזריטש שקיבלה מפי רבו הבעש"ט [11]. זקני חסידי ירושלים יודעים לספר שרבינו הקדוש בעל הצמח צדק היה מתגלה אליו בכל ערב יום כפור. ובערב יו"כ

---

8. מפי הרה"ח ר' שמואל מ"מ שניאורסאהן בשם הרב החסיד הרע"ז סלונים ז"ל.

9. מפי הגרמ"ל שפירא ז"ל. ועי' בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' ק"ב בתשובה להרה"ק ר' הלל מפאריטש נ"ע: על מה שפלפל בדברי קדשו של כאאזמו"ר נ"ע אין הזמן גרמא כעת לעיין כי המוכ"ז עומד עלי למהר הכתיבה רק דרך כלל אני אומר שלמעשה ודאי יש לעשות הכל כמ"ש שם אף גם אם לא היינו מוצאים טעם כי מאד גבהו דרכיו מדרכינו. ועי' בשו"ת דברי נחמי' יו"ד סי' א.

10. ראה בשו"ת רבינו תורת חסד סי' ל"ה: „ובלא"ה כתב הרשב"א כו' ויש להם כוונה נסתרה ברוחניות וסודות התורה כידוע לי"ח".

11. מפי הגרי"י רייזמן ז"ל. וראה בספר „הרב מלאדי ומפלגת חב"ד (טייטלבום") ח"ב פי"ב, שרבינו הצ"צ מסר לרש"ז אב"ד דלובלין בשם רבינו הזקן על המשנה „ביצה שנולדה ביו"ט" שביצה נוטריקון י"ב צירופי הוי' ועי"ש שכ"כ בס' ערכי הכנויים. ועי' גם בס' קהלות יעקב.

אחד שמעה הרבנית שהוא משוחח בחדרו עם מאן דהו אף שידעה ששום איש לא נכנס אליו. כשנכנסה אליו אח"כ ראתה פניו בוערות כלפיד אש ואמר לה: הרי רבי היה כאן![12].

למרות זכרונו המיוחד במינו שכל התורה כולה היתה אצלו כמונחת בקופסא, היה עוסק יום יום שלש שעות בתורת רבו הצמח צדק, באמרו כי התקשרות לצדיקים לא תתכן ללא לימוד בתורתם תמיד[13].

לאחר הסתלקות רבו דבק בבנו כ"ק אדמו"ר הגאוה"ק רבינו שמואל (מהר"ש) והיה בין שלשת הגאונים שהכתירוהו לרבי ואדמו"ר[14]. מזמן לזמן היה מבקרו וקיבל מרותו עליו[15].

---

12. מפי הרה"צ ר' משה יהושע אייזנבך ז"ל והגר"א ברנשטיין מפי אביו הגרי"פ ז"ל. ועי' תענית כ"א ע"ב.
13. הרב שלמה אליעזר מרגליות מפי הגרא"ח נאה ז"ל.
14. בית רבי, לקוטי ספורים (פרלוב).
15. ממכתב הגרח"מ פרלוב בשם המשפיע רבי שמואל גרונם ז"ל.

אצל רבי אליהו יוסף מדריבין

ראשית דרכו בלימוד הבנת התורה היתה באוללע, בבית מדרשו של רב העיירה הגאון המפורסם רבי אליהו יוסף רבלין. ולימים עבר אתו לפאלצק. ועד יומו האחרון נשא שמו של רבו זה בתהלה ובהערצה.

רבי אליהו יוסף נולד לאביו החסיד המפורסם רבי ליב מאוללע שהיה מגדולי חסידי אדמו"ר הזקן בעל התניא. הוא היה חתנו של החסיד הנודע רבי צבי הירש מאולע, מי שהיה גם חותנו של הרה"ק ר' משה בן רבינו הזקן [1]. כבר בילדותו הביאוהו הוריו לרבינו הזקן כדי לספוג רוח טהרה וקדושה. תודות לכשרונותיו המצויינים השכיל ללמוד לקח ולהתענג מעמקי חכמת הנשר הגדול מאור התורה בדורו.

באותם הימים התפרסם שמו של הגאון העצום רבי מנשה מאוליע, מחריפי המוח שבדור. רבי מנשה שהיה ממקורביו של הגר"א מוילנא ומהיושבים ראשונה בשלחנו דבק במרוצת הימים ברבינו הגדול בעל התניא. בשל אישיותו המיוחדת וסגולותיו שבהן חונן הגאון ר' מנשה עוררה תפנית זו סערה גדולה בקרב הלומדים שבליטא. ר' מנשה הטיף לאחדות בקרב שתי המחנות וחיבר ספר מיוחד לשם כך בשם „פשר דבר" [2]. הברקותיו וחידודי שכלו היו לשם דבר בקרב הלומדים [3]. רבי אליהו יוסף החליט לקנות תורה וחכמה מגדול זה, והיה לתלמידו המובהק [3].

---

1. החתן השלישי הי' הרה"ח המפורסם רבי יצחק מאולע.
2. ווילנא תקס"א.
3. ראה במקור ברוך עפשטיין ח"ג פכ"ד. דברים בשם ר' מנשה ע' בתפארת ישראל למשניות ריש בבא מציעא ובהגהות הרש"ש לשבת ע"ג. וכן בפי' מעשה אורג (להרה"ק רי"א מקמרנא) אהלות פ"ב מ"ד פ"ג מ"ח.

כשנתמנה רבי אליהו יוסף לרב ואב"ד פאלצק, שהיתה עיר ואם בישראל, יסד בפקודת רבינו הצמח צדק בית מדרש לתורה ברוח חב"ד, ומובחרי התלמידים נשלחו ע"י הרבי ללמוד אצל ר' אליהו יוסף ולהשתלם בעבודת ה' בבית גדול זה[4]. ולבית מדרש זה הגיע גם רבי שניאור זלמן שהיה לבחיר תלמידיו. ואותו בחר ללמוד ביחוד והרעיף עליו שפע רב בתורה והלכה.

פאלצק, היתה אחד המרכזים הגדולים לתורה ולחסידות באותו הדור, כרבי נחמיה בכרך (בעל הדברי נחמיה) בדובראוונע, רבי הלל (בעל פלח הרמון) בבברויסק ובפאריטש, רבי יצחק אייזיק (בעל החנה אריאל) בהומיל, עמד גם רבי אליהו יוסף בראש עדה גדולה של חסידים ואנשי מעשה, בנשיאותם של כ"ק האדמו"רים רבינו דובער האדמו"ר האמצעי ורבינו מנחם מענדל ה„צמח צדק".

רבי אליהו יוסף שזכה בבחרותו לראות את פני הקדש, רבינו הגדול בעל התניא, ושלאחר הסתלקותו היה מגדולי מקושרי רבינו האמצעי[5] ואחריו רבינו הצמח צדק, היה נחשב לאחד מעמודי התווך של תנועת חב"ד, ואף התפרסם בעולם התורה כגאון גדול. „תורתו, בנגלה ובנסתר, וקדושתו וחסידותו, פרסמוהו לשם ולתפארת בין כל העדות ובין כל החוגים. פרסמוהו וחבבוהו, ויהי לא בלבד נערץ לכל, אלא אף אהוב לכל ורצוי לכל, והוא כשלעצמו בתום וענוה דרכו ואת צנועים נמנה ואת צנועים חכמה"[6].

בעל „בית רבי" מעיד עליו שהיה „גאון בנגלה ובחסידות ואין גומרים עליו את ההלל וכל אנ"ש עונין אחריו מקודש מקודש ויספרו ממנו גדולות גם בענינים רוחניים". הוא מצטט את אחד „מהרבנים נכדי רבנו" שהיה מעיד על רבי אליהו יוסף שיורד לעומק

---

4. בית רבי. ושם מציין שגם „הרה"ח המפורסם בדורנו ריח"ז יאנעווער זלה"ה גם אותו שלח אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע אליו וישב אצלו זמן רב ועל ידו נתקרב הריח"ז לאדמו"ר ובעסק החסידות והדברים ארוכים והריח"ז הי' רועד לשמו ולזכרו".

5. מקובל בקרב צאצאיו שבתחלה התקשר בהרה"ק ר' אהרן מסטראשלע נ"ע אך כשביקר שסעודת נשואין ושמע דא"ח מפי אדמו"ר האמצעי נשאר אצלו ודבק בו.

6. לשון הגרש"י זוין שליט"א במכתב לספר אוהלי יוסף על הש"ס (ירושלים תשט"ז).

דעת רבותיו יותר מאחרים, ובלשונו: „זיי טאנצין ארום דער ווארט און ער קריכט אריין אין ווארט (הם מרקדים סביב לענין ואילו הוא חודר לתוכו)". חסידים היו מוסרים משמו של רבינו הצמח צדק שהתבטא פעם: יש לי שני חסידים ומחצה, ואחד מהם היה רבי אליהו יוסף (המחצה היה הרה"ק ר' הלל מפאריטש כי מחציתו השני היה „רבי").

לאחר שנות כהונה ברבנות בקהלות גדולות, עלה רבי אליהו יוסף לארץ ישראל בשנת תר"ז עקב מחלה קשה שפקדתו. ובהקשר לזה מספרים: מחלתו היתה כזו שאם תהיה כמותה בבהמה מחלוקת היא בין הפוסקים שלדעת הבית יוסף כשרה ולדעת הרמ"א טריפה, החליט איפוא רבי אליהו יוסף: אעלה לארץ ישראל שם הבית יוסף „מרא דאתרא" והלכה כמותו, ולשיטתו הרי יש סכויים להחלמתי. וכך היה שחי בארי' קרוב לעשרים שנה.

רבינו הצמח צדק שהסכים לנסיעתו מינהו לבא כחו ועושה דברו בארץ הקדש. מפעם לפעם יצא לבקר את רבו, ויסופר שבביקורו בליובאוויטש יצא רבינו לקראתו כשב' נרות דלוקות בידיו [7].

רבי אליהו יוסף היה מראשוני שרי החסידות שהגיעו לירושלים בה השתקע. ערי הגליל היו מושפעות כבר מזיו אורם של מצוקי ארץ גדולי תלמידי המגיד הגדול ממעזריטש שישבו בהם. בחברון שכנו כבוד, חתנו של אדמו"ר האמצעי הרה"צ רבי יעקב כולי ואשתו הרבנית הצדקנית המפורסמת מנוחה רחל, וכן הרה"ק רבי שמעון מנשה חייקין מגדולי תלמידי אדמו"ר האמצעי ורבינו הצמח צדק שכיהן כרב העיר. הגאון מדריבין שאיוה למושב לו את ירושלים עיר הקודש ראה לפניו משימה להחדיר את הרעיון החב"די בעיר זו שהיתה מלאה חכמים וסופרים.

בירושלים התפרסם מאד בגדולתו וקדושתו כאחד הגדולים אשר בארץ, והצליח לעשות חיל להפצת תורת החסידות החב"דית. בפקודת רבינו הצ"צ נבנה על ידו בית המדרש „צמח צדק" המתנוסס ב"ה לתפארה עד היום הזה. מצודתו היתה פרושה גם בחברון שם יסד ישיבה והרביץ תורה ודא"ח לתלמידים הרבה.

בכח גדלותו העצומה בתורה ויראתו הקודמת לחכמתו התחבב על כל חוגי הישוב היהודי בארץ ישראל. כל גאוני התורה בארץ ישראל הוקירוהו והעריצוהו. במרוצת הזמן היה לאחד מראשי דברי הארץ. קשר הדוק ביותר שרר בינו לבין גאב"ד קאליש הגאון רבי מאיר קאליש בעל זית רענן, יחסי ריעות היו גם בינו לגדולי ירושלים ובראשם, הגאב"ד הגאון רבי ישעי' ברד"קי, הגאונים רבי ידידיה רפאל אבולעפיה, רבי יוסף זונדל מסלאנט, רבי נחום לעווי ועוד. גאוני תורה אלו אף שהיו נמנים על הפרושים ראו ברבי אליהו יוסף גאון וקדוש ומורם מעם [8].

ספרו „אוהלי יוסף" על הלכות צדקה קידוש השם ועוד, שהופיע בירושלים עורר רושם עז בקרב גדולי התורה שציינו במיוחד את יושר שכלו ובקיאותו הגדולה בכל מקצועות התורה.

בספרו זה אף בא לידי ביטוי מלחמתו העיקשת נגד המחדשים למיניהם שהופיעו אז בירושלים בנסיון ללכוד ברשת הכפירה נפשות טהורות של ילדי ישראל. בתשובה אחת המצורפת לספר מזכיר הוא לגנאי ולשמצה את מעלליו של המסית והמדיח פיליפזאן [9].

גם בעת זקנותו חדשיים לפני הסתלקותו חתם על כרוז מחאה יחד עם ראשי גדולי התורה נגד בתי לימוד לנערות אשר בימים ההם היה בזה משום פירצה בחומת הצניעות המקודשת לישראל מדור דור.

---

7. שמועות וסיפורים להרב ר' רפאל נחמן הכהן.

8. מבוא לספר אוהלי יוסף על הש"ס (ירושלים תשט"ז) ושם מספר בשם הרה"ח רמ"מ חייקין ז"ל מותיקי חסידי חב"ד שבחברון ששמע מזקני ירושלים שהגאונים ר"י ברדק"י ור"נ לעווי העריצו מאד את הרא"י ופעם התבטא ר' נחום באזני ר' ישעי': „אם ר' אלי' יוסף אומר כן אין לפקפק עוד כלל". וראה בספר „הצדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט" שלש תשובות ששלח הריז"ס לרבי אליהו יוסף.

9. התשובה הנ"ל ועכ"פ תמציתה, הופיעה ככרוז וחתם בו: „הכ"ד זעירא דמן כל הדואג לחבלי טרידין בפגעי הזמן עמוס התלאות שפיל ואזיל ועייזיהו מטייפין ומצפה לרחמי שמים ותשועתו כהרף עין והן כביר לא ימאס יפדה בשלום נפשינו כי ברבים אחזו תדירא לפ"ק לסדר המשפטים אשר תשים, או יחזיק במעוזו יעשה שלום אמן", הנני השפל אלי' יוסף בה"ר מוה"ר ארי' זללה"ה ריבלין „וכן הסכימו אחריו כל גדולי ירושלים ויצא הכרוז לאיסור".

וז״ל הכרוז:

בהתאספנו יחד אנחנו ראשי ומנהלי תו״ר ויחידי סגולה ורוב בנין ורוב מנין דכוללות אשכנזים ק״ק פרושים וק״ק חסידים הי״ו פעיה״ק ירושלים ת״ו, ראה ראינו כי עוד חוזר וניעור פעה״ק ת״ו ענין בית לימוד לנערות בנות ישראל בקיבוץ ובכנופי׳ להתלמד מלאכות ולימודיות ולשונות וגם תפלה עברית ודייטש ואשר על זה כבר גדרו גדר מזה לפני תשעה שנים בהסכם הרבנים גאוני הזמן אשר בתי לימוד לנערות כאלה וכן בתי לימודיות כאלה לנערים לא ישמע פעה״ק כלל וגזרו ע״ז בחרם דאורייתא ומאן ספון ורקיע לבטל דבריהם והננו באסיפתינו זאת לחדש הגזירה הזאת ולקבל על עצמינו ועל כל אנשי כוללותינו האשכנזים הי״ו דפה בחד״א על כל אשר ישנם אתנו פעה״ק כעת וארש יבואו עוד אל הק׳ כולנו יחד הננו בכלל האיסור הזה אשר לא יתערב מי ומי מכל כוללותנו האשכנזים מאיש ועד אשה מגדול ועד קטן לכנוס ולהכניס לבית לימוד ובתי חינוך כאלה אשר יתוועד ח״ו פה עה״ק לנערים או לנערות קו״ח לשניהם יחד ח״ו, הן על לשונות הן על מלאכות ולימודיות או אפילו על לימוד התפלה בלשון עברי ודייטש הן ע״י מלמדים אנשים או מלמדות נשים יהי׳ מי שיהי׳ חלילה לנו לעבור על החד״א ולהכניס צאצאינו אל הבתים האלה, כי אם שנלמד את צאצאינו כנהוג עד כה מימות אבותינו על דרך התורה ויראת ה׳ וכפי דרך הסלולה לנו משנות דור ובפרט לכוללתינו האשכנזים היושבים בעה״ק ירושלם ת״ו אשר כל מגמת בואינו לפה הוא לכלות שנותינו בתורת ד׳ ועבודתו ולהדריך את צאצאינו בנינו ובנותינו על דרך התורה והמצוה ועם שונים בל נתערב. וגם אחב״י המחזיקים במעוז שבתינו בקדש המפרנסים אותנו כל דעתם היא אשר נתנהג במנהגינו הקדושים והטהורים אשר לנו מימות עולם וחדשות בל נעשה בארץ. וקבלנו על עצמינו לעמוד על המשמר לחזק הגדר הזה בכל אשר לאל ידינו. וכל אשר יעבור על דבר ההסכמה הזאת ודאי כי נרדוף מלא על כל אשר בידו יהי׳ למחות באנשי ביתו ולא ימחה. וגם יהי׳ לאל ידינו לענוש בדבר החלוקות מצדקות אחב״י אשר דעתם דוקא על האנשים הוגי תורת ד׳ ומקיימי מצותיו. וכל השומע לדברינו ישכון בטח ושאנן, וד׳ ירחם על עמו

ונחלתו ויכלה הקוצים מכרמו ושדמתו ויחיש לגאלנו ויטה שכם כולנו לעבדו שכם אחד באמת ולבב שלם כיר״א.

הננו הבעה״ח יום ה׳ אייר **תרכ״ה** לפ״ק פעה״ק ירושלם ת״ו

נאם **אלי׳ יוסף ריבעלין** (בעל אוהלי יוסף)
נאם **אליעזר צבי קב ונקי**
נאם **בנימין דוד** מוילנא
נאם **משה יהודא ליב מעביל**
נאם.....

עוד כ־30 חתימות ביניהם: רבי יעקב ברלין מקומיר, רבי נחום משאדיק רבי דוד ליב בעל שבילי דוד, רבי אברהם שאג, רבי ארי׳ נאמן, ועוד.

(שם).

הרא״ל פרומקין בספר ,,תולדות חכמי ירושלים״ מקדיש עליו פרק מיוחד, ובו מתאר את רבי אלי׳ יוסף: הרב הגדול החריף המפורסם לגאון ולתפארת ר׳ אלי׳ יוסף רבלין מדריבין בה״ר מו״ה ארי׳ ליב תלמיד הגאון ר׳ מנשה אוליער... ומתלמידיו היה הגאון ר׳ זלמן מק״ק לובלין אשר התנוסס בילדותו לתפארה בק״ק לאדי״.

רבי אליהו יוסף נסתלק בי״ב תמוז שנת התרכ״ה ומנו״כ על הר הזיתים, ועל מצבתו נחרת:

פ״נ הרב הגדול חריף ובקי שנון בנגלה ובנסתר החסיד המפורסם אשר רבים הלכו לאורו ומאור תורתו וקדושתו הופיע להם להורותם דרך ה׳ וחידושי תורתו בנגלה ובנסתר אשר השכיל הלא המה בכתובים מו״ה אליהו יוסף ז״ל בהרב הג׳ מהור״ר ארי׳ ליב ז״ל מק״ק דריבין יע״א ונלב״ע יום ה׳ י״ב תמוז תרכ״ה תנצב״ה.

ב,,המבשר״ שהופיע אז בלעמבערג פורסם על דבר הסתלקותו:

ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה על אשר אבדה כלי חמדתה, קול נהי מציון על חורבן פעמים כי נלקינו בכפלים על הלקח ארון אלקים מאתנו הוא הרב המאוה״ג מעוז

ומגדול זקן שקנה חכמה אשר שם לילות כימים והגה בתורה מוה' אליה יוסף ריבלין זצ"ל... וזה תשעה עשר שנה מיום בואו הלום עיר הקדושה לשכון כבוד בארץ יהודא אשרי מי שראה פניו שנתן לו שלום והחזיר לו שלום הודנו נהפך למשחית שבחיו יספרו כל מכיריו כי היה הולך תמים ופועל צדק ואהב לרעו כמותו את הכנסתו פזר נתן לאביונים ואת בני ביתו אחריו השאיר בעירום ובחוסר כול...

ובספר הזכרון שהופיע בירושלים בשנת תרל"ד „ובו הספד על כמה צדיקים וגאונים שעלתה נשמתם השמימה משנת תרכ"ה ותרכ"ו", כותב על ראי"י:

„והעמוד השלישי הוא הרב הגדול בנגלה ובנסתר לו שתי ידות צדיק וחסיד מפורסם בדורינו כקש"ת מוהר"ר יוסף ריבלין מפלאצק זצלה"ה אשר הופיע מתורתו ועבודתו לכל יושבי ירושלים עה"ק ת"ו, אשר בצירוף שמו הקדוש מרומז כל הגלגולים כמבואר לעיל במאמר אליה"ו לעיל אשר לזה אפשר הטעם שנלקח מאתנו בקצרות שנים אשר הי' לערך בן ששים כי נשלמו תיקון גלגוליו ובעת גמר התיקון עלתה נשמתו לצרור בצרור החיים...".

*

רבי שניאור זלמן היה מכבד במדה מפליאה את שמו וזכרו של רבו הגדול, ובערוב ימיו כששכן כבוד בירושלים, כשנכנסה אליו נכדת הרא"י היה קם לכבודה והיה מעמיד כסא עבורה. ומעשה שבאו לבקש ברכתו עבור אחד מנכדי רבו שנשא שמו של הרא"י שחלה, הבטיח הגאון שבזכות רבו בעל השם בודאי יחלים, וכן היה[10].

---

10. מפי הרב החסיד ר"ל סלונים שליט"א. נכדת הרא"י היתה הרבנית פעשה הדסה הלפרין נ"ע, והמעשה הב' היה עם בנה הרה"ח ר' אליהו מיכל זצ"ל כשהיה בגיל שנתיים לערך.

11. החבצלת אייר תרס"ב.

12. ראה בספר „רבינו הצמח צדק".

רבה של פלאצק

בשנת תרט״ו מונה הגאון רבי שניאור זלמן תלמידו של רבי אליהו יוסף לרב ואב״ד פאלצק. למרות החלטתו לאחר נשואיו לא להתפרנס מרבנות, לא היתה ברירה לפניו לאחר שחותנו ירד מנכסיו ורבי שניאור זלמן ראה בכך אות מן השמים שעליו לקבל את הרבנות. רבינו הצמח צדק עודדו לכך, ואף הסתמך הרבה על פסקיו והוראותיו.

פאלצק שהיתה מרכז לחסידות חב״ד [11], ושכנה בה ישיבה שהוקמה ע״י רבנו הצמח צדק [12], העלתה קרנה בקבלת ר׳ שניאור זלמן לרב, וממנה יצאה הוראה לכל הערים סביבותיה.

כאשר עבר הגאון מפאלצק ללובלין בשנת תרכ״ח מילא מקומו תלמידו הגאון רבי אלעזר ברכהן בעל שו״ת ,,משנת רבי אלעזר״ שבמשך עשרים ושש שנים שימש בה כרב ואב״ד ואף הוא היה נחשב לגדול פוסקי ההלכה בסביבתו [13].

בפאלצק חיו גם כמה מגדולי חסידי ומשפיעי חב״ד ורבנים מובהקים שעמדו בקשר הדוק עם רבינו הגדול בעל הצמח צדק שאף ביקר בעיר זו [14].

---

13. הגר״א ברכהן זצ״ל נולד בשנת תקצ״ד. בפורים תרכ״ח עת מלאו לו ל״ד שנים נתקבל לרבה של פאלצק וביום כ״ז מנ״א תרנ״ג נפטר בעיר דובבלען שליד ריגא לשם נסע להתרפא ממחלתו הקשה. בספרו הגדול משנת רבי אלעזר בא לידי ביטוי התקשרותו הגדולה לרבינו הצ״צ. ואף שבלהט חריפותו אינו נושא פנים לכו״כ מגדולי האחרונים מזכיר את רבינו הצ״צ בהערצה ובהכנעה.

14. מהם נודעו: הגאון רבי יונה מפאלצק ראש הישיבה, הגאון רבי נתן, הגאון רבי מנחם נחום שעלה לירושלים ושמו נזכר כמי ששימש בבי״ד של החסידים בעיר הקדש בשנת תרט״ו, הגאון ר׳ אברהם טראקטירער מפלאצק שמוזכר בספר ,,ספורים נוראים״ למהר״י קאדנר ז״ל ועוד.

רבה של לובלין

מאז ומקדם היותה הרבנות בעיר לובלין הפולנית, מרכז עצבים ליהדות זו. לובלין היתה מוקד כח אדיר ממדים לכל ההתרחשויות ברחבי פולין היהודית. עוד לפני שלש מאות שנה היה מושב „ועד הארצות" בלובלין. וראשי גדולי ישראל אדירי התורה היו מתכנסים ב„יריד לובלין" לטכס עצות בבעיות שהיו עומדות על הפרק, לקבוע יסודות ותקנות לקהילות ישראל ולהורות הלכה ודין בשאלות שנויות במחלוקת[1]. כותבי קורות העתים מתארים מפגש גדולי הרבנים משנת ת"ח בביתו של ראש ישיבת לובלין[2] הגאון רבי העשל[3] ובו אנו מוצאים את גאוני התורה המפורסמים: רבי נפתלי כ"ץ בעל „סמיכת חכמים", רבי יו"ט ליפמאן הלר בעל „תוספות יו"ט", רבי שפטיל הורביץ מפוזן בעל „יש נוחלין", רבי דוד הלוי בעל „טורי זהב", רבי שמואל מקוידנוב בעל „תפארת שמואל", רבי שבתי כהן בעל „שפתי כהן" ועוד[4]. גדולי עולם אלו כהתוספות יו"ט, הש"ך והט"ז, טרחו ובאו ללובלין להיכלו של גדול הדור ר' העשל, כתרה של לובלין, כדי לקדם את פני הרעות והתהפוכות שהיו מנת חלקה של אותה תקופה קשה לישראל.

---

1. ראה על כך בהרחבה „יהודים ויהדות במזרח אירופה" לי. היילפרין.
2. „לובלין" לנ. שמן פ"ג.
3. הוא הגאון המפורסם מורם ומאורם של גדולי הפוסקים. ראה עליו בקונטרס אחרון ל„חנוכת התורה" לרח"ה ערזאהן ובארוכה על השתלשלות הדברים עד לקבלתו משרת ראש הישיבה כמ"מ אביו הגאון ר' יעקב אצל נ. שמן שם.
4. ראה בס' עטרת הלוים לר"פ פעסיס (ורשא תרס"ב) פ"ג, שלשלת זהב לרמ"א רפפורט (מונקאטש תרצ"א) פ"ט, ועוד.

כמה שנים לפני זה כיהן פאר כרבה של לובלין, הגאון הנודע רבי שמואל איידלס „המהרש״א״, שלאחר צאתו את לובלין מילא מקומו הגאון רבי נפתלי כ״ץ נכדו של המהר״ל מפראג. את כסא הרבנות המפוארת ירש המהרש״א מן הגאון הנודע רבי מאיר „המהר״ם מלובלין״, שקיבל את המשרה הרמה עם פטירתו של הגאון הנודע רבי שלמה לוריא „המהרש״ל״, ששימש כראש רבני לובלין, לאחר כהונת הרב והאב״ד הגאון הנודע ר׳ שלום שכנא.

מלובלין יצאה איפוא ההוראה לכל ישראל. ובית יעקב לדורותיו עד כי יבא שילה, נשען על פסקי ההלכה ויסודות התורה שנקבעה בבית מדרשה של לובלין ובלשכת הגזית שלה. כסא הרבנות בלובלין שימש כבימה מרכזית עליה הופיע בהדר גאונו, מורה ומאור הדור, וממנה השקה תורת ה׳ לכל מבקש.

פרנסי הקהלה של לובלין בכל הדורות שמרו על כס הרבנות כעל נכס יקר מכל יקר ועשו כל אשר לאל ידם שכבוד גדול ומיוחד זה יישמר. כאשר נפטר רבה של לובלין היו אלה משתדלים בכל עוז למסור את כהונת הקדש ושרביט ההנהגה לגדול הדור ולמורם מעם. ואכן זכתה לובלין, ואישי התורה הגדולים ביותר נענו למשימה גדולה זו.

בחול המועד סוכות של שנת תרי״ג, כמחצית השנה לאחר פטירתו של גאב״ד לובלין הגאון המפורסם רבי דובעריש אשכנזי בעל ה„נודע בשערים״ [5] נתמנה במקומו הגאון הגדול רבי יהושע העשיל אשכנזי שבמשך י״ג השנים שכיהן כרבה של העיר נתפרסם בשערי הלומדים כגאון עצום ואף יצאו לו מוניטין בעולם הגדול ככליל המדעים [6], ככל רבני לובלין שקדמו לו ניהל את קהלתו החשובה בחכמה ובעוז. עם פטירתו בחמשה באדר תרכ״ז נתיתם הכסא הרם, ולובלין המעטירה על גדולי למדניה, חריפי חסידיה, נגידיה ועסקניה נשארה ללא מורה ומנהיג.

לאחר שהתאוששו מן האבל הכבד נחלצו ראשי הקהל לחפש אחר ממלא מקום מתאים. לא חסרו מועמדים רציניים בתוך

---

5. כיהן ברבנות לובלין בשנות תר״ד—תרי״ט. טרם שהתמנה דובר אף על מינויו של זקן גאוני הדור רבי אברהם מטשעכנוב לרבה של לובלין.

6. ראה „זכותא דאברהם״, ע׳ ל״ח.

רבי יהושע העשיל אשכנזי

לובלין עצמה שנתברכה בגאוני תורה וצדיקים מופלגים. בעיר התגוררו אז הגאון והקדוש רבי יהודא ליב איגר בעל „תורת אמת" שנודע בחריפותו ובעמקותו הגדולה[7] ובצדקתו המופלגת. רבי לייבלע שכי"ג שנה לפני כן בשנת תרי"ד הקים את „חצרו" בלובלין כממלא מקומו של האדמו"ר המפורסם רבי מרדכי יוסף מאיזביצא בעל „מי השילוח", ריכז סביבו אלפים רבים של חסידים, גדולי תורה ואנשי מעשה. כאן דר גם חברו־תלמידו של רי"ל איגר, הגאון והקדוש רבי צדוק הכהן שלימים הי' לאדמו"ר במקומו של התורת

7. ראה עליו בס' „האדמו"רים מאיזביצא" לרי"ל לוין.

אמת שנפטר בשנת תרמ"ח[8]. גם קהלות „המתנגדים" ברוכים היו בלומדים חריפים בעלי תריסין. אולם דוקא משום כך ראו פרנסי לובלין ענין להביא רב בעל שיעור קומה, שמשכמו ומעלה גבוה, שכל חוגי הצבור יכירו בו לרב ומורה בעל סמכות עליונה שאין אחריה ערעור.

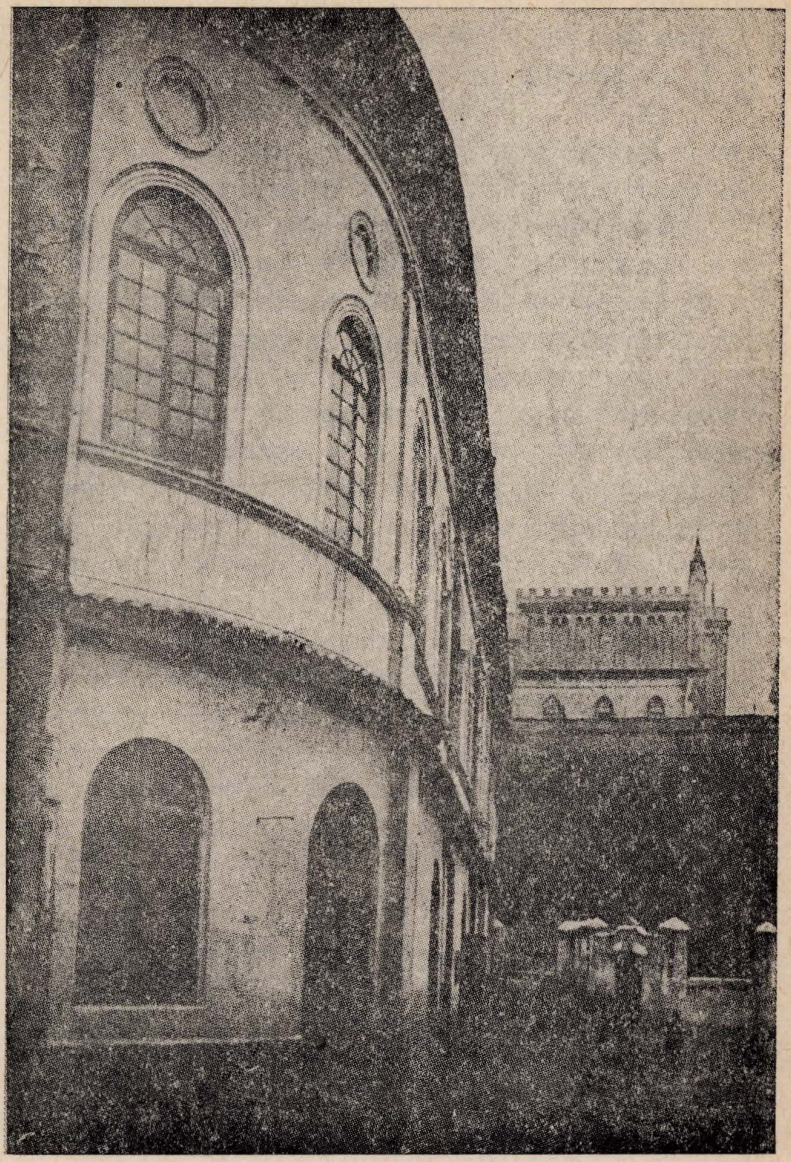
הבחירה נפלה על הגאון והעילוי המפורסם רבי שניאור זלמן לאדיער שישב אז על כסא הרבנות של פאלצק ושמעו הלך בכל מדינות רוסיא ופולין כשר ומושל בכל מכמני התורה, וכבעל הוראה מובהק שבכחו להתיר ספיקות מסובכים ושאלות הלכתיות קשות ביותר. חסידי לובלין ראו ברבי שניאור זלמן את החסיד השלם שיראתו קודמת לחכמתו, שידיו רב לו בתורת הרז והקבלה, ובמקום גדולתו נמצאת אף ענותנותו ופרישותו. הלומדים הכירו בו כגאון עצום, כאחד המיוחד שבין תלמידי הגאון האלקי גדול הדור בעל הצמח צדק מליובאוויטש, ואילו קהל ההמון התפארו ברבם החדש בשל ידיעותיו המגוונות בכל מקצועות החכמה ותכונותיו וכשרונותיו הסגוליים בם חונן.

ואכן סגולותיו אלו וכח תבונתו עמדו לו לעמוד בראש עדת תפארת ישראל בלובלין עשרים וארבעה שנים בהם שפט את אחת הגדולות שבקהלות פולין בכשרון מיוחד ובהצלחה גדולה, כשכל מחנות הצבור מקבלים את מרותו באהבה ובהערצה.

בואו של הגאון ר' שניאור זלמן ללובלין לווה בתרועת שמחה וגיל. המוני תושבי העיר ובראשם הגאונים והצדיקים ראשי אלפי ישראל התאספו לביהכנ"ס הגדול של המהרש"ל שהיכלו הפנימי הכיל כשלשת אלפים מקומות[9], ובו השמיע את הדרשה הראשונה שלימים נתפרסמה בקונטרס מיוחד. בני לובלין חשו בעליל שנשמר בכבוד מקומו של העיר כמרכז ראשון במעלה ליהדות פולין. רבי שניאור זלמן הפך לדברה הראשי של לובלין החסידית והלמדנית כאחד, ומלובלין החל להזריח אור גדול על פני הסביבה כולה. וברבות השנים לא היתה בעיה הלכתית שעלתה על הפרק בכל ערי ועיירות המחוז שלא בקשה פתרונה אצל רבה הגדול של לובלין.

---

8. ראה „לובלין" לנ. שמן באריכות עליו.
9. שם.

ביהכנ"ס של המהרש"ל בלובלין

בשל חסידותו וצדקותו הגדולה גדלה הערצתו בקרב אנשי העיר שהיו מדפקים על דלתותיו להתברך ממוצא פיו. עדת החסידים הגדולה ראתה בו אחד משלשת עמודי החסידות בעיר זו יחד עם רבי יהודא ליב איגר ורבי צדוק הכהן[10].

בין ה„מרא דאתרא" לבין הגאון האדמו"ר רבי צדוק "הכהן" שררו יחסי ריעות וידידות גדולה. רבי צדוק היה מבקר הרבה אצל רבי שניאור זלמן כדי לשוחח בעניני תורה ועבודת השם[10].

יסופר שפעם אחת הוזמן רבי צדוק ע"י הרב בערב שבת קדש לאחר תפילת המנחה ובבואו אליו הניח רבי שניאור זלמן ידו על כתפיו וכך התהלכו בחדר אנה ואנה כשהם מדברים בענינים עמוקים ורזי תורה משך ארבע או חמש שעות ברציפות[10].

גם הצדיק רבי אברהם איגר, ממלא מקום אביו ה„תורת אמת" היה קשור בעבותות אהבה עם „הרב". ולאחר פטירתו של רבי יהודה ליב, ונחלקו חסידי לובלין, אלו בקשו למנות עליהם את תלמידו וחברו הגדול רבי צדוק ואלו אמרו להמליך את בנו רבי אברהם, השתדל רבי שניאור זלמן ששניהם יקבלו עליהם את הנהגת החסידים, וכן היה[10].

איש לובלין שרשם זכרונותיו מתאר „כי כאשר מתה בלובלין אשת החריף והמופלג שלשלת היוחסין ובעל מזג נעים מאד רבי איסרל לנדא בא הוא — הגרש"ז — ז"ל אל ההלויה. העגלה עוד לא באה ולכן הוציאו לו כסא לשבת עליו עד בוא העגלה והוא ז"ל ישב על הכסא ואני לא משתי את עיני ממנו. ובמשך כל העת שישב שם לא שבעו עיני מהסתכל בפניו הקדושים, כי פנים ענוגים

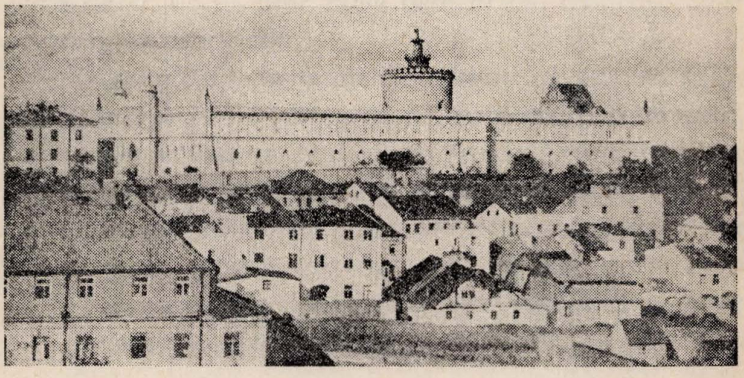
---

10. „הכהן" לשמואל אונגר (לובלין תרפ"ד).

יש לשער שמכאן אהדתו של „הכהן מלובלין" לרבינו הזקן בעל התניא ומשנתו. וכך מסופר בס' הנ"ל (פרק תשיעי): „פעם אחת הביאו לפניו ספר קבלה ישן, פירוש על הזהר, וחשבו כי בהיותו משתוקק גדול אחרי ספרים ישנים ישתעשע בודאי עם ספר ישן כזה. ובראותם כי ספר הזה לא יעניין אותו שאלוהו, למה? ויען, כי אצלו אין כל הבדל בין בעלי הקבלה הראשונים ובין האחרונים, כי תורת הקבלה ידעו רק שלשה: הרב מלאדי, המגיד מקאזניץ והרב הצדיק רבי צבי מזדיטשוב ז"ל".

הגאון ר' אהרן ברנשטיין שליט"א מספר שראה כרוז משותף לרבינו בעל התו"ח ולרבי צדוק הכהן הקורא להתעוררות בקשר לצרה שריחפה על לובלין.

ומלאים קדושת הוד כאלה היו חזון יקר מאד גם בעת ההיא״[11]. אף הוא מספר על אשה אחת שבתה הקטנה חלתה במחלת הטיפוס והרופאים אמרו נואש ובצר לה פנתה לרבי שניאור זלמן ,,שהיה ידוע בלובלין לאיש קדוש ונפלא״ להושיעה ממצוקתה. בידעה שאין הרב נותן לשום אשה לבא לפניו פרט בשאלות נשים הערימה על המשמש שבעניני הלכה באה וכאשר נכנסה פרצה בבכי וגילתה להרב את צרתה והסכנה הגדולה המרחפת על בתה שאין רואים לה מרפא. הרב ברכה לרפואה ואך נכנסה לביתה מצאה את בתה שהחלה להזיע וכבר נראו סימני השתפרות וכעבור ימים הבריאה כליל.

הרובע היהודי בלובלין

סדר הנהגתו בלובלין היה מפליא. אחד שהיה בא לביתו היה יוצא הַגאון לקראתו והיה מביט בפניו רגעים מספר ורק אז הכניסו

---

11. מלאכי עליון לר׳ אברהם יצחק רבינוביץ. הוא מציין כי רש״ז ,,ידע על פה ככתבם וכלשונם את שני הש״סין וכל המדרשים, ספרי ספרא ומכילתא, כל ספרי שאלות ותשובות של כל הזמנים ואת כל ספרי הקבלה״. עוד יסופר שם: ,,הוא התנהג בקדושה ובטהרה כאחד הקדושים אשר בארץ. ופעם אחת כאשר הייתי כנער בן שתים עשרה ראיתיו בתענית אסתר לפנות ערב בא אל המקוה אני התפלאתי מאד על זה כי הלא לא שבת ולא יו״ט היום וספרתי זאת לאבי זצ״ל אז אמר לי אבי ז״ל כי כן כתוב בכתבי האריז״ל״.

לביתו. והיו כאלו שלא נתן להם שלום ואך לא הכניסם לביתו. כבר ידעו שהרב מביט על פני האדם וקובע לפיו [12].

גם רבי המדינה ושרי המלוכה נהגו ברבי שניאור זלמן כבוד מלכים, והיה מאד נערץ וחשוב בעיניהם. כמה פעמים אף ביקרוהו שרי הממשלה ביקורי נימוסין לאחר שהגיע לאזניהם שמעו הטוב של הגאון, עוצם תבונתו ויושר דרכו [13].

שלא כקודמיו ברבנות לובלין, לא ניהל רבי שניאור זלמן ישיבה בלובלין וזאת בשל חלישות גופו. מטבעו רגיש היה לכל פגע קל של חולי, ויסוריו מנעו בעדו מללמד לתלמידים. זו היתה גם הסיבה להדפסתו את ספר תשובותיו „תורת חסד" שהכה גלים בעולם התורה של אז כאשר הופיע בשנת תרמ"ג, ובהקדמתו לספר זה שח הגאון מלבו הכואב:

„ובהיות שבעו"ה מחמת רוב חלישותי וגם מטרדות דמתא עי"ז אין בכחי ללמד תורה לתלמידים הגונים, מאין אונים, וטרדות הזמנים, בלתי נאמנים. ע"כ זה ימים העיר ה' את רוחי להדפיס חיבוריי מעט מעט בעזה"י. ואבטח בחסד ה' שהרבה לומדים ובעלי תורה יהיו אליהם פונים, וסביבותים חונים, ויקשיבו לקח מפי כתבי, הן תוי, ויהיו חברים מקשיבים, ערבים וחביבים, וירצה לפניו יתברך כמלמד לתלמידים רבים" [14].

ואכן מבחינה זו היה רבי שניאור זלמן „ראש ישיבה" בקנה מידה עולמי. כבדורו — שהיו פונים אליו מכל קצוי תבל בשאלות עמוקות בהלכות דת ודין, כן בדורות לאחריו ממנו ישאבו צמאי התורה מים חיים למשיב נפש עד היום הזה.

---

12. מפי הרה"ח ר' שמואל לזנובסקי בשם הרה"ח הישיש רבי שלמה קליש ז"ל חתנו של הגאון החלקת יואב ז"ל שהי' מבקר בלובלין לעתים תכופות.

13. „החבצלת" אייר תרס"ב.

14. וראה כעי"ז בהקדמת ידידו הגדול הגאון מסאכטשוב ז"ל בהקדמת ספרו „אגלי טל".

פרק חמישי

תל תלפיות

כסאו של רבי שניאור זלמן, התנשא על כל מרחבי פולין התורנית. ושמעו הטוב אף לתפוצות המרוחקות הגיע. גאוני התורה המופלגים שבדור היו פונים לעצתו, וחכמי ישראל היו מבקשים דעתו. הלמדנים החריפים היו עולים ללובלין להתענג מזיו תורתו שבעל פה, ואילו תופשי ההוראה בקשו ללמוד הימנו דת ודין, ודרך ילכו בה באיסור והיתר. חסידים ואנשי מעשה, סופרים ויודעי חן באו אליו ללמוד פרק ביראה ולשמוע מפיו דעת והשקפה. כאלו כן אלו ראו בבעל ה„תורת חסד" את האוצר הבלום כליל המעלה, שר התורה, החכמה והתבונה.

הגאון מסוכטשוב, רבי אברהם בורנשטיין בעל האבני נזר, שנחשב לאחד מאריות התורה שבדור, בא ללובלין להיות במחיצת רבי שניאור זלמן. וביקורו זה ביטא את ההערצה הגדולה שרחש הגאון מסוכטשוב לגאון מלובלין[1]. שעה ארוכה הסבו שני גדולי ישראל אלה, והחליפו דברים בתורה וברזיה. קשר זה היה קיים בכתב, כאשר האבני נזר מחליף שאלות ותשובות בהלכה עם התורת חסד.

כאשר ניהל הגאון מקאליש, רבי חיים אלעזר ווקס בעל הנפש חיה, את המערכה למען אתרוגי ארץ ישראל בה השמיע דעתו ברמה נגד האתרוג מקורפו, ביקש את רבי שניאור זלמן לגלות

---

1. ראה באביר הרועים כל השתלשלות המעשה שקדם לביקור. וראה להלן בפרק „בין גדולי דורו" פרטים נוספים בזה.

דעתו בשאלה זו. וזו אכן הופיעה בתשובה ארוכה שפירסם[2] ובה מסיק להלכה ש„במקום שנמצאים אתרוגי אה״ק שהמה כשרים ע״פ מסורת וגם ע״פ הסימנים והם מהודרים ג״כ בשלימות ראוי ונכון שלא לצאת לכתחילה באתרוגי קארפו ולברך עליהם״. וב„גילוי דעת״ שפורסם אז[3] מטעם עשרות רבות של גאוני הדור הופיע רבי שניאור זלמן בראש החותמים[4].

כשהגרח״א עזב את קאליש בשנת תרמ״א ועבר לוורשא[5] בקשו ראשי הקהלה למנות רב במקומו ובחרו בהגאון המפורסם רבי עקיבא קארניצער גאב״ד קראקא. וזה ביקש לשמוע את דעתו של רבה של לובלין כנשיאה וראשה של יהדות פולין כולה. ורש״ז כתב לו: „וע״ד אשר נוצץ עמי אם לילך לקאליש עיר גדולה לאלקים דעתי כי לו נאה לו יאה משרה כבודה כזאת וכולנו רבני מדינת פולין נכבד ונתגעגע באהבתו בשכנו כבוד בתוכנו״[6].

גם העלוי הגדול מדינאבורג שלימים היה לגאון הדור רבי יוסף ראזין מרוגאטשוב בעל „צפנת פענח״, שהתפרסם בחריפותו המיוחדת ושכבר בצעירותו ניבאו לו גדולות ועצומות כמי שיתעטר בכתר תורה כיחיד בדור, נסע עד ללובלין לשהות במחיצת הגאון בעל התורת חסד, גדול הדור ההוא. נקל לתאר אותו חזיון נפלא כששני בעלי המוח, הגאון והגאב״ד הותיק מחד והעילוי המהולל חריף השכל מאידך, נושאים ונותנים בתורה. שביבי אש היו נתזים לבטח מפיות מצוקי תבל אלו[7]. ביקור זה הותיר רושם עז על

---

2. תורת חסד סי׳ ל״ב, וראה ג״כ בס׳ תירוש ויצהר להגרצ״י מיכלזון הובא להלן בפרק האגרות. וראה בשו״ת מהרש״א אלפנדרי (הובא בקונטרס „לימוד זכות״) שנו״נ בדברי רבינו.
3. נדפס בספר „נפש חיה״.
4. ראה ע״ד אתרוגי קורפו, באריכות, בשו״ת „זכר יהוסף״ ח״ב סי׳ רל״ב.
5. על סיבת הדבר ראה ב„יחידי סגולה״ לר״א פרנקל.
6. המכתב במלואו מופיע להלן בפרק האגרות.
7. „לובלין״ לג. שמן („רבי צדוק הכהן פון לובלין״). שם מספר שבתום הביקור שאל הגר״י את התו״ח אם יש לו עם מי לשוחח בלימוד בלובלין, ושלחו לגאון רבי צדוק הכהן. כשבא לר״צ אמר לו: אם רצונך לשאול משהו ניחא. אך אם נפשך לשוחח... לזה איני מסכים. גם אני הייתי נוהג כן בבחרותי אך כאשר דרכתי על פתחי תלמידי הבעש״ט ראיתי שלא זו היא הדרך...

הגאון ר' יוסף ראזין שהיה מזכיר את שם התורת חסד בשבח והערצה [8].

רבני העיר לובלין, דייניה ומורי ההוראה שלה ושל עיירות פלך לובלין עמדו תמיד בקשר הדוק עם רבינו. הללו ראו עצמם כתלמידים לאותו גאון, וכל דבר קשה הביאו להכרעתו.

רב שנתמנה באחת מערי הפלך היה בא לכל לראש לקבל הסכמת וברכת רבינו, ולרבים אף נתן בעצמו תעודת הוראה. מהם ידועים: הרב הגאון ר' אהרן מרדכי סאכאטעווסקי, ששימש בהוראה אצל חותנו הגאון רבי פנחס, רבה של דובענקא, פלך לובלין: הרב הגאון ר' גבריאל זאב אסעלקי רבה של גראבאוויץ פלך לובלין (משנת תרס"ט): הרב הגאון ר' יעקב יוסף הורביץ ששימש כרב ומו"ץ ב„מגרש זאמד" בלובלין משנת תרנ"ב. חתנו היה הרב הגאון ר' מאיר אשר גרינברג, רבה של קאזמיר פלך לובלין: הרב הגאון ר' מאיר יחיאל נייהוץ רבה של חעלמא, פלך לובלין, חתנו של הגאון רבי חיים ברוך אב"ד לענטשנא פלך לובלין ובעל שו"ת „ברכת חיים" ממקורבי רבינו. בערוב ימיו עלה לירושלים ומשך זמן שימש כחבר בית דינו של רבינו בעיר הקדש. הרב הגאון רבי צבי יחזקאל מיכלזון רבה של פלונסק שנולד בבילגוריי פלך לובלין, הרב הגאון רבי יוסף לעווינשטיין אב"ד סערצק ועוד.

רבה של אוסטרובה בימים ההם, הגאון ר' ישראל ניסן קופארשטוק שבערוב ימיו עלה והשתקע בירושלים. היה מבקר את הגאון מלובלין בתדירות. בביקורים אלו היה שוטח לפניו את בעיות ההלכה המסובכות. חלק מן המו"מ שלו פרסם בספרו „שו"ת עני בן פחמא" [9]. באותם הימים עלתה שאלת טחינת קמח המצות ע"י „עלוואטאריין". ונחלקו פוסקי ההלכה, הללו אוסרים והללו מתירים. אוסטרובה הסמוכה ללובלין, שהיתה מאוכלסת בחסידי ראדזין בעיקר קיבלה את פסק דין האיסור של הגאון רבי

8. מפי הגרמ"ל שפירא ז"ל.

9. ירושלים תרפ"ח. ובו מו"מ של הלכה גם עם הגאונים ר' אברהם מסוכטשוב ור' ישראל יהושע מקוטנא ועוד.

גרשון חנוך ליינער האדמו"ר מראדזין. כאשר שמע אב"ד אוסטרובה שבלובלין הגדולה קיימת מכונה זו ורבי שניאור זלמן מתיר היה הדבר לפלא בעיניו ונסע אליו לברר הדבר. וכאן קיבל מאת הגאון מלובלין פרק בדרכי ההוראה שאפיינו את צדקת דרכו של הרש"ז, חסידותו וקדושת מעשיו. אמר הגאון מלובלין לרבי ישראל ניסן קופערשטוק: „הן אמנם לא היה רצונו כלל להתיר הריחיים האלו. וזה כמה שביקשו ממנו לעשות כן וללא הועיל. אך זה כמה שנים שטורח ובא מוורשא המו"צ הגאון החסיד רבי זאנוויל קלעפפיש[10] להתיר את הרחיים „ואמר שהוא מוכרח להכשיר רחיים כזה עבור הדייטשין מאחב"י אשר בורשא **כי באם לאו** יאכלו חמץ בפסח", ועל כן לאחר **שכבר הותר** הדבר לכל העולם, **אינו רואה ענין להטריח עוד את הג"ר זנוויל מוורשא** שיבא במיוחד ללובלין[11].

על המיוחד שבבית הכנסת של המהרש"ל בלובלין שמע פעם מפיו אחד מחשובי חסידי חב"ד[12] שביקרו בלובלין. חסיד זה הביע רצונו להתפלל בביהכנ"ס של המהרש"ל, ואמר לו הגאון: הלא תחפוץ בודאי להתפלל כנוסח האריז"ל כמנהג חב"ד, ואין כדאי לעשות כן ברשותו של המהרש"ל שתיקן להתפלל בבית מדרשו בנוסח אשכנז. כסמך להוראתו זו סיפר שהרה"ק ר' ישראל המגיד מקאזניץ בא פעם ללובלין לבקר את הרה"ק החוזה מלובלין. כשביקש המגיד להתפלל בביהכנ"ס של המהרש"ל אמר לו החוזה כי המהרש"ל יקפיד שיתפללו בביהכנ"ס שלו „נוסח ספרד", אמר לו המגיד: בטוב לבו, בודאי ימחול לנו המהרש"ל על כך, והלכו יחדיו להתפלל בביהכנ"ס המהרש"ל. המגיד בקאזניץ ניגש לפני התיבה והחל ב„הודו לד' קראו בשמו". אך כאשר הגיע לפני אמירת „ברוך שאמר" תפס ציציותיו בידיו וזעק בקול: נצא מיד כי המהרש"ל מקפיד...

10. ראה ב„זכותא דאברהם" לרבי ארי' מרדכי רבינוביץ אב"ד בני ברק שהגה"ק החידושי הרי"ם שיבח מאד את המו"ץ הנ"ל.

11. וראה גם במכתבו של האבני נזר שם: „רק לאסור על מקומות אחרים אין רצוני יען כי הרבה מישראל אוכלים". וראה בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' י' אות ג' שהאריך בשאלה זו, ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' ע"ה.

12. אביו של רבי ישעי' הלוי הורביץ שליט"א (מי ששימש כרב דומ"צ בצפת ורבה של וויניפעג בקנדה) והדברים מובאים בספרו „עדן ציון".

הרב הגאון רבי שלום יוסף הרצשטארק רבה של יוזעפאוו מספר [13] כי בביקורו אצל הגאון בלובלין סיפר לו ממה ששמע „ממורו הגאון הקדוש מוה"ר מנחם מענדל זי"ע מליובאוויטש בעהמ"ס צמח צדק" שזקנו רבינו הגדול בעל התניא שיבח מאד את פסקי הגאון ה„נודע ביהודא" וכה התבטא בפניו: „הרב מפראג הי' יחיד בדורו בהוראותיו והיה ה' אתו שקלע אל השערה ולא החטיא המטרה האמתית בכל דבר אשר הורה [14].

13. במכתבו לרבי יקותיאל ארי' קאמעלהאר ונדפס בספרו „מופת הדור" על הנו"ב פרק י'.

14. ושם, המשך לשונו של הצמח צדק: „וגם ע"ד התשובה הארוכה בסי' ע"ב אם כי רבים מגאוני הדור חלקו עליו אמנם באמת הדין היה אתו וכוון להלכה ולמעשה ובענין גילוח בחוה"מ קיים בנפשו כדקי"ל ניחא לי' לחבר למיעבד איסורא זוטרא ולא ליעביד איסורא רבא וכדאמרו בסנהדרין ז' ע"א מוטב דליעבדו לעגלה כו'". ובגוף הדברים ראה גם בספרו של הרב קאמעלהאר „דור דיעה" מש"כ בענין זה על מש"כ ב„מקור ברוך" להרב ברוך עפשטיין בשם אביו הגאון הערוך השלחן" ששמע מפי רבינו הצ"צ על הנו"ב.

פרק ששי

נשיא ירושלים

עשרים שנה שפט הגאון את לובלין. תקופה זו עשתה את רבי שניאור זלמן למורה הדור. במשך זמן שבתו בלובלין השיב פסק הלכה למאות ואלפי ישראל, ובתוכם גדולי הגאונים שבדור. עד שהגיע זמנו לעזוב את פולין ולעלות להשתכן בארץ הקודש. בשנת תרנ"ב מסר על החלטתו זו לבני קהלתו. הללו הפצירו בו שלא לעשות כן, ואף שידעו הסיבות שגרמו להחלטת רבם הגדול, עשו הכל לבל יגשים משאלתו. אך רבי שניאור זלמן נחושה היתה החלטתו לעלות ולהשתקע בארץ יהודא וירושלים. הוא נסע למרחצאות הרפואה בקרלסבד ומשם שיגר את כתב ההתפטרות ללובלין [1].

ברשימות משמשו בקדש הר"ד שפירא מביא דבר נורא: „בעיר לובלין היה תמיד שלום ושלוה כל זמן היותו שמה. אח"כ כשעלתה בדעתו הטהורה לנסוע לארץ הקדושה ממש יציאת הצדיק עושה רושם ונעדרו בשנה ראשונה בלובלין לערך תשע מאות נפשות ר"ל. והפצירו בו שיחזור. אך רצון הצדיק היה לישב בארץ הקדושה בהתבודדות...".

על סיבת החלטתו זו, נחלקו הדיעות. יש להניח כי בעיקר נבעה זו מעוצם תשוקתו לחונן את אדמת ארץ הקודש וליהנות מטוהר קדושתה. אולם היו גם סיבות חיצוניות שגרמו לדבר. חוקר תולדות עיר לובלין העלה כי איסור שהוציא הגאון על אחד ממוכרי הבשר עורר את חמתו והלה הלשין בפני השלטונות שרבי שניאור זלמן הוציא במרמה תמורת כסף שחרור בנו משירות בצבא [2]. שמועה

---

1. החבצלת י"א ניסן תרס"ב.
2. אליעזר פייערטאג, דאס בוך פון לובלין ע' 183.

אחרת, מסבירה את הדבר במחלוקת סביב השחיטה בלובלין בה היו מעורבים חסידי טריסק שהתנגדו לרבי שניאור זלמן[3]. אך כדאי לציין בהקשר לכך את דברי הרב מבארניב, הצדיק רבי אברהם שנחה הורביץ מאדמו"רי ירושלים, שהיה אומר: הגאון מלובלין בא לירושלים, כי שם היה מקומו, שהרי ירושלים היא תל תלפיות, שהכל פונים אליו, וכזה היה רבי שניאור זלמן[4]!

ובליל יו"ד טי"ת בחדש תמוז התרנ"ב, זרח אור בציון. הגיע אליה גאון ישראל רבי שניאור זלמן מלובלין.

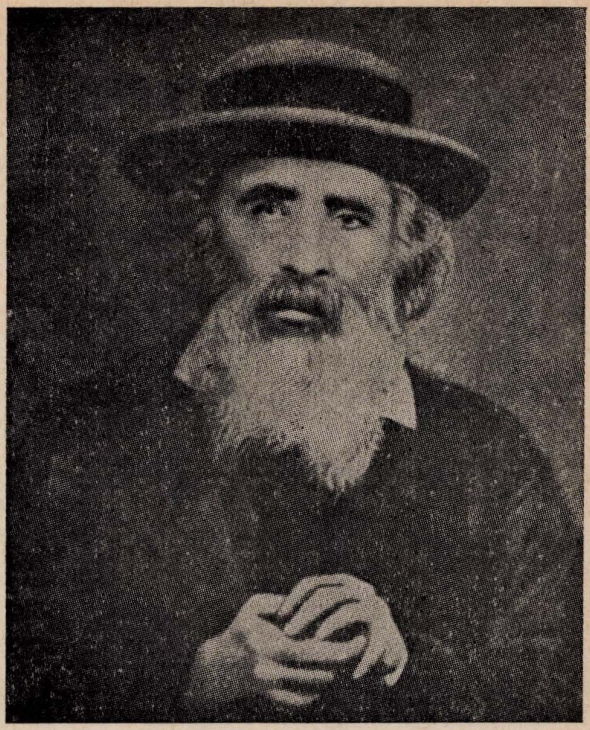
„ארי עלה מבבל" — קראו לעומתו גאוני וחכמי ירושלים. ביום בו הופיע הגאון לשערי ציון לבשה העיר חג. בחיל וברעדה, בגיל ובצהלה, הקבילו פניו כל גאוני וצדיקי העיר ובראשם גאב"ד בריסק רבי יהושע ליב דסקין ורבה הראשי של ירושלים רבי שמואל סלאנט. ובהדרת קדש הכריזו: תנו כבוד לתורה! יושבי ציון וירושלים פצחו בשיר קולם: צהלי ורוני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל!

ירושלים על כל חוגיה ושכבותיה: חסידים ופרושים, אשכנזים וספרדים, ששו אלי גיל לקבל לתוכם את אחד מיחידי הדור ששמו הלך לפניו כמלך התורה ומושל בכל מכמניה. הרב מבריסק הקביל פניו בבגדי שבת ויו"ט ורבי שמואל סלאנט נשק את ידיו בהערצה. כי בעלות רבי שניאור זלמן לירושלים, נתנה זו את צניף תפארתה ועטרת נזרה בראש רבי שניאור זלמן, שהיה לנשיא עיר הקודש והמקדש.

ירושלים של מעלה, חסידיה ויקיריה, נקיי הדעת שבה, בני העליה ויודעי החן, גדלה שמחתם שבעתיים לקראת הארי החי אשר יצק תורה וחכמה אצל אבות החסידות איתני העולם אשר האצילו מרוח קדשם עליו. רבי שניאור זלמן הביא אתו לירושלים את רוחם הגדולה של רבי שניאור זלמן בעל התניא ונכדו רבי מנחם מענדל בעל הצמח צדק. וביתר שאת ועז הרחיב את גבולות החסידות בארץ הקדש שקבעו בדור שלפניו, הגאון רבי אליהו יוסף מדריבין, הגאון רבי ברוך מרדכי מבברויסק ועוד.

---

3. הרב שלמה אליעזר מרגלית בשם אביו הרב הריא"ז ז"ל.
4. ראה להלן „בין גדולי דורו".

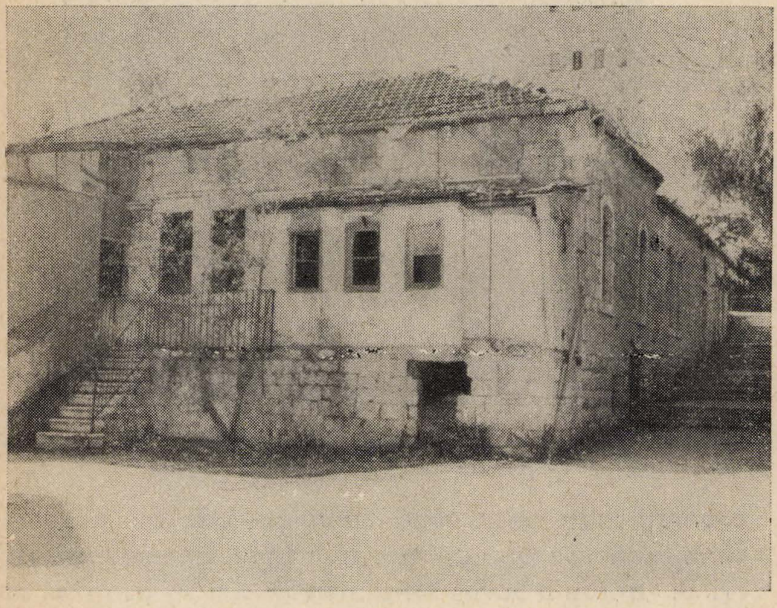
רבי יהושע ליב דיסקין

ואכן עם בואו של הגאון החסיד לעיר הקדש התחשלה והתעצמה ירושלים החסידית עד מאד. עם הגיעו לעיר הקים מחדש את בית הדין של עדת החסידים שהיה בירושלים מלפנים [5] וכחברי ביה"ד נבחרו על ידו שלשה מטובי כחות ההוראה והפסיקה ההלכתית שמקרב עדות החסידים: הגאון רבי ליפמאן דוד שובאקס רבה של לבערטאוו, הגאון רבי יוסף הלוי שטרסבערג „הדיין

5. כבר כארבעים שנה לפני זה הי' בעיה"ק בי"ד מיוחד לעדות החסידים. בין הדיינים היו הרב הגאון ר' יהודא ליב הורנשטיין בעל „טל ירושלים" ו„שו"ת מהרי"ל והרב הגאון ר' מנחם נחום מפאלצק (ראה עליו ב„אדמו"ר הצ"צ וארץ שראל" להרה"ח ר' טובי' בלוי, בטאון חב"ד מס' 25).

מקאסוב" בעל שו"ת „יד יוסף" והגאון רבי אברהם הכהן מגדולי הלומדים של חב"ד.

לימים אף נוסדה על ידו שחיטה נפרדת לעדות החסידים ויראי ה' שהחמירו על עצמם לאכול משחיטת הנזהרים בטבילת עזרא[6]. במרוצת הזמן הוקמה אף רבנות ושחיטה מיוחדת לעדות החסידים ביפו, ולרב ומו"ץ נתמנה על ידו הגאון החסיד רבי שניאור זלמן סלונים[7].

דירתו של הרב בירושלים

---

6. ועי' מרדכי ריש חולין בשם אלדד הדני דהשחיטה פסולה אף בדיעבד עי"ש ובחסד לאברהם נהר ל"ב, בשו"ת אפרקסתא דעניא להגר"ד שפרבר ז"ל. ועי' בס' תפארת ישראל להר"ש טלינגטור ע' כ"ה שהרה"ק מרוזין נ"ע אמר בשם הבעש"ט נ"ע: שו"ב הצריך למקוה ואינו טובל אינו מרגיש בפגם בחלף.

7. ממשפחת אדמו"רי חב"ד.

להצלחת הסתדרותו בירושלים פעל רבות, העסקן רבי ישראל דב פרומקין עורך כתב העת הירושלמי „החבצלת", שלמרות הסיכונים בדבר באותם ימים נסע במיוחד לאלכסנדריה של מצרים לקבל את פני הגאון. בית מיוחד הוקם עבור הרב ומשפחתו בחצרו של הנגיד שמואל שטרויס ברח' מוסררה, בו התגוררו עד שנת תרנ"ה. מאוחר יותר עבר לגור בדירה נאה שנבנתה במיוחד לשם כך בהשתדלות הגביר החסיד רבי ישעיה ברלין. מאורע חגיגי זה צויין ע"י כולל חב"ד והנהלות מוסדות כל עדות החסידים שפרסמו מודעות ברכה:

בשם קהל עדתנו חסידי חב"ד

הננו מגישים ברכה לעטרת ראשינו, המנורה הטהורה המאירה חשכת גלותנו, הוא הגאון הקדוש רבן ומאורן של ישראל, מופת הדור

כקש"ת מו"ה **שניאור זלמן לאדיער** שליט"א

(מלפנים הגאב"ד דק"ק לובלין וכעת בעה"ק תובב"א)

לעת הכנסו להיכל תפארת הבנוי לשמו, בשעה טובה ומוצלחת.

יחננהו השי"ת בבריאות גופא ונהורא מעליא וירחיב דעתו הגדולה והקדושה. עולמו יראה בחייו ועפעפיו יישירו נגדו ועיניו יאירו במאור תוה"ק, ובצל כנפיו נחסה עד ביאת ינון בב"א.

כן הננו מגישים ברכה לראש צדיק

צדקות אהב הוא הרב החסיד הגביר המפורסם

מו"ה **ישעי' ברלין** שליט"א

אשר זכה לבנות בית מקדש מעט, ומקום נכון לספר תורת אלקים. הוא הזיל זהב מכיסו על כל הוצאות הבנין ואולמיו ממסד ועד הטפחות הוקם על ידו. יהי נועם ה' עליו וכבודו עליו חופף כל היום. יוסיף ה' עושר על עשרו וכבוד על כבודו. ישלח עזרו מקדש ומציון יסעדהו ברפואה שלימה בקרוב.

כעתירת הנושאים ברכה בפיהם בשם אחיהם מערי הקדש
ירושלים חברון צפת וטבריא ת״ו מחכים לישועת ה׳
נאם **מאניש וויראוואליאנסקי**
נאם **יהודא ליב** ב״ר ראובן ז״ל
נאם **אבא פריזנער**
נאם **דוב בער לאדיער**
נאם **מרדכי אברהם שלאנק**
נאם **יעקב אורינשטיין**[8].

ברכה לראש!

בהדרת הכבוד וביראת הרוממות נגיש ברכתינו בשם כל קהל עדתנו הקדושה הי״ו לעטרת תפארתנו ונזר ראשינו, רבינו ואלופינו, גאון ישראל וקדושו, אביר הרועים רשכבה״ג, מו״ה **שניאור זלמן לאדיער** שליט״א, ליום המאושר שנכנס להיכל המפואר הנבנה לשם כבודו. כי יריק ה׳ עלינו שפע ברכה ואוצרות חיים טובים ברוב עונג ודשן: ירפאהו ויחליאהו, יחזקהו ויאמצהו, לרעות צאן מרעיתו עדת ה׳ הנוהים לאורו בשדי תבונות בדרכו הקדושה אשר סלל, ובצל כנפי קדושתו יחסה עליהם. כסא קדושתו ירום ונשא לעד, ואהל אפדנו בו יצען לנצח, ושלו ושאנן יהי׳ עד ביאת גו״צ בימיו ובימינו.

וברכה מיוחדת נאצל לגבר מורם מעם, הרב החסיד הנדיב, עושה צדקות בכל; הנודע בשם תהלתו מו״ה **ישעי׳ ברלין** הי״ו, אשר הזיל זהב מכיסו לבנות היכל תפארת לתורה הקדושה מעון לשבת לרבינו הקדוש שליט״א. זכות צדקת רבינו שליט״א יעמוד לו לדור דורים יברכהו ה׳ בכט״ס וירוה רב עונג באושר ובכבוד.

כעתירת ראשי ומנהלי כל כוללות אנשי החסידים פעה״ק ירושלים ת״ו[8].

---

8. החבצלת כ״ד מנ״א תרס״א.

בירושלים נשא את אשתו הרבנית בזוו"ש. הנשואין היו אז בגדר מאורע בשל התכנסות כל גדולי וחכמי עיר הקדש שהיוו את המנין שבפניו ערך הגאון נשואיו. בסידור הקידושין נתכבד הגאון מבריסק רבי יהושע ליב דסקין. באמירת הברכות כובדו רבניה הראשיים של ירושלים, הגאונים רבי שמואל סלאנט ורבי יעקב שאול אלישר, והגאון מלובלין עצמו השמיע בפני קהל המכובדים פלפול עמוק לכבודה של תורה [9].

אף שראו בו מורה ומנהיג לכל עדות החסידים, לא התערב הגאון ישירות בשום ענין ציבורי, גם בשל חולשתו הרבה וגם משום אי רצונו ליטול חלק בחיי הכלל. אך כשעלו על הפרק בעיות חמורות שהוא ראה בהן יוצאות דופן יצא מגדרו והשמיע ברבים את דעתו הרמה בשאלות אלו.

בשנת תר"ס באה תפנית במעמדו של הגאון בכורח הנסיבות המיוחדות שנוצרו בשאלת הרבנות בירושלים. רבה הראשי של ירושלים הגאון הישיש רבי שמואל סלאנט שבשל זקנותו וחולשתו כבדה עליו מעמסת עול הציבור ביקש למנות אדם גדול שיעמוד לימינו בהנהגת העיר. ראשי ורבני כוללות החסידים, שעד כה לא ראו ענין להפציר בבעל התורת חסד לקבל עליו את הרבנות בירושלים משום שלא רצו לפגוע ח"ו בכבודו של הגאון ר' שמואל סלאנט, ראו עתה הזדמנות נאותה לדבר על לב הגאון מלובלין להיות לאב"ד וראש הרבנים בירושלים לצדו של הגרש"ס.

---

9. יסופר שבכל עת הדרשה, ישב הגאון מבריסק ולא התערב כלל במלחמתה של תורה כפי שעשו יתר המסובים. בשובו לביתו שאלו על כך אחד מתלמידיו והשיבו הגאון: פלפולו של הגאון מלובלין הוטב בעיני ולא ראיתי כל צורך להוסיף או לגרוע ממנו, ולהוכחה חזר על כל דרשתו, כמי שאומר: כלום צורך יש כאן לשנות (עמוד אש). גם יסופר שהגאון מלובלין האריך מאד בתפילת המנחה והגריל"ד מבריסק הביע השתוממותו מעבודתו זו כי עלולה להזיק לבריאותו (מפי הרה"ג ר' משה וובר בשם אביו ז"ל). עוד יסופר שגדולי התורה המסובין דנו באיזו שאלה בהלכה, וכאשר עבר הגאון מלובלין העיר: הרי זה רשב"א מפורש במקום פלוני... (מפי הרב יעקב גולדמן בשם חו"ז הגאון ר' טובי' גולדברגר ז"ל).

בהסכמתו של הגר"ש, פנו איפוא ראשי הכוללות לרבי שויאור זלמן באגרתם הבאה:

ב"ה. כבוד גאון עוזינו צבי תפארתנו הרב הגאון האמתי רכב ישראל ופרשיו, ארון הקדש שהתורה מונחת בו, כקש"ת מורנו ורבנו **שניאור זלמן שליט"א**
מלפנים אבד"ק לובלין יע"א וכעת שוכן כבוד בעיה"ק ירושלים תובב"א.

בעל ה„ישא ברכה"

הנה זה כתשע שנים אשר כבוד תורתו הרמה, זורח עלינו מהררי ציון, והננו נהנים ומתחממים לאורו. אך מעט מאד אשר ירדה שכינתו למטה להתערב בהנהגת הצבור, הן במילי דשמיא והן במילי דמתא, כי נפשו חשקה בתורה ובאדרת

אורה להתעטף וישב לו בפנה, ואולם סיבות רבות גרמו לציבור קהל קדש ירושלם ת״ו להתאמץ בכל כחם לבלי תת לתורה שתהא מונחת בקרן זוית למעלה בקדש הקדשים, כי אם להביאה בין האנשים.

ובהסכמת מורנו הגאון המפורסם, זקנה יש כאן חכמה יש כאן, מרא דאתרא כש״ת מו״ה **שמואל סלאנט** שליט״א, הננו באים בעתירת דברים כלפי הוד כבוד תורתו ומפצירים בו, כי אם אולי אי אפשר לרבינו משום חשש ביטול תורה ומפני רוב חולשתו להכניס ראשו ורובו במילי דמתא שיש בהם משום דרא דממונא, על כל פנים, בל נא יסרב נא כתה״ר להיות בצותא חדא עם כבוד רבנא קשישא מרנא **הגרש״ס** שליט״א הנזכר בכל צרכי העיר ותקנותיה שיש בהם משום מילי דשמיא וקיום תורתינו ודתינו הקדושה.

וזרח שמשכם יחד על כל הדברים הראוים לעמוד תחת השגחת נשיאים ופקודת אבות בתי דינים בישראל, ומבלעדי רשותכם איש לא ירים ידו ורגלו בכל הדברים האלה, שכלל הצבור המחה אתכם עליהם וקבלו אדנותכם במורא רבותם כמורא שמים.

ועם זה מבקשים אנו רשות והורמנא דמלכא, מאן מלכי דרבנן, לפנות אל גדולי חו״ל, רבניה וגאוניה, לבקש אחרי תלמיד חכם מאחד ממצויני הדור בתורה וביראת ה׳ טהורה ומוכתר במדות טובות. ובמצאם איש כזה יסמכו ידיהם עליו וישלחוהו ירושלימה לקחת חלק עם פרנסי העיר וממוני הכוללות במילי דמתא והנהגתה מבלי להפטר להתיעץ במכ־תירים, טובים השנים הנזכרים, כבוד רבינו נ״י וכבוד מר שמואל הגרש״ס שליט״א בכל הדבר הקשה.

ונגד זה תקותנו חזקה כי יואיל הדר״ג לצרף את הת״ח המצויין בכל הדבר הגדול והרימותם מחדש קרן עיר קדשנו אשר ירדה פלאים בזמן האחרון מסיבות שונות, ולא תהיה עוד עיר אלקים כעיר פרוצה ח״ו ושבה והיתה לקריה נאמנה אשר צדק ילין בה וכבוד התורה יעלה בה מעלה מעלה וכל העם על מקומו יבא בשלום.

בציפייתנו נצפה כי לכבוד ירושלים ולטובתה, יעתר רבינו לבקשתינו, והנני תפלה כי יאריך ה' ימיהם על ממלכתם בקרב עיר קדשנו, ובימיהם יפרח צדק עולמים ויזכו יחד לקבל פני משיח צדקנו בהופיע רגלי מבשר על הררי ציון אמן כי"ר.

הכ"ד הבעה"ח בהדרת קדש
מנהיגי העיר וממוני כולליה, אשכנזים,
פרושים וחסידים בעיה"ק ירושלים ע"ת
ק"צ לפ"ק [9].

האגרת הוגשה להגאון מלובלין ע"י ראשי המנהיגות הירושלמית, רבי אלימלך פרלמן ורבי יואל משה סלומון. אך הגאון לא אבה לשמוע על כך, בנימוק שאין בכחו לקבל עליו את עול הרבנות. רק לאחר הפצרות חוזרות ונשנות הסכים לכך. אלא ששמחת עדות החסידים הופרה כאשר נודע להם על כוונת כוללות ליטא להזמין לירושלים רב מחו"ל מחוגי הפרושים. ועם כל הכבוד שרחשו לאדם גדול זה שנודע בגאונותו ובצדקתו, ראו בכך משום פגיעה בכבוד רבם ומאורם הגאון מלובלין. ועל כן ראו צורך לפרסם כרוז מיוחד בנידון זה:

למען ירושלים!

כאשר נדפס במכ"ע האירופים והאמריקנים לאמור כי הביאו רב מליטא לשכון בתוככי ירושלים מטעם ראשי הכוללות האשכנזים בפה עיה"ק ת"ו, להיות להם לרב ראשי למלא מקום הרב הגאון מוהרש"ס הי"ו אשר תש כחו ועיניו כהו מזוקן ובמכ"ע האמריקנים הפריזו עוד הפרזה יתירה לאמר: שהרב הנ"ל נתמנה לרב הכולל לכל ארץ פלסתינא, כי על כרחך מצאנו עצמנו מחוייבים להודיע גלוי לכל אחב"י שיושבים בגולה כי רק ראשי כוללות מדינת ליטא רק הם קיבלו את הרב הנ"ל, ואנחנו ראשי כוללות מדינות רוסיא (לבד ליטא), ופולין, ואסטרייך ורומניע, לא קבלנו עלינו את רבנותו של הרב החדש הנ"ל, וטעם כעיקר מפני שכאן נמצא כאן היה **אדונינו מורנו ורבנו רשכבה"ג הגאון האדיר הצדיק הקדוש** מרן הר"ר **שניאור זלמן לאדיער** שליט"א, שהי' רב דלובלין, ובאתר דזקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן ספון מאן

רקיע להוסיף על הקודש, ולכן הפצרנו לפרוס עלינו צלא דמהימנותא צלא דקודשא, וקבלנו אותו **לרב ראשון בקדש לעדתינו לעטרת תפארת ירושלים,** ולמען לא יאמינו אחינו שבגולה כי ח״ו אנחנו חזרנו בנו מבחירתנו הראשונה, או אולי ח״ו מרן הרב הגאון הנ״ל הסיר צלו מעלינו, הננו מודיעים גלוי לכל תפוצות ישראל כי ח״ו אנחנו לא המרנוהו ולא נמירהו.

הוא אדונינו הוא רבינו הגדול הוא ראשון לכל דבר שבקדושה לעדתנו ובלעדו לא קבלנו עלינו שום רב.

וכן רבינו שי׳ מצדו אחר הפצרות גדולות עד שנאות לנו לשים את שמו עלינו לעטרת תפארתנו ולהיות לנו לרועה נאמן, ח״ו לא חזר בו ובתבונות כפיו ירעה צאן קדשים על הררי ציון, והודו והדרו יהא חופף עלינו עד ביאת גו״צ בב״א.

השי״ת יחזקהו ויאמצהו שיוכל לשאת במשא העם ובימיו ובימינו תושע יהודא וישראל ישכון לבטח על ארץ דגן ותירוש אמן.

הכ״ד מנהלי הכוללות הנ״ל החותמים
בברכה ובשלום לכל אחב״י המחזיקים
בישובה של ארץ ישראל תובב״א

דוד צבי שלמה בהרא״מ זצ״ל **בידערמאן** (מלעלוב)
הק׳ **אליעזר כהנא שפירא**
מנחם מענדל ראבין
זאב וואלף ליפא מסטאניסלאב
יוסף גארפינקל
מרדכי אברהם שלאנק
אליעזר הייליפרין
מיכאל ברוך רייזעס
בצלאל יוסף סג״ל
אהרן משה שפירא
דוב גאלדשטיין[10].

10. נדפס בקונטרס ,,אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם״.

רבינו הגאון הפך איפוא רשמית לרב וגאב"ד עיר הקדש כשכל עדות החסידים מתייעצים בו ומביאים אליו את כל הדבר הקשה ובלעדו לא ירים איש ידו.

הודות לגדלותם ותפארתם של הדיינים הגאונים, זכה בית הדין שהוקם על ידי הגאון לשם ולתהלה. הראב"ד רבי ליפמן דוד הנודע בכינויו „ר' דובצ'ע" נודע בגאונותו וביושר שכלו[11]. גם הגאון ר' יוסף שטראסבערג הדיין מקוסוב יצאו לו מוניטין בפסקיו שרבים מהם התפרסמו בספריו. וכן הגאון רבי אברהם כהן („ר' **אברהם דיין**"), והדיינים שנתמנו במשך השנים שלאחר מכן הצטיינו בחריפות שכלם.

מאז פעלו זה בצד זה, שני בתי הדינים בירושלים, האחד של גאוני החסידים תחת הנהגת הגאון הקדוש מלובלין והשני של גאוני הפרושים תחת הנהגת הגאון הישיש רבי שמואל סלאנט וממלאי מקומו.

גם הגאון רבי אליהו רבינוביץ תאומים „האדר"ת" שעלה לירושלים לעמוד לימינו של הגרש"ס, עמד בקשרים הדוקים עם הגאון מלובלין, ומיד עם בואו ירושלימה סר לבקרו[12].

מצודתו של רבי שניאור זלמן היתה פרוסה גם על הישוב היהודי החרדי ביפו ובחברון, שם כיהנו רבנים שנמנו על ידו.

---

11. הגרמ"ל שפירא שמע מהגרצ"פ פרנק ז"ל כי הגרש"ס נצטער שלא צירף את הגרד"ל בשעתו לבית דינו.
12. „בטוב ירושלים".

במערכות משמרת הדת

רבינו שניאור זלמן כתלמידו המובהק של רבינו הגדול בעל הצמח צדק ראש לוחמי מלחמת השם בדורו, עמד על משמר חומות התורה בכל מקומות מושבו. בפאלצק לחם רבות לביעור נגע הבורות ועם הארצות שהביאו נזק לקהלה וצורת הנהגתה[1]. בלובלין יצא חוצץ נגד אלו שביקשו להכניס הקלות שונות. ואחת הסיבות לעזיבתו את לובלין קשורה במלחמת קדש זו. אך במיוחד בערה בו אש קדש בשבתו בבית ה' בירושלים פלטרין של מלך נוכח הנסיונות להעתיק את תנועת ההשכלה לתוככי עיר הקודש והמקדש.

הגאון זכר היטב את מאסרו של רבו הקדוש בעל הצמח צדק בכיובל שנים לפני זה בשל מלחמתו הגדולה בתנועה הרסנית זו. אז הכריז קבל עולם ומלואו אשר גם הענינים הקלים והפעוטים ביותר תורה הם ואם כוונת המבטלים אותם היא לנגוע בדת ישראל מחוייבים לשמרם ולקיימם במסירות נפש „יהרג ואל יעבור"[2]. וברוח זה פעל תלמידו הגאון שלמרות חולשתו והחלטתו הנחושה לא לקחת חלק בשום ענין צבורי, יצא מגדרו והתייצב בראש המערכה.

בשנת תרנ"ו, שנים אחדות לאחר עלותו אליה, הקים הגאון בירושלים את „ועד משמרת הקודש". מיסד הועד ביזמת הגאון

---

1. ראה בס' שלשה עולמות לר"ח המבורגר דוגמאות שהי' מספר הגאון על בורותם של אנשי פאלצק ההמוניים.

2. ראה בספר „רבינו הצמח צדק" להרא"ח גליצנשטיין פי"ג. וראה בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סו"ס מ"ח: „ונחתום במעשי הצדיקים אשר שמענו וידענו כי הגה"ק בעל צ"צ זצ"ל מסר נפשו על הדבר הזה בבית הקיסר ניקולאי הראשון בעת קרא איזה גדולי רוסיא ובתוכם הגאון הנז' לשאול חוו"ד עפ"י התורה אם מותר לגזור גזירתו אשר חפץ לעשות גם על זה שהיהודים כולם יהיו מוכרחים לספר זקנם ועוד גזירות והגה"ק במסי"נ ממש (אשר לא ניתן לפרסם ולהאריך בזה) הלך בזה וה' עזרנו והופר עצתו ונתבטלה הגזירה הזאת מעיקרא".

העתק מכתב שלוחת **גאון** יעקב **ארץ** והבדץ ומקור
חתם ומנהלי עיר קדשינו על ענין הועד

לכמה תת כבוד לנו, ולעיר קדשינו להזיק את המעלות תורתינו הקדושה להיותה על תלה בנויה כימי עולם וכשנים קדמוניות, התקפנו יחל רוב בנין כוללות שהק הלפי הסכמת ושלת הרבנים הגאונים שליט"א, וגזרנו בינינו לבחור למשגיחים על שעני ערתינו הקדושה כשהק תנו לאנשים ילושים אנשי הסם לאסר של פיהם יתהגו כל השעניס **ועד השחיטה** **ועד השמירת שבת** ביחד ושאר שעניס בכל כללות נפרטיו הנלרכים, וכל אחד ואחד מחויב לשמוע לכל לנ, יהם לאסר יגלו מלתם, וכן כל הרבנים הגאונים הכוללים ישמלו על המשמר על כל כללים הנוגעים לשת תורתינו הקדושה !!

ואלה הם האנשים אשר נבחרו מאתנו

חותם ועד משמרת הקודש בתוכבי ירושלם עיר"ם תו"ב

החתומים משה:

הרה"ג מוה"ר שאול חיים שליט"א חבר דקק דברקונעש שי"ע — הרה"ג מוה"ר שובעצק ט
הרה"ג מוה"ר יהודה שליט"א חבר דקק דקלין שי"ע — הרה"ג מוה"ר עזר שפירא ט
הרה"ג מוה"ר אברהם שליט"א חבר דקק יזשפרף שי"ע — הרה"ג מוה"ר משה טייטלבוים ט
הרה"ג מוה"ר חיים זאנשנפעלד שליט"א — הרה"ג מוה"ר עזר הכהן ט
הרה"ג מוה"ר שמוע דובער ט' מוילנא — הרה"ג מוה"ר אבנר ט

הרה"ג מוה"ר שמעון עזר ט

נבחרים הלה קבלו עליהם לשמת משמרת הק', להתקדש בפשם בפשם בכל לשר ילרם הזמן, ולח פחות משתי פשמים בכל חלם לשין במילי למתלי, ולעשות גדרים ופיגים, זה יהיה ביחד שם הבלדק של פי הסכמת שם הגרלשא לושים הם הרב הגדול הגדול המפורסם שר התורה ליפא וכו' מורינו כמוהר"ר שנ"אור זלמן שליט"א מלפעס דקק לובלין שי', ומרן הגדול המפורסם ליפא וכו' וכו' מורינו כמוהר"ר **שמעון** עגנט שליט"א. בעה"ח עבת תרנ"ח. מקום קדושת חור ומנהלי עיר"ק ירושלם תובב"ק.

כחם לבי בהתעוררות כבוד הרבנים אשר מעשה לגדור בשר הפרלות שנפרלו ולהתחזק במעוז להעמיד הת של תלה שהו בדבה מלת ה' ויאמר כחם וחיפם וחפץ ה' בידם יללית לפם ולחפלרת שהק תובבה"ק ירושלם הנק ליון וירושלם ומולה הלדק בבלו בעתירת הבעלה **בושרה יהושע יהודא ליב** בהגהון מוה"ר בלין זללה"ה מבריסק דליטא, ומה מימים הבילוני ה' כרוב חסדיו לפעילק ירושלם תובב"ק השתא הכתב ידו מתש.

היה הרה״ג רבי משה העליר. בראשו הועמד הרה״ג מדובראוונא רבי שאול חיים הורביץ [3] וכמפקחים עליו באופן רשמי היו: רבינו, הגאון ר׳ שמואל סלאנט והגאון רבי יהושע ליב דסקין [4].

---

3. ראש ישיבת מאה שערים ובעל ,,פרי עץ חיים״ ועוד.
4. ,,בטוב ירושלים״ להרב״צ ידלר.

מפעיליו הראשיים של הועד היו הרה"צ רבי דוד בידרמן מללוב, הרה"ג רבי יוסף חיים זוננפלד שלימים היה לרבה של ירושלים ועוד. הועד עסק בהקמת מקואות, בתיקוני עירובין וכיוצא באלו. וקיומו הטביע חותמו על ירושלים. ב„פנקס הגדול" של הועד מופיעה תעודתם של רבינו והגרש"ס בכתי"ק:

„גם אנחנו הח"מ באנו למלאות את כל הדברים הנז' ומי יתן וחפץ ה' יצליח ביד הרבנים הנכבדים להשגיח על גדרי דתוה"ק בזריזות.

ובאנו עה"ח ועש"ק טו"ב אדר תרנ"ח לפ"ק בעה"ק ירושלים ת"ו

נאם **שניאור זלמן** מלפנים אבדק"ק לובלין

נאם **שמואל סלאנט**

באותה שנה פורסם מטעם הגאון הכרוז הבא:

להט החרב!

דברי הב"ד הגדול שבירושלם עה"ק תובב"א.

הני תלתא צנתרי דרחבא הגאונים הארירים צדיקי יסודי עולם – כתוח לפ"ט – ה' עליהם יחי'.

בעזרת השם יתברך

הנה בכר נודע מש"קי האיסור שנעשה פה עה"ק ירושלם תובב"א מהרבנים האנשים וצדיקים שהיו בזה"ז שלפנינו, וגם אח"כ מגאונים וצדיקים אחרונים וכמו שכבר נדפסו רבריהם, פעה"ק וכדומה, לאסור איסור חשוב וכולל על אוכלי הלולות האשכנזים שבאכ"ק היה לבל יהנו את בניהם בשום איסורים (מנהג שקאלעס) ושלא לסייע בידי העוברים על איסור זה. ועתה באתי להודיע ולהוהיר לפה"ר יראי ה' וחושבי שמו שהאיסור הנ"ל הוא גם עהה בתקפו מכל הטעמ' האיסור ואין שום ב"ד יכולין לבטלו חלילה לא יחל שם איש לפרוץ גדר התורה ולעבור על האיסור הנ"ל וגם שלא לסייע בידי העוברים ע"ז חו"ל. ובמוחים אנחנו בהשי"ת שמאריות ישראל לא יעשו עולה זו ושרשול איסור הנ"ל לשומעים יזנעם והעכ"ם. ובזכות זה מתת לקוב"ה קץ נאלתינו ותראינה בנחמת ציון לפ"ק. ר' עקיבא' אדר.

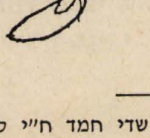
גם אני הנני בא על החתום ועל הנלוי שהאיסור הנעשה הוא ארנעים שנה כהרבנים הנזכרים וצ"ל שהיו או כפעה"ק תובב"א. בהכבם כולם. (וגם אני הח"מ הייתי או ככהם הנ"ל). לאסור איסור על אחינו בולליות האשכנזים הי"ו לבל ילמדו בנתי סער (מנהג שקאלעס)—וכן חוזר ונשנה כ"פ בהכסם הרבנים הנאונים הצדיקים הנ"ל שבאו אח"כ לשנין בכתי"ק בעה"ק ירושלים—האיסור הזה הוא בתוקפו וגבורתו עד היום ואין שום ב"ד יכול לבטלו, ובאם נמצאו אי איזהו אינשי רלא מעלי העוברים ע"ן אין בירינו לכתוב. הנזכרו זאת נפשותינו הנלנו. ושמשמע לבניהו יהלו דב בכתוב על ראשו. —כעתירתו החותם בברכת יום ו' עש"ק ואדר תרנ"ח פעה"ק ירושלם ת"ו

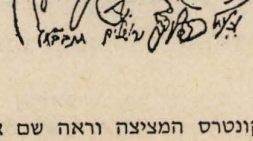
שניאור זלמן

שמואל סלאנט

עכואל סלאנט
SAMUEL SALANT
Chevrolet & Ashkenazic Community
JERUSALEM

והאיזהו שגם באתי בכתובים – וסברתי לך הרה"ג הדורש בטוב יקבל ליב לעורר ולב"ל. איסור האיסור על הקסת בתי ספר (הנק' שקאלעס) באכ"ק — לכל ארצות וזרקוקיו של האיסור (כאשר בא בדפוס כמה פעמים). הוא בתקפו ועזנו, ולא היקלא אוב' כחוש השערה, ואין בכח שום אדם להתירו. כי יסוריהו נאינו קרמא. צדיקי יסודי עולם. כשיקי אוכל נכ"ם. וגם הוא ציב להורה שאי אפשר להתירו — גם אם יתקבצו כל חכמי ישראל אינם רשאים ואינם יכולים להזיז אפי' ז"ז כ"ש — ויק כי שפטרי עהה — אשר יטמאו חזברי סקר, האומרים כי הה"ר פוסקים את הרבר ה"ל. לכן באתי עהה כרברי אנית לאסור כי דברי הלעיגים הוא ובקר. באתי פ"ח היום יום ו' עש"ק ו' יגדל הרגוא"ל לפ"ק זה עיה"ק ירושלם תובב"א.

---

5. שדי חמד ח"י קונטרס המציצה וראה שם אריכות גדולה בניזו"י.

כשהתנגדו גדולי ירושלים להיתר המכירה בשביעית תמך הגאון בדעתם, כפי שמעיד הגרי"ל דסקין במכתבו להג"ר נפתלי הירץ הלוי מיפו: „עיניו לנוכח יביטו דבר אגרת חכמי ירושלים עיה"ק תובב"א לזרז את כ"ת להיות עז כנמר נגד הבאים לזלזל באיסור שביעית החמורה (הגאון מוהר"ש סלנט שליט"א **והגאון דלובלין** שליט"א הלא המה פא"פ דברו עם כ"ת בעצמו על ככה בהיותו פעה"ק זה כשבועיים) בטוחנו כי כן יעשה כת"ה להתחזק בקיומה של תוה"ק ואין מזרזין אלא למזורזין כמוי"ב"[6].

בעקבות דעתו זו פרסמו גם חברי בית דינו גילוי דעת נגד המתירים וגינוי לאלו אשר „התאספו וקראו לאספה את אלה השובתים בשביעית כדת של תורה הקדושה והפחידום וגיזמו עליהם בכמה מיני הפחדות"[7].

בשנת התרס"א יצא מוהל אחד בחדשות לעשות המציצה בכלי זכוכית ולא בפה כנהוג בכל תפוצות ישראל משנים קדמוניות, ותרעש העיר. הגאון מלובלין ראה בכך פתח לפירצות שעלולות לבא בעקבותיו בגדרי הדת, ועל כן יצא בקריאת אזהרה יחד עם רבני ירושלים רבי שמואל סלאנט ורבי יעקב שאול אלישר „הישא ברכה":

---

6. ממכתב כתי"ק שהי' לעיני הכותב.
7. ראה בהקדמת הספר „בית רידב"ז" להל' שביעית.

אזהרה גדולה

מאת הרבנים הגאונים הגדולים שליט"א דפעה"ק ירושלם ת"ו

ומוסך „משמרת הקודש" ומשני בתי דינים מק"ק ספרדים ואשכנזים יצ"ו.
בח' תשרי שנת התרס"א

בחיות כי יצא איש אחד פה לשנות המציצה של „ברית מילה"

לעשותה בפיו ע"י כלי זכוכית

וע"פ הדין המציצה היא רק בפֶה לבד ולא ע"י דבר אחר כלל. והיא נהוגה כן בקרב ישראל משנות דור ודור מרבותינו הקדמונים ז"ל. לכן באנו עתה להזהיר בכח תוה"ק

כי אל יהין שום איש ישראלי עוד לעשות המציצה באופן אחר מכפי הנהוג עד עתה בשום שינוי כל שהוא.

וכל המשנה ידו על התחתונה. וענוש יענש המוהל ואבי הבן והסנדק וכל המסייעים לפרוץ גדרן ומנהגן של ישראל. ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב.

יעקב שאול אלישר	שמואל סלאנט	שנאור זלמן לאדיער
חכם-באשי ירושת"ו ואפיה		אב"ד דק"ק לובלין וכעת בירושלם ת"ו
(מקום החותם)	(מקום החותם)	(מקום החותם)

תפארת ציון

כורד הנתון בתוך גנת חמד, התהלך רבי שניאור זלמן, הגאון הגדול, פאר לומדי התורה, בין גדולי ירושלים וחכמיה שהמיתו עצמם באהלה של תורה לילות כימים. להם היה רבי שניאור זלמן נחל איתן ומקור מים חיים, חידושי יסוד בתורה ובהלכה, שמש־השמיעם הגאון מלובלין באזני מאן דהו החלו עוברים מפה לאוזן, מהיכל להיכל ומישיבה לישיבה, והיו הכל שואלים זה את זה:

השמעת את "הקושיא" של הלובלינער? וכיוצא בזה, כי אצל הגאון מלובלין לא היתה שעה בלא חידוש בתורה, רעיון חדש או השואה בקיאותית מענינת. שכן מוחו הגדול היה שוטט תמיד, וכאשר כל התורה, כולה פרוסה לפניו וכל רז לא אנס לו, טבעי הדבר שהיה יוצר ומחדש בכל עת ובכל שעה.

וכזר הנתון על מצח מלך, פיאר את ירושלים של מעלה, שהוד קדומים לה, ירושלים של שנות תר"ן—תר"ס המלאה חסידים, עובדי השם, טהורי לב ושלמים ביראה. אלו שמו את רבי שניאור זלמן להם לראש ועטרה. בשבת ומועד ובעתות רצון היו אלו מתקבצים סביבו, לקנות הימנו חכמת סתרים ודברי אלקים חיים. והיה רבי שניאור זלמן, התלמיד המובהק של אבות העולם נשיאי החב"ד, יושב ודורש שעות ארוכות מתורת רבותיו, ודברי קדשו היוצאים מלב טהור חודרים ללב שומעי לקחו השותים בצמא את מוצאי פיו.

וקהל ירושלים, על כל שכבותיו. יושבי האהל וחובשי בתי המדרש. בעלי העסק וההמון הפשוט. רוחשים לרבי שניאור זלמן כבוד ויקר. מבקשים ברכתו, נהנים ממנו עצה והדרכה, ושמו הגדול

נישא בפיהם באימה וביראה, בחיבה ובהערצה. שהרי מכירים יושבי ציון כולם כי גדול בקרבם קדוש ישראל.

וכה מתאר אותו, איש ירושלים [1]:

„היה כמעט גבוה, קלסתר פניו יפה, גבות עיניו העליונות מלאות שערות ארוכות שכיסו את עיניו, כשרצה לראות פני האיש הדובר אליו היה צריך להגביה את ראשו וגבות עיניו כדי להסתכל בו. אפו היה גם כן מכוסה בשערות וכן על אזניו ובתוך אזניו, משום זה היה מראהו איום ואימתו היתה מוטלת על הבריות... ומה נהדר היה לראות אותו לבוש בהדרו... סדר היום שלו: הציבור התפלל בפרוזדור שאצל פתח ביתו. הוא התפלל בביתו כשפתחו פתוח כדי לשמוע ברכו וקדושה ותפלתו בלחש תהיה עם הצבור. לא האריך בקריאת שמע ולא בתפלתו בלחש שלא להטריח את הצבור להמתין עליו... מאחר התפלה עד כשעתים אחר הצהרים היה מתבודד בחדרו. אח״כ היה מקבל פני הבאים, עד זמן מנחה. והיו מביאים לו פתקאות להתפלל על כל צרה שלא תבא, וגם באו אנשים לראותו ולדבר עמו מראשי הקהלה האשכנזית וראשי המוסדות. קודם תפלת מנחה קרא את הפתקאות, וכן היה דרכו: האיש שמסר לו הפתקא עמד והרב עמד ממולו. קרא את הפתקא והרים גבות עיניו והביט בפני האיש, קרא עוד פעם והביט בפני האיש, וכן פעם שלישית, והניח את הפתקא על השלחן. כשאחד הביא פתקא והרב הביט בה ונתנה תיכף על השלחן, לא הביט בפני האיש ולא קרא עוד פעם היה סימן לא טוב. זה אינו מפי השמועה רק בעיני ראיתי כמה פעמים״ [2].

כאשר הגיעה לירושלים השמועה על פטירת הבארון הנדיב הגדול ר׳ שמעון וואלף רוטשילד וגאוני העיר הספידוהו ברוב עם [3] תיאר הגאון רבי ליפמאן דוד שובאקס זצ״ל גאב״ד לברטוב וראש בית דינו של התו״ח בירושלים את המספד שנשא על הברון

---

1. ר׳ חיים המבורגר ז״ל „שלשה עולמות״ ח״ב ע׳ קמ״ב, ראה שם עוד.
2. הגאון הי׳ אומר כי שמע מרבו כ״ק אדמו״ר הצמח צדק נ״ע סוד קריאת הפתקאות (מפי רבי ישראל יצחק הלוי רייזמן דומ״צ ירושלים זצ״ל).
3. בהחבצלת שבט תרס״א מספר על „אבל כבד״ ששרר בירושלים, ועל הספדים שנשאו, מלבד הגאון מלובלין, הגאונים רבי יעקב שאול אלישר ורבי שמואל סלאנט ועוד.

רוטשילד רבי שניאור זלמן ובו משתקפת אגב ההערצה הגדולה של הגרש"ז בקרב גאוני התורה. וכך כותב הגרל"ד:

„השמועה המעציבה אשר הדאיבה את לב כל יושבי ירושלים מקטן ועד גדול, מפטירת נזר ישורון עטרת תפארת ישראל השר וגדול, צדיק מעז ומגדל, הבאראן שמעון וואלף לבית ראטהשילד תנצב"ה, עוררה את לב רבינו מורינו ומאורינו הרב הגאון הגדול סיני ועוקר הרים, רשכבה"ג צדיק יסוד עולם, גאון הגאונים ואב לחכמים כחד מן קמיא כקש"ת מו"ה **שניאור זלמן לאדיער** שליט"א מלובלין וכעת נשיא אלקים בתוכינו, ויצא הפעם חוץ מגדרו, ולא לפי תשות כחו (השי"ת יחלימהו ויחזקהו) וישא מספד מר בבית מדרשו במעמד כל נכבדי ויחו"ס דעדת החסידים בדברים הנאמרים באמת ויוצאים מן הלב, וגם הלום ראינו רוב גדלו ועוצם בקיאותו בכל חדרי התורה, כי בלי שום הכנה מעיקרא שפתותיו נטפו מור ופיו הפיק מרגליות מעין המאורע עד שכל העומדים שם ראו כן תמהו ויתעוררו לדברי המעיר לצדקה לתשובה ולמעש"ט ללכת בדרך שאדם גדול כהנפטר זצ"ל הלך בו לעשות טוב וחסד לירא את ה' ולשמור מצותיו עם כל גדלו ועשרו ומצבו בין גדולי עולם..." [4].

זקני ירושלים עודם זוכרים את הסערה שחוללה בשנת תר"ס נסיונם של כמה אינשי דלא מעלי לפגוע בכבוד תורתו. ירושלים נזדעקה והוקפצה ממקומה. בית הדין של הגאון ר' שמואל סלאנט פרסם כרוז חריף בזה"ל: „למען כבוד השי"ת ותורתו. התאספנו יחד כהיום ו' עש"ק ד' סיון תר"ס הרה"ג הבד"צ הי"ו והרבנים הג' דפעה"ק ת"ו בבית מרן הגאון הגרש"ס שליט"א. ע"ד הפאס־קאוויל שראינו אתמול בחו"ג נגד כבוד עוזנו הרב הגאון הצדיק מו"ה **שניאור זלמן** אבד"ק לובלין שליט"א. הנה הסכמנו יחד להכריז ולהודיע בכח תורתנו הקדשה ובאיסור חמור שכל מי שיש לו איזה ידיעה היכן נדפסו, ומכ"ש המדפיס והפועלים שלו, מחויב למסור ידיעתו למרן הרב הגאון הרש"ס שליט"א, או להרה"ג מדובראוונע או להרה"ג שלמה זלמן בהר"ן ז"ל. והאנשים שעסקו

4. „החבצלת" שם. וראה גם בפרק „נשיא ירושלים" בהערה 11.

בזה ועשו הנ"ל יש להם דין מבזה ת"ח (ומכ"ש **גאון עולם** (כי"ב) **אשר גם בדורות שלפנינו הי' נמנה בין גדולי הדור**) ומחויב לבא לקבל עליו את הד"ת... נאם **שמואל סלאנט.** נאם חיים יעקב מקאוונא. נאם שאול אלחנן בהר"א ז"ל. נאם ארי' ליב בהרא"ד זצ"ל (מקום חותם בד"צ דאשכנזים הי"ו)".

שמעתי ותרגז בטני ואחזתני פלצות בראותי כתבי פלסתר שכתבו אנשים בני בליעל על כבוד הצדיק הנשגב, הגאון המפורסם נר ישראל עמוד הימני פטיש החזק כקש"ת **הרב מלובלין** שליט"א אוי להם על שברם לא יאבה ה' סלוח להם. ובכן **חוקה חקקתי וגזרה גזרתי בכח תורתנו הקדושה** על כל שהדפיס כתבי פלסתר הללו שיבא ויודיעני בסוד כמוס ולא יפול משערת ראש המודיע לי ארצה אפילו כמלא נימא. והנני מגביל זמן שלשה ימים עד יום חמישי עשירי לירח זה. ואם גם בזאת לא ישמעו לי ההכרח יאלצם לכל מקנאי קנאת התורה וקנאת ה' צבאות **להשתמש בכל האמצעים הדרושים לברר הדבר כשמלה,** מכסה פשעיו לא יצליח ואחריתו עדי אובד, ושומע לי ישכון בטח ושמ"ר. ע"ז חתמתי שמי היום ז' סיון. הצעיר **יעקב שאול אלישר** ס"ט בא סי' **ישא ברכה** הי"ו (מקום החותם)".

הדברים החוצבים שיצאו מפי גאוני וגדולי ירושלים פעלו כמובן חיש מהר וב„מודעה" שהופיעה בשם „ועד העיר" מסופר: „אחרי אזהרת הרבנים הגאונים בהודעותיהם נתבררו איזה אנשים יחידים אשר מעלו מעל בקדוש ישראל שר התורה הגאון האמתי כו' כו' כקש"ת **מוהרש"ז** מלובלין שליט"א — וכאשר התאספו חו"ר העיר הקדש לתבוע ד"ת ופסק דין במשפט חרוץ על אלה שהעיזו לבזות ת"ח גדול הדור וצדיק מפורסם אשר באמת כל השומע ירעד ויפחד וישתומם על אשר נהייתה כזאת בעוה"ר לבשתנו ולחרפתנו, שלח הרב הגאון ציר נאמן בפקודתו: „כי לא יוכרז שום נח"ש ולא יענשו מאומה", **וכי הוא בצדקתו ובענותנותו מבקש „שלא יענש בסבתו שום אדם"** בהכרח אנו חייבים לשמור פקודתו הרוממה..." [5].

---

5. „החבצלת" י"ח סיון התר"ס.

תעלול זה של כמה פורקי עול לא הצליח אלא לעורר את גודל החרדה וההערצה של כל בני ירושלים כלפי האדם המורם מעם אשר שכן כבוד בתוכה, פארה של ירושלים, הודה והדרה.

רבי שמואל סלנט

פרק תשיעי

בחברון

רבינו שסבל מאד מחולשת גופו, ויסורים פקדוהו, היה זקוק למנוחה גדולה. ורופאיו יעצוהו לעבור מירושלים לחברון. ובשנת תרנ"ח החליט לנסות את הישיבה בעיר האבות.

למרות שכל מטרתו היתה רק למרגוע ומנוחת הגוף, וכפי הנראה לא היה בדעתו לשהות בה אלא זמן קצר[1] בקשו יושבי עיר זו להשפיע שהגאון יבחר לשכון בחברון ולהאציל מהודו עליהם. בחברון של אז כיהנו ברבנות הגאונים הקדושים רבי שמעון מנשה חייקין, מגדולי תלמידי כ"ק אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר הצמח צדק, ורבי אליהו מני. שניהם גאונים בתורת הנגלה וידיו רב בחכמת הנסתר עמדו בקשר הדוק עם הגאון מלובלין. הראשון אף ביקרוהו[2] בירושלים.

בשנת תרנ"ח, כמה שנים לאחר הסתלקותו של רבי שמעון מנשה. קיוו בני חברון ששהותו של גאון וצדיק זה ישפיע על חיי העיר. וכה כתב רבי יעקב יוסף סלאנים, מי שהיה לימים רבה של חברון: „זיק אור החל להאיר בקרב לבנו עתה בבוא הרה"ג הגדול והקדוש אדמו"ר רשכבה"ג מוהרש"ז שליט"א מלובלין, חברונה, לבקש תרופה לחלישותו והעדר בריאותו. ויש תקוה אשר אם ימצא מבוקשו בחברון וייטב לו ישתקע בהעיר הקדושה הזאת ואז תקוה נשקפה אשר לרגלי אדמו"ר יתגדל ויתרחב הישוב

---

1. כך כתב להג"ר שלום קוטנא (ראה להלן בפרק האגרות) „וטירדתי לנסוע כעת לחברון על איזה חדשים לשאוף רוח צח", וראה גם ב„שלשה עולמות" לר"ח המבורגר.
2. ראה בארוכה ב„ירושלים בתפארתה" (ירושלים תשל"ה).

בחברון והיתה לברכה. ויד ה' לא תקצר לתת חן הארץ בעיני אדמו"ר הגאון הצדיק שליט"א ולהטיב לו בה ולה' הישועה"[3].

ואכן כאשר הגיע הרב לחברון פרסם הגרי"י סלונים בשם יושבי חברון מודעת ברכה בזה"ל:

ברוך הבא

אור נגה על שמי שפרירי חברון, והעיר הקדושה גאות לבשה, בהופיע עליה כבוד אדמו"ר הגאון האמתי שר התורה ורשכבה"ג מרן שניאור זלמן הגאבדק"ק לובלין שליט"א, ביום ג' כ"ח מנ"א החולף.

לרוב חלישותו ואי בריאותו של אדוננו הגאון שליט"א מנוחה דרושה לו, ויגמור אומר לגור זמן מה בחברון, ובה יקוה למצוא מנוחה ומרגוע לנפשו, ורפאות תעלה לבשרו. ותושבי חברון ידעו להוקיר את גאון עוזנו ויקדמו פניו בכבוד גדול כיאות לאדם גדול המעלה כמוהו, ובשם כל בני חברון הנני מגיש ברכתי לכבוד אדמו"ר הגאון הצדיק שליט"א, כי יברך ה' בואו, וחפצו בידו יצליח לשוב עד מהרה לאיתנו, ובריא אולם ושלו ושאנן יהיה עד עולם כחפץ כל אוהביו וידידיו ובתוכם הק'

יעקב יוסף סלאנים[4]

אולם לא עברה שנה והגאון שב לירושלים, למגינת לבם של אנשי חברון אולם לשמחתם הגדולה של יושבי ציון וירושלים. ו„החבצלת"[5] שש להודיע בשמחה לקוראיו כי „כבוד הרב הגאון הגדול ציס"ע רשכבה"ג מו"ה שניאור זלמן שליט"א לפנים אב"ד דק"ק לובלין שב תמול ירושלימה מעה"ק חברון אשר ישב בה כשנה לרגלי בריאותו. רבים מנכבדי עדתנו נסעו לקראתו ויביאוהו אל בית מעונו החדש אצל מגרש רחובות אשר לאחינו הבוכארים הי"ו יברך ה' בואו, יאריך ימיו ושנותיו, יבריאהו ויחלימהו וישיבהו לאיתנו למען יזכו רבים ליהנות מאורו, אור ישראל והדרו".

---

3. החבצלת.
4. שם.
5. שם ח' תמוז תרנ"ט. ובאותו גליון מביע איש חברון צער על עזיבת הגאון את חברון ותערב שמחתם ונגוזה תקותם להרחבת הישוב.

תורה לשמה

„וא״ר אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד״
(סוכה מ״ט ב׳)

שלשה טעמים נתן הגאון מלובלין בהקדמתו לספרו „תורת חסד על שום מה קראו בשם זה. אך ברוב ענותנותו לא הזכיר את דברי חז״ל אלו שתורת חסד היא התורה שנלמדת לשמה. וכבר הפליגו גדולי וצדיקי דורו את לימודו של רבי שניאור זלמן כתורה לשמה.

מעשה בחסיד אחד שסבב על העיירות ובידו מכתב המלצה בכתב ידו של בעל הצמח צדק לסייע בידו להשיא בנותיו. האיש הגיע גם לפאלצק. וכראות רב העיר רבי שניאור זלמן את הכתב כיתת רגליו מבית לבית והתרים את אנשי העיר לטובת האיש הנצרך הזה. כאשר שב האיש לליובאוויטש וסיפר על כך לרבינו הצמח צדק, נזף בו הרבי: מה עשית ובטלת את ר׳ שניאור זלמן מ„תורה לשמה״? [1]. אף מסופר שהגאון רבי אליהו יוסף מדריבין בעל „אוהלי יוסף״, רבו של התורת חסד, ביקש לבקר את העיר פאלצק מקום מושבו ברבנות מלפנים, והצמח צדק מנעהו מעשות כן בנימוק שבודאי יצא רבי שניאור זלמן לקראתו ו„חבל על ביטול תורה שלו שחשובה מאד למעלה״ [2].

כשביקר הגאון מסוכטשוב בעלי האבני נזר בלובלין, יצא מבית הגרש״ז בהתפעלות עצומה וקרא: „ראיתי תורה לשמה מהי״ [1]. כאשר ביקר הגאון מלובלין במרחצאות קרלסבאד שהה שם גם הרב הקדוש רבי יהושע מבעלזא, והיה עומד ליד חלונו של ר׳ שניאור זלמן „לשמוע קול תורה לשמה״ [1].

---

1. מפי רבי ישראל יצחק הלוי רייזמן ז״ל דומ״צ ירושלים.

הרה"ק רבי אברהם איגר בעל שבט יהודא היה מסביר בכך גם את התופעה המופלאה שהגאון מלובלין לא היה צריך לחפש ולדפדף בספרים והיה מוצא מבוקשו מיד, כי בשמים נהגו עמו מדה כנגד מדה והואיל ולמד לשמה מנעו ממנו ביטול זמן לריק[3].

רבי יהושע מבעלזא

וכך מבקש הוא בפתיחת ספרו: „ואני תפלה, ואסלדה בחילה, לנורא עלילה, ומרומם על כל ברכה ותהלה, ברחמיו וברוב חסדיו ישים חלקי **מהעוסקים בתורתו לשמה,** ויזכני לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם, ויבורך שם כבודו לעולם".

---

2. שמועות וסיפורים להרב רפאל נחמן הכהן ח"א.
3. מפי נכדו הרה"צ ר' אברהם איגר מלובלין שליט"א בני ברק.

פרק אחד עשר

פלא דורות

גם באותו דור דעה שהיה מבורך בגאוני עולם אדירי תורה, שעד היום הזה כל בית ישראל נשען על פסקיהם, שאור התורה הבהיק בכל פנה ופנה, היה ברבי שניאור זלמן מן המיוחד. אישי התורה בכל קצוי תבל ששמעו הלך לפניהם ראו בו כלי מפואר יחיד בדור ומופת לדורות: מוח כביר, זכרון מדהים ובעל תפיסה עצום. רבי שניאור זלמן מעיין באיזה ענין ושוב אינו שוכחו לעולם! הוא עצמו התבטא פעם שאינו זקוק ליגיעה כלל [1] כי הכל היה פתוח לפניו, כל דבר נקלט במוחו וחקוק לעד. ולא בכדי העידו עליו רופאיו שמוחו גדול משל אחרים [2].

עובדא מפליאה שהעידה על מוחו הפתוח של רבי שניאור זלמן הרעישה בשעתו את צבור גדולי התורה. הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי רבה הראשי של ירושלים כשהיה מספר על כך למקורביו היה מתלהב בכל עת מחדש מעוצם גדולת הגאון מלובלין. באותה תקופה מפוארת היו מעינות הרפואה מקום מפגש לגדולי הדור שם היו משוחחים ביניהם בשאלות הלכתיות מסובכות שנתעוררו אצלם בשדה הרבנות ומחליפים דיעות בבעיות שונות שהיו עומדות על הפרק. ומעשה שנתקבצו ובאו למרחצאות קרלסבאד כמה מגדולי התורה המובהקים כהגאון בעל האבני נזר מסוכטשוב ואחרים, וביניהם גם הגרי"צ דושינסקי שהיה נמנה על צעירי תלמידי החכמים שבדור. ונשאלה אז שאלה גדולה בבית

---

1. מפי הגרי"י הלוי רייזמן ז"ל ששמע מפיו.
2. ר' חיים המבורגר בספרו שלש עולמות.

המדרש שהיתה לשיחת היום אצל הגדולים. כאשר לא הוכרע הדבר נמלכו הגדולים ושלחו את השאלה לגאון הדור בעל התורת חסד שאף הוא היה שם. ומה הופתעו לראות כעבור שעה קלה את השליח ובידו קונטרס ערוך בידו מלא מובאות וציטטאות מראשונים ואחרונים בנוסח ,,וז״ל״ ,,עכ״ל״ וכיוצא בזה. כשחזרו למקומות מגוריהם נדהמו לראות כי כל מובאה מדוייקת בחסר ויתיר עד להפליא ולא החטיא אפילו באות אחת [3].

מעשה שנסע ברכבת מפאלצק לעיר אחרת, ות״ח אחד שישב באותו קרון הרגיש שמנענע בשפתיו, וכשקרב אליו הבחין שחוזר על דבר תורה, ואח״כ גילה לו הגאון שנוהג מדי חדש לחזור בע״פ על ספר מהאחרונים, ועתה חוזר על ,,חוות יאיר״ *[3].

עוד בצעירותו בשהותו בליובאוויטש כבר חונן בסגולת פלא זו, וידוע היה שהחסיד המפורסם רבי שמואל בצלאל ,,הרשב״ץ״ מגדולי חסידי הצמח צדק שהתפרנס ממכירת ספרים היה מסרב להראות הספרים לרבי שניאור זלמן, שכן ידע כי כאשר יעיין רבי שניאור זלמן בספר שוב לא יצטרך לקנותו... [4]. ספור כזה היה מהלך בירושלים במוכר ספרים אחד שבא לפני הגאון להציע לו ספר יקר המציאות למכירה. כשעיין הרש״ז בספר אמר לו למוכר: אין הספר שוה מחיר יקר כזה שהרי אין בו יותר משני חידושים... ולראיה על כך חזר בפניו על כל עניני הספר באותיותיו [1].

סגולה מופלאה זו עמדה לו להגאון פעמים רבות לפתור שאלות קשות שנתעוררו, כאשר היה מצטט מספרים שעיין בהם במשך כל ימי חייו והללו לא נשמטו מזכרונו. הרב הקדוש מלובלין רבי אברהם איגר פנה פעם בשאלה אחת להגאון בשליחות אביו הגה״ק רבי יהודא ליב בעל ה,,תורת אמת״, עלה הגאון על הסולם

---

3. הגרי״י רייזמן ז״ל ששמע מפי הגרי״ץ ז״ל.
כשבאו לפני הגרי״צ דושינסקי להזכיר חולה גדול הי׳ שולח להזכירו על ציונו של הגה״ק התורת חסד, (הרב ש. א. מרגלית בשם הגר״י רייזמן ז״ל).

*3. מפי הגאון רש״י זוין שליט״א.

4. לקוטי דבורים ח״ב לקוט ט״ז.

והוריד ממדף הספרים ספר ישן מכוסה אבק והראהו שאלה זו מפורשת בו [5]. כדבר הזה היה גם בעת התיצבו לפניו חברי בית דינו בירושלים לבקש דעתו בנושא מסובך שהתעורר על שלחנם, וכדרכו ביקש להוציא ספר מסויים העומד בשורה פלונית והראה להם כי השאלה נשאלה כבר לגאון ספרדי [6].

שוב פעם אחת ביקרו הראשון לציון הגאון רבי יצחק שאול אלישר בעל ה,,ישא ברכה". התעניין אצלו הגאון מלובלין באיזו סוגיא עוסק הוא, וכאשר השיבו כי מעיין הוא בשם משמות גיטין שלא נזכרו בספרי שמות גיטין, הוציא הגאון ספר נושן בשמות גיטין ובו נזכר שם זה להפתעתו הרבה של רבי יצחק שאול. ה,,ישא ברכה" לא יכל להסתיר התפעלותו ונשקו להגאון בקראו: ,,הרי זה שם ספרדי!" [7]. מקרה מעניין קרה גם עם בנו של הישא ברכה, הג"ר חיים אלישר בעל ,,חיים שאל" שנכנס אף הוא להגרש"ז לברר איזה ענין והראה לו הגאון ששאלה זו נידונה כבר בספר שחיבר... זקנו של הרב אלישר [1]. ומעשה ברבי מאיר דב טננבוים מחשובי הלומדים בירושלים שנכנס לשוחח עם הגאון בדברי תורה, והחל בסתירת שני מאמרי רבי אליעזר בגמרא: רבי אליעזר אומר כאן... הפסיקו הגאון והמשיך: ואילו שם הוא אומר ההיפך, אלא עיין ב,,נודע בשערים" [8] סימן ב' ובהגהות רי"ש נטנזון על הירושלמי וימצא הביאור... [9].

בית הרב בימות החג היה מקום ועד ומפגש לכל תלמידי החכמים והלומדים המצויינים שהיו מביעים בהזדמנויות אלו שאלותיהם וספיקותיהם בהלכה. חכמי התורה שהיה נעלם מהם מקור להלכה מסויימת היו מחכים לבוא המועד או להזדמנות אחרת כדי לשאול את פי הגאון שכל התורה היתה אצלו כמונחת

---

5. מפי האדמו"ר רבי אברהם איגר שליט"א מלובלין — בני ברק.
6. מפי הגר"א ברנשטיין שליט"א ששמע מאביו הגרי"פ ז"ל שהתלוה אליהם אז.
7. מפי רבי שמואל אהרן שזורי שליט"א.
8. להגרד"ב אשכנזי מלובלין ז"ל.
9. מפי הגרמ"ל שפירא ז"ל.

בקופסא. ואירע פעם שלומדי העיר היו מסובין בביתו ונשאו ונתנו בהלכה, ביקש אחד הלומדים לדעת מקור להלכה מסויימת, כשהגאון לא השיבו לא חזר עוד על שאלתו מחמת הספק אולי לא שמע הגאון שאלתו או אולי שמע ואין מענה בפיו. כאשר נפרדו כל אחד מהם מהגרש"ז אמר לו הגאון לאותו חכם: בבבלי אכן אין מקור לכך אך יעיין בירושלמי... [10].

בזכרונו המדהים הפליא את הכל. ובעודנו רבה של פאלצק, חזר פעם בפני כ"ק אדמו"ר המהר"ש מליובאוויטש, כאשר דעתו היתה בדוחה עליו, בעל פה על דף גמרא, דף מהרש"א ודף... קינות [11]. הגאון רבי חיים יעקב שפירא ראש בית דינו של הגר"ש סלאנט בירושלים סיפר שתוך כדי דיון בהלכה אחת עם הגאון מלובלין ביקש לסתור דברי הגאון מתוך תשובה של הרשב"א. כדי להראות להגרח"י שגם הוא יודע מרשב"א זה הציע לו להוציא את ספר הרשב"א מארון הספרים והוא הגרש"ז חזר על שלשה דפים ממנו בעל פה אות באות [9].

על תפיסתו החדה ועינו הבוחנת מעידים זקני ירושלים שבלכתו בדרך פגע פעם בעדר כבשים ונקב במדויק במספרם, והיו מבין מלויו שמנו אותם ונדהמו להוכח שלא החטיא אפילו באחד [12].

ומאלפת עדותו של אחד מאנשי ירושלים בהקשר זה: „הרב היו לו אלפי ספרים והכתלים של חדרו מן הרצפה עד מחצית הכותל היו מסודרים קרשים על רגלי עצים ועל הקרשים מסודרים שורות שורות של ספרים. וכל כך היה הרב בקי בכל ספר ואיפה הוא מונח, כשהיה צריך לו איזה ספר, בשניה אחת פגע בהספר והוציאו מן השורה. לילה אחד הייתי אצלו ודברנו מהויות העולם. נתגלגלה השיחה כי אבא הוא המוהל הראשי בירושלים. אמר הרב: בימים הקדומים היה מוהל שם תואר כמו רב או גאון — הרמב"ם בתשובה פלונית דף פלוני כותב תשובה לאחד בתואר

---

10. מפי הרב החסיד ר"א אייזן ז"ל.
11. לקוטי ספורים פרלוב.
12. מפי הרב ר"י צוובנר.

ל„המוהל המובהק", ואמר להגבאי שיוציא ספר קטן וישן מן שורה פלונית מספר פלוני שהוא ספר תשובות הרמב"ם ויראה לו. הלך הגבאי ועד שחפש השורה והספר ארך איזה שניות, לא סבל הרב ששוהה כל כך, הלך בעצמו ובשניה אחת הוציא את הספר ובמעוף עין פתח הספר וכבר היתה התשובה לפני ובאצבעו הראה: כאן כתוב. כל כך היה בקי בכל הספרים והבהיל את העין לראות מהירות תפיסת העין שלו והזכרון שהיה חוץ מהטבע"[13].

זקני ירושלים מספרים על סעודת הודאה שערך הצדיק רבי דוד צבי שלמה בידרמן מלעלוב־ירושלים שניצל בנס גדול מרצח בידי גוי שונא ישראל, ולסעודה זו הוזמנו כל גדולי העיר, ובהם בלטו: הגאון ה„תורת חסד", וכן הגאונים והצדיקים: רבי יוסף חיים זוננפלד, רבי עקיבא יוסף שלזינגר (בעל „לב העברי"), רבי צבי מיכל שפירא (בעל „ציץ הקדש"), רבי אליעזר דן רלב"ג, רבי זבולון חרל"פ, רבי נפתלי הירץ הלוי מיפו, רבי בייניש סלאנט, רבי אליעזר ליפא ברלין, רבי שלמה זלמן פרוש, רבי שלום ליב אייזנבד (בעל „באר יצחק"), רבי אלכסנדר זיסקינד שחור, רבי אברהם אבלי, רבי בנימין שטאמפער, רבי צבי ארי' מעזריטשער, רבי יו"ט ידיד הלוי, רבי חיים שאול הכהן דוויך (בעל „איפה שלימה"), רבי אברהם חיים פינסו, רבי שאול קצין, רבי יוסף משה קרויז, רבי יצחק מאיר ראטה, רבי ישעי' ורבי יעקב אורנשטיין, רבי יוסף בנימין שמעונוביץ ועוד — כל ה„פני" של ירושלים. בהזדמנות פגישה נדירה זו של כל ה„גדולים", הביע הג"ר נפתלי הירץ מיפו צערו על סדורו — בכתב ידו — של המקובל האלקי ר' שלום שרעבי (הרש"ש) זצ"ל שנעלם לאחר שעבר גלגולים שונים מיד ליד. נענה הגרי"ח זוננפלד ואמר: נמצא אתנו כאן בסעודה אחד **היודע את הסידור כולו בעל פה והוא יוכל להעתיקו על הכתב כמות שהוא!** והוא הגאון רבי שניאור זלמן מלובלין שהסידור לן אצלו לילה אחת ומאז נחקק כולו בזכרונו המופלא[14].

---

13. ר' חיים המבורגר „שלשה עולמות" ח"ב פי"ח.

14. „ירושלים בתפארתה", ושם אריכות בזה, גם סדר השמות הוא לפי הנאמר שם.

תיאור על גדלותו וקדושתו של הגאון נותן לנו תלמידו ונאמן ביתו, הגאון רבי טובי׳ גולדברגר ז״ל דומ״צ ירושלים, וכה הוא כותב:

„אשרי עין ראתה מראות אלקים קרנה של תורה מנוגה נגדו האירה הארץ, תורת חסד על לשונו, ש״ס בבלי ירושלמי מדרשים וזוה״ק, ספרא ספרי תוספתא מכילתא, ראשונים ואחרונים, **הכל כמאן דמונח בכיסתיה,** דייק וגמיר שמעתות ומימרות כרחבא מפומבדיתא, קולע אל השערה ולא יחטא, ומי כמוני שלא מנעתי א״ע מבית מדרשו ושגרתי על דלתותיו יום יום, יודע כמה נפיש חיליה ורב גובריה. וסח לי פ״א כי זקוקין דנור דנפקי מפומיה בהתעלסו עמי במלחמתה של תורה״ק קובע ברכה עד כדי לחבר ספר שלם, יומם ולילה נשא ונתן בתורת ה׳ תמימה באמונה. שפתיו הוו מרחשן יום יום ח״י פרקים משניות בע״פ, וכפטיש יפוצץ סלע פרש וביאר כל שנויי הנוסחאות והגרסאות דבר דבור על אופנו, מלבד שיעוריו בגפ״ת ובחכמת הקבלה. ובהיותו מסובל ביסורים גדולים איש מכאובות וחסר מנוחות **עד שלא היה יכול לישן כשתי שעות במעל״ע,** תלמודו בפיו ערוך על ספריו, וממש כל יום ויום כחדשים היו בעיניו, מתגבר כארי ויושב ולעי באורייתא, וביתו פתוח לרווחה לכל צמא לדבר ה׳ להשיב לשואליו דבר בכל מקצועות התורה״ [15].

אגדות רבות התהלכו בירושלים על תפיסתו המופלאה וזכרונו המדהים. מהן:

בהגיעו לארץ ישראל הביא עמו חבילות גדולות של ספרים, וברדתו לנמל הוטל עליו לשלם 88 אחוז משיווי המטען, שנמדד לפי משקל הספרים. עבודת החישוב היתה קשה מאד לעובדי המכס. תוך שניות מספר רשם את המגיע לפי חשבונו, ואילו הפקידים עמלו על כך כמה שעות עד שהגיעו לסכום שהוא קבע [16].

מדי שבוע היה מקבל את כתב העת „חבצלת״ שהופיע

---

15. בהקדמתו לשו״ת תורת חסד ח״ב

בירושלים. העיף בו עין לשניה אחת וחזר ללימודיו. אחד מבאי ביתו שאלו פעם האם אמנם יכול לעבור על כל החומר במהירות כזאת? השיבו רבי שניאור זלמן: הן, והא ראיה, כך וכך שגיאות מצאתי בשמונת עמודיו. ספר האיש ומנה ונוכח כי אכן כדבר הגאון היה.

ועוד: פעם הביאו לו למכירה רמב"ם מדפוס ישן. דפדף הגאון שניות מספר, ופסק: פרק אחד מהלכות פסולי המוקדשין חסר!

פעם אחת התוכחו ביניהם שני גדולי תורה מובהקים בירושלים בדבר מאמר חז"ל. זה טוען כי מאמר כזה אינו בנמצא וחבירו בטוח שהובא בחז"ל אך אינו זוכר מקורו. נכנסו לשאול את פי רבי שניאור זלמן. גילה הגאון מיד: מאמר כזה אינו מצוי אמנם בש"ס, אך מופיע בהקדמת הספר „צאינה וראינה". „ואף הוא חז"ל". שוב חזר בפניו חכם אחד על חידוש שעלה ברעיונו בפירוש פסוק אחד. הוציא רבי שניאור זלמן את ה„צאינה וראינה" והראהו את חידושו מופיע בספר.
מופיע בספר. והוסיף הגאון: את ה„צאינה וראינה" זוכרני מלפני כחמישים שנה כאשר שמעתיו מפי אמא שהיתה משננת ספר זה[16].

16. „מגדולי ירושלים" להרב יעקב גליס.

צדיק מושל ביראת אלקים

כשם שהיה רבי שניאור זלמן, גאון עצום בחכמת התורה, כן היה גאון ומופלא ביראה ובעבודת ה'. כמי שחונך על ברכי שרפי הקדש, רבינו הק' בעל הצמח צדק, בניו ותלמידיו הקדושים, השכיל רבי שניאור זלמן למזג בקרבו, גאונות עמוקה בכל מקצועות התורה, ובאותה מדה, חסידות ופרישות גדולה. אלו העניקוהו את תוארו כאחד מיחידי הדור. דביקותו ואהבתו הגדולה את ה' ותורתו היו לשם דבר. ידעו בו ברבי שניאור זלמן כי מרחף הוא בעולמות העליונים וכי דעתו מתקבלת במרומים. בכח התורה ובזכות צדקתו וקדושתו היה פועל ישועות ונפלאות, ובירושלים כבלובלין נהרו אליו בעתות מצוקה להוושע בברכתו ותפלתו.

אף שלא נהג כאדמו"ר, היה נוהג כדרך גדולי החסידות שבימים ההם, לקבל פתקאות, והיה לו סדר מיוחד בקריאתן, אותו קיבל מפי רבו הקדוש בעל הצמח צדק [1]. הפונים אליו כבר הכירו על פניו הקדושים אם נתמלא מבוקשם אם לאו. שכן כאשר היה מביט לאחר הקריאה בפתקא בפני האיש, היה יודע שיתבשר טוב ואילו כאשר היה נותן את הפתקא מיד על שלחנו הבינו שאין זה אות לטובה [2]. ואף זאת ידעו: כאשר היה מברך בלשון „יהיה" טוב. ידעו שכן יהיה. לא כן כאשר השיב „שיהיה (זאל זיין)" טוב. הבינו שכבר נגזרה גזירה ח"ו [3].

ואגדות רבות הלכו בירושלים על ישועות שפעל הגאון מלובלין באמרי פיו. מעשה בהרב החסיד רבי משה שפירא מנכדי הרה"ק

---

1. מפי הגרי"י הלוי רייזמן ז"ל.
2. „שלשה עולמות" לר' חיים המבורגר ז"ל.
3. מפי הרה"ח ר"ל סלונים שליט"א.

ר' פנחס מקוריץ ומחשובי חסידי רוזין בירושלים[4] שנכנס לבית רש"ז להזכיר לפניו את אחותו שנפלה למשכב במחלה מסוכנת. אמר לו הגאון: הריני עוסק כעת בלימוד תוספות, תהא זכות תורה זו לרפואת אחותך! וכך היה[5]. ומעשה שהזכירו לפניו חולה אנוש, ולתמהון הכל צוה להזיז את עמוד התיבה שלו בבית מדרשו, והחולה נתרפא[6].

שוב היה מעשה בש"ץ בית מדרשו שלאחר תפלת המוסף ביוה"כ חלש לבו ונפל תשוש כח. לתפילת הנעילה הורה לו הגאון לרדת לפני התיבה, כאשר מסרו לו על חולשתו של הש"ץ חזר על הוראתו ותוך רגעים ספורים הפך הש"ץ לאיש אחר[5]. ר' חיים המבוגר שהיה בן בית אצלו מספר על עצמו שכשהגיע שעתו להתייצב לצבא ביקש את ברכת הגאון, והוא השיבו לו בחיוך: „לכשיחזור יביא אתו יין ישן לבית", וכן היה, שקיבל „פטור" והביא, כמובן, בקבוק יין לבית הגרש"ז[2]. אף הוא מעיד שכאשר בתו בת העשר חלתה בדלקת ריאות קשה עד שהרופאים אמרו נואש, ונכנס מבוהל לבית הגאון לבקש ברכתו, הבטיחו: בצהרי יום השבת קדש יבא שינוי במצבה! וכך היה.

מעשה נורא שהכה הדים בירושלים של אז המחישה את גודל כחו של צדיק זה ועד כמה חשובה היתה תורתו למעלה. הגאון היה נוהג ללמוד מדי יום ביומו ח"י פרקי משניות. וכך היה הסדר: הגבאי החזיק את ספר המשניות והגאון היה חוזר על המשניות בע"ז, וכל כך היה ממהר בלימוד זה עד לא היה לוקח כל השיעור יותר מח"י רגעים... מלבד עתים מסויימות שהיה מפסיק במשנה אחת והיה מתעסק בה משך זמן[7]. וכך אמנם קרה באחד הימים שהגאון ישב על גג הבית תפוס בעשתונותיו ותוך כדי כך נשמע קולו הרועם של המואזין במסגד הערבי שממול. נבהל הגאון ונתבלבלו מחשבותיו והפטיר בקפידה: שלא יבלבל אותי. הדברים אך יצאו מפה קדשו, והגוי נשתתק וקולו נצרד...[2].

---

4. חותנו של הרב החסיד רע"ז סלונים ז"ל.
5. מפי הרה"ח ר' יצחק אלי' אייזנבד שליט"א.
6. מפי הרה"ח ר' חנני' יוסף הלפרין שליט"א.
7. ראה: „בהיכל הצמח צדק".

מענינת מאד היא עדותו של משמשו בקדש ובן ביתו בירושלים שהעלה התרשמותו על גבי הגליון, וממנה משתקפת התנהגותו הקדושה, פרישותו וטהרתו של רבי שניאור זלמן, וכה כותב ר' דובער שפירא [8]:

„היו לו חמשה חדרים: חדר התבודדות, וחדר להמשמשים, וב' חדרים לספרים, וחדר לבית הכנסת. ודרכו בקדש היה להיכנס לביהכנ"ס לפעמים בסירוגין. היינו, בעת קריאת התורה ובעת ברכת כהנים. ובימים נוראים לתפילת עלינו ועבודת יוהכ"פ, ויום שמחת תורה להקפות. היה דרכו בקדש לילך כל הז' הקפות בספר תורה קטן וכל האנשים אשר הסתופפו בצלו הקדש נהנו מזיו תואר קדשו באימה וביראה ואהבה עזה. והתנהגות סדר שלו היה כל יום אחר התפלה שעה אחת סגור ומסוגר, ולומר בקשות על חולי עמ"י ופרנסתם, והיה לוקח פדיון נפשות. **ותפילתו היתה בדוקה כר' חנינא בן דוסא.** ענין אכילתו היה פעם אחת ביום דוקא, מגודל חלישותו לא סבל יותר...

ודאג שיוכל להשלים שיעוריו, היינו כל שנה השלים ש"ס. וכל ד' חדשים ירושלמי. ובכל יום ויום היה כותב שו"ת שלו... וקודם מנחה שעה אחת בציווי הרופאים הוכרח לשאוב אויר צח, הייתי נוסע עמו חוץ לעיר ושם הוכרחתי ליקח משניות, ואמר בע"פ ח"י פרקים משניות בכל יום ויום. ובין כך היה אומר איזה דברים, אמרות טהורות מענין מדרשי פליאה מעניני הסדרה ועוד... בספרי קבלה היה עוסק כמה שעות בלילה קודם שינתו. ורק הצנע לכת, לא רצה להתראות לשום אדם באלו הזמנים. ודרכו היה בקדש להשתתף בצערן של כל ישראל באנחות רבות עבור כאו"א ולשפוך דמעות כמים. כן ראיתי פעמים רבות עיניו זולגים פלגי מים דמעות על כל צרה שלא תבא... פיזר צדקות הרבה פה על ידי לת"ח עניים ולאלמנות עניות...".

---

8. ראה פרק ראשון הערה 3.

כאמור היה ממעט באכילה ושתיה. והיה אוכל עור של יונה או מאכל אחר שהוא קל ביותר לעיכול, ולאחר סעודתו היה שותה דבר מר שלא ירגיש טעם המאכל [9]. בערב ראש השנה היה מסוגר בחדרו כל היום, ופעם התעקש אחד ממקורביו וביקש ליכנס לחדרו ונפל עליו פחד נורא כי היה מראהו כמלאך האלקים [2]. שלש שעות היה עוסק בתורת רבו הקדוש בעל הצמח צדק, ובמאמרי דא"ח של נשיאי חב"ד בכלל [10].

מעשה באחד מחסידי סוכטשוב שהיה חשוך בנים ושמו ר' בענדט. והיה מפציר מאד ברבו הגה"ק בעל האבני נזר מסוכטשוב שיברכו. והיה משתמט ממנו. פעם אחת התעצם החסיד והתחנן בפני רבו שיושיעו. אמר לו האדמו"ר: כתוב להגאון ר' שניאור זלמן שהוא „מקור התורה" בימינו, וכחו רב להושיעך. וכך עשה, ופנה לרבינו ונולדו לו עשרה בנים וזכה להכניס את כולם לחופה [1].

ומעשה באברך שלאחר נשואיו חלה במחלה אנושה והרופאים התיאשו ממנו. ואמו היתה הרה ללדת. ובני המשפחה חששו שיולד בן זכר ותזדקק אשת האברך שנטה למות ליבום ויהא עליה להמתין עד שיגדיל. ובמר לבם פנו לרבי שניאור זלמן שיתפלל למהר מיתתו. אמר רבי שניאור זלמן: ראו, המה בטוחים שהאברך ימות ואמו תלד בן, ואולי נהפוך הוא: היא תלד בת והאברך יבריא? וכך היה. ויהי למופת [11].

פעם כבדוהו באמירת „ברכות" בברית מילה. כשהגיע לתיבות „ויקרא שמו בישראל" סיים מבלי לחכות למוצא פיו של אבי הבן ונתן את השם. האב הופתע לראותו מכוון למחשבתו ממש [12].

לחש מיוחד היה לו שהיה משתמש בו עבור מקשה לילד. ופעם לא היה בביתו, ובאו להזכיר אשה אחת שהקשתה ללדת. ואחד מבני הבית שידע את הלחש בע"פ אמרו, אך לא הועיל ר"ל. כשחזר הגאון אמר: כנראה שתלוי מיהו האומר [1].

---

9. מפי הרה"צ רבי משה יהושע אייזנבך ז"ל.
10. הרב שלמה אליעזר מרגלית מפי הגרא"ח נאה ז"ל. וראה בפרק שני.
11. מפי הגר"א ברנשטיין.
12. מפי הג"ר שמואל הלפרין בשם הגרמ"ל שפירא ז"ל. לדבריו היה הדבר אצל הרה"ח ר' שמואל קירשנבום ז"ל.

אחד מרושמי קורות יהודי ירושלים, מספר מעשה נורא על ביטול גזירת עצירת גשמים בירושלים. באותו חורף ביום ערב ר"ח שבט נקראו כל ילדי ירושלים והוריהם לשפוך תחינה אצל הכותל המערבי. גדולי התורה, בתי הדינים, וכל קהל ירושלים, אנשים ונשים, זקן וטף, מילאו את חצר הכותל המערבי ואמרו תהלים וסליחות. תקעו בשופרות ושמעו לדברי כבושין, ופתאום הושלך הס: הגאון מלובלין הופיע.

„היה זה הגאון, נורא וקדוש, רבי שניאור זלמן מלובלין אשר עלה בשנותיו האחרונות לירושלים. והנה להפתעת אנשי ביתו הביע רצונו ללכת לתפילת מנחה וקריאת ויחל ל„כותל המערבי" למרות שהוא שרוי בצום וחולשתו כבדה.

משנה הפתעה היה לאנשי ביתו כי בצאתו חבש **את כובעו החורפי** העשוי פרוה עבה. וכך הלך לכותל המערבי על אף השרב הגדול.

הערבים בשוק ה„באטראק" אשר ישבו על הרצפה משני עברי הרחוב ועישנו את הנרגילות כדרכם, כיון שראו את הגאון הישיש עובר לפניהם לכוון ה„כותל המערבי" להעתיר בעד הגשם, קמו לכבודו בקידה, כשהם אומרים זה לזה: „הדא איחכים אל איכביר אל יהוד" — „זה החכם היהודי הגדול" „בודאי כבר יהיה לנו היום גשם".

רבי נטע ווייס, המגיד דמתא, שעעמד למעלה על הבימה וראה לפתע את הגאון מלובלין מתקרב, ניטל כושר דיבורו מחמת מורא בפני שר התורה. חיש מהר סיים את דבריו וצנח מעל הספסל. רמז לחזן, והקהל התחיל להתפלל תפלת מנחה בהתלהבות עצומה ובדמעות שליש.

כיון שהגיע החזן לברכת „ברך עלינו" והזכיר את המילים „ותן טל ומטר לברכה" התחילו ילדי התשב"ר של הספרדים לקרוא בקול גדול כאחד „ותן טל ומטר לברכה". אליהם הצטרפו מעצמם כל ילדי התשב"ר של האשכנזים. עניית האמן של כל הקהל פלחה את האויר ועלתה השמימה.

אחר תפלת ערבית התחיל הקהל מתפזר כל אחד לביתו. גם הגאון מלובלין צעד אט אט בדרך לביתו עם קהל גדול שליווה אותו פסיעה אחר פסיעה. והנה עודם במעלה ההר של „בתי מחסה" נתכנסו השמים בעבים. רעם אדיר הרעיד את האויר ותוך שניות ספורות ניתך ארצה גשם עז. ארובות השמים נסתחו לרווחה.

„א גוט חודש רבי, א גוט חודש רבי" הריע הקהל בשמחה כאשר הגיעו רטובים עד לשד עצמותיהם לפתח ביתו של הרב מלובלין. בלחיצות ובנשיקות כף ידו נפרדו ממנו רצים לתפוס מחסה מהגשם העז. הבורות שבעיר שעמדו בריקנותם כבר כמה חדשים, התמלאו חיש מים חיים, ויהודי ירושלים אמרו שירה להקב"ה" [13].

בתו של הגאון ר' משה נחום וולנשטיין ראב"ד ירושלים באה לרבי שניאור זלמן לבקש רחמים על בנה הילד שחלה ורופאיו נתיאשו ממנו. הגאון שבכיות ותחנוני האם נגעו ללבו יעץ להוסיף את השם „חיים" ובירך להחלמתו של הילד. האשה לא הרפתה וביקשה שהגאון יבטיח לה שתזכה להביא יין ומזונות מחגיגת הבר מצוה של בנה. רבי שניאור זלמן חשב רגע קט, הבטיח לה ונאנח עמוקות. לימים התברר פשרה של אנחה זו: ביום בו הביאה האם כיבוד מן הבר מצוה של חיים יהודא, ה' ניסן תרס"ב, הוציא הגאון הצדיק את נשמתו לבוראה... [14].

---

13. „ירושלים של מעלה" למ. גץ.
14. מפי הרה"ח ר' נחום רבינוביץ.

תורת חסד

עוד בהיותו רבה של פאלצק בשנות השלושים לחייו כבר התפרסם בפסקיו הבהירים וזכה שאלו יתקבלו בקרב כל גדולי התורה ששמעו הגיע לאזניהם. צא וראה מי מעיד עליו: „והנה אני טרוד מאד ולפי מכתבו משמע שכבר יצא הדבר להיתר מאת **ידידינו הרה"ג מו"ה זלמן נ"י מפאלצק נ' שיוכל לסמוך עליו"** [1]. כך כתב עליו גדול הפוסקים שבדור רבינו הגדול בעל הצמח צדק מליובאוויטש.

לימים כאשר חי בירושלים בערוב ימיו גילה באזני הגאון ר' משה מעשיל גלבשטיין מביאליסטוק „שבחיים של אדמו"ר זצ"ל (הוא הצמח צדק) שלח לו בעניני שו"ת בתקנת עגונות לעיין בהם" [2]. גם בנו של רבינו הצמח צדק הגאון רבי ישראל נח מניעזין, שעמד לימין אביו בעריכת התשובות בהלכה, כותב בסיום „תשובה" בהיתר עגונה: „והנה יש מקום לפלפל בזה באורך אך מאחר שאין זה רק לחזק ההיתר ומה גם שאין לי פנאי כ"כ להאריך ע"כ באתי בקצרה להודיעו על הסכמתי לדברי רומע"ל להתירה לשוק. ונכון לצרף עוד עכ"פ **מורה אחד מן המפורסמים כמו הרה"ג מו"ה זלמן מפאלצק"** [3].

גולת הכותרת של רבנותו היתה בלובלין משם השיב אלפי תשובות ופסקים לכל קצוי תבל, שמקצתם קובצו בספריו „תורת חסד" שחלקו הראשון נדפס בלובלין והשני בירושלים. ויש לדעת שהגאון מלובלין לא פנה ביזמתו לאיש וכל התשובות שערך באו

---

1. בהערות כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש לשו"ת צמח צדק חלק אהע"ז סי' מ"א.
2. משכנות לאביר יעקב ח"ב סי' ח' (טהרת הקדש).
3. אילה שלוחה להג"ר נפתלי הירץ קלצקין ז"ל.

לגדולי ישראל שפנו אליו. וכן הוא מעיד על עצמו: „ואימא למ' איזי גופא דעובדא, שבאמת אני לא ידעתי כלל שרומע"ל ראה דברי תשובתי הנ"ל רק גיסי בהיותו במחנם עופ"י מקרה שהיו בצידו איזה כתבים שלי שלא בידיעתי והראה אותם לחכמי עירו ובתוכם גם לכת"ר. ולא כמו שחושב מעלתו שצויתי לשאול דעתו ע"ז בשאלה הנ"ל. **וכידוע שאין זה דרכי כלל ומעולם לא שאלתי אף לשום גדול בעולם** (רק בעניני עגונות וכדומה לפעמים צויתי להשואל **שיכתוב הוא** עוד לשני גדולים שיסכימו להיתר ג"כ)" [4].

הוא עצמו היה אומר על ספרי התורת חסד שלו: „ספרים אחרים הם כהרים התלוים בשערות וכשתקח השערות ממילא ישמטו ההרים אבל ספרי הוא בבחינת שערות התלוים בהרים שכל ענין מבוסס על יסודות מוצקים" [5].

בדרך פסיקתו היו רואים נפלאות. בספרו „תורת חסד" ח"ב סימן כ' הוא נשאל „אודות האשה בתיה בת ר' זלמן מצארניגאוו שנשאת לאיש אחד שהיה לו אח מומר בעת הנשואין, ואח"כ מת הבעל בלא ז"ק, ונשארה האשה עגונה כי היא זקוקה להיבם המומר, והוא ג"כ חרש שאינו שומע ואינו מדבר ואין שום אח זולתו וא"א לה לא לחלוץ ולא להתייבם, והאשה היא ילדה ורדופה להינשא והוא מקום עיגון גדול, ונדרשתי זה כמה לעיין בשריותא דעלובתא דא ולהתירה מכבלי העיגון, ומתחילה לא רציתי להזדקק לזה לחומר הנושא, ומי ירום ראש נגד פסק השו"ע באבן העזר סי' קנ"ז ס"ד שלא להתיר בנפלה לפני יבם מומר, ולבב אנוש יחיל בקרבו להקל בזה. אפס כי עז הפצרות הרבנים דשם ונכמרו רחמי על עלובה זו וצוחתה עלתה לפניהם אולי יש תקוה לאחריתה להתירה לינשא. ובפרט בצוק העתים האלה דאיכא למיחש לקלקולא ח"ו אם התעגן לעולם. ושמתי פני לעיין ולפקח בשריותא דידה כפי שיורני וינחני בדרך אמת לאמיתה של תורה". ולאחר שנו"נ בשלש עשרה פרקים בסוגיא מסובכת זו העלה לסיכום: „שכבר

---

4. תורת חסד ח"א סימן כ"ט.

5. מפי הגרי"י רייזמן ז"ל ששמע מפיו ביום הבר מצוה שלו (והוסיף שגדולי ירושלים היו מכנים את ספריו „הרים התלוים בהרים", וחריפי הלומדים היו אומרים שהספרים הם „ר' עקיבא איגר'דיק"). וראה בנוסח אחר קצת ברשימת הג"ר משה יאיר וינשטוק שליט"א — אוצרות ירושלים חלק ל"ח (תשכ"ט ירושלים).

הורו רבנים להתירה לינשא לכתחילה אף שאיני נמנה עמהם מ״מ אם נישאת לא תצא ומותרת לבעלה״.

בקשר לכך סיפר הגאון רבי דוד צבי חן רבה של טשרניגוב ז״ל שהוא היה השואל שביקש את היתרו של הגאון מלובלין. ומעשה שהיה כך היה: שלא כרגיל לא השיבו הגאון על שאלתו, לאחר שכתב שוב קיבל מענה כי על דבר מסובך כזה אין למהר להשיב. ושוב כתב עד שעברו שלשה חדשים והאשה נסעה לאיזה רב שהתירה לינשא, ורק אחר כך הגיעה התשובה של ה,,תורת חסד״ ,,שלכתחילה לא תנשא אבל אם נשאת מותרת לבעלה״ [6].

כאשר עלה לירושלים הפנה הגאון ר׳ שמואל סלנט את השואלים בבעיות מסובכות להגאון מלובלין [7]. אך שבוע לפני הסתלקותו ערך תשובה ארוכה להגאון מסוכטשוב, מגדולי הפוסקים בדורו, ששאל את הגאון דבר הלכה [8].

מלבד ספריו ,,תורת חסד״ פורסמו משמו תשובות בספרי מחברים בדורו. קונטרס מיוחד מדברי תורתו הופיע בלובלין בשנת תרצ״ב כדרשתו הראשונה אשר דרש בלובלין. הוציאו לאור רבי חיים שווערדשארף מרבני העיר חלם בנו של הגאון רבי נחמיה שהיה דיין בלובלין בחיי הגאון, ובשער הקונטרס מתארו כ,,שר התורה גאון הגאונים צדיק יסוד עולם״ ועוד.

בהסכמתו להדפסת ,,דרשת תורת חסד״ מכנהו הגאון ר׳ מאיר שפירא שישב על מקומו כגאב״ד לובלין ,,האדם הגדול בענקים מופת דורו״. והגאון ר׳ צבי יחזקאל מיכלזון מגדולי רבני ורשא כותב: ,,ע״ד רצונו הטוב להו״ל ס׳ דרשת חסד כולל הדרוש הראשון אשר דרש הרב הגאון שר התורה מאור הגולה נזר הקודש וכו׳ מוהר״ר שניאור זלמן זצוקל״ה לאדיר בבואו לישב על כסא הרבנות בעיר לובלין בשנת תרכ״ח, וביקש ממני הסכמתי, הנה מי אנכי ליתן הסכמה על דברי רשכבה״ג ואיזה צורך להסכמה, להעיד על השמש כי תהל אור בעת תעמוד בחצי השמים, הלא כל הארץ האירה מכבודו ומספריו״.

---

6. מפי הג״ר ברוך נאה שליט״א בשם אביו הגרא״ח ז״ל. וראה בשו״ת ,,שערי דעה״ ח״ב סי׳ רס״ד תשובה להגרד״צ ז״ל הנ״ל בשאלה זו.
7. ,,בית אברהם״ להרב א. הירשוביץ (ירושלים תרס״ח).
8. ראה להלן בפרק ,,אשכבתא דרבי״.

אשכבתא דרבי

אף כי בכל שנותיו האחרונים, ידע ה„תורת חסד״ חולי ומכאובים, ותשוש כח היה. עד שרוב שעות היממה שכב במטה. מכל מקום לא העלו, אנשי ירושלים, על דעתם כי קרובה שעתו של הגאון ה„תורת חסד״ ליפרד מעליהם ולעבור לעולם שכולו שבת ומנוחה. גם בימים האחרונים קיים ארחותיו והנהגותיו בקדש כמימים ימימה. השתתף בתפלת הצבור. ענה לשואליו דבר הלכה והשמיע עצה ותושיה. בני עיר הקדש, נקיי הדעת שבה, גאוניה וחסידיה לא תיארו לעצמם את ירושלים ללא נזר תפארתה, שכל כך נקשרה נפשם בו וכל כך דבקו בו ובמראה פניו הקדושים והאצילייים.

אך נגזרה גזירה על התחתונים, והגיע שעתו של עמוד התורה לעלות לישיבה של מעלה. בשלהי חדש אדר בשנת תרס״ב הפתיע את בני ביתו כשקרא אותם לפניו וחיוה באזנם דעתו על הרופאים, מי מהם מומחה ומי לא, ואחר כך הפטיר ואמר: „אינני יכול לסבול עוד את עלמא דשיקרא!״[1]. באותו מעמד סיפר על הוראה שקיבל מרבו הקדוש בעל הצמח צדק ללמוד כל יום ח״י פרקי משניות שאם נפטרים מן העולם בעש״ק וצריך לשכב כל השבת יש מה ללמוד בעל פה[1]... למחרת נפל למשכב כשאחזה בגופו הצנום ודל הבשר מחלת דלקת הריאות[2]. שמונה ימים התענה

---

1. מפי הגרי״י הלוי רייזמן ז״ל. עי׳ בדרשות חת״ס בהספד על הגרעק״א ועי׳ בהערות שער יוסף שם בשם הגרי״ש נטנזון ומשו״ת בית יעקב ושו״ת תשובה מאהבה ח״א סי׳ קע״ב שהנו״ב הספיד את הפני יהושע ועי״ש באורך.
2. הצפירה החבצלת, וראה להלן.

ביסורים קשים עד שבערב שבת קדש ביום החמישי לחדש ניסן השיב רבי שניאור זלמן את נשמתו הגדולה לבוראה כשפה קדשו ממלמל: „הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו"[3].

הגאון ר' יעקב אורנשטיין, מגדולי עיר הקדש מי ששימש אז מזכירו ושופרו של כולל חב"ד מתאר את יומו האחרון של רבי שניאור זלמן:

„לא טובה השמועה אשר אשמיע לכתר"ה כי נסתלק מאתנו הגאון הצדיק מלובלין זצלה"ה. כשמנה ימים חלה במחלת דלקת הריאה, וביום הרביעי למחלתו נראו בו סימני גוסס, ובכ"ז היה דעתו צלולה עד רגעו האחרונה וכאשר שאלוהו אם יסכים לשלוח ד"ג לשלוח על אהל אדמו"ר הצ"צ זצללה"ה **השיב שכבר הוא יודע ממחלתו.** ביום ועש"ק הותר מהרופאים להכניס את כל העומדים בבית ובחוץ ובגינה לעמוד על י"נ ולקרא את שמע וימלא הבית ברבבות אנשים צפופים, ולעיני כולם נתעורר הצדיק ויתן אות להלבישו בתפלין ואת הרצועה על האצבע עשה בעצמו במס"נ ממש, ואחר חליצת התפלין ראו שפתותיו נוטפות... והנהו **חוזר האדרא קדישא בע"פ.** וכה עומדים כל העם עד קבלת שבת ואז יצאה נשמתו בקדושה נפלאה. ויהיה לאות כי פתאום הופיעו רעמים וברקים תכופים שלא היה כמוהם שנים רבות וגשם רב ירד..."[4].

ובמכתב להחסיד רבי ישעיה ברלין, מראשי תומכי התורה בדורו ואיש אמונו של רבי שניאור זלמן, כותב הגר"י אורנשטיין: „מהררי קדש יצו ה' ברכה וחיים טובים ונעימים לידיד ה' ועמו הרב הגביר האדיר והמרומם החסיד המפורסם כו' מו"ה ישעי' ברלין שליט"א וכל אשר אתו ישאו ברכה מאת ה'.

אחדשה"ט. בטח כבר נתפשטה השמועה לא טובה מפטירת עט"ר הגאון הקדוש מוהרש"ז לאדיער זצלה"ה. שמנת ימי

---

3. מפי הגר"א ברנשטיין בשם הד"ר משה וולך ז"ל שהיה בעת מעשה.
4. מפנקס כולל חב"ד. ות"ח להנהלת הכולל שהעירוני על כך.

מחלתו העזה מחמת דלקת הריאה תלא עט סופר לתאר סדר עבודתו הקדושה בימי חליו במסי״נ ממש, ובפנים שוחקות ומסבירות. ובצדיק זה ראינו ענין השחוק של יום אחרון. כי ביום עש״ק העבר אחרי חצות היום נתן אות למשמשיו ללבשו תפלין, ואת הכריכות סביב הזרוע והאצבע עשה בעצמו. גם חוטי הציצית פסק זמ״ז בעצמו. ולאחר חליצת התפלין חזר את האידרא קדישא בע״פ עד קבלת שבת שיצאה נשמתו הקדושה בטהרה ואנפייהו חייכין. כל יום ועש״ק היה היום בוער כבתקופת תמוז וברגע יציאת הנשמה התקדרו שמים בעבים ויהיו קולות וברקים וגשם שוטף ויהי לחרדת אלקים.

יעקב אורנשטיין״ [4]

גם בגליון המיוחד של „החבצלת״ שהופיע בי״א ניסן כמה ימים לאחר הסתלקותו מתאר העורך את הרושם הנורא שהותירה הסתלקות הגאון ז״ל על תושבי ירושלים ועל הילת המסתורין שאפפה את ימיו האחרונים. וכה תיאורו:

„הוא היה ידוע חולי כל ימיו, שקידתו על לימודו הסבה בו גירוי עצבים עוד בימי נעוריו ושנתו נדדה. וזה כארבעים שנה אשר לא יכל לישן בלתי סם המיישן. ממחלתו זאת היו תוצאות למחלות אחרות אשר הכבידו עליו, ויהי חלש ורפה כח מאד. ובכל זאת הרעישה מיתתו את לב תושבי ירושלים כי פתאום בא האסון הזה.

ביום הששי עש״ק פר׳ שמיני כלה לכתוב תשובה ארוכה על שאלה אשר נשאל מאת כבוד הגאון הצדיק מופת הדור מו״ה אברהם נ״י אב״ד דק״ק סאכטשאוו. ביום השבת פר׳ שמיני עלה לתורה בבית המדרש אשר בביתו, ואחר התפלה אחזתו קדחת. ויאמר רופא ביתו, אך חולי הוא אשר יעבור. וכן חשב גם ביום הראשון. אך ביום השני לשבוע החולף נראו אותות דלקת הריאה, ויחרד הרופא ויקרא לרעיו להועץ אתם. ויחרדו כל אחינו תושבי העיר, ויומם ולילה התפללו בבתי

כנסיות ובבתי מדרשות ויתקעו בשופרות ותהי חרדת אלקים בכל העיר.

וה' סך בענן מעבור תפלה. ובליל התקדש השבת בתחלת הלילה יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה. ויגוע וימת מות ישרים, מיתה של חיבה, בפני קהל גדול אשר עמו צפופים בחדר משכבו ויסובו את מטתו. ותרעד הארץ לקול קריאתם „שמע ישראל" ו„ה' הוא האלקים". גם השמים לבשו קדרות בעת ההיא, ובני ירושלים ראו ברקים ושמעו רעמים **אשר לא ראו ולא שמעו מדור דור".**

שנים רבות לאחר הסתלקותו היו זקני וגדולי ירושלים מספרים בהפלא ותמהון על יום פטירתו של הגאון מלובלין. והגאון רבי יעקב אורנשטיין היה אומר: „בטוחני כי אילו היה נראה חזיון מופלא כזה בזמן התלמוד היו מזכירים אותו בגמרא!"[5].

ואף זאת סיפרו: באותן שעות שבני ירושלים התעצמו בתפלה לשלומו של גאון ישראל, ושפכו לבם כמים בפני הכותל המערבי שריד בית מקדשנו, ישב הגאון הישיש רבי שמואל סלאנט רבה הראשי של עיר הקדש בביתו, שקוע בכורסתו, ראשו מושפל על צדיו ושפתותיו נושאות תפלה ותחנונים לרפואת ידידו ואהובו הגדול שר התורה. ולפתע שמע קול רעמים וברקים, ומרוב תדהמה עמד מעל כסאו וקרא: „שמע מינה נח נפשיה דרבינו שניאור זלמן! כנתינתה מסיני בקולות וברקים כך נטילתה"[6].

במוצאי שבת קדש נערכה הלוית הגאון. מטעם כל רבני ירושלים הוכרז על ביטול מלאכה. ביתו של הגאון וכל הרחובות שסביבו מלאו המון אדם, כואב ומתאבל. זקני חכמי הספרדים ישבו לארץ בחדר סמוך וקראו קינות נהי ויגון, כשהרב הגאון רבי חיים אלישר בעל „השיב משה" ובנו של הגאון הראשל"צ בעל הישא ברכה שמחמת חליו היה מרותק למטתו, נושא דברי הספד והתעוררות קורעי לבבות.

---

5. מפי הגרמ"ל שפירא ז"ל.
6. מפי הגרש"א שזורי.

כחצות הלילה יצאה ההלויה כשמטת הגאון רבי שניאור זלמן נישאה על כתפי גדולי חכמי וחסידי ירושלים, כשרבבות בני העיר צועדים שפופי ראש ועל גבם גדולי העיר בראשות הגאון הישיש רבי שמואל סלנט והגאון רבי אליהו רבינוביץ־תאומים ,,האדר״ת״ וכל רבני העיר. לפי צוואת הגאון לא נישאו עליו כל הספדים. מלבד הגאון ר׳ שאול חיים גאב״ד דובראוונא שבקול חנוק מדמעות ביקש מאתו מחילה בשם כל העיר. הוא הזכיר לקהל כי גם הגאון ר׳ עקיבא איגר ציוה שלא להספידו וחתנו החתם סופר קרא את הפסוק: הפכת מספדי למחול לי, כלומר, שתחת לשאת דברי הספד צריך לבקש מחילה שאשיב על דבריו [1]. כשהכניסו את גופו הקדוש לקבר, אמר הגרי״ח זוננפלד: אמנם אין להספידו אך דעו את מי מכניסים, מי שהי׳ בקי בבבלי, ירושלמי, מדרשים ספרא ספרי וכו׳ וכו׳ [5].

למרות צוואתו, לא יכלו אנשי ירושלים להמנע מהספד. וליום השלשים נערכו הספדים בהם נקרא קהל ירושלים לפשפש במעשיו עקב האסון הגדול שפקד ה׳ את עמו. בבית הכנסת חב״ד נשא עליו דברי נהי והספד, הגאון רבי יעקב אורנשטיין, שנוכח האיסור להספידו דיבר בלשון משל ומליצה. סיפר על בן יחיד שנולד להוריו לעת זקונים, תיאר את מעלותיו המרובות ואת השמחה הגדולה ששררה בקרב הוריו ומשפחתו, והנה נהפכה השמחה לתוגה כאשר בן הזקונים יפה התואר וגדול הכשרון מת בעודו באבו, ויגדל הכאב פי כמה... וכך בשפה מליצית עמד על האסון ועל האבדה הגדולה לישראל בהלקח ממנו קדוש השם וצבי תפארתו. וכל הקהל ממרר בבכי רב [6]. גם על קברו נערך הספד ע״י הגאון ר׳ יוסף חיים זוננפלד והגאון ר׳ מנחם נתן אויערבוך בעל ,,אורח נאמן״ [7].

באותו יום נקראו בני ירושלים להתאסף לעצרת נהי בבית הכנסת הגדול ,,בית יעקב״ לשמוע דברי מספד ותמרורים מפי המגיד דמתא רבי אברהם אבא סנדרוביץ:

---

7. החבצלת.

קול נהי מציון

מטעם רבותינו הגאונים שליט"א
ישא הרב הג' ר' **אברהם אבא סנדעראוויטש** נ"י מ"מ דפעה"ק
קינה ונהי על כי לוקח ארון אלקים
הגאון הגדול שר התורה מרנא רבי **שניאור זלמן** זצ"ל
הגאב"ד דלובלין
בביהכנ"ס בית יעקב, היום יום ב' בשעה עשרה
אחר תפלת המנחה (בקריאת התורה למתענים בה"ב).
יתן ה' ומחה דמעה מעל כל פנים אמן.

כאשר נפטר כעבור חדשיים הגרנ"צ הלוי רבה של יפו, ציוה הגאון ר' שמואל סלאנט שהמספידים יכלילו בדבריהם את גודל האבידה בפטירת הגאון מלובלין[8].

כתב העת „היהודי" שהופיע בלונדון סיפר לקוראיו ע"ד הסתלקות הגאון:

„ביום א' חוהמ"פ הגיעתנו השמועה הנוראה כי הגאון וצדיק חסיד וקדוש הנקרא הרב הלובליני איננו כי לקח אותו ה' בשנת הע"ג לימי חייו. לא התעצלנו בהספדו של קדוש ישראל זה וגאון עוזו. אנחנו ידענוהו לשר התורה ואביר הרועים בשבתו אתנו עוד בארץ רוסיה ובהיותו רב בעיר לובלין, ועל ספרו „תורת חסד" שמחו כל הלומדים כעל כוכב חדש מפיץ אור בהיר שעלה בשמי הספרות התלמודית. וידיעתנו זאת די היתה לנו לקרא לבכי ולמספד על האבדה הגדולה שאבדה לעמנו, בהעדר ממנו: גאון, צדיק, חסיד, קדוש וטהור"[9].

*

תחתונים בכו על סילוקו של צדיק. ירושלים של מטה נתנה קולה בקינה ומספד על הלקח גאון עוזה. אך עליונים ששו ושמחו בבוא אליהם קדוש ישראל. וסיפר הצדיק רבי דוד בידרמן מללוב

---

8. „בטוב ירושלים" להרב"צ ידלר ז"ל.
9. א' אייר תרס"ב.

שהיה שומע לקח אצל הגאון המקובל רבי ששון פוסיידו בעל **„שמן ששון".** וגאון זה היה נוהג לעשות שאלות חלום. ואירע שבחדש ניסן תרס"ב שאל כמה וכמה פעמים ולא נענה. לאחר זמן הסבירו לו: „נסתלק הגאון רבי שניאור זלמן והיו הכל עסוקים אתו"[10].

אבל גדול ליהודים[11]

ויצא מבת ציון כל הדרה א"ר חמא: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: מנה אחת יפה היתה לי בתוכה ויצא ממנה... (מדרש איכה פ"א)

גדע ה' בחרי אף כל קרן ישראל. קרנה של תורה המסויים בעשר הקרנות. הצית אש בציון ותאכל את עמוד הימני ביסודותיה. צדיק יסוד העולם כולו. שר התורה. מופת הדור והדרו. סיני ועוקר הרים. נשיא אלקים בתוכנו, וגדול בישראל בכל קצות הארץ, רבינו הגאון הצדיק, האדיר שבאדירים, נזר ישורון, מו"ה **שניאור זלמן** לאדיער — לבית פראדקין — לפנים אב"ד לובלין ובשם „הגאון מלובלין" נודע לשם ולתהלה בכל תפוצות ישראל.

הוי אריאל אריאל. אריא אריא גברא! תקונן קרית חנה דוד, העיר בה חנה, ותושביה אשר מצאו בו קורת רוח: בכי ואבל יעוררו על השנות המקרא והציקותי לאריאל. והעיר כולה היתה תאניה ואניה. קרא ה' בכי ומספד בשערי ירושלים. כי נגדע גאון עוזה, ונפלה עטרת ראש אחינו תושביה.

רבותינו ז"ל מספרים לנו (במדרש איכה ובירושלמי תענית פ"ד ה"ח) כי את המקרא בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב, היה רבי דורש בעשרין וארבע אנפין, ור' יוחנן בשיתין אנפין, ומבארים בעלי המדרש ומסדרי התלמוד הירושלמי, מספרי הספור הזה, כי לא מפני שרבי יוחנן היה גדול מרבי היה מרבה בדרושים על המקרא הזה, או במעשים מעין המאורע אשר עליו נאמרו, כי אם „מפני שרבי היה סמוך לחורבן בית המקדש היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנח, וחוזר ובוכה ומתנח ופוסק, ור' יוחנן ע"י

10. מפי הגרי"י רייזמן ששמע בעצמו מפיו.
11. מאמר ראשי ב„החבצלת" י"א ניסן תרס"ב.

שלא היה סמוך לחרבן בית המקדש היה דורש והולך ולא פוסק". הסמיכות עוצרת איפוא את הדרשות והמעשים: הכאב הגדול אשר בלב הקרובים אל האסון פוסק את הדרש ומפריע את הספוד: הלב יחיל ולכן הדברים יגעים. וכן הדבר גם באסון הגדול הזה אשר קרנו. בסילוקו של צדיק זה גאון הגאונים, הדומה לחרבן בית אלקינו, אשר גם עליו יאמר בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב, כדרשת חז"ל „את כל אומרי ניאותיו של יעקב (מי ראוי יותר מרבינו זה להמנות בין אומרי ניאותיו של יעקב)". דור יבא ידע לדרוש את המקרא הזה בנוגע לו, בשיתין אנפין, ואולי גם בתמניא אפי שיתין אפין. אך הסמוכים, הקרובים, אשר ראו את גדלו ואת הדרו אשר שמץ ידעו גבורותיו ונוראותיו, הם בהחלם לדרוש כאבם יציקם. ובכיתם תפריע דבריהם, לכן הם דורשין ופוסקים, חוזרים ודורשים ופורשים...

אין אנו יכולים לבאר את גודל האסון. כח אין בנו לתאר את גודל האבידה שאין לנו תמורתה. ומלה אין בלשוננו לספר אף אחד מני אלף מכל המעלות הגדולות, המדות הטובות והכשרונות הנעלים אשר התלכדו ובאו ברבינו הגדול, הדגול מאלפי רבבות ישראל. בקדוש ישראל זה אשר אבדנו בעוונינו.

אין אנו יכולים אף לבכות. יבש מקור דמעותינו מיגון ודאבה. ואשתקל מלולינו מגודל הכאב. ואין בידינו אלא לדבר דברים קטועים. כי הורם הנזר מעל ראשנו ובסערה העלה ה' השמימה את עטרת תפארתנו. את אוצר ספרות ישראל, את אוצר כל כלי חמדת ישורון. כי היה רבינו בית עקד ספרי ישראל היותר גדול עלי חלד! לבד מקרא משנה וגמרא, ספרא וספרי ומכילתא ותוספות, כל ספרי המדרשים, זוה"ק וכל ספרי קבלה, כל ספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים, אשר היה בקי בהם — מבלי כל הפרזה, — כפתגם ההמון: „כאיש יהודי חרד לדתו באשרי", לא נעלם מעיני רבינו גם כל ספרי שו"ת קדמאי ובתראי. וכל ספר אשר כתב איש המעלה בישראל, והכל קלוט היה במוחו הגדול, הכל היה חרוט על לבבו הטהור. עליו יכלו לומר בצדק: משנתו שגורה בפיו, **ומשנתו היתה כל התורה כולה,** כל מפרשיה ומבאריה. וכל מה שחדש בה תלמיד ותיק מדורות הראשונים עד דורנו זה.

ומדותיו התרומיות מה דמו, צדקתו מה רבה, קדושתו מה נשגבה. כל עתותיו היו מוקדשות לתורה ועבודת ה'. והנאתו מעולם הזה מעטה היתה למאד. אשריו ואשרי יולדתו.

*

הכל צווחין וטופחים על מיתתו של צדיק. כל עין דמע תדמע על בת ציון אשר יצא ממנו כל הדרה. כל לב משתתף בצער כנסת ישראל המקוננת על המנה היפה אשר היה לה בציון ויצאה ממנה. וכל פה יעתיר לה' הדר בהדורים — הנקרא הדר בלבושו — כי יואיל וישיב לציון את הדרה אלו המשמרות. ויקיים בה הדרה אלו התלמידי חכמים. ישפות שלום לירושלים, בוניה ובניה. יגדור פרצת עמו וישלח ניחומים לבנו יחידו של רבינו המנוח זצ"ל, הרה"ג בתוי"ר מו"ה דב לאדיער נ"י, לחתניו הנכבדים ולכל בית ישראל הבוכים ומבכים על השריפה אשר שרף ה'. והיתה נפש אדונינו מורינו ומאורינו צרורה בצרור החיים עד העולם, ויבולע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים.

על מצבת הגאון שהוטמן בהר הזיתים, מקום שלימים נקדש ונקבע לחלקת חב"ד בה נטמנו גדולי וזקני רבני ומשפיעי חב"ד, חרות:

נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו

פה קדוש פה נאמן פה שמוצא סנדלפונין טובות, ואבנים טובות ומרגליות מי הטמינך בעפר. ש'או נ'הי י'ליל א'בל ו'בכי ר'ב ז'כרו ל'דורות מ'ות נ'שיא ב'ישראל מ'ושיע ו'רב. ה'יה ר'ב ר'בן ש'ומר ל'דת מ'אור ה'גולה. ה"ה כ"ק אדמו"ר הרב הגאון הגדול שר התורה צדיק יסוד עולם רבן של כל ישראל אוצר כלי קופה של רוכלים, שלא הניח מקרא משנה וגמרא, הלכות ואגדות תוספות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל המדות של חכמים וכל דבר שבתורה לא הניח שלא למד

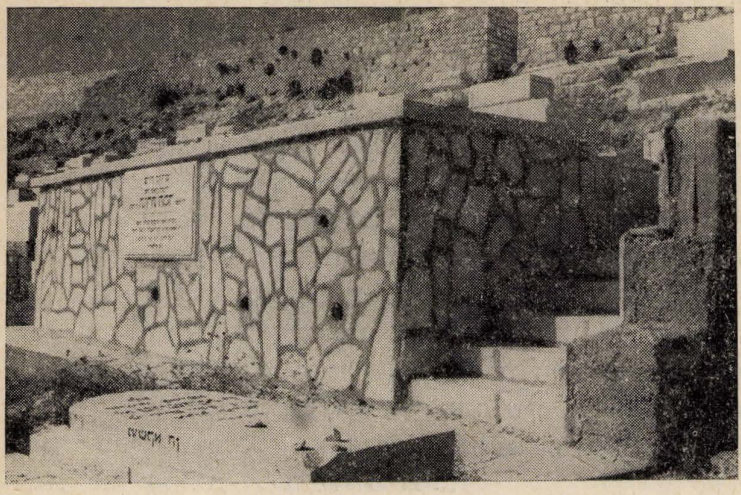
מרן **שניאור זלמן** זצלה"ה במוהר"ר **שלמה**

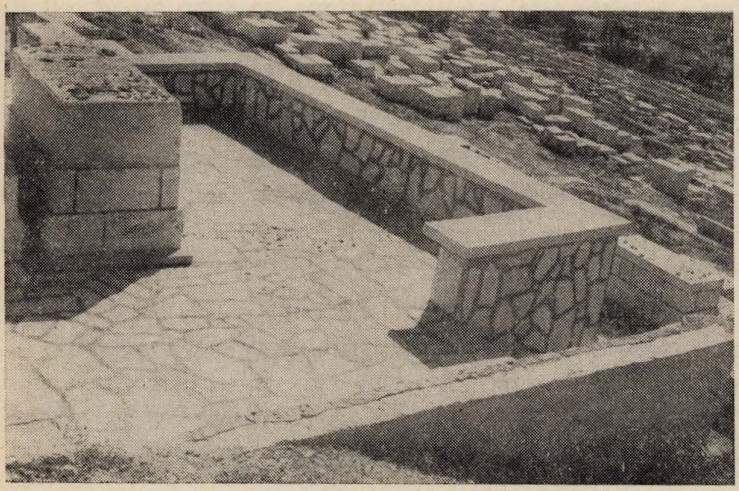
שהיה אב"ד בפאלאצק ובלובלין ונשיא ירושלים, מחבר ספר

שו"ת תורת חסד

עלה בסערה השמימה בליל ש"ק ה' ניסן תרס"ב

תנצב"ה וזי"ע ועל כל ישראל

ציונו של בעל התורת־חסד ששופץ לאחרונה
ע״י חברה קדישא של כולל חב״ד בירושלים

עם גדולי דורו

כבר נזכרה למעלה החיבה היתירה שהיתה נודעת לגאון התורת חסד זצ"ל מאת רבינו הגדול בעל הצמח צדק שהיה סומך ידיו על פסקי ההלכות שיצאו מתחת ידיו. יחס מיוחד זה בא לידי ביטוי גם כאשר הגיע בנו רבינו המהר"ש לגיל שבע עשרה שנה ולמד הלכות איסור והיתר עם אביו הגדול נצטוה על ידו להוציא תעודת הוראה מן הגאון זצ"ל [1].

כ"ק אדמו"ר המהר"ש היה מפליא בשבחו של הגאון וכה התבטא פעם: „מה שאני למדתי לפני ט"ו שנים דומה עלי ב"ה כאילו למדתי אתמול, אבל ר' זלמן, אצלו אין שכחה כלל". [2]. דברי הפלאה על גדולת הגאון שמע מפי המהר"ש גם הגאון ר' אליהו קלאצקין אב"ד לובלין כאשר ביקר בליובאוויטש [3]. וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב אמר עליו באחת משיחותיו: „אין לכם מושג מי היה הרב מלובלין, הוא היה גאון **שבדורות קדומים היה נחשב לגאון!**" [4].

על יחסו אליו של הגאון בעל הדברי חיים מצאנז היה רגיל לספר הגאון רבי שמואל ענגיל רבה של רדאמישלא (בעל „שו"ת מהר"ש) שבהיותו כבן עשרים ביקר בסאנדז, והתעניין אצלו רבי חיים אם יש בסביבתו איזה „גדול", והצביע על רב למדן אחד שהוא בקי גדול, נענה הרב מצאנז: „גדול" אין פירושו בקי, גדול כוונתי גם למחדש, השיבו הגאון מרדמישלא: בגבולנו חי רבה של לובלין.

---

1. „ספר התולדות — תולדות מהר"ש" לכ"ק אדמו"ר שליט"א. תעודות הוראה הוציא המהר"ש גם מגאוני החסידים: רבי יצחק אייזיק מהומיל בעל „חנה אריאל" רבי הלל מפאריטש בעל „פלח הרמון" ורבי יצחק אייזיק מויטעבסק בעל „פני יצחק" (שם).
2. „שמועות וסיפורים" ח"ב להרב רפאל נחמן כהן אות מ'.
3. מפי הגרמ"ל שפירא זצ"ל בשם הרה"ח ר' ישראל שיין ששמע מאביו הרה"ח רבי דובער מחסידי רבינו הצ"צ.
4. לקוטי דבורים ח"ב לקוט ט"ז.

קרא הדברי חיים: אכן, זהו גדול![5]. להערצה מיוחדת במינה זכה הגאון מאת האדמו"ר הרה"ק רבי יהושע מבעלז[6].

ובקרב מאות גדולי התורה שבאותו הדור, נתקבלו בפולין ארבעת אריות התורה: הגאונים רבי אברהם מטשעכנוב, רבי שניאור זלמן מלובלין, רבי יהושע מקוטנא ורבי אברהם מסוכטשוב, כאורים ותומים שהלכה כמותם בכל מקום[7].

---

5. קונטרס „שם משמואל" שבסו"ס שו"ת מהר"ש ח"ז וכ"ה בהוספות הג"ר אלחנן הלפרין מלונדון לספר „דרכי חיים" צאנז — ירושלים.
6. ראה לעיל „תורה לשמה".
7. מפי הגר"א ברנשטיין שליט"א בשם גדולים.

בין התורת חסד לבין רבה של סוכטשוב שררו יחסי ריעות ואהבה גדולים. ואף נודע על ביקור אחד שערך בעל האבני נזר אצל רבה של לובלין. ומעשה שהיה כך היה: באחד מביקוריו של רבי שניאור זלמן בורשא בדרכו למעינות הרפואה הביע רצונו באזני מקורביו על כי אותה נפשו להתראות עם האדמו"ר מסוכטשוב. אחד מחסידי סוכטשוב ששמע על כך הריץ מיד אגרת לבנו שלמד בישיבת הגאון מסוכטשוב והלה הודיע על כך לרבו שהתורת חסד חפץ לבקרו. האבני נזר צוה לכתוב מיד לרבי שניאור זלמן שבל יטריח עצמו, וכאשר יבקר הוא בקרוב באוסטרובה הסמוכה ללובלין לרגלי נישואי נכדו יבא הוא ללובלין, וכך עשה[8]. לאחר שיחה ממושכת שקיימו שני הגאונים בד"ת ליווהו רבה של לובלין עד מחוץ לפתח ביתו דבר שהיה נדיר מאד אצלו[9].

הידידות הגדולה משתקפת גם בתוארי הכבוד שחולק הרב מסוכטשוב לבעל התורת חסד בתשובותיו שבספר „אבני נזר", שכמעט ואינם מצויים דוגמתם בכל ספריו. כגון: „ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם נר ישראל עמוד הימני פטיש החזק פאר הדור", „הגאון המובהק המפורסם מאד נעלה נהירין ליה שבילין דכולא תלמודא כשביליה דמתא קק"ש משבחים ומפארים", וכיוצא באלו[10] והיה חותם „ידידו הדו"ש באהבה רבה ועצומה".

בלובלין, עמד בקשרי אהבה עם גאוני העיר: האדמו"ר רבי יהודא ליב איגר בעל ה„תורת אמת" ובנו האדמו"ר רבי אברהם איגר בעל „שבט יהודא", האדמו"ר רבי צדוק הכהן והאדמו"ר רבי אברהם מפוריסוב[11].

כאשר רבה של קאליש הגאון רבי חיים אלעזר וואקס בעל הנפש חיה יצא במערכה נגד אתרוגי קורפו ולמען אתרוגי ארי"

---

8. אביר הרועים לרצ"י הלוי מאמלק (פיעטרקוב תרצ"ה).
9. מפי הגרמ"ל שפירא בשם הרה"ק הרד"ץ חן נ"ע.
10. ראה או"ח ח"א סי' רע"ז ח"ב סי' ש"ל ועוד. ויצויין שהגאון מסוכטשוב היה שוקל היטב טרם שהוציא מתח"י תואר (מפי נכדו הרב ר' שבתי בורנשטיין ז"ל).
11. ראה בס' „כתר היהודי" להרא"מ רבינוביץ רבה של בני ברק ובס' מלאכי עליון (לובלין).

פרסם כרוז מטעם כל גאוני פולין בראשות הגאון מלובלין וגדולי פולין, והוא מופיע בספרו „נפש חיה".

הגאון רבי מרדכי דב טברסקי האדמו"ר מהורנסטופול ובעל שו"ת „עמק שאלה"[12], היה בידידות גדולה עם הגאון מלובלין. בהיותו ממונה על מעות א"י שנגבו בחו"ל ביקש מאת הגאון לאחר שעלה לירושלים שהוא יפסוק על צורת חלוקתם בארץ ישראל כי על מוצא פיו לא יהין איש לערער. וכך הוא כותב:

„בע"ה. אורך ימים ושנות חיים למרא דארעא ישראל, הגאון החסיד המפורסם, ראש גולת אריאל, פאר עדתו ועמו, תורת חסד על לשונו ואהבת האמת בקרבו, כבוד שמו מפארים, הרב ר' **זלמן מלובלין** ד' עליהם יחי' !.

אחדשה"ט. בקשה אחת לי לכה"ג. הנה זה כמה שנים אחרי פטירת כ"ק זקני הקדוש מצערקאס זי"ע ועכ"י, נתמנתי בהורמנא מהתם, להיות הממונה שיתאסף הצדקה בכל המקומות אשר הי' שם עמד כ"ק אאזמו"ר זצ"ל עליהם. ועתה מביאים הם הברכה אלי, ומידי ישולח להתם ובה"ש השגחתי על זה בעין פקיחא, לחזק הבדק בכל עיר ועיר אשר הי' מלפנים ומאז תח"י כ"ק אאזמו"ר זצ"ל וזה איזה שנים אשר בחרתי בש"ב הרב החסיד בש"ק ר' נחום פינחס מצפת שיהי' המשגיח מצדי בשם שנתחלק הברכה לפי החו"ק בהג' ארצות (ירושלים צפת וטברי') ולשלוח לידי הקבלות מכל אחד ובקיום ביה"ד וחותמת הכולל. אך נודע לכה"ג את קנאת איש מרעהו אשר השטן עדיין מרקד ביניינו, וביותר בערי הקודש, והוציאו דברים במכתבים מהתם על הממונים מידי שם, בדיבות שקרים וכזבים, אשר מחמת זה המה מרפים ידי העם במדינתנו.

ע"כ אבקש מכה"ג, אשר בבוא משולחי היינו ש"ב החסיד רנ"פ העומד תח"י לחלק הברכה בעיר הקדדש ירושלים תובב"י, יהי'

---

12. ראה להלן „מתורתו של רבי שניאור זלמן".

12. חתנו של הגה"ק בעל דברי חיים מסאנדז. בן בתו של הגה"ק ר' יעקב ישראל מצערקאס בן הגה"ק ר' מרדכי מטשרנוביל וחתן הגה"ק אדמו"ר האמצעי ר' דובער. נודע לגאון אדיר וקדוש ה'. נולד בה' דחנוכה ת"ר ונסתלק בכ"ב אלול **תרס"ג. חיבר גם: חיבור לטהרה** (מקואות), תורי זהב (רבית) ועמק החכמה (דרוש). המכתב דלהלן מופיע ב„מגדולי החסידות" להרב א"י ברומברג ז"ל ספר ט'.

נא עין כה״ג בעת החלוקה אשר כה״ג יוכל לבא בחתימת שמו לראי׳ כי נאמנים הם בשליחותם, וגם זה כי המעות מאתי המה נשלחים מדי שנה בשנה. ימחול נא כה״ג אשר אני מטריח אותם בכולל אשר אין כה״ג שייכות עמו. אך כאשר ידעתי משם כהד״ג אשר דורשים טובת הארץ בכלל ובפרט, גם לברר הצדק והאמת להיות מקיים מד׳ וישראל, אשר זה מוטל על מי שיש זה בידו לעשות וכו׳. כי ידעתי ברור כי אחרי קיום כה״ג את האמת אשר נעשה בשם יסכדו פי דוברי שקר ומחריבי הארץ, כי שם כה״ג נודע למשגב במדינתו כי גדול ביהודים הוא ודורש טוב לעמו הוא.

ואחתום בחותמי ברכות לכה״ג אשר עוד ינובון בשיבה טובה על הארץ ונזכה לראות בציון אור חדש, אנכי ידידם מלונ״ח המברכם.

מרדכי דב באאמו״ר הרמ״ז זצ״ל״

יחס מיוחד של הערצה גילו כלפי הגאון, המפורסם רבי ארי׳ ליבוש הורביץ גאב״ד סטריי בעל ,,הרי בשמים״ [13], שמזכיר בספריו מתורת הגרש״ז ושקיל וטרי בדבריו, וכן מחותנו הגאון המפורסם רבי חיים יהודא ליב מסאסניצא בעל ,,שערי דעה [14] שאף הוא נושא ונותן בדבריו בספרו.

מסכת בפני עצמה וראויה לציון היא פרשת יחסי האהבה והידידות בין הגאון מלובלין לבין גאוני ירושלים וגדוליה שעמדו מקרוב על גדולת נפשו ועוצם גאונותו בעלותו ירושלימה לכהן בה פאר כנשיא עדות החסידים. והגאון רבי יהושע ליב דסקין שהיה

---

13. נפש חיה.

13. מגדולי הפוסקים בדורו. היה גיסו של בן התורת חסד הרב הגאון ר׳ שלמה ז״ל (ראה להלן: ,,משפחת הגאון״).

14. ראה לעיל ,,תל תלפיות״.

14. **גאב״ד סמארגאן.** נולד בשנת ת״ר ונודע כגאון מסאסניץ. עם הסתלקותו של הגאון רבי שלמה קלוגר מבראד נסע רח״ל עפ״י עצת ידידו הגאון בעל שואל ומשיב מלבוב לכהן כרב ור״מ בבראדי. בשנת תרמ״ו נתקבל לאב״ד סמרגאן ונתפרסם בכל ישראל. תשובותיו ופסקיו נקבצו בספריו שערי דעה (תרל״ח למברג — תרמ״ד פרעמיסלא). בנו הגאון החריף ר׳ שמעון סאסניצער היה חתן בעל הרי בשמים.

גאב"ד העיר ירושלים ומגדולי הגאונים שבה לבש בגדי שבת כשיצא להקביל פניו [15].

עד כמה העריך רבי יהושע ליב מבריסק את הגאון מלובלין תעיד העובדא כי כאשר כתב לבנו רבי יצחק ירוחם לעלות לארץ הקדש נימק את כדאיות הדבר בכך שיוכל לראות במו עיניו איש אשר אלקים חננו ויכול לחזור על כל לשונות ה„בית יוסף" אות באות... [16].

גם רבה הראשי של עיר הקודש הגאון רבי שמואל סלאנט העריץ מאד את הגאון מלובלין, והיה לפעמים נושק ידיו לחיבת הקדש [17]. ובכל הזדמנות היה מפליא את גאונותו וצדקותו של בעל התו"ח [18]. ויסופר שבאחד השיחים שהיה לו עם הגאון הפסיקו באמצע בקריאת התפעלות: גאון, גאון! ומעשה שפנו אליו בדבר שאלה הלכתית ויעץ לשואל לפנות גם לגאונים רבי יהושע ליב ורבי שניאור זלמן [19]. לאחד שהטרידו בשאלה מי מבין שני גאונים אלו גדול יותר ענה: איני יכול להחזיק מאזנים כאלו בידי... [20].

באחד מכתביו מתארו הגרש"ס כ„גאון עולם אשר גם בדורות שלפנינו היה נמנה בין גדולי הדור" [21] ובמקום אחר מכנהו „כבוד ידידי הרב הגאון צדיק וחסיד" [22].

גאוני ומלכי הספרדים היו רועדים לשמו, והעריצוהו עד למאד. הראשון לציון שבאותם הימים הגאון רבי יעקב שאול אלישר בעל

---

15. „עמוד אש" להרב יוסף שיינברגר.
16. מפי הרה"ח רבי יהושע לפקין.
17. מפי הגרי"י רייזמן.
18. „בתוך החומות".
19. „בית אברהם" לר"א הירשוביץ (ירושלים תרס"ח) ע' 38, והעירני לזה הרב י"מ סופר.
20. „שמואל בדורו" רמון־וסרמן.
21. ראה לעיל „תפארת ציון".
22. החבצלת אדר"ח אייר התר"ס. רבי שניאור זלמן ביקר פעם את הגרש"ס ובתוך הדברים הזכיר איזה מאמר חז"ל שגור בפי הבריות, ושאלו הגרש"ס למקורו, השיבו רשנ"ז שהוא בשל"ה הקדוש. הביא הגרש"ס ספר השל"ה וביקש מהגרש"ז שיראהו, רשנ"ז פתח הספר מיד — כדרכו — והראה לגרש"ס. לאחר הביקור שוב חיפש הגרש"ס בשל"ה ולא מצא, שלח לומר לרשנ"ז שאינו מוצא את המאמר, השיבו רשנ"ז „הלא הוא מתחיל בתיבה האחרונה שבדף..." (מפי הרב יעקב גולדמן בשם רבי הירש ליב שניאורסאהן ז"ל).

ה„ישא ברכה" היה נוהג להוועץ ברבי שניאור זלמן בכל בעיות ההלכה. וכה המה דבריו באחת מתשובותיו בספר „ישא איש" [23]:

„אנא נפשאי הנני בא להשיב מפני הכבוד לאשר נדרשתי לחוות דעתי בשריותא דהך איתתא שנשאל עליה הרב הגאון המפורסם בכל קצוי תבל נ"י פ"ה עה"י כקש"ת מו"ה **שניאור זלמן...** והאריך והרחיב בעומק עיונו ובעוצם פלפולו וברוחב מבינתו וגודל בקיאותו, ברוך שחלק מחכמתו, את הכל עשה יפה בעיטו, אשרי יולדתו, דן דין אמת לאמיתו, וה' עמו שהלכה כמותו, לא הניח פנה וזוית צנה וסוחרה אמתו... אמור מעתה תורה יצאה בהינומא דמותרת האשה הבאה בשאלה ואף כל מה שכתבתי אינו מעלה ומוריד רק לברר הדבר שהשליח כהוגן עושה שליחותו...".

הגאון רבי חיים חזקיהו מדיני בעל השדי חמד, החשיב אף הוא מאד את הגאון אותו הוא מתאר בספריו כ„גאון עוזנו" ו„גאון מופלא בדורנו". ומעשה שביקר השדי חמד את רבינו בביתו ובענוותנותו התבטא: בודאי אין מר מעיין בספרי שהרי הוא „אחרון שבאחרונים". לא כי, השיבו הגאון, מעיין אני בו. ולראיה החל לצטט ממנו בע"פ קטעים מן הספר אות באות [24].

הגאון רבי עזרא הררי־רפול מאריות חכמי ארם צובא שחי בערוב ימין בשנות תר"ן־תרצ"ו בירושלים וכיהן כחבר בית דינו של הגאון המקובל רבי חיים שאול הכהן דווייק ביקר את הגאון, ונכדו מספר על כך: "כשבקר את הגאון הגדול החסיד מלובלין ז"ל בעל ספר תורת חסד התרשם ממנו מאד ואמר: בטוחני שבו נמצא ניצוץ דוד המע"ה זיע"א" [25].

במיוחד נערץ היה בקרב גדולי התורה ואנשי הרוח שבקרב עדות החסידים שהכתירוהו למורה ומנהיג עליהם. כך גילו כלפיו יראת כבוד, הרב הצדיק רבי דוד בידרמן האדמו"ר מללוב־ירושלים [26]

---

23. סימן ח'. וראה גם סי' ה' שם.
24. מפי הרב יעקב גולדמן.
25. קול סיני מנ"א תשכ"ב — הרב אברהם הררי רפול.
26. ראה „נשיא ירושלים".

הגאון המקובל רבי הלל משה מעשיל גלבשטיין מבילישטוק בעל „משכנות לאביר יעקב", מתלמידי רבינו הצמח צדק ושיצק מים גם ע"י הגאונים הקדושים רבי מנחם מנדל מקוצק ורבי יצחק מאיר בעל החידושי הרי"ם מגור, עלה בסוף ימיו להשתקע בעיר הקדש. אף הוא ראה עצמו כתלמיד להגאון מלובלין. וכה כותב לו באחת מתשובותיו[28]: „לכבוד קדושת ידיד עליון ויראיו הגאון הגדול נר ישראל עה"י פ"ה פאר הדור והדר גאונו בוצינא קדישא כקש"ת הר"ר **שניאור זלמן** נ"י לאוי"ט הרב מלובלין משרי התורה בדורנו". באותו מכתב הוא דן בדבר עגונה שלא מצאה היתר וע"כ „רק זאת העצה שילך לרומעכ"ת שיחי' ואולי יחדש רו"מ איזה דבר להיתר זה טוב יותר כי א' נצב בעדת א'ל ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות אפילו אם הוא דבר חדש שלא נזכר בראשונים ואחרונים אם כוונתם לש"ש ופוסקים להלכה למעשה **כך נעשה ג"כ פסק ההלכה למעלה בשמים"**, „ולענין הלכה למעשה עם שיש לסמוך על מש"כ להיתר **יורנו מורנו** שיחי' משפט להלכה למעשה". הגאון רבי ליפמאן דוד שובאקס רבה של לבארטוב, הגאונים רבי ישעיה אורנשטיין ובנו רבי יעקב אורנשטיין ועוד.

הרב הצדיק רבי אברהם שמחה הורביץ האדמו"ר מבארניב זצ"ל שעלה בשנת תרס"ט (שבע שנים לאחר הסתלקות הגאון) ושימש כרבם של חסידים בעיר הקדש, היה מגדיר את הגאון מלובלין כתופעה יוצאת דופן, ובקשר לכך אמר לשומעי לקחו: „אין לי ספק כי את הרב מלובלין שלחו לירושלים ששם היה מקומו כתלפיות תל שהכל פונים אליו ולמען ידעו ויראו ילוד אשה שזכרונו עצום, עמקותו פלאי פלאים, ועם זאת הוא בטל בתכלית הביטול „אין" ממש, וכל זה להיותו חסיד אמת. וכח החסידות הוא שפעל בו כך". עוד היה אומר: „העולם מפליא גדלותו של התורת חסד בתורה, ואכן יש ממה להתפעל. אנו החסידים, אבל, מתפעלים מכח הביטול העצמי שלו..."[27].

---

27. הרב שלמה אליעזר מרגליות מפי אביו הרב הריא"ז ז"ל ששמע מפיו.
28. משכנות לאביר יעקב שנת תרנ"ד.

משפחת הגאון

בניו היו:

הרב הגאון ר' שלמה לאדיער ז"ל שנפטר בימי עלומיו והוא בן כ"א שנה בלבד. היה תלמיד חכם מופלג ובעל כשרונות מופלאים ונועד לגדולות. בשו"ת תורת חסד מביא ד"ת משמו. היה חתנו של הגביר הנודע רבי משה וואכס ז"ל מסערעט. שהיה גם חותנם של הגאון המפורסם רבי ארי' ליביש הלוי איש הורוויץ זצ"ל בעל „הרי בשמים" והגאון ר' שלמה אלכסנדרי סופר זצ"ל בנו של הכתב סופר זצ"ל.

בשו"ת הרי בשמים (ח"א סי' ס"ד) מופיעה תשובת המחבר ערוכה לרבי שלמה משנת תרל"א ובה מפלפל בדברי תורה ששלח לו. המכתב מתחיל: „לעלם נחמד ידי"נ המל"ג חריף ושנון, זית רענן, יראו ושלם, כמר שלמה נ"י (חבל על ההוא שופרא דבלי בארעא ונקטף בימי עלומיו תהי מנוחת כבוד ונפשו צרורה בצרור החיים) בהגאון מופת הדור מהרש"ז נ"י אבד"ק לובלין והגליל יצ"ו".

רבי שלמה השאיר אחריו בן יחיד יניק וחכים, וכאשר אמו הרבנית הצדקנית פעסל נישאה שנית לגיסה הגאון בעל הרי בשמים שאף הוא נתאלמן מזוגתו הראשונה בדמי ימיה, נתחנך הילד אצל דודו ואביו חורגו הגרא"ל הורוויץ זצ"ל, עד שעלה ונתעלה לאחד ממובהקי הלומדים שבגאליציא, ולאחר הסתלקות הגאון הגדול זצ"ל מילא רבי אליעזר מקומו כגאב"ד סטרי והגליל.

רבי אליעזר לאדיער בן בנו של הגה"ק בעל התורת חסד, התפרסם כגאון גדול חכם מופלא וזך הרעיון. לאחר פטירתו בליל ש"ק שבת שובה שנת תרצ"ג הו"ל בנו יחידו רבי שלמה לאדיער

קונטרס „דרשה לשבת שובה״, ובו דרשת רבי אליעזר בהלכה ובאגדה שאמור היה לאומרה באותו יום בפני עם ועדה. סגן ראב״ד סטריי הגאון רבי ישעי׳ אשר הכהן יאללעס זצ״ל שערך הקדמה לקונטרס כותב: „בחיל ורעדה ורוח נמוכה אפתח פי בתהלה ערוכה, למעלת הקונטרס הזה, שהוא קטן בכמותו וגדול באיכותו, הוא הדרוש האחרון שהכין לו המנוח כבוד אלופי וידי״נ הגאון אבדפ״ק ז״ל, בימים האחרונים קודם פטירתו, לדרוש פה בבית הכנסת הגדול בשבת שובה שנה זו, כבכל שנה ושנה. ובעוה״ר הוסרה המצנפת והורם העטרה, ומאת ד׳ היתה זאת שגברו אראלים את המצוקים ואחר מחלה קצרה של מעל״ע קודם ש״ק, נלקח מאתנו נזר תפארתנו, ויצאה נשמתו בטהרה וכבה נרו בלי ש״ק ונפטר בשם טוב. הוי ואבוי, אמרה קרית העיר סטרי שאבדה כלי חמדתה! ואשרי חלקו שעמל בתורה וגדל בשם טוב ועליו נאמר „אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו״... וכשאני לעצמי, במה אקדם להלל ולשבח את גדלו ותפארתו של הגאון, הרב ז״ל, אם באמונה, הלא היה איש אמונים. אם בתורה, הלא היה גדול בתורה. אם במשנה, משנת אליעזר קב ונקי. אם בחכמה, הלא חכמתו תאיר פניו. אם בדעת, הלא היה נקי הדעת. אם ביראה, עקב ענוה קראת ה׳.

„ובהספד שנשאתי לפני מטתו, בערב יום הכפורים שחרית, הזכרתי גמ׳ (סנהדרין ס״ח)כשחלה רבי אליעזר וכו׳ ואותו היום ערב שבת היה (עי׳ תוס׳ שם) וארי״א אוי לכם שתי זרועותי שהו כב׳ ספרי תורה שנגללין, הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי. כך נוכל לומר על הנפטר שהרבה תורה למד ולימד, והיה דולה ומשקה מתורת רבו, שנתגדל בימי נעוריו בבית אביו חורגו הגאון המפורסם בעל „הרי בשמים״ זצ״ל האב״ד דפה ומאז קנה לום שם בין הגדולים. וביחוד היה נשרש במוחו כח החידוש הנפלא ואהני ליה קמרא דאבהתי ה״ה זקנו גאון עולם בעל „תורת חסד״ זצ״ל שחיבב אותו בחיבה יתירה וברכוהו קודם פרידתו לארה״ק ונתקיים בו עטרת זקנים בני בנים״

„ובלב נשבר ונדכה, הנני עומד בפתח השער לקונן עליו את הקינה כי שר וגדול נפל היום בישראל! אהא! בא שמשו שלא

בעונתה, ובטרם הגיע לשנת הששים בפתע פתאום עזב אותנו והלך למנוחות! נפל ארז אשר התנשא למעלה ראש בין ארזי הלבנון אדירי התורה. ומה נהדר היה מראהו, אשכול הכופר דודי לי, זה דודי ורעי, איש האשכולות, שהכל בו תורה וחכמה יחד צמודות, דעת ויראת ה' יחד בו חוברות".

בנו השני היה הרב הגאון החסיד רבי דובער לאדיער שעלה בערוב ימיו לירושלים והיה יד ימינו של אביו הגאון. לאחר הסתלקות הגאון זצ"ל היה לאחד מראשי מנהיגי עדות החסידים. נטמן במחיצת אביו הגאון על הר הזיתים בירושלים ת"ו.

ספר

דרשת תורת חסד

הוא הדרשה הראשונה, אשר נדש הרה"ג מגאוני קדמאי בעיר בואו לישב על משרת כסא הרבנות בעיר המעטירה **לובלין** ה"ה הרה"ג שר התורה, נסבא ימרה, בפלפולא החריפא וברא, עוצם בקיאותו, על כל העולם גברה אשר שתו בצמאונם תורתו ותשובותיו, כל הרבנים מקצוי ארץ, צי"ע, לן דומי' תהלה, ה"ה הגאון, גאון הגאונים, סוע"ה, מו"ה **שניאור זלמן** זצוקללה"ה נבג"מ, בעהמ"ח ס' **תורת חסד**, ולבסוף ימיו נסע לארץ הקדושה ירושלים תוב"ב ושם מנוחתו כבוד, וכל מי שיקח ספרו יהי' שורר בעוהש"י ברכה בביתו, וילין בצדו בזה ובבא ז"ע ועכ"א:

הובא לביהד"פ ע"י הרב ר' **חיים** שוועדשארף מ"ץ דעיר **חעלים** בן הרה"ג ר' **נחמי'** זצ"ל דושו"ץ דעיר **לובלין**. יוזבנו תחסיד מו"ה הר' **שמואל יהונתן** הכהן נ"י ממח לובלין:

לובלין

אצל ר' **עזר** נ"י צוועקין.

שנת **ברצ"ת ה'** לפ"ג

Printed in Poland

Druk. M. Sznajdermessera Lublin 1933 r.

הדרשה הראשונה בלובלין

שבת דף כ"א ע"ב מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו וכו'. לברר הספיקות הנופלים בסוגיא זו.

(א) קושית הרא"מ בביאורו לסמ"ג מהא דתניא בתו"כ להעלות נר תמיד אפילו בטומאה ואם כן היה מותר להם להדליק בשמן טמא ומה צורך לנס עיי"ש. ע"ד הרא"מ דמכשירי ההדלקה לא הותרו בטומאה, כבר השיג על זה הח"צ דהא אין שייך שום איסור במכשירין כאן זולת איסור הבאת שמן למקדש. ולשמואל סוף עירובין המכנים שרץ למקדש פטור וכו' יצא זה שאין לו טהרה במקוה. והוא הדין לשמן טמא מהאי טעמא וההדלקה עצמה הרי הותרו בטומאה. ול"ל בזה לפי מה שכתוב בספ"י דעיקר הקושיא למאן דאמר טומאה הותרה בציבור דלדידיה אין צריך להדר כלל אחר טהורין. ואם כן יש לומר דשמואל דעירובין ס"ל כמאן דאמר טומאה דחוי בציבור, זה אינו דלפי מ"ש התוספות בעירובין (דף ק"ד ע"ב ד"ה לא) מבואר דשמואל ע"כ אתי כתנאי ואיהו אמר למילתא לר' יהודה דמתניתין שם דמוציא בצבת של עץ וכו' ור"י גופא ס"ל טומאה הותרה בציבור [יומא דף ז' פסחים דף ז' פסחים דף ע"ז וסנהדרין דף י"ב] ומה שכתב הח"צ והפ"י לתרץ דבאמת לא היו צריכין להנס כלל ורק היה הנס להראות חיבתן כו'. הדוחק מבואר ונגד פשטא, מיהו לפימ"ש לקמן דהטומאה היה שם מחמת תקרובת ע"ז לפי"ז קושית הרא"ם מעיקרא ליתא דטומאת ע"ז לא הותרה כלל בציבור, מיהו צריך לבאר דין תקרובות ע"ז אי הוי דאורייתא או דרבנן, דאי טומאתו דרבנן אם כן מספיקא ה"ל להתיר כדין ספק דרבנן. (מלבד די"ל אם כבר גזרו אז טומאה זו ואי גם בכהא"ג העמידו דבריהם בשוא"ת במקום מצוה דאורייתא):

(ב) הנה ידוע מה שכתב הר"נ ז"ל במה שנעשה נס והדליקו ממנו ח' ימים. הטעם שהצריכו ח' ימים. שהיה להם שמן טהור ברחוק ד' ימים ובין הליכה לחזרה צריך להיות ח' ימים ואין לדבריו שורש מהגמרא, אך רוב

המפורשים פירשו הטעם שהיו כ"י אז בחזקת טמאי מתים מהרוגי המלחמה והיו צריכים הזאה שלישי ושביעי וביום ז' יכלו לעשות שמן בטהרה וכ"כ הרא"מ והב"י והפר"ח ודעמייהו. וביאר הפר"ח דאע"ג דקיי"ל כר"ש ביבמות דעכו"ם אינם מטמאין באהל מכ"מ במגע ומשא מטמאין והדין עמו שלא ר"ל דהחשש משום מת ישראל וכדמשני ביבמות שם דלמא איקטיל חד מישראל [מלבד מה שכתוב בהסיפורים דחנוכה דבמלחמה ההיא לא איקטול שום אחד מישראל ואותן דנטמאו בימים הקודמין היו יכולין גם כן לטהר מקודם]. דבשלמא ביבמות שם דקאי אקרא כל נוגע בחלל כו' שפיר מצי לפרש דמיירי במי שנגע במת ישראל מה שאין כן הכא דע"כ צ"ל שלא נותר שום אחד מישראל שלא נטמא במת וכן הכהנים אף שאי אפשר להם לטמא כי אם לקרוב או למת מצוה במקום שאין ישראל דווקא ואם כן אי אפשר לומר כלל שלכם נטמאו במת ישראל רק ממתי עכו"ם שהרגו במלחמותם שהכל נטמא בהלחמם ביום קרב במקום פ"נ וזה פשוט. אך לפי זה קשיא טובא דביבמות שם [דף ס"א] דמשני סתמא דגמרא אקרא דלמא איקטול חד מישראל רבינא אמר נהי דמעטינהו קרא מטומאת אהל מטומאת מגע ומשא מי מעטינהו קרא ומבואר הוא דלישנא קמא דסתמא דגמרא ס"ל אליבא דר"ש דעכו"ם אף במגע ומשא אין מטמאין [ובב"י יו"ד סי' שע"ב הביא שהגמי"י כתב בשם ספר יראים שפוסק כן לדינא דמת עכו"ם אינו מטמא אף במגע ומשא] וקשה לפום שינוי' דבגמרא אם כן נס דחנוכה מאי עבידתייהו הא לא היו ישראל טמאי מתים כלל והיו יכולים לעשות שמן טהור אף ביום אחד. אם לא נאמר דלפי הך שינוי באמת מוכרח כהר"ן הנ"ל דהשמן הי' ברחוק ד' ימים והמה כתבו לפירושם הנ"ל לשנויי דרבינא. וזהו דוחק עצום ומי ביקש מידם לתלות בפלוגתא שינוי המציאות כזה. אך במגילת תענית איתא הטעם דכל ח' ימים היו מתעסקים בבנין המזבח ולתקן כלי שרת והיינו הכל מפני הטומאה שטמאו המזבח והכלים וזה תליא בביאור איזה טומאה היתה שם ואי היא מדאורייתא כו' וכנ"ל.

(ג) קשה בהא דבדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול ופירשו התוספות שהי' מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי, וקשה עדיין לא פלטינן מחשש טומאה בפך זה דבהך דטמאו כל השמנים שבהיכל, מצינו כמה פירושים באיזו טומאה הי'. [אם מחמת תקרובת ע"ז או טומאת מת או שאר טומאות משום דכבר גזרו עליהם שיהיו כזבים לכל דבריהם לקדשים מיהא ואחר כך בימי שמאי והלל גזרו אף לתרומה ואף

לשרוף] מכל מקום נראה דלכל הפירושים שבכאן אמת הוא שהי׳ ג״כ תקרובת ע״ז בהיכל וכדאמרינן ביומא [דף ט״ז ע״ב] ובע״ז [דף נ״ב ע״ב] מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבנים ששקצום מלכי יון ופירש רש״י ביומא שם שהקטירו עליהם לע״ז אם כן קשה הוא אמרינן בחגיגה [דף כ״ה ע״א] שונין אין הקדש ניצל בצמיד פתיל ומוכח שם דאף בחולין שנעשו על טהרת הקדש עשו מעלה זו שלא יהי׳ ניצול בצמיד פתיל דאם לא כן מאי פריך עלה התם והא חברייתא מדכן בגלילא. והשתא הפך של שמן שהי׳ גם כן בהיכל למה לא נטמא באהל מחמת תקרובות ע״ז לר״י ב״ב כיון דצמיד פתיל לא מהני כאן ולדידי׳ תקרובת ע״ז מטמא באהל מדאורייתא כמת ואין סברא כלל לחלק ולומר דדוקא בטמא מת עשו מעלה שלא יהי׳ ניצול בצמיד פתיל מה שאין כן בתקרובת ע״ז דאידי ואידי מדאורייתא לריב״ב וא״כ קשיא, מיהו לדברי התוס׳ בלא דברי התוס׳ הי׳ יש לומר דמשום טומאה דרבן לא היו נמנעים מלהדליק במקום שאין שמן אחר. או אפשר לומר שהי׳ הפך של שמן מונח במקום דליכא חשש טומאת אהל ג״כ כמו תחת הקרקע וכהא״ג.

אך מדברי התוס׳ שפירשו דאי גזרו עליהם להיות כזבים צריך לומר שהי׳ מונח בחותם הקרקע עכ״ל מזה מבואר דס״ל דאפי׳ משום טומאה דרבנן [שהי׳ נוהג רק בקדשים כנ״ל] היו נמנעים מלהדליק בו וגם מוכח מדבריהם אלה שלא הי׳ במקום משומר מטומאת אהל דא״כ כ״ש שמשומרים מטומאת היסט. ובחנם פירשו התוספות שהי׳ מונח בחותם בקרקע דלא סגי כלל בזה וכמבואר והגם שיש לומר דהתוס׳ כתבו דבריהם לרבנן דריב״ב אבל לריב״ב צריך לומר שהיה תחת הקרקע וכהא״ג. מכ״מ דוחק הוא שיהא שינוי מציאות בין ריב״ב ורבנן. ואין לתרץ בזה משום דאיתא בע״ז (נ״ב ע״ב) ובאו פריצים ויחללוה ופירש״י שנכנסו עכו״ם להיכל יצאו כלים לחולין ומשום הכי שפיר ניצול הפך שמן בצמיד פתיל כדין של חולין. ז״א חדא דאף אם נעשו חולין מכ״מ למה יגרעו מחולין שנעשו על טהרת הקדש שעשו ג״כ מעלה זו שלא יהא ניצול בצמיד של פתיל כדהוכחנו לעיל מגמרא דחגיגה והאיך שייך ששמן שהיה מתחילתו קדש ולבסוף גם כן הדליקו ממנו למנורה שלא יהא לו דין חולין שנעשו על טהרת הקדש. ובלאו הכי יש לצדד כאן שהשמן לא יצא לחולין ואכמ״ל, דבבעל המאור בע״ז שם כתב שקיבל מרבותיו פירש הגמרא שם דובאו פריצים וחיללוה היינו דוקא על ידי פריצי ישראל אבל על ידי עכו״ם שנכנסו להיכל לא יצאו כלל הכלים לחולין כיון דלאו בני מעילה נינהו [ומה שמקשים עליו מגמרא דנדרים דף ס״ב ע״א גבי בלשצר לק,,מ

דהכלים נעשו חולין מקודם ולא על ידו] ואם כן צריך ביאור למה טהרו הפך של שמן. אך אם נימא דלריב"ב נמי דס"ל תקרובת ע"ז מטמא באהל מכל מקום אינו דאורייתא ממש לא קשה מידי הכא ודבר זה צריך ביאור רחב לבאר זאת:

(ד) לבאר גיר' השאילתות בגמרא דילן דמצא פך של שמן ולא היה בו להדליק אפילו ליום אחד. ולכאורה גירסא זכ מוכרחת וגי' דידן צריך ישוב דכל מה שכתבו האחרונים לתרץ במה שהתקינו ח' ימים והנס לא היה רק בז' ימים לכולהו שינויי אית להו פרכא:

הב"י תירץ ג' תירוצים ועל ב' תירוצים האחרונים כבר השיגו עליו דאם כן לא היה הנס בח' ימים ותירוץ הראשון דחלקו השמן לח' חלקים גם כן תמוה. דזהו ודאי דלא סמכינן אניסא לכו"ע במקום שאם לא יבא הנס יהא מכשול או ביטול מצוה וכמו שאכתוב לקמן וכאן כשנתנו במנורה חחלק שמינית בלילה הא' מבטלים המצוה בידים. דליכא למימר שאם לא היה הנס בא אז היה שופכין שמן הנותר לתוך המנורה זה אינו דבמנחות דף ע"ב קי"ל שכבתה בלילה שמדשנה ומטיבה ואחר כך צריך ליתן בה כמדה הראשונה דוקא ולא כמו שחיסר הרי דבשעת נתינה צריך להיות כמדת כל הלילה ויעויין פסחים דף ס"ד ע"ב פלוגתא דאביי ורבא אי סמכינן אניסא. ושם אין כאן שום מכשול אם לא יהא הנס דיוכלו לנעול בעצמם אחר כך. ובירושלמי פ"ק דיומא הלכה ד' ע"ש [ובודברינו מיושב הא דלא פירש כן הירושלמי אמתניתין קמייתא דהא הירושלמי גופא מפרש שמא יארע בו פסול היינו קרי ע"ש סוף הלכה א' אלא ודאי כנ"ל] ומשנה מפורשת היא גבי שולחנות של שיש בבית המטבחים דהטעם שהיה של שיש כדי שלא יסרח אף שלא הסריח בשר קדש מעולם משום דאין סומכין על הנס כדאמר בירושלמי פ"ו דשקלים הלכה ג'. אשר הכל מהניסים שהיה רגילים תמיד וכל שכן הכא שאסור לבטל מצוה בידים ולסמוך אניסא כהאי ומה שכתב הט"ז לתרץ דהיה צריך להיות שיור בלילה הראשונה שעליו יחול הנס וכדאשכחן גבי אסוך שמן גם כן אינו מוחוור חדא דבלא נס גם כן היה משתייר משהו דהא שיערו מדתם בלילי טבת הארוכים. ואם כן בליל א' שלפני הלילה הארוכה גם כן היה משתייר משהו על מה שיחול הנס דאין שיעור בדבר ועוד והוא העיקר דכל מה שצריך להיות דבר שיחול עליה הנס היינו רק על דרך למעט בנס עדיף ואיזה סברא הוא משנחשב מיעוט הנס לנס בפני עצמו [ובב"מ פ' המקבל דף ק"ו ע"ב] אמרינן ונימא לית לניסא רבא לא חזינן לניסא זוטא חזינן קשיא וכל הפוסקים

פסקו כשמואל דלא חיישי להאי קושיא הרי דליכא למימר דלא חזי לניסא רבא כי אם לניסא זוטא ומ״ש הפרי חדש לתרץ דיום אחד קבעו על נצחון המלחמה. מה ענינו לנרות שמוסיפין והולכין. וגם סתירה לדבריו מדברי השו״ע או״ח סוף סימן רי״ח ע״ש ועיין ברבנו יונה גבי אין אומרים הלל על הנס שבחוץ לארץ ע״ש דבריו ולשאר התירוצים שנאמרו בזה גם כן יש פרכא ואין כאן מקום להאריך:

(ה) קושית הפני יהושוע מהיכן היה להם שמן למנחות שהנס לא הי׳ רק בשמן דמנורה:

(ו) קושית הב״כ דהא עזרה רשות הרבים וספק טומאה ברשות הרבים ספיקו טהור. וזה תליא בדברינו לעיל ולהנזכר לעיל אפשר לומר שהי׳ שם שם טומאה ודאי מחמת תקרובת ע״ז. ובלאו הכי מבואר הוא דשני קושיות אלו דהא מתרצא בחברתה. דבתוספתא פר״ק דיומא תניא כל הלישכות שהי׳ במקדש רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה חוץ מלישכת היין והשמן שיש להם ב׳ פתחים זה כנגד זה כו׳ רי״א כו׳ רשות הרבים לטומאה. וע׳ בתיו״ט מס׳ טהרות פ״ו משנה ח׳ ט׳ מה שכתב בזה חילוף גרסאות בין המשנה והתוספתא בפלוגתא דר״י ורבנן בבסילקא. ואי לשכת בית שמנים הוה כ״כ רשות הרבים לטומאה ניחא הכא בסוגיין דשמן ומנחות הי׳ בלשכת שמניא ושם טהור ספק טומאה כדין רשות הרבים מה שאין כן בשמן למנורה שהי׳ בהיכל כמו שכתב הב״כ וההיכל הי׳ רשות היחיד משום הכי צריכה לנס וקצת מזה העיר הבת״כ שם. ובלא״ה אין התחלה לקושיתו דאף אי הוה ספק טומאה ברשות הרבים מ״מ ליכא ספיקא קמי שמיא ומשום הכי נעשה הנס דגלוי וידוע לפניו שבאמת טמאו השמנים וכפשט לשון הברייתא ופשוט:

(ז) קושית הפרי״מ בתיבת גומה כיון דהי׳ להם שמן טהור כדי לילה אחת ומשהו יותר דאי אפשר לצמצם הי׳ להם לערב שמן טמא פחות משהו משיעור זה שיהי׳ בטל ברוב ויהי׳ להם שמן על שני לילות דבמקום מצוה מותר לבטל איסור לכתחילה כמ״ש הט״ז וזה תליא בפירוש הסוגיא דבכורות (דף כ״ג ע״א) ועיין שם בתוספת ד״ה נבילה דסבירא להם לענין טומאת משא דלא שייך ביטול ברוב והסבירו שם התוס׳ דבשלמא לענין אכילה כל משהו ומשהו שנכנס לבית הבליעה קמא קמא בטל ברוב היתר. משא״כ במשא שנושא כל אחד. מיהו כתבו שם התוס׳ דבטומאת משא גופא מדרבנן הוא דלא ברוב [עיין בכסף משנה פ״א מהלכות אבות הטומאה ובמשנה למלך ריש הלכות מטמא משכב] ואם נחזיק כדברי הפרי״מ בקושיתו הנ״ל עדיפא מיני׳

איכא דקשי' אחריתא. דהיו יכולים להטיף בתוכו שמן טמא מעט מעט כמה שירצו אפי' ירבו על השמן הטהור משום דקיי"ל קמא קמא בטל כדין המערה יין נסך מצרצור קטן לבור אפי' כל היום כולו ראשון ראשון בטל ויש בזה אריכת דברים בביאור שיטת הראשונים בזה:

ויש ליישב הכא בכמה אנפי ולאהבת הקיצור אנקוט בקצרה ליישב בפשיטות לפי מה שכתבתי לעיל בשם הב"כ דבאמת הי' דנים בזה דין ספק טומאה ברשות הרבים רק משום שבאמת הי' המעשה שטמאו לכך בא הנס א"כ ממילא ל"ק קושית הפרי"מ הנ"ל. ול"ל דאכתי תקשה למ"ד דלשכת בית שמנים רשוה"י דל"ל כנ"ל. דיש לומר דלפי הגירסא דהך מ"ד הוא ר"י ולר"י לטעמי' בלא"ה ניחא, דל"ל שיבטלו ברוב השמן טמא בטהור הא שמעינן לר"י דמין במינו לא בטל. רק להסוברים דבאיסור דרבנן מודה ר"י דמין במינו בטל הדרן קושין לדוכתין דכאן הי' השמן טמא טומאה דרבנן לרוב המפרש' כמו שיתבאר עוד:

ויען שענין זה נוגע בכמה מקומות בש"ס ומודה באיסור דרבנן דבטל מין במינו [ועי' שער המלך פ' ט"ו מהלכות מאכלות אסורות ובנו"ב מהד"ת חלק יור"ד סי' ס"א]. ואחרונים שדברו בזה לא יצאו ידי חובתן בביאור פרט זה ע"כ נבאר קצת מזה בראש דברינו ואח"כ נבוא לבאר דין טומאה תקרובת ע"ז ופרטיו ובביאור הלכה זו יצא כאור ליבון הסוגיא דידן בלי שום קושיא וגמגום כלל:

הנה בחולין (דף צ"ט ע"ב) תהא דאמרינן התם שאני ציר דזיע בעלמא הוא ומשום הכי מודה ר"י דמין במינו בטל כתבו התוס' בד"ה שאני ציר כו' דלא אסור אלא מדרבנן. והריטב"א שם כתב שאין ללמוד מזה לשאר איסור דרבנן שיודה ר"י דשאני הכי שהאיסור בעצמו הוא גרוע כו' אך בחידושי הרשב"א שם כתב וזה לשונו בשל דבריהם לא אמר ר"י מין במינו לא בטל עכ"ל משמע דסבירא לי' לפרש דמודה ר"י דבכל איסורים דרבנן מין במינו בטל. ולכאורה מוכח מדברי התוס' בע"ז [דף נ"ו ע"ב ד"ה אבל ודף ע"ג ד"ה יין] שכתבו בפשיטות בעניין סתם יינם דלר"י לא בטל מין במינו אע"ג דסתם יינם מדרבנן. מבואר דס"ל כהריטב"א הנ"ל. מיהו יש לדחות דשאני התם משום חומר האיסור שהרי לשאר פוסקים הוה סתם יינם במשהו אף לדידן דבכל התורה מין במינו בטל. ודברי התוס' בשם ר"ת בע"ז שם לפרש בתוספתא דקתני שם במשהו היינו דוקא לר"י דס"ל מין במינו לא בטל בכל דוכתי באיסור תורה מיהת מש"ה גבי סתם יינם החמירו בזה לדון כמו בשל

תורה משא"כ לדידן דמין במינו בטל בכל דבר ה"ה נמי בסתם יינם [וא"ש להתוספתא מפני שיטפה של יין כו' ולכאורה לפירוש ר"ת דמוקי לה כר"י בכל התורה ס"ל הכי וה"נ קשה במתניתין דע"ז [דף ע"ג ע"ב דאמרינן דרב ושמואל בזה הכלל לאתויי כל איסורים שבתורה והשתא ל"ל למיתנא כלל יין ביין בכל שהוא כיון דבכל התורה כן ולהנ"ל ניחא] אמנם בירור דברי התוס' בדין זה הוא דלאו כל האיסורים דרבנן שוין לר"י וכמו שבאו דבריהם מפורשים במס' נדה ונבאר לקמן:

לכאורה מהא דאיתא בירושלמי דביצה [פרק ה' הלכה ו'] באר שבין ב' תחומין ה"נ אמר ר"א אולי ר"ח לברר בירושלמי ולא מינו במינו אלא החמירו דבריהם כדין תורה ובפירוש הק"ע והפ"מ כתב דס"ל מין במינו לא בטל א"כ משמע דהיינו אף באיסור דרבנן [ודוחק לומר דרק התם החמירו ולא בכל איסורי דרבנן] מיהו יש לדחות דיש לומר בכונת הירוש' החמירו בדבריהן לענין דבר שיש לו מתירין דאפי' בדרבנן לא בטל מין במינו והמים שמח"ל הוא דבר שיש לו מתירין [אפי' בדרבנן לא בטל מין במינו] ור' יודין מתחילה לא אסיק אדעתא טעמי' דדבר שיש לו מתירין ומש"ה מתמה עליהו ר"ח ודלא כפירוש הק"ע והפי' הנ"ל:

וזו וודאי דהא לא דמי ליין הנמשך בגיגית בשבת דבטל אע"ג דהוא דבר שיש לו מתירין דשם ההיתר הוא גיכר לעצמו משא"כ האיסור לא הי' לו מציאות בפ"ע כלל. אבל הכא יש מציאות האיסור בפנ"ע רק שמתערב בהיתר ג"כ [עי' באו"ח סי' ש"כ וביור"ד סי' ק"ב] וכמובן בסברת המרדכי שם. ותדע דצריך לומר כן בירושלמי הנ"ל דהא ר' יוחנן אמר שם דעושין לה מחיצה של ברזל וא"כ בענין לפרושי טעמי' דלא בטיל אף לר"י ור"י בהדיא ס"ל דמין במינו בטל [פסחים ד' כ"ט] ובע"ז דף ע"ג, רק דעדיין תקשה להרמב"ן במלחמות בפסחים פרק כל שעה שם דפירש אליבא דר"י דס"ל דאף בדבר שיש לו מתירין בטל מין במינו ובמקומו הארכתי לפרש עוד בענין אחר בירושלמי דהכא ואכמ"ל:

אלא דלכאורה יש להוכיח איפכא מהא דאי' בירושלמי דערלה [פ"ב ה"ג] כרישין של תרומה שנפלו לעדשים של חולין ויש בהם בנ"ט ריבה עליהן עדשין של חולין כו' ע"ד דרבי דלאמ"ר עד שירבה על כלם כו' והרי רבי ס"ל כר"י דמין במינו לא בטל כמו שכתב רש"י בחולין דף ק"ט ע"א ד"ה ותו לא מידי ובתוס' שם דף צ"ו ע"א ד"ה אמר רבא רק דהתוס' כתבו דלא קיי"ל כר"י ולא כרבי כו'. [מיהו בגוף הברייתא דאמר רבי נראין דברי ר"י

כו' הי' יש ליישב קצת] וא"כ למה מהני לרבי כשירבה עדשים של חולין על עדשים של תרומה הא הוי מב"מ תינח לשי' הר"י בתוס' חולין [ק"ח ע"ב ד"ה אמאי] דאע"ג דהנאסר הוא מב"מ עם ההיתר מ"מ אם האיסור הוי מין בשאינו מינו שפיר בטל, אבל לשיטת הר' שמואל שם דכל שהנאסר הוי מב"מ עם ההיתר לא בטל אע"ג דהאיסור הוא אינו מינו א"כ קשיא הכא וצ"ל דודאי לשיטת הרמב"ם דס"ל תרומות פירות דאורייתא י"ל דס"ל כשי' הר"י בתוס' חולין הנ"ל וא"ש הירושלמי הכא אך רש"י ותוס' ס"ל בכמה דוכתי תרומות פירות דרבנן. וא"כ י"ל לשיטת ר"ש הנ"ל דס"ל כן ומש"ה באיסור דרבנן בטיל שפיר. אלא לכאורה ע"כ פליגא הבבלי והירושלמי אליבא דרבי בדין מין במינו מהא דאי' בירושלמי דתרומות [פ"ו ה"ז] והובא בתוס' חולין דף ס"ד ע"ב ד"ה גיעולי ביצים גבי ביצה שיש בה אפרוח עם הביצים דהורה רבי דבטלה ותקשה לפימ"ש האחרונים בדין ביצה שיש בה אפרוח עם הביצים וכו' דאף דהוי מין בשאינו מינו בטעמא מ"מ בשמא הוי מב"מ ואמאי בטילה לרבי דס"ל מב"מ לא בטל:

אמנם בזה י"ל שיהי' מזה ראי' להנ"ל והיינו לפי מ"ש הש"ך [סי' פ"ו ס"ק ט"ו] תמה על פירוש רש"י בחולין דף צ"ח ע"א בההוא דאתא לקמי' דר"ג ברבי. ואמר אבא לא שיעור במ"ז כו' ופרש"י דקאי אפלגא זיתא דתרבא ופשטא דסוגיא משמע דקאי אביצה וכדאיתא להדיא בירושלמי הנ"ל וי"ל בכוונת רש"י משום דבע"ז [דף ס"ו ע"א] אמר אביי מנא אמינא לה דמב"מ אזלינן בתר טעמא דתנן תבלין ב' וג' שמות כו' מצטרפין ואמר חזקיה הכא במינימתיקה עסקינן הואיל וראוין למתק כו'. ורבא א"ל הא מני ר"מ הוא כו'. ופירש רש"י דכיון דר"מ הוא מצטרפין אע"ג דלא שוי לא בשמא ולא בטעמא, ודחזקיה ליתא והתוס' שם פירשו דאף לר"מ מ"מ במעורבין אין מצטרפין אלא במיני מתיקה כדחזקיה. ובירושלמי דערלה פ"ב אהך מתניתין דתבלין וכו' לא מייתי שם רק אוקימתא זו דבמיני מתיקה שנו הואיל וראוין כו'. ומעתה לפירש רש"י בע"ז א"כ מוכח דסתמא דהירושלמי קאי בשיטת אביי דמב"מ בתר טעמא אזלינן. דלרבא דבתר שמא אזלינן ע"כ הך מתניתא דתבלין כר"מ אתי ואין צריך לומר כלל במיני מתיקה כנ"ל, וממילא ניחא הירושלמי דפ"ו דתרומות הנ"ל דסובר רבי דביצה שיש בה אפרוח בין הביצים בטילה דהא בטעמא הוי זה מבשא"מ, והירושלמי לטעמיה דמב"מ בתר טעמא אזלינן, א"כ ביצה שיש בה אפרוח עם הביצים הוי מב"מ דלא בטל לרבי, משו"ה הוכרח רש"י בחולין לפרש העובדא בפלגא דזיתא דתרבא לדיקולא דבישרא

דהרוטב מבטל ליה כמ״ש הר״ן שם בביאור פירוש רש״י [משא״כ אם העובדא הוי בביצה ע״כ דבטילה במב״מ בשאר ביצים דמש״ה הוי שינוי השיעור בביצים דלא. משערינן בס׳ משום דאין דומות זל״ז] ואתא שפיר פירוש רש״י אך לשיטת התוס׳ בע״ז שם דגם לרבא צ״ל מתניתין דתבלין במיני מתיקה כו׳ א״כ לא מוכח כלל מהירושלמי דערלה אי בתר טעמא אזלינין או בתר שמא אזלינן וא״כ הדק״ל בירושל׳ דתרומות הנ״ל אך י״ל לפי מה שכתבו התוס׳ בזבחים [דף ע״ט ע״א ד״ה אסור] דמסוגיא דירושלמי מוכח דאין לוקין על טעם כעיקר [וחזרו ממה שי״ל תחילה בפירוש הירושלמי דקאי אהיתר מצטרף לאיסור וכמו שכתבו כן בתוס׳ חולין צ״ט] ולשיטת הר״ת שם ממילא מוכח דטעם כעיקר לאו דאורייתא לפי״ד הירושלמי דאל״כ למה אין לוקין עלי׳ וכדמוכיח הגמרא בזבחים [דף ע״ח ע״א] דר״ל ס״ל טעם כעיקר דרבנן מהא דאמר ר״ל שם דאינו לוקה ע״ש בפרש״י שם. והנה אף לר״י דס״ל מב״מ לא בטל מ״מ אם אין שם ממשו רק טעמא בעלמא למ״ד טכ״ע דרבנן אין הטעם אוסר במשהו. דהרי בכה״ג א״א למילף מדם הפר ודם השעיר כו׳ וכמובן ובסברא זו העיר הנו״ב מ״ת א״ד סימן ל״ה] וכבר קדמוהו כעין סברא זו בחידושי הרשב״א לחולין בסוגיא דזרוע בשילה ד״ה אמר אביי בסה״ד:

אמנם לכאורה יש סתירה מכמה דוכתי. גם עיקר הסברא צריך ביאור. נלע״ד נראה הסברא כך דעיקר הענין במב״מ לא בטל לר״י [ורש״י פוסק כן] הסברא בזה עפימ״ש הר״ן בנדרים דף נ״ב דמצא מין את מינו וניעור ואינו מבטלו ומחלש אדרבא מחזקו כו׳ והלכך היכא שההיתר הוא מטעם ביטול אם נתערב במינו אין כאן מי שיבטל את האיסור ומש״ה אם יש שם אינו מינו ג״כ אמרינן סלק וכו׳ משא״כ בטעמו ולא ממשו למ״ד טכ״ע דרבנן הכונה דמדאורייתא לא נאסר כלל הטעם וא״צ לבא בזה מטעם ביטול [והארכתי בזה במ״א] ומשו״ה בטעמו ולא ממשו בטל במב״מ אף לר״י ושרי אף מדרבנן משא״כ היכא דטכ״ע מדאורייתא לכ״ע כגון קדשים שפיר אמרינן במנחות [דף כ״ב ע״ב] דמב״מ לא בטיל אף בטעמא לחוד, ובזה מיושב ג״כ דלכאורה לסברת הרשב״א והנו״ב קשה מהא דאמר רב בפסחים [דף ל׳ ע״ב] קדירות בפסח ישברו ואמר שם הטעם דלמא אתי למיעבד בהו במינן והשתא קשה אף במינן לשתרי דנהי דסובר רב מב״מ לא בטיל מ״מ כאן הוי רק טעם הבלוע דבטיל שפיר לסברתם הנ״ל [ובשלמא הא דרב פ׳ ג״ה ד׳ ק׳ ע״א] דאמר כיון שנתן טעם בחתיכה כו׳ הא י״ל כיון דחתיכה נעשה גבילה הממשות שלה אוסרת כל החתיכות אף שקדם וסלק

החתיכת איסור הראשונה משא"כ הכא ל"ל הכי אך י"ל לפי מה שכתבו התוס' אהא דרב דקדירות בפסח ישברו ובמס' ע"ז מספקא לי' אי סבר רב נוטל"פ אסור או מותר ותי' התוס' בתי' בתרא דהתם גבי עכברא בשכרא היינו בדבר שהוא פוגם בעין אבל הכא הפגם מה ששהא בדופני הכלי ולתי' זה עכ"פ בפגם ג"ע ששהא בכלי בודאי סובר רב דאסור מדינה ולא משום גזירה דרבנן. והשתא לפימ"ש התוס' בפסחים [דף מ"ה ס' ע"ב] דלר"מ דס"ל נוטל"פ אסור ממילא לדידי' טכ"ע דאורייתא דשפיר מצי למילף טכ"ע מגיעולי מדין דלדידי' לאו חידוש הוא דנוטל"פ אסור א"כ לרב נמי טכ"ע דאורייתא דלדידי' נמי גיעולי מדין לאו חידוש הוא דהא שם הפגם מחמת ששהא בכלי, וזהו אסור בכל התורה אליבא דרב. וכיון דטכ"ע דאורייתא ממילא נמי לענין מב"מ לדידי' הוי במשהו אף בבליעת טעם בעלמא, דמב"מ לא מצי לבטל לי' וכנ"ל, מיהו לפי מה שכתבתי במ"א מהא דאמר רב [ע"ז ד' ל"ט] חמפ"ג, לפי"ד הש"ך שם צ"ל דרב סבר טכ"ע דרבנן ושם ביארנו דזה תלוי בשני הפי' שכ' רש"י בחולין דף צ"ח סוף ע"ב דלפי' קמא דג"נ לא חידוש הוא רק דג"נ ומשרת ב' כתובים הבאים כאחד ממילא הוי טכ"ע דרבנן אליבא דרב. משא"כ לפי' הב' דרש"י דצ"ל משום דג"נ חידוש הוא ממילא לרב דג"נ לאו חידוש הוא הוי טכ"ע דאורייתא, ובזה מיושב היטב סוגיא דחולין דף ק"ח ע"ב ואכמ"ל:

אך לכאורה יש להוכיח מגמ' דביצה [דף ל"ז ע"ב] אתמר ב' שלקחו חביות ובהמה בשותפות רב אמר חביות מותרות ובהמה אסורה כו' שאני בהמה דקא ינקי תחומין מהדדי א"ל ר"כ ור"א לרב לאיסור מוקצה לא חששו לאיסור תחומין חששו שתק רב. והנה הרי"ף שם פוסק כרב וס"ל דלא חש רב להשיב להם. והרא"ש שם חולק עליו וס"ל דמה"ט צ"ל דהדר בי' רב, ולכאורה לפי מה שכתב הר' שמואל בתוס' שם [ד"ה לאיסור] דלאיסור מוקצה היינו מה שהבהמה גדילה ומוסיפה שמנונית ביו"ט, וקשה הא נגד זה בודאי איכא רובא דהיתרא בכל הבהמה וליבטל האיסור ברובא [ואי משום דשיל"מ הא לפי' ר' שמואל הנ"ל דומה שפיר למ"ש המרדכי ביין הנמשך לגיגית דבטל אע"ג דהוי דשיל"מ כיון דהאיסור לא הוי ליה מציאות בפ"ע לעולם כ"א בתערובת וההיתר היה ניכר מקודם בפ"ע [מיהו לפרש" שפירש דחלקי הבהמה ינקי מהדדי י"ל דלא דמי לדינו של המרדכי הנ"ל וכמובן] וצ"ל דרב לטעמי' דס"ל מב"מ לא בטיל ולפי"ז קשה דמאי הקשו ליה ר"כ ור"א לרב לאיסור מוקצה לא חששו לאיסור תחומין חששו הא בעירובין

[ד"פ ע"א] עירובי תחומין רב אמר צריך לזכות בו תחומין חששו הא דינקי מהדדי ברמב"ן ד"ה לפימ"ש התוס' בד"ה מעשה בכלתו בביאור פרש"י מוכח דסובר רב תחומין דאורייתא וכ"כ המהרש"א שם בהדיא, וא"כ אין קושיא, דרב לטעמיה דס"ל מב"מ ל"ב ובדאורייתא מב"מ לא בטל, משא"כ לאיסור מוקצה דרבנן ובאיסור דרבנן מב"מ בטיל ממילא אין לחוש דינקי מהדדי דבטיל ברובא וכנ"ל:

ואף לפימ"ש התוס' ריש ביצה [ד"ג ע"ב] די"ל דמוקצה החמירו כעין דאורייתא היינו רק להחמיר בספיקא ולא שיהא דומה ממש כדאורייתא לכל מילי, וזהו פשוט [וגם אם התוס' כ"כ שם ליישב דאף בסוגיא מ"מ מאין הרגלים ואותבי' ממנו לרב ולסתור דבריו מש"ה] אלא וודאי מוכח דלמ"ד מב"מ לא בטיל אף באיסור דרבנן הדין כן וא"ש:

מיהו י"ל דלפי' הר"ש בתוס' ביצה הנ"ל לא יפרש כפרש"י בעירובין ד"פ הנ"ל דתחומין דאורייתא אליבא דרב ודחוק. אך נראה דהוכחה זו תליא במחלוקת הרלב"ח והר"מ אלשקר שהביא המ"א רסי' ת"ד דהרלב"ח ס"ל די"ב מיל להסוברים דהוי דאורייתא היינו רק לאדם עצמו אבל כליו ובהמתו הוי דרבנן י"ל דהה"נ למ"ד תחומין דאלפים דאורייתא מ"מ בהמתו וכליו הוי דרבנן, והשתא אף על גב דסבר רב תחומין דאורייתא מכל מקום תחומין דחבית ובהמה הוי דרבנן וא"כ לא קשה מידי:

מיהו ראיתי להרמב"ן בליקוטיו לעירובין כ' בפשיטות דאי תחומין דאורייתא אין חילוק בין אדם עצמו ובהמתו וכליו וזהו כדעת מהר"ם אלשקר הנ"ל והמה לא ראו דברי הרמב"ן. ועוד י"ל עפ"י מה שכתב התוס' בפסחים [ד"ה ע"ב] דאי הבערה ללאו יצאה ממילא ביו"ט אין איסור כלל דלאו שם מלאכה עליו ולפי"ז י"ל ע"כ דאף למ"ד תחומין דאורייתא כיון דהוי רק בלאו ממילא ביו"ט אין איסור דאורייתא כלל והוי תחומין ביו"ט דרבנן לכ"ע, וההיא דביצה דחביות ובהמה ביו"ט מיירי, מיהו ההיפך מבואר בתוס' פסחים [דצ"ג ע"ב] ד"ה רב יהודא דמוכח מדבריהם דלכ"ע אף ביו"ט תחומין דאורייתא, וכן בחגיגה [די"ז ע"ב] והתם מגלן דכ' ופנית בבוקר ופרש"י דאלו ביו"ט תחומין אסור וע"ש בתוס' מה שכתבו בזה. מ"מ פשיטו להו לרש"י ותוס' דאין חילוק בזה בין שבת ליו"ט, [קצת י"ל דסברת התוס' דפסחים ד"ה] לא איתמר רק לענין הבערה דווקא וכעין הרה"מ בשיטת הרמב"ם דלענין הבערה טפי אמרינן מתוך כו' דגלי בי' קרא ביום השבת. וה"נ י"ל למ"ד הבערה ללאו יצאה בלא סברת מתוך לפי"ד התוס' הנ"ל.

ובהך עניינא דאיירינן ביה אזכיר מילתא דתמיה על הגר"א בביאוריו לאו"ח שהכריע כדעת הסוברין דתחומין די"ב מיל ג"כ דרבנן ולא כדעת הרי"ף והרמב"ם, מהא דאמרינן בעירובין [דמ"ה ע"ב] אמר מר ביו"ט ה"ה כרגלי כל אדם כו' ואביע ? הוי ספק דדבריהם וספק דבריהם להקל הרי אף תחומין די"ב מיל חשוב ליה מדבריהם וכתב ע"ז שהיא ראיה גדולה, ולענ"ד ד' תשובות בדבר. א' י"ל כדעת הרלב"ח הנ"ל דתחומין די"ב מיל הוי דאורייתא לאדם עצמו משא"כ חפצים שקנו שביתה כו' ואף שהראיתי לדעת לעיל דהרמב"ן לא ס"ל הכי. מ"מ מדברי הרמב"ן לא נותיב תיובתא ע"ד הרי"ף והרמב"ם, ב' שי"ל דהא דתחומין די"ב מיל הוי דאורייתא רק בשבת ולא ביו"ט כנ"ל. אלא שבזה י"ל מה שכתבתי לעיל כאן. ג' שהרי מבואר להדיא בש"ע סימן ת"ד דבימים לדגלי מדבר. וא"כ בעירובין שם שהגמ' קאי אקושיא דליקני שביתה באוקינוס שפיר משני דהוי ספק דבריהם לכ"ע ולק"מ על הרי"ף והרמב"ם. ד' אף אם נימא דתחומין מדאורייתא בכל אופן ובכל ענין, עכ"ז היינו רק שאסור לילך או להוליך חוץ לאלפיים אבל דין כלים שבאו מח"ל שאין להם אלא ד"א פשוט דזהו מדרבנן בעלמא ואין רמיזא באורייתא איסורו. וגם בדברי הראשונים מבואר כן בפשיטות ועוד נבאר בזה:

ומיהו אין להביא ראיה דאף באיסורי דרבנן סובר ר"י מב"מ לא בטיל מגמ' דשילהי ביצה [דל"ח ע"ב] דהא דמקשינן דליבטיל מים במלח לגבי עיסה כו' חטין בחיטין נמי נהי דלר"י לא בטיל כו', משמע דאף לענין איסור תחומין דרבנן סובר ר"י הך דמב"מ לא בטיל, ז"א דלא מוכח ולא מידי מהתם [מלבד די"ל בדוחק דזה לא קאי כלל לתרץ הקושיא, על מתניתין כ"א ע"ד ר' אבא] חדא דרב שישא בריה דרב אידי ביבמות [דפ"ב ע"א] דכל פלוגתא דר"י ורבנן במב"מ אי בטל היינו רק באיסור דרבנן אבל באיסור דאורייתא, רבנן דר"י נמי מודו דמב"מ לא בטל כמ"ש התוס' [ד"ה בטומאות] ונהי דאנן לא ס"ל כרב שישא ואדרבא איפכא מפרשינן דפלוגתייהו באיסור דאורייתא. אבל בדרבנן מודה ר"י דמב"מ בטיל, מ"מ בביצה שם דאחיכו עלה ר' אבא והדר אניחו עלה ע"כ צ"ל משום דלרבנן דר"י מב"מ בטל דאי משום דהוי איסור דדרבנן דמודה ר"י דבטיל פשיטא דמאן דס"ל בהא כרב שישא לא מחכו עליו ופשוט. ועוד הא כתב הרא"ש בעירובין [דס"ח] דר"י ס"ל תחומין דאורייתא וא"כ א"ש הגמרא בביצה נהי דלר"י לא בטיל היינו לר"י לשיטתו דס"ל תחומין דאורייתא וגם ס"ל מב"מ לא

בטיל משא״כ לרבנן דר״י מב״מ בטיל אף בדאורייתא כ״ש בדרבנן. ובזה שהאחרונים הפליאו והרעישו ע״ד הרבי״ש בעירובין הנ״ל פ״ד במ״ש לפרש דר״י ס״ל תחומין דאורייתא, מהא דעירובין [דל״ז ע״ב] א״ל רבא לר״נ מאן האי תנא דאפי׳ בדרבנן ל״ל ברירה כו׳ ולימא ליה תנא דבי איו הוא לא שמיע ליה. והקשו האחרונים לפי״ד הרא״ש הנ״ל לא מוכח כלל דתנא דבי איו ל״ל ברירה בדרבנן כיון דאיו אמר משום ר״י ור״י סובר תחומין דאורייתא והנה בחידושי בעזה״ש ישבתי בכמה אופנים וכעת נלע״ד לישב כך, דהך מילתא תליא בפלוגתא דאמוראי דהרא״ש הוכיח דסובר ר״י תחומין דאורייתא ממתניתין דעירובין [דל״ה ע״א] דר״מ ור״י מחמירין בספק עירוב ומפורש שם בגמרא דטעמא דר״מ משום דס״ל תחומין דאורייתא וסתמא דר״מ ור״י מחד טעמא אמרו כל שאין לנו הכרח בהפך שנאמר אע״ג דר״מ ור״י שווין לדינא דמחמירים בספק עירוב מ״מ חלוקים בטעמם מר מטעמיה ומר מטעמיה. ומסתבר למימר דחד טעמא לתרוייהו. משא״כ בהא דעירובין [דל״ז ע״ב] דפריך הגמרא ולימא ליה תנא דס״ל איו הוא. התם קאי אליבא דרבא דאיהו אמר אפי׳ בדרבנן ל״ל ברירה כו׳ ע״כ דר״י סבר תחומין דרבנן והא דר״מ ור״י מחמירין בספק עירוב ע״כ הוא מב׳ טעמים חלוקים והיינו דבעירובין [דצ״ז ע״ב] אלא אמר אלא אמר רבא הכא בחביות שקנתה שביתה ומים של״ק שביתה עסקינן דבטיל חביות לגבי מים כדתנן המוציא כו׳ מתיב ר׳ יוסף רי״א בשיירא נותן אדם שלא בשיירא לא ופירש״י שאנוסין הן שרא להו רבנן דיתבטל. [עיין ריטב״א דכוונת רש״י לא אנוסין ממש אלא מצטערין] והראב״ד פירש והובא בריטב״א בשיירא במתנה שהתירו ד׳ דברים כדאיתא ספ״ק [די״ז] דמ״ד תחומין דאורייתא לא הותרו להם תחומין והכא בהא קמפלגי דר״י סבר תחומין דרבנן, ורבנן דפליגי עליו ס״ל תחומין דאורייתא ע״ש בדבריו, הרי לפי׳ הראב״ד מבואר בהדיא הכי דר״י ס״ל תחומין דרבנן ודלא כהרא״ש, והא דנתנו לחבירו כו׳ היינו משום איסור הוצאה ד״א בר״ה [ואף לר׳ אשי שם דמוקי מתניתין דהתם בחביות של הפקר מ״מ ברייתא בשיירא א״א לאוקמי בשל הפקר] וע״כ כנ״ל:

אמנם לפרש״י שכתב דבשיירא שרי להו רבנן דתיבטל והיינו דתיבטל החביות לגבי מים שלא קנו שביתה שפיר י״ל כהרא״ש הנ״ל דר״מ ס״ל תחומין דאורייתא והיינו עפ״י מה שכתב הריטב״א דהא דלא בטלה החבית לגבי המים אע״ג לענין הוצאה אמרינן דהכלי בטל לגבי האוכלין היינו דמדאורייתא באמת ה״נ בטל החביות לגבי מים רק דרבנן גזרו דלא תבטל

ע״ש ומש״ה י״ל דסובר ר״י דהקילו בשיירא דתבטל שפיר כיון דהוי רק חומרא דרבנן ולעולם תחומין דאורייתא לר״י, ובזה מובן דהראב״ד לשיטתו, דהראב״ד כתב לחלק דכי אמרינן דהכלי בטל לגבי האוכלין היינו כשהאוכלין חשובים מן הכלי. משא״כ בחביות ומים שהחביות חשובה יותר ע״ש. א״כ לשיטתו מדאורייתא אין החביות בטילה לגבי המים וע״כ ר״י דמקיל בשיירא משום דס״ל תחומין דרבנן, והא דרש״י לא פי׳ הכי כראב״ד נראה דרש״י לטעמיה דלעיל בספ״ק אהא דמחנה פטרו ד׳ דברים פרש״י במחנה היוצאת למלחמה עכ״ל והיינו כשיטת הרמ״ך ורשב״א דדווקא במחנה התירו אבל בשיירא לא התירו [וזה תלוי בחלופי גירסאות בירושלמי עיין ברמב״ם ובכ״מ פ״א מהל׳ עירובין ה״ג ובפ״י מהל׳ מלכים] וא״כ לשיטת רש״י אפילו נימא דר״י ס״ל תחומין דרבנן מ״מ הא בשיירא לא התירו אפילו עירובי חצרות וע״כ צ״ל הא דאמר ר״י בשיירא נותן לחבירו היינו דבשיירא הקילו רק בחומרא זו דרבנן שהחמירו בעלמא דלא תבטל החביות לגבי המים כנ״ל. והראב״ד ס״ל כהרמב״ם הנ״ל דבשיירא ג״כ א״צ לערב וה״ה תחומין למ״ד דרבנן התירו בשיירא ולהרא״ש הנ״ל צ״ל כאן כפרש״י:

והנה אביי משני התם בעירובין בשיירא אפי׳ שקנתה החביות שביתה ומים שקנו שביתה כו׳ ומבואר דלאביי צ״ל דטעמיה דר״י דס״ל תחומין דרבנן ובשיירא התירו דל״ל באופן אחר [והפוסקים הנ״ל דבשיירא דווקא התירו אף ע״ת היינו דלא כאביי]:

וכבר כתב שם הריטב״א דאביי בא לתרץ אליבא דרבא דמתניתין שלא בשיירא כדקאמר רבא מדקתני לה סתמא ובריית מילתא אחריתא הוא. וכן מורה פשטות הסוגיא שם דאביי בא לתרץ מילתא דרבא מתיובתא דר׳ יוסף א״כ מפורש כאן דלרבא ע״כ סבר ר״י תחומין דרבנן. ומיושב היטב קושית האחרונים על הרא״ש מגמ׳ דעירובין [ד׳ ל״ז] הנ״ל ואכמ״ל:

אך לפמ״ש התוס׳ בנדה [דע״א ע״ב] גבי הא דאמרינן התם ר״י לטעמיה דאמרינן דאין דם מבטל דם. וכתב התוס׳ דאע״ג דדם תבוסה דרבנן מ״מ כיון דשייך ביה טומאת רביעית דם דמטמא באוהל ראוי להחמיר בו יותר ולא בטל ברוב במינו ע״כ דברי התוס׳ [ובסוגיא דזבחים דע״ט שהביאו התוס׳ שם בארתי בארוכה כוונת דבריהם בתשובה לחכם אחד הא אדרבא מהתם מוכח דאף בדרבנן סבר ר״י מב״מ לא בטל כ״א לענין חומרא בעלמא שהחמירו לר״י במב״מ אם יש לו שייכות באיסור דאורייתא לא בטיל ולפי״ז י״ל

בדבר שגופו מדרבנן מודה ר״י מוכח מדבריהם דס״ל לחלק באיסור דרבנן בהירושלמי דביצה הנ״ל [פ״ה ה״ו] דא״ש בפשיטות כיון דהירושלמי סבר בהדיא בעירובין דתחומין די״ב מיל דאורייתא ממילא אף דתחום אלפיים דרבנן מ״מ חשוב שייך באיסור דאורייתא וכנ״ל. [מיהו עיין בהג״א ספ״ק דעירובין ד״ל ע״א דתחומין ל״ל עיקר בדאורייתא ע״ש]. אך לשיטת הר״ש בחולין בתוס׳ [דק״ח ע״ב] משמע דבכל איסור דרבנן מודה ר״י דמב״מ בטיל דלדידיה צ״ל בירושלמי דערלה הנ״ל דבתרומת פירות דרבנן ג״כ בטיל מב״מ אע״ג דתרומת פירות ג״כ חשוב יש לו עיקר מן התורה כמ״ש תוס׳ ביצה [ד״ד ע״ב ד״ה ותנן] ובשאר דוכתי ואע״ג דהיה י״ל קצת דמב״מ לא מצינו איסור דאורייתא כו׳ אמנם להנ״ל א״ש ברווחא ומיושב מה שהקשה עליו הר״י בתוס׳ חולין [ק״ח ע״ב] הנ״ל דל״ד הר׳ שמואל א״כ מאי משני התם גדי אסרה תורה ולא חלב והלא בעלמא חנ״נ מדרבנן כו׳ מ״מ מדרבנן החלב עצמו נאסר כשאר איסורים ויאסר כל חלב שביורה. והנה שפיר מקשה אם נימא דבאיסור דרבנן שיש לו שייכות לאיסור דאורייתא סובר ר״י מב״מ לא בטל דמלבד דהא דחנ״נ בשאר איסורין דרבנן אף גם מדאורייתא החלב עצמו מותר וגזה״כ הוא שלא יאסור החלב אף מדין טכ״ע לפי ה״א זו דגדי אסרה תורה ולא חלב [כמו שכתבו המפורשים שם]. דאל״כ מה מקשה הגמ׳ מדרב אדרב מהא דחצי זית בשר וחצי חלב כו׳ דמיירי בבא מיורה גדולה כדמוקי לה במסקנה כו׳ ע״ש. וכיון דהחלב עצמו אסור מדרבנן א״כ בטל מב״מ אף לרב דסובר כר״י והרי דמקשה ע״ד הר״ש ס״ל כנ״ל ושם במקומו כתבתי ישוב אחר לדברי הר״ש בזה:

והנה לא עת האסף פה להרחיב הדיבור עוד בכמה סוגיות הסובבים על קוטבם על פלפול זה אי סבר ר״י מב״מ לא בטיל באיסורין דרבנן. כי ענין זה אינו עיקר כוונתנו רק ההמשך הביאני ההערות הראשיות בזה ועכ״פ דעת לנבון נקל, לגבי הא דטמאו כל השמנים שבהיכל דאפי׳ הוי רק טומאה דרבנן לא הוי אפשר לבטלן לר״י במינו כטעמו ולרבנן כטעמיי׳ כנ״ל. וגם אין להקשות לאביי בזבחים [דע״ט] דמשני הא דידי׳ והא דרבי׳ וכתבו התוס׳ שם הא דקיי״ל בכל הש״ס דר״י ס״ל מב״מ לא בטיל היינו משום דסמכינן אשנויא דרבא מ״מ נראה דאביי נמי דמשני התם הכי. אכתי תקשה ליה ברייתא דשילהי נדה [דע״א] הנ״ל וכמו כן ברייתא דפסחים [דס״ה ע״א] דסבר ר״י בהדיא מב״מ לא בטיל ואי נימא דאביי יפרש לכולהו דר״י אע״ג דאמר סתמא מ״מ דרבי׳ הוא ולא דידי׳ א״כ ה״נ י״ל הכא ג״כ. ויותר נראה

לומר דאביי בזבחים אתי למימר דמשם לא מוכח דר״י עצמו יסבור מב״מ לא בטיל וכה״ג מצינו בכמה מקומות:

לבאר דין תקרובת ע״ז הנה בע״ז [דל״ב ע״ב ודמ״ט ע״ב] תניא ריבב״א מנין לתקרובת ע״ז שהיא מטמא באוהל וכו׳ ויאכלו זבחי מתים מה מת מטמא באוהל אף תקרובת ע״ז מטמא באוהל ורבנן פליגו עליו ע״ש. והתו׳ בחולין ובע״ז הקשו מהא דילפינן איסור הנאה ביי״נ מדאיתקיש לזבח וזבח למת ולא אמרינן ריב״ב הוא כו׳ והתוס׳ בחולין שם כתב וז״ל ועוד הקשה ר״ת דלעיל בשמעתין אמרינן נבילה אין איסור הנאה לא מתניתין דלא כר״א כו׳ ומאי קושיא לעולם מתניתן כר״א והא דלא אסור בהנאה משום דלא אתיא כריב״ב. ומיהו י״ל לפרש דקאמר מתני׳ דלא כר״א למאי דמוקי כריב״ב עכ״ל התוס׳, ולכאורה נראה לחזק קושית ר״ת דלפמ״ש התוס׳ לפרש הא דקאמר מתניתין דלא כר״א אתיא. כהך לישנא בגמרא דמוקי רבא מתניתין כריב״ב קשה דהרי בלא״ה צ״ל האיך מדייק הג׳ מתני׳ דלא כר״א דילמא לעולם כר״א דסתם מחשבת עכו״ם לע״ז ואפ״ה שפיר קתני מתניתין נבילה אין איסור הנאה לא דאע״ג דחשיב העכו״ם לע״ז מ״מ י״ל דמתניתין כמ״ד אין אדם אוסר דש״ש. ול״ל דשפיר מדייק דלא כר״א משום דמשמע לי׳ מתניתין דשחיטת עכו״ם נבלה ולא איסור הנאה בכ״ע אפי׳ העכו״ם שוחט בהמה שלו, ז״א דמנ״ל לדייק כן, וגם א״כ בפשיטות יותר מוכרח דמתני׳ דלא כר״א בלא הך דיוקא נבלה אין איסור הנאה לא דהא ר״א שמעינן לי׳ בהאי מימרא גופא דס״ל זה מחשב וזה עובד ואפי׳ שוחט ישראל לצורך עכו״ם אסורה. וא״כ אם נוקי מתניתין כר״א ע״כ מיירי בבהמה של ישראל דבהמה של עכו״ם אסורה אפילו בשחיטת ישראל והשתא דלמא משו״ה שרי בהנאה משום דא״א אוסר דשא״ש:

אך זה לק״מ דר״י הוא דמוקי מתני׳ דלא כר״א ור״י לטעמיה דס״ל לקמן ד״מ ע״א דאדם אוסר דשא״ש במעשה וגם ר״י ס״ל בכל דוכתי הלכה כסתם משנה וא״כ לא מצי לאוקמי מתני׳ כמ״ד א״א אוסר דשא״ש דלא כהלכתא אמנם לפי״ז חוזר וניעור קושיית ר״ת הנ״ל בתוס׳ דל״ל כמ״ש התוס׳ דאתי כהך לישנא דמוקי מתניתין כריב״ב כו׳ ז״א שהרי הך דא״א אוסר דשא״ש הוא פלוגתא דתנאי בברייתא לקמן [דמ״א ע״א] וריב״ב גופי׳ ס״ל שם בהדיא אא״א דשא״ש וא״כ שפיר אתי מתניתין דשחיטת עכו״ם נבילה אליבא דכ״ע ואף לר״א. שהרי לרבנן דריב״ב אין תקרובת ע״ז אסורה בהנאה כלל [לפי״ד ס׳ התוס׳ דהשתא] ולריב״ב דאוסר תקרובת ע״ז בהנאה הא ריב״ב גופי׳

ס״ל אא״א דשא״ש כנ״ל. ונהי דלא קיי״ל כוותיה מ״מ מתניתין אתיא ככ״ע אף כר״א ואף כריב״ב כל מר מטעמיה כנ״ל אלא וודאי מוכרח דאף דרבנן דריב״ב מודי דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה ול״פ רק לענין טומאה ואיצטם הוכחת ר״ת הנ״ל רק י״ל קצת לפמ״ש הרא״ש בספ״ב דחולין [סי״ד] בשם הר״ח דמנסך לא חשוב מעשה רבה והני אמוראי דס״ל אא״א דשא״ש גבי מנסך מ״מ במעשה רבה מודו א״כ ה״נ י״ל לריב״ב דס״ל בברייתא אא״א דשא״ש לענין מנסך מ״מ לענין שוחט מודה ומיושב מה שהקשינו מיהו הר״ח יחידאי הוא וע״ש ברא״ש שהסכים לפרש״י ע״ש. וכן דעת התוס׳ בסוגיא ע״ש. והנה זו וודאי דר״י דס״ל א״א דשא״ש במעשה היינו אפי׳ במעשה זוטא דומיא דר״ה וכ״מ מפשט הסוגיא שם ע״ש ובע״ז [דנ״ד ע״א] ופליג אריב״ב [ולקמן מבואר ההוכחה דתנאי פליגא אף במעשה רבה] ובדרך זה נלע״ד ליישב מה דלכאורה קשה טובא על שיטת התוס׳ והרא״ש בחולין והיא הדיעה ב׳ המבואר בש״ע יו״ד ס״ד סק״ד דלמאי דקיי״ל דא״א דשא״ש במעשה מ״מ ה״מ עכו״ם אבל ישראל לצעורי קמכוין אפי׳ יש לו שותפות בגווי׳ אמרינן לצעורי קמכוין ואינו אוסר ומש״ה הוכרח הגמרא אח״כ לשנוי׳ הב״ע בישראל מומר דווקא ול״ל בשותפות ע״ש. וקשה לדבריהם מסוגיא דגיטין [דנ״ג ע״ב] ורמי דר״מ אדר״מ ור״י אדר״י דתניא המבשל בשבת בשוגג יאכל כו׳ דר״י אדר״י ל״ק כו׳ לא קניס ר״י בדרבנן בדאורייתא קניס והא מנסך דאורייתא ולא קניס משום חומרא דע״א מיבדל בדילא מיני׳ והשתא לפי דעת התוס׳ והרא״ש הנ״ל דאף דאית ליה שותפות אינו יכול לאסור ולא משכחת הך מנסך דחייב לשלם רק במומר דאל״כ אינו אוסר כלל. וא״כ מ״ט לא קניס ר״י מנסך בשוגג כיוון דבדאורייתא קניס ר״י שוגג אטו מזיד ומה משני הגמ׳ משום חומרא דע״ז מיבדל בדילא מינה הא מומר לע״ז וודאי לא בדיל מע״ז ובאניש אחרינא לא שייך הך דינא כלל ולא התקנה דשלא יהא כאו״א הולך כו׳ דאף אם מנסך לא יאסור כ״א מומר כנ״ל. ולשיטת הרמב״ם ורש״י ניחא דמשכחת החיוב בישראל באית ליה שותפות בגווי׳ ולתוס׳ והרא״ש קשי׳ [מיהו עיין תוס׳ ריש ב״ב ד״ב ע״ב ד״ה וחייב] ונראה ליישב בצירוף מה דקשה טובא על שיטת רש״י בב״ק דמ״ה ע״א דכ״ע אומרים באיסורי הנאה הש״ל וכו׳ השתא אתפסתי׳ לתוראי בידא דלא יכילנא לאישתעי דינא בהדי׳ ופרש״י דהחיוב במה שהתפיסו בידים לב״ד ולכך אינו יכול לומר לו הש״ל אבל בתפסוהו ב״ד מאיליהן אפילו לרבנן דר״י יכול לומר לו הרי שלך לפניך ואם החזירו מוחזר והתוס׳ חולקין עליו

בזה ע"ש בדבריהן. וקשה לפרש"י מסוגיא דב"ק [דע"א ע"ב] גבי שור הנסקל וטבחו דאמר רבא הב"ע כגון שמסרו לשומר ונגמר דינו בבית שומר ור"מ ס"ל כר"י דאמר אף משנגמר דינו החזירו שומר לבעליו מוחזר והשתא לפרש"י הנ"ל מאי דוחקא דגמ' הכא למימר דר"מ ס"ל כר"י ודלא כהלכתא טפי ה"ל למימר ככ"ע וכשתפסוהו ב"ד מאליהן דבכה"ג אף לרבנן דר"י יכול השומר לומר לו הש"ל והחזיר מוחזר ומש"ה הגנב חייב דהוי גורם לממון כנ"ל והוא קושיא אלימתא לכאורה ונראה ליישב כל הנ"ל בצירוף עוד קושית התוס' בבכורות [דכ"ג ריש ע"א ד"ה סבר] וז"ל תימה מה יועיל כו' ואפילו שוגג אם בטלו אינו מבוטל למ"ד בגיטין נפלו ונתפצעו בין בשוגג בין במזיד לא עלו כו' ושמא הא חשיב שוגג כשסבר שמותר לבטל עכ"ל תוס':

והנה הט"ז ביו"ד סצ"ט סק"ט הבין בדברי התוס' דאפילו למאן דקניס שוגג אטו מזיד מ"מ בכשסבור דמותר לבטל מותר וכבר השיגו עליו האחרונים דאין הפשט כן בדברי התוס' רק כוונת התוס' דלמ"ד בשוגג מותר ה"נ מותר בכשסבר דמותר לבטל. והאמת כדבריהן אך לפ"ז עדיין לא נתיישבו התימא על התוס' שם [דכ"ב ד"ה ובלבד] דטעמא דעולא קאי בין אר"א בין ארבנן ע"ש א"כ ל"ל ה"ט דעולא הכא, הרי במתניתין דסאה תרומה טמאה כו' לא פליגו עלה ר"מ ור"י וא"כ קשיא מיהו מגופא דמתניתין דנפלו ונתפצעו כו' לק"מ דבלא"ה צ"ל ממתניתין דספ"ה דתרומות סאה תרומה שנפלה לפחחות ממאה ואח"כ נפלו שם חולין אם שוגג מותר כו' וה"נ קשה למה לא קנסינן שוגג אטו מזיד כדמקשה בסוגיא דגיטין [דנ"ד] בכמה סתמא משניות כה"ג. ופרש"י ותוס' משום דסתם מתניתין ר"מ ור"מ בדרבנן נמי קניס שוגג אטו מזיד. וצ"ל דהא בירושלמי אמתניתין דספ"ה דתרומות הנ"ל בהא דאר"י כל האיסורין שריבה עליהם שוגג מותרים ופריך ולא מתניתין הוא ומשני מתניתין בתרומה אתי מימר לך אפילו שאר כל הדברים. ובירושלמי שילהי ערלה מבואר דמימרא דר' יוחנן דכל האיסורין שריבה עליהן שוגג מותרים אתי כר' יוסי ולא כר"מ ור"י וא"כ י"ל דסתם מתניתין דתרומות ר"מ ומתניתין בתרומה דווקא שהוקלו בה משאר איסורין [ועיין תשובות הרשב"א סי' תס"ג,] אך באמת הירושלמי דשילהי ערלה חולק על הגמרא שלנו כמ"ש תוס' גיטין [דנ"ד סע"א] א"כ לפום גמרא דידן דטעמא דר"י דקניס שוגג אטו מזיד בנפלו ונתפצעו ה"ט משום דאתי לאיערומי י"ל דשפיר ס"ל דכל האיסורין שריבה עליהן שוגג מותרים כר' יוחנן [דבזה לא שייך כ"כ טעמא דאיערומי עיין בפרש"י] ולפ"ז י"ל דר"מ דקניס ג"כ שוגג בנפלו

ונתפצעו נמי טעמא כדר״י וס״ל ג״כ כר׳ יוחנן כנ״ל. וא״כ מיושב היטב תמיהת התוס׳ בבכורות דכ״ג הנ״ל אלא דמסוגיא דגיטין דנ״ג ע״ב דסובר דר״מ דקניס שוגג אטו מזיד בדרבנן [ולא משום איערומי דה״ט לא אמרינן רק לר״י] א״כ ל״ל כנ״ל:

אמנם נראה דביסוד אחד יתיישבו כל הקושיות, והוא דהא דבגיטין [דנ״ג ע״ב] אמרינן לימא כתנאי המטמא והמדמע והמנסך כו׳ ומשני רנב״י דכ״ע היזק שא״נ ל״ש היזק והכא בקנסו שוגג אטו מזיד קמיפלגו כו׳ ורמי דר״מ אדר״מ כו׳, וזה פשוט דרנב״י משני כן לר״י דס״ל שם בגיטין דהיזק שא״נ ל״ש היזק דאתי ככ״ע, משא״כ לחזקי׳ שם דס״ל היזק שא״נ ש״ה, ע״כ צ״ל דר״מ ור״י פליגא בהא אי היזק שא״נ ש״ה והוא דאמר כר״מ, דאל״כ חזקי׳ דלא כמאן [ובזה ניחא הא דאמר התם תיובתא ואח״כ מייתו תנאי. והתוס׳ הרגישו בזה שם. ולהנ״ל י״ל דוודאי איתותב חזקי׳ במאי דבעי למימר לכ״ע השא״נ ש״ה כדמוכח מהא דאמר חזקי׳ ומ״ט אמרו פטור כדי שיודמעו דהיינו אליבא דר״י. אבל מ״מ למסקנא הך דחזקי׳ אתי כתנאי ולא איתותב לגמרי בעיקר מילתא [וכיון דלחזקי׳ טעמא דר״מ דס״ל השא״נ ש״ה א״כ לא מוכח כלל דר״מ קניס שוגג אטו מזיד בדרבנן וליכא למירמא כנ״ל מדר״מ אדר״מ הכא דכל הוכחת הגמרא דר״מ קניס שוגג אטו מזיד בדרבנן היינו לר״י דס״ל אליבא דכ״ע השא״נ לשמ״ה כלל ומעתה לפי״ז יהי׳ רווחא שמעתתא ויתיישבו כל הקושיות הנ״ל דקושייתנו הראשונה שהקשינו לעיל לשיטת התוס׳ והרא״ש דס״ל לצעורי קמכווין שייך אף באית לי׳ שותפות בגוה ואינו אוסר כשמנסך רק במומר, א״כ מ״ט דר״י דלא קניס בשוגג משום דמחומרא דע״ז בדילי מיני׳ והא מומר וודאי לא בדיל, השתא לק״מ דהסוגיא דגיטין דמשני רומיא דר״מ אדר״מ ודר״י אדר״י היינו הכל לשיטת ר״י כנ״ל, משא״כ לחזקי׳ מעיקרא לק״מ, דמבואר בחי׳ הרשב״א דמרומיא דר״י אדר״י דקניס בשוגג במבשל בשבת ולא קניס במטמא ומדמע ומנסך, בלא״ה הוי מצי למימר דאפוקי ממונא שאני, רק משום דבעי לאסוקי בחד טעמא לשינוי׳ דר״מ אדר״מ, וא״כ לחזקי׳ דר״מ אדר״מ לק״מ דר״מ לא קניס כלל שוגג רק משום דס״ל השא״נ שמ״ה א״כ דר״י אדר״י אין צריך לשנוי׳ ור׳ יוחנן לטעמי׳ בחולין שם מוכח דלא סבר כלל לצעורי קמכווין ושאפי׳ ישראל אוסר דשא״ש במעשה משו״ה אליבא דר״י שפיר משני הגמ׳ משום חומרא דע״ז מבדל בדילא מניה דלדידי׳ לא מיירי כלל במומר וא״ש, ומהשתא יתיישבו ג״כ קושייתנו על פרש״י בב״ק [דמ״ה ע״א] בתפסוהו ב״ד מאליהן אפי׳

לרבנן דר' יעקב יכול לו הש"ל דא"כ אמאי אצטריך הגמ' בב"ק [דע"א ע"ב] למימר דר"מ ס"ל כר' יעקב וטפי הוי ליה למימר דבתפסוה ב"ד מאליהן וככ"ע, ולפי דברינו ניחא שפיר. דהנה התוס' בב"ק [דמ"ה ע"א ד"ה השתא] הקשו על פרש"י דממ"נ אם זה ההיזק הוי השא"נ א"כ אפי' אתפסי' בידים לא יתחייב, ואם זה היזק ניכר אפילו תפסוהו ב"ד מאליהן למה פטור כו':

והמל"מ [פ"ג מה' גזילה ה"ד] תמה על התוס' דלא דמיא היזק הבא ממילא להיזק שעושה בידים דאינו יכול לומר לו הש"ל כמש"כ התוס' בפ' הגוזל, אלא דמסוגיא דגיטין [דנ"ג ע"ב] דפריך לחזקיה דהיזק שא"נ שמיה היזק ממתניתין דגזל מטבע כו' מזה מוכח דאין חילוק בין היזק הבא ממילא להיזק הנעשה בידים בדין אמירת הש"ל דאל"כ מה קשיא ממתניתין אחזקיה. מ"מ זהו למ"ד היזק שאינו ניכר שמיה היזק דלדידיה הוי היזק שאינו ניכר כמו היזק הניכר וא"כ כמו דבהיזק הניכר אף שנעשה מאליו לא מצי למימר הש"ל ה"נ בהיזק שאינו ניכר לדידי' משא"כ למ"ד היזק שאינו ניכר ל"ש היזק שפיר יש לחלק דאם ההיזק בא ממילא אומר לו מש"ל משא"כ בעושה בידים ההיזק אף שאינו ניכר אינו יכול לומר לו הש"ל עכ"ד המל"מ, ומעתה נימא דבאמת כוונת רש"י בב"ק שם דבתפסוהו ב"ד מאליהן מודו רבנן דר"י דיכול לומר הש"ל היינו רק למ"ד היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק [וכן קי"ל] אבל למ"ד היזק שאינו ניכר שמיה היזק הא וודאי אפילו בהיזק דממילא אינו יכול לומר לו הש"ל כמבואר בסוגיא דגיטין הנ"ל. ולפ"ז לק"מ בסוגיא דב"ק [דע"א ע"ב] הנ"ל דשפיר אצטריך הגמרא למימר דר"מ ס"ל כר' יעקב כו' דאי הוי משני בתפסוהו ב"ד מאליהן וככ"ע כנ"ל עדיין תקשי לחזקיה ודעימי' דאינהו ס"ל בהדיא אליבא דר"מ דהיזק שאינו ניכר שמיה היזק וא"כ אפילו בתפסוהו ב"ד מאליהן אינו יכול לומר לו הש"ל וכנ"ל:

והגמ' בעי לשנוי' דתהיה ניחא לכ"ע אף לחזקיה [וכ"ת דהא למ"ד השא"נ שמיה היזק ממילא לא מצי לומר הש"ל דהא תיובתא דחזקיה בגיטין שם הוא ממתני' דא"ל הש"ל וא"כ היכי מפרשינן לחזקיה אליבא דר"מ דהשא"נ ש"ה ומ"מ א"ל הש"ל ז"א דהכא גבי שומר דמיירי דלא פשע כלל בעיקר הנגיחה ואין עליו חיוב רק ממה שמסרו לב"ד ובכה"ג א"ל הש"ל אפילו למ"ד השא"נ שמיה היזק. ול"ד לגזלן שנתחייב משעת הגזילה ומש"ה למ"ד השא"נ ש"ה קניי' בשינוי כמ"ש התוס' בגיטין דמש"ה א"א לו להגזלן לומר לו הש"ל משא"כ גבי שומר הכא וכמבואר] ומעתה מיושב ג"כ תמיהת

התוס׳ בבכורות [ד׳ כ״ג] הנ״ל דהא דמפרש התם עולא טעמא דר״א ורבנן משום גזירה שמא יביא קב חולין טמאין ממ״א א״ש לכ״ע דאף ר״מ דסבר בנפלו ונתפצעו אף שוגג לא יעלו ה״ט משום דאתי לאיערומי כמו דה״ט דר״י התם כנ״ל משא״כ בכל האיסורין שריבה עליהם שוגג מותרים שפיר. ומש״ה איכא למגזר שמא יביא קב חולין טמאין כו׳ ומתניתין דספ״ה דתרומות הנ״ל נמי א״ש בפשיטות כר״מ כנ״ל והא דמסיק בגיטין דר״מ קניס שוגג אטו מזיד בדרבנן היינו הכל לר׳ יוחנן דס״ל היזק שא״נ לש״ה אליבא דכ״ע ולפי״ז תנאי בהיזק שאינו ניכר רק בקנסא פליגו משא״כ לחזקיה דפלוגתא דתנאי בהיזק שא״נ הוא ממילא לא אשכחן כלל דקניס ר״מ שוגג בדרבנן כנ״ל. ועולא דבכורות לטעמיה אזיל דבגיטין [ד׳ מ״א ע״א] מפרש עולא במתניתין דהתם דפליגי תנאי בהיזק שא״נ ע״ש. וא״כ לדידיה י״ל דר״מ ור״י נמי בהא פליגו כמו לחזקיה וכנ״ל [ואף שהתוס׳ בגיטין שם ד״ה בהיזק וכו׳ כתב דהאי השא״נ דהכא הוי ניכר טפי מההיא דהניזקין כו׳ מ״מ בחי׳ הרמב״ן שם חולק על ד׳ התוס׳ בזה וס״ל דהך השא״נ דמי ממש למטמא ומדמע ומנסך כו׳ ע״ש] וכ״ד הרשב״א בחי׳ לגיטין ד׳ נ״ג ע״ב ע״ש] ואין להקשות עדיין לר׳ יוחנן בגיטין דלדידי׳ קניס ר״מ שוגג אטו מזיד בדרבנן א״כ ל״ל טעמא דעולא בבכורות הנ״ל וא״כ לר׳ יוחנן אתי ההיא מתניתין דלא כר״מ כו׳ מלבד די״ל דר׳ יוחנן ס״ל דלרבנן דר״א א״צ כלל לטעמא כו׳ הא בלא״ה בירושלמי רפ״ה דתרומות מפרש טעמא אחרינא התם ולא כעולא ומסדר הירושלמי הוא ר״י ולטעמיה אזיל וא״ש הכל בס״ד:

ונחזור לענייננו בביאור דברי רבנן דריב״ב דס״ל דתקרובת ע״ז לא מטמא ולא ס״ל ההיקש למת וא״כ אמאי מודו דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה דזהו ג״כ נלמד מההיקש למת והתוס׳ בחולין ובע״ז שם כ׳ לפרש דרבנן דריב״ב ס״ל ההיקש לענין אכילה והנאה דבקרא כתיב ויאכלו זבחי מתים אתקיש רק לענין אכילה והנאה דכתיבו בקרא אבל לא לענין טומאה ומ״מ רבנן דריב״ב ס״ל דמטמא מדרבנן כדמשמע בע״ז ד׳ נ״ב ע״ב ובפסחים ד׳ ע״ג גבי השוחט בשבת בחוץ לע״ז חייב ג׳ חטאות דפריך הגמרא מה מתקן כו׳ משמע דאיכא טומאה דאורייתא בתקרובת ע״ז אף לרבנן דריב״ב ע״ד ודחקו לתרץ עכ״ד התוס׳ בחולין שם ועיין מה שכתבו התוס׳ בפרק כ״ה ד׳ קט״ז, אך התוס׳ בב״ק בפ׳ מרובה [ד׳ ע״ב ע״ב ד״ה דאי] נסתפקו אי תקרובת ע״ז אסורה בהנאה מדאורייתא או מדרבנן ורק איסור אכילה הוי וודאי מדאורייתא וכ׳ שם וז״ל ול״ל דאי אסור באכילה מדאורייתא היינו ע״כ משום דהוקשה

למת מה״ט נמי תיאסר בהנאה כמת וי״ל כיון דכ׳ ויאכלו זבחי מתים לאכילה אתקיש ולא להנאה עכ״ל בב״ק ולכאורה מסתבר כדד התוס׳ בב״ק הנ״ל. דכיון דלענין טומאה לא אקשינן למת ורק ההיקש במה שמפורש בהאי קרא ויאכלו א״כ מנלן להקיש לענין הנאה דאכילה כתיב ולא הנאה ול״ל דזה תליא בפלוגתא דחזקיה ור׳ אבהו בפסחים [ד׳ כ״א ע״ב] דלר׳ אבהו דכ״מ שנאמר לא יאכל כו׳ איסור הנאה במשמע א״כ הכא דכ׳ אכילה בקרא אף הנאה בכלל וחשוב ליה מפורש בקרא ג״כ הכא ז״א דהתוס׳ בפסחים הקשו לר׳ אבהו א״כ יהא נהנה מחב״פ בכרת דכ׳ כל אוכל חמץ ונכרתו ותירצו דלא יאכל ולא תאכל ילפינן מלא תאכלו אבל כי כל אוכל לא ילפינן מלא תאכלו עכ״ל, הרי דאף לר׳ אבהו אין הנאה בכלל אכילה בקרא רק כ״מ שנ׳ לא יאכל כו׳ א״כ ויאכלו דהכא אין בכלל הנאה כמו בקרא דכל אוכל הנ״ל ול״ל דהתוס׳ בחולין ובע״ז הנ״ל פליגו עמ״ש בתוס׳ פסחים הנ״ל אלא דהתוס׳ הכא ס״ל דבכל ענין הנאה בכלל לשון אכילה לר׳ אבהו. דא״כ הדק״ל דיהא נהנה מחמץ בפסח בכרת כנ״ל, ואף דהמל״מ פי״ג מה״ל שגגות תירץ על קושיית התוס׳ בפסחים הנ״ל דיש ללמוד דנהנה מחמץ בפסח אינו בכרת מהא דדרשינן בחולין ד׳ ק״כ ע״א גבי חמץ נפש לרבות את השותה דאם המחהו וגמעו ענוש כרת. וכ׳ שם התוס׳ דמשום הנאה ליכא כרת רק לאו ומזה גופא ילפינן דנהנה אינו בכרת והניח בקושיא ד׳ התוס׳ בפסחים למה הוצרכו לחלק בין לא יאכל כו׳ וכנ״ל ואין דבריו נראין כלל דודאי התוס׳ בחולין דק״כ הנ״ל כ׳ כן לקושטא דמילתא דקי״ל דנהנה מחמץ בפסח אינו בכרת אבל למילף דבר זה דנהנה אינו בכרת מהך קרא גופא מדאצטריך לרבות כרת בהמחה חמץ וגמעו זה אינו כלל דאף אי נימא דנהנה ענוש כרת מ״מ אצטריך נפש לרבות השותה דבפסחים ד׳ ל״ה ע״א מוכיח מזה דאע״ג דאין יוצא ידי חובתו במצה בכה״ג מ״מ חייבין על חמוצו כרת ולא דרשינן ההיקש להך מילתא ומברייתא זו איתותב ר״פ שם א״כ משום הכי אצטריך קרא דאל״כ הוי פטרינן מכרת משום היקשו ובלא״ה להסוברים דבאיסורי הנאה אע״ג דלענין אכילה שיעורו כזית ומ״מ לענין איסור הנאה דידיה שיעורו בש״פ א״כ שפיר אצטריך לקרא לרבות השותה שחייב כרת אע״ג שאין בו ש״פ שהוא שיעור הנאתו והארכתי מזה במ״א וגם נ״מ לענין זמן צירוף השתיה [בכדי אכ״פ או בכדי שתיית רביעית] משא״כ מדין נהנה לחוד וגם מי לא משכחת שתיה בלא הנאה בכמה גווני וא״ל:

ומאחר שדברי המל״מ מופרכים ממילא מוכרח כד׳ תוס׳ פסחים דאין

הנאה בכלל אכילה רק כ״מ שכ׳ לא יאכל וא״כ מנ״ל דאיסור הנאה בתקרובת ע״ז וממילא לא תליא כלל בפלוגתא דחזקיה ור׳ אבוהו הנ״ל וחוץ מכל הדברים הנ״ל בלא״ה ל״ל כלל דהתוס׳ בב״ק ד׳ ע״ב הנ״ל דכ׳ דלאכילה איתקיש ולא להנאה אינו רק אליבא דחזקיה ולא לר״א מלבד הדוחק לפרש כן כמ״ש התוס׳ דבריהם בסתימות. אף גם הא בראש דבריהם שם רצו להוכיח דאיסור הנאה דתקרובת ע״ז דאורייתא מדקאמר ור״מ שוחט לע״ז אמאי חייב כיון דשחט בה פורתא אסרה אידך לאו דמריה קטבח כו׳ ודחו ראיה זו ע״ש, והשתא הא התוס׳ גופייהו בפסחים דף כ״ג ע״א ד״ה לר״ש כתבו דחזקיה לא אתי כר״ש כו׳ ע״ש ומאחר דלר״מ ע״כ ס״ל דכ״מ שנאמר לא יאכל כו׳ אה״נ במשמע כר׳ אבהו א״כ ממילא לר״מ איסור הנאה דתקרובת ע״ז מדאורייתא א״א דהתוס׳ בב״ק ס״ל דאף לר׳ אבהו איסור הנאה דתקרובת ע״ז מדרבנן, שוב ראיתי בשעה״מ פ״ה מהלכות אישות שהעלה דלר׳ אבהו דכ״מ שנאמר כו׳ איסור הנאה במשמע יש ללמוד דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה מקרא דלא תאכל כל תועבה כל שתיעבתי לך ה״ה בבל תאכל והקשה לנפשי׳ מסתמא דגמ׳ דע״ז דכ״ט ע״ב דיליף איסור יי״נ מדאיתקיש לזבח וזבח למת כו׳ ולא יליף מקרא דל״ת כל תועבה וגם מהתוס׳ דב״ק דס״ל דאיסור הנאה דתקרובת ע״ז מדרבנן אף לר״מ ור״מ ס״ל כר׳ אבהו וכנ״ל והנה על קושייתו אלה י״ל דלק״מ בפשוטו דהא ר״מ גופיה אמר בע״ז ד׳ ס״ו סע״א מנין לכל איסורין שבתורה שמצטרפין זע״ז שנאמר לא תאכל כ״ת כל שתיעבתי לך ה״ה בב״ת הרי דאיהו מפרש הך קרא באיסורי אכילה המפורשים בלאווין כאו״א בקרא בפ״ע וכאן בא לכלול כולם בלאו א׳ להורות שיצטרפו זע״ז אבל לא לחדש דבר מה שלא נאמר איסור עדיין כלל בשום קרא ושנלמוד מכאן איסור חדש שיהא אסור בהנאה הואיל ונעשה בו תועבה ועבירה זה לא שמענו מכאן לדידיה, והא דדריש ר׳ אשי בחולין דף קי״ד ע״ב איסור הנאה בב״ח מקרא דל״ת כ״ת היינו לדידן דלא קיי״ל כר״מ וכל איסורין שבתורה אין מצטרפין זע״ז דלדידן לא קאי הך קרא דל״ת כ״ת לכלול את הלאווין המפורשים כנ״ל ורק פירוש הכתוב לדידן הוא לאו חדש לאיסור אכילה והנאה בדבר שנעשה בו עבירה ותועבה ופשוט וא״כ לא קשה מידי על התוס׳ בב״ק הנ״ל דלר״מ דליכא למילף איסור הנאה בתקרובת ע״ז מל״ת כ״ת כנ״ל מש״ה רק מדרבנן אסור בהנאה וגם הגמ׳ בע״ז [ד׳ כ״ט ע״ב] דקאי לפרש סתמא דמתניתין התם דיי״נ אסור בהנאה לאבעי למילף מל״ת כ״ת כנ״ל דא״כ אתי סתמא דלא כר״מ

ותו דבהדיא מיירי ר"מ שם במתניתין באיסור הנאה דיי"נ ובזה מיושב ג"כ קושיית התוס' שם [דף כ"ט ע"ב ד"ה ישתו] כמבואר מדברינו:

אך עיקר ד' שעה"מ ללמוד איסור הנאה בתקרובת ע"ז מקרא דל"ת כ"ת אינו נראה לדינא כלל [מלבד דלגי' הספרים בתוס' חולין [דף קל"ו ע"א ד"ה חורש] אין ללמוד מהך קרא כ"א בב"ח שהבישול ניכר בו דהיינו מעשה התועבה מיהו התוס' בתמורה [ד"ד סע"ב] ובבכורות דף ל"ד לא ס"ל כן ע"ש] דנראה לומר דכל הסוגיא דחולין דף קי"ד דמייתי מהך קרא לבב"ח ומעשה שבת וחורש בשור וחמור וכלאים הכל בכה"ג שמציאות הדבר בעצמו נעשה ע"י התועבה עכ"פ משא"כ בתקרובת ע"ז שהיה לו מקודם מציאות בפ"ע בהיתר ואח"כ נעשה בו עבירה במקרה ובהשתנות ולא סיבת העצם וכעין חילוק זה מבואר לענין מהבב"ע ובשאר דוכתי ובלא"ה הא הרמב"ם פסק פי"ח מהל' פהמ"ק ה"ג דכל קרבן שנפסל האוכל ממנו כזית במזיד לוקה שנאמר לא תאכל כ"ת והוא מהספרי דאיתא שם ל"ת כ"ת בפהמ"ק הכתוב מדבר, ומאחר דע"כ צ"ל דעיקר לפהמ"ק אתא [דאל"כ הוי לאו שבכללות ואמאי לוקה] א"כ י"ל דלא דרשינן מיני' על דרשות אחרינא כלל לדידן ומיושב ג"כ מה שנתחבטו האחרונים ריש הל' בב"ח דל"ל קראי לבב"ח וגם במה שעמדו שם האחרונים ג"כ ל"ל קרא בב"ח תיפוק ליה מקו"ח דאיסי בן יהודא וכ"כ הקשו לענין חמץ שעבר עליו הפסח ולענין חולין שנשחטו בעזרה דנילף הכל מקו"ח דאב"י [היינו לאיסור הנאה] ובמ"א דחיתי דבריהם באורך ואכמ"ל:

ויש להוכיח בראיות מהגמ' דתקרובת ע"ז אסורה בהנאה מן התורה אף למאן דלא ס"ל כר' אבהו בהך דכ"מ שנאמר לא יאכל כו' ומתחילה נבאר דאיכא למישמע מסוגיא דע"ז שהביאו התוס' עצמם בחולין הנ"ל והיינו מהא דבעי ר"י בע"ז דף נ"ב רע"ב בתקרובת ע"ז של אוכלין אי מהני להו ביטול לטהרינהו מטומאה כי א"ל דילמא איסור דאורייתא לא בטיל טומאה דרבנן בטיל תיקו, ומשמע דאיסור הנאתו נמי מדאורייתא מדאיבעי ליה רק לענין טומאה ולא איבעי ליה לענין איסור הנאה מכלל דפשיטא ליה דההוא דר' גידל לענין איסור הנאה נמי היא וש"מ דאיסור הנאה נמי מדאורייתא [ומש"ה נמי מייתי הגמ' הך דרב גידל אאיסור הנאה בהדיא שם ד"נ סע"א] וכ"כ השעה"מ שם [ודוחק לומר דלעולם איסור הנאה מדרבנן ומ"מ פשיטא ליה דאין חילוק בין אכילה והנאה דכחד מילתא חשבינן] וא"כ מוכח דאסור בהנאה מדאורייתא לר' יוחנן. והנה בירושלמי דפסחים ר"פ כ"ש איתא בהדיא

דר' יוחנן ס"ל כחזקיה דכ"מ שנאמר ל"ת אין איסור הנאה במשמע ובגמרא דידן נמי מוכח הכי לפימ"ש הרא"ש בחולין [פג"ה ס' י"ז] דמאן דס"ל חולין שנשחטו בעזרה מדאורייתא סבר כחזקיה ולא כר' אבהו והרי ר' יוחנן ס"ל בנזיר [דכ"ט ע"א] דחולין שנשחטו בעזרה דאורייתא א"כ נחזקיה ס"ל ומ"מ פשיטא ליה דתקרובת ע"ז אסורה בהנאה מדאורייתא:

מיהו לכאורה בלא"ה איכא למידק לפימ"ש התוס' בפסחים [דף כ"ג ע"ב ד"ה מאי] תימא לרשב"א לימא דא"ב חמץ נוקשה וחמץ ע"י תערובות כו' דלחזקיה מותר בהנאה עכ"ל [וכבר כתבו התוס' ב"ב ד"ה אע"ג וב"ק דף י"ט ובשאר דוכתי דבכל מקום המ"ל איכא בינייהו טובא ואינו חושש ול"ל דהכא שאני דנקט א"ב רק אליבא דר"י והמ"ל איכא בינייהו אליבא דכ"ע, ז"א דחמץ נוקשה וחמץ ע"י תערובות נמי פלוגתא דתנאי הוא אי אסורא מדאורייתא אי מדרבנן, והשתא לפימ"ש לעיל דר"י ס"ל כחזקיה הכא א"כ לדידיה חמץ נוקשה שרי בהנאה ותיקשי לגירסא דידן דריש פ' כ"ש [דף כ"א ע"ב דרב יוחנן גופא אמר דהמקדש בחוטי קורדניתא אין חוששין לקידושין אע"ג דהוי חמץ נוקשה לפיר"ת בתוס' סוף דף ו', מיהו בפ"ק איתא שם הגירסא בהך מימרא דאמר רב וברפ"ב איתא הגירסא אמר ר' יוחנן אך י"ל דהא חזקיה נמי מודה דמדרבנן אסורה בהנאה וכדמוכח ממתניתין שיאור ישרף דמבואר מזה דאסור בהנאה כמ"ש התוס' [דף כ"א ע"א סד"ה עבר] ומש"ה אין חוששין לקידושין, אך באמת נראה דאף לחזקיה חמץ נוקשה וחמץ ע"י תערובות אסורה בהנאה מדאורייתא, דמ"ש התוס' פסחים [דף כ"ג ע"ב] וז"ל וכ"ת כיון דמרבינין לאכילה ה"ה להנאה א"כ כרת נמי לחייב עכ"ל [מלבד די"ל ע"ז כמ"ש מהרש"א בפסחים דף כ"ח ע"ב בתוס' ד"ה חד] ע"ש לפמ"ש הבעה"מ והר"נ ר"פ אלו עוברין איכא מיעוט בקרא בהדיא למעט מכרת חמץ נוקשה וחמץ ע"י תערובות עיי"ש. וא"כ לק"מ וגם יש להביא ראיה לזה דאף לחזקיה אסורה בהנאה מדאורייתא חמץ נוקשה וחמץ ע"י תערובות לפירוש התוס' בברייתא פרק כ"ש [דף כ"א] דבכותח וכל מיני כותח אסור למכור ל' יום קודם לפסח דריב"ב אתי שפיר כב"ה ואוסר בכותח ששם בעלים עליו ויסברו שמכרו בפסח כו' משמע דבפסח גופא הוי איסור דאורייתא ליהנות ממנו וכותח הוא חמץ ע"י תערובות כדאיתא באלו עוברין והשתא תיקשה לחזקיה דהא בזה מדריב"ב נשמע לדידן דנוקשה אסור בהנאה מדאורייתא דבהא ל"פ ריב"ב ורבנן. ותו דאי נימא דריב"ב ס"ל כרב אבהו דכ"מ שנאמר לא יאכל כו' איסור הנאה במשמע א"כ תיקשה

בגמ׳ שם [דף כ״ב ע״א] דפריך והרי דם כו׳ על הארץ תשפכנו כמים מה מים מותרים אף דם ואימא כמים הנשפכים לפני ע״ז כו׳ ולד׳ התוס׳ בב״ק הנ״ל דתקרובת ע״ז מדאורייתא שרי בהנאה א״כ ע״כ הך קושיא דפריך ואימא כמים הנשפכים לפני ע״ז היינו דתקשי כן לריב״ב דמקיש תקרובת ע״ז לכל מילי למת ואף לטומאה וכש״כ לאיסור הנאה והשתא מאי תליא הגמ׳ קושיא זו בדרב אבהו הא ריב״ב גופא ע״כ ס״ל כרב אבהו וכדמוכח מברייתא דכותח הנ״ל א״ו דלחזקיה נמי חמץ ע״י תערובות אסור בהנאה מדאורייתא וכנ״ל:

ומלבד זה הנה בפשוטו ראיה גדולה לדבר מהא דבסוף הסוגיא דחזקיה ור״א אמרינן מאי בינייהו א״ב כו׳ ואליבא דר״י ולא אמר א״ב תקרובת ע״ז ואליבא דכ״ע ש״מ דזה אינו תליא בפלוגתייהו. ומ״ש בשעה״מ דבלא״ה הקשו התוס׳ דלימא א״ב חמץ נוקשה כו׳ כבר נתבאר בדברינו ישוב לקושיית התוס׳ ושבאמת גם חמץ נוקשה אינו תליא כלל בפלוגתייהו וכנ״ל. מיהו גם לפי״ד התוס׳ שם מ״מ חמץ נוקשה וחמץ ע״י תערובות ג״כ לאו לכ״ע הוא דאיכא פלוגתא אי איסורו מדאורייתא. ובכה״ג אשכחנא טובא דהגמ׳ נקט חד א״ב והמ״ל טובא א״ב וכנ״ל אבל הכא דהגמ׳ המ״ל א״ב בתקרובת ע״ז ואליבא דכ״ע ולא אליבא דר״י לחוד ודאי מוכח דתקרובת לא תלייא בפלוגתייהו וכנ״ל:

עוד יש להביא ראיה מגמ׳ דע״ז [דף ל״ד ע״ב] גבי גבינות של בית אונייקי דר״מ אוסר בהנאה וחכמים מתירים בהנאה דארשב״ל מפני מה אסרו גבינות של בית אונייקי מפני שרוב עגלים של אותה העיר נשחטין לע״ז ופריך מאי אריא רוב אפילו מעוט נמי דהא ר״מ חייש למיעוט כו׳. ומזה מוכח דתקרובת ע״ז אסור בהנאה מה״ת דאי מדרבנן א״כ מאי פריך מאי אר״י רוב אפילו מיעוט נמי, הא ע״כ לא חייש ר״מ למיעוטי רק באיסור דאורייתא אבל באיסור דרבנן לא חייש ר״מ למיעוטי כלל כמבואר בכמה דוכתי [ושלא להפסיק הענין על כן ביאור פרט זה להכריח דלא חייש ר״מ למיעוטי באיסור דרבנן יעדתי מקום בסוף קונטרס זה אי״ה] אלא וודאי מוכח דתקרובת ע״ז אסור בהנאה מן התורה ואף דר״מ ס״ל כרב אבהו לפי״ד תוס׳ פסחים הנ״ל מ״מ הא כבר נתבאר דר״מ לא מצי למילף תקרובת ע״ז מל״ת כל תועבה ובקרא דויאכלו זבחי מתים אין במשמע איסור הנאה אף לרב אבהו וכנ״ל וא״כ ממילא ש״מ דאף לחזקיה איסור הנאה דתקרובת ע״ז מדאורייתא:

ולפי דברינו ראיתי להעיר. דלכאורה עפי"ז מוכח כפירוש התוס' בפ"ק דחולין [ד"ה ע"ב] גבי הא דר"ג וב"ד נימנו על שחיטת כותי ואסרוה ופרש"י דהוא ר"ג בנו של ר"י הנשיא והתוס' הקשו עליו דא"כ ר"מ שהוא מקודם וגזר על סתם יינם ולא גזר על שחיטה דאורייתא. והתוס' פירשו דהך ר"ג הוא ר"ג דיבנה שהיה קודם ר"מ. ולדברינו לכאורה מוכח כפירוש התוס' דהא אמרינן התם טעמא דר"מ דגזר עליהם דר"מ לטעמיה דחייש למיעוטי וגזר רובו אטו מיעוטו כו'. והשתא בשלמא לפי' התוס' דכבר גזרו על שחיטתן מקודם ניחא הא דגזר ר"מ על סתם יינם אף דבאיסור דרבנן לא חייש ר"מ למיעוטי היינו בחשש איסור דרבנן לחוד אבל היכא שאנו דנין על איסור דאורייתא ועל איסור דרבנן בדבר א' אין לחלק ביניהם וכמו לדידן אע"ג דספיקא דרבנן לקולא מ"מ כשהספק על איסור דאורייתא ועל איסור דרבנן בחד מילתא ולענין איסור דאורייתא מחמרינן ממילא גם לאיסור דרבנן מחמרינן בספקו כמ"ש הרדב"ז [ובמ"א עשיתי סמוכין לזה מדברי הרמב"ם] וה"ה נמי לר"מ דחייש למיעוטי אע"ג דבאיסור דרבנן לא חייש מ"מ כאן שחששו על שחיטתן דהיא איסור דאורייתא ממילא חוששין לסתם יינם ג"כ כנ"ל אבל לפירש"י דר"מ גזר על יינם לחוד ועדיין לא נגזר כלל על שחיטתן א"כ תיקשו הא באיסור דרבנן לא חייש ר"מ למיעוטי ולמה גזר ר"מ על יינם וי"ל דהא בלא"ה קושיית התו"ה חזקה למה גזר ר"מ על יינם ולא גזר על שחיטתן דהיא איסור דאורייתא. אך הרשב"א והר"ן בחדושיהם שם כ' ליישב פרש"י דר"מ ס"ל מומר לע"ז שחיטתו כשירה כרב ענן אמר שמואל לעיל ומש"ה לא גזר על שחיטתם ולכאורה קשה דא"כ אמאי גזר ר"מ על יינם וי"ל דהא בלא"ה קושיית התוס' חזקה למה גזר ר"מ על יינם ולא הוי מומר לכל התורה כו' ופי' שם בחדושי הר"ן דכיון דאיסור יינם משום בנותיהן ולא מחשש יי"נ ממילא למ"ד מומר לע"ז לא הוי מומר לכל התורה כולה שרי יינו ג"כ והשתא לפי' הר"נ קשה ממ"נ כיון דר"מ לא גזר על שחיטתם וס"ל מומר לע"ז לא הוי מומר לכל התורה ושחיטתו כשירה א"כ יינם נמי שרי וכנ"ל וצ"ל דרש"י ס"ל כמ"ש הר"ן בע"ז והובא בב"י ר"ס קכ"ג דמש"ה אסרו יינם משום בנותיהן ולא משום חשש יי"נ משום דמיעוטו מנסכין ולמיעוט ל"ת וממילא לר"מ דחייש למעוטי א"כ מומר לע"ז יינו אסור משום חשש יי"נ דאורייתא א"כ א"ש הכא ואף דלכאורה א"כ בכותים הוי מיעוטי דמיעוטי דמיעוט כותים עע"ז ומיעוט עע"ז מנסכים מ"מ י"ל דכאן לא הוי בגדר מיעוטי דמעוטי כיון דלא הוי זה מתרי עניני כמ"ש המרדכי

סוף חולין בזה [ועיין תוס׳ ע״ז ד״מ ע״ב סד״ה ר״מ] וגם לטעם הב׳ שכ׳ הפוסקים בהא דגזרו על יינם משום בנותיהן ולא מחשש יי״נ לא משום דהמנסכים הוי מיעוט רק משום דא״א דנסכי׳ לא הוי מזבין ליה כו׳ מ״מ לפימ״ש התוס׳ בשבת [ד׳ י״ז ע״ב ד״ה על] דאחר שגזרו על יינם נתנו בו חכמים דין וחומר יי״נ ממש כיון דיש חשש יי״נ א״כ מה״ט כל מי שיש בו חשש מנסך אסרו יינו וא״ש דכאן עיקר החשש באיסור תורה, והנה לשיטת רש״י הנ״ל דר״מ ס״ל מומר לע״ז ש״כ, בזה רווחא שמעתתא ליישב קושיית התוס׳ בחולין [ד׳ י״ד ע״א ד״ה השוחט] אמתניתין דהשוחט בשבת כו׳ למאי דבעי הגמ׳ לאוקמי במזיד והא מומר לחלל שבתות שחיטתו אסורה [ומ״ש עוד מהשוחט הבהמה לזרוק דמה לע״ז כו׳ כבר תירצה הרשב״א בתה״א דהתם מיירי דאומר בגמר זביחה וכו׳ ע״ש] והקשו ע״ז ממתניתין דספ״ק שנים אוחזין בסכין ושוחטין א׳ לשם א׳ מכל אלו כו׳ דמוקי לה הגמרא בישראל מומר. והשתא כיון דמומר הוא ת״ל דבלא״ה שחיטתו פסולת. והנה התוס׳ הוכיחו מזה דמשום פ״א לא חשוב מומר, וקשה לפוסקים הסוברים דפ״א נעשה מומר אך להנ״ל לק״מ דמתניתין דהשוחט בשבת דבעי הגמ׳ לאוקמי במזיד וכר״מ הא ר״מ לטעמיה דס״ל מומר לע״ז שחיטתו כשירה וה״ה וכ״ש למומר לחלל שבתות, ובעירובין ד׳ ס״ט ע״ב אמרינן האי תנא חמירא ליה שבת כע״ז כו׳ מ״מ פשיטא דלא חמירא שבת מע״ז לשום מ״ד. ור״מ דס״ל בבכורות [ד״ל ע״א] דחשוד לדבר א׳ חשוד לכ״ה כולה מ״מ מומר לד״א אינו מומר לכ״ה וכדמוכח בעירובין ובחולין ומתניתין דס״פ השוחט א׳ לשם א׳ מכל אלו כו׳ דמוקי לה הגמרא במומר י״ל ג״כ דסתם מתניתין ר״מ דס״ל מומר לע״ז שחיטתו כשירה ולק״מ. ועפי״ז מיושב ג״כ מה שהקשה הב״י בסי׳ ד׳ לשיטת הרמב״ם ורש״י אמאי מוקי הגמ׳ להך מתניתין במומר ולא בעכו״ם, ומה שתי׳ הב״י ע״ז י״ל מהא דערכין [ד׳ כ״ב ע״א] ולהנ״ל ניחא דאי בעכו״ם ת״ל דבלא״ה שחיטתו פסולה וכקושיית התוס׳ וגם באידך מתניתין דמנסך ל״ל בעכו״ם כ״א במומר והארכתי מזה במקום אחר:

והנה בפשיטות להוכיח דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה מדאורייתא ממשנה מפורשת בע״ז [ד׳ כ״ט ע״ב] אר״י שאל ר׳ ישמעאל את ר״י כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו גבינות ש״ע כו׳ א״ל מפני שמעמידין אותה בקיבת עגלי עכו״ם והיינו תקרובת ע״ז כדפרש״י א״ל א״כ למה אסרוהו בהנאה [ועי׳ בג׳ ד׳ ל״ה ע״א דפריך ולהדר לי׳ וכו׳] והשתא לפי״ד התוס׳ בב״ק

הנ״ל דלענין איסור אכילה הוכרחו דהוי מדאורייתא ורק לענין איסור הנאה מספקא להו והא מהכא מוכח דאסור בהנאה ג״כ מדאורייתא דאל״כ מאי פריך הכא ר׳ ישמעאל לר׳ יהושע א״כ למה אסרוה בהנאה [מלבד די״ל דהא קיבת עגלים דתקרובת ע״ז הוי מיעוטי עיין תוס׳ ע״ז ד׳ ל״ד ע״ב ד״ה מפני. ומאן דחייש למיעוטא לא חייש רק באיסור דאורייתא ולא באיסור דרבנן וכש״ל וא״כ מש״ה לא אסרוה בהנאה] ואפילו נימא דהוי ספיקא ולא מיעוטא מ״מ לענין הנאה דהוי איסור דרבנן ספק דרבנן לקולא ואף דכבר כ׳ לעיל בשם הרדב״ז דאם הספק נולד בחד מילתא לענין ב׳ דברים שהא׳ איסור מדאורייתא וא׳ איסור דרבנן ממילא כיון דלענין דאורייתא ספיקא לחומרא מחמרינן נמי בספקו לענין איסור דרבנן שבו דא״א לחלק בחד מילתא מ״מ רחוק להעמיד זה בכוונת המשנה דהשיב לו ר׳ ישמעאל לר׳ יהושע למה לא אסרוה בהנאה מכח ספק הרדב״ז הנ״ל וגם מה א״ל להחולקים על הרדב״ז בסברא זו. וגם התוס׳ גופי׳ בפסחים, [ד״ט ע״ב ד״ה היינו] גבי ט׳ צבורין כ׳ דהוי ספק דרבנן לקולא אע״ג דבככר זה נולד הספק גם לענין איסור אכילה דהוי דאורייתא דאסור לאכלו מספק ומ״מ לענין ביעור ספיקו לקולא. וה״ר מנוח באמת כ׳ שם סברא זו דמש״ה מחמרינן בספיקו גם לענין ביעור ועכ״פ התוס׳ לא סבירא להם סברא זו:

וגם בלא״ה אפילו למאן דס״ל סברא זו דאין לחלק בין איסור דאורייתא ואיסור דרבנן בחד מלתא, מ״מ בגזירות כלליות שגזרו בכמה דוכתא מצינו שגזרו רק באיסור דאורייתא ולא באיסור דרבנן אפילו בחד מלתא וא״צ להאריך בזה כאן וא״כ מה השיב ר׳ ישמעאל לר״י א״כ למה אסרוה בהנאה וכנ״ל אע״כ דאיסור הנאה דתקרובת ע״ז נמי דאורייתא:

ובענין הזה יש להעיר לפי מה שכ׳ התוס׳ בע״ז ד׳ ל״ה ע״א ובחולין ד׳ קט״ז סע״א בהא דמפרש הגמ׳ טעמא דאיסור גבינות מפני שמעמידין אותם בעור קיבת גבילה והקשו מאי אריא גבילה אפילו כשירה נמי, ותי׳ התוס׳ שם דמשום בב״ח לא היה אסורין מספק כיון דלא הוי רק איסור דרבנן כיון דאינו דרך בישול ומבואר מדבריהם דחושבים זה בגדר ספק אם היעמדו בעור קיבת גבילה או במידי אחרינא, ולכאורה לדבריהם א״כ לרב חסדא דמפרש טעמא שמעמידין אותם בחומץ ולרנב״י דאמר שמעמידין בשרף ערלה תקשה ג״כ הא חומץ איסור דרבנן כדין סתם יינם ולמה אסורה מספקא וכמו״כ ערלה בחו״ל [ובלא ד׳ התוס׳ היה י״ל דהני אמוראי ס״ל כל חד שדרך הוא כן להעמיד למר בהך מלתא ולמר בהך מלתא ואינו בגדר ספק]

מיהו יש ליישב שפיר למעיין בסוגיא שם. ובסברת התוס׳ הלזו שדנו בזה דין ספק דרבנן י״ל פי׳ דברי הגמ׳ שם בע״ז ובחולין ושמואל אמר חדא קתני קיבת שחיטות עכו״ם נבילה ומי אמר שמואל הכי כו׳, וכ׳ התוס׳ בלא״ה הוי מצי למפרך ממתניתין על שמואל כו׳ והיינו דממתניתין דחולין קשיא על הך דשמואל דאמר בע״ז מפני שמעמידין בעור קיבה דמשמע הא קיבה גופא שרי, ולפי הנ״ל י״ל דממתניתין לא היה קשה כלל אדשמואל כ״א משמואל אדשמואל דאי הוי מפרש במתניתין דחולין כרב הונא בחולין דאמר בלוקח גדי מן העכו״ם וחיישינן שמא ינק מטמאה. א״כ קיבה דידיה אסורה רק מספק ממילא הוי ניחא הא דשמואל בע״ז דאמר מפני שמעמידין בעור הקיבה דייקא דא״א לומר דאסרו הגבינות משום קיבה גופא. כיוון דלתוס׳ הוי זה בגדר ספק אי היעמדו בקיבה, וגם הקיבה עצמה אסורה מספק א״כ הו״ל ס״ס מש״ה צ״ל בעור קיבה דווקא, אבל השתא דאמר שמואל הכא חדא קתני כו׳ שפיר קשיא דשמואל אדשמואל דל״ל כנ״ל וכמבואר, אלא דלפי״ז יש לדקדק במתניתין בע״ז למאי דאמר ר׳ יהושע מפני שמעמידין בקיבת עגלי עכו״ם הא ג״כ ה״ל ס״ס שמא העמידו במידי אחרינא ואת״ל בקיבת עגלים ספק עגלי עכו״ם כו׳ וי״ל בזה הרבה בדיני ס״ס ואכמ״ל ומשמעות לישנא דירושלמי נמי דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה מדאורייתא וקצת יש להוכיח מהא דאמר בירושלמי ריש קידושין רבנן דקיסרין בשם ריב״א מ״ד מגורשת מקודשת איסור הנאה מדבריהם כו׳ הא באיסור הנאה מדבריהם מקודשת אין תימר כן לית הדא פליגא על רב דרב אמר דר״מ כו׳ והשתא אדמקשה בירושלמי ממימרא דרב די״ל דבאמת פליגא ארב טפי ה״ל לאותבי מברייתא דתוספתא דהמקדש בתקרובת ע״ז אינה מקודשת, אלא וודאי דתקרובת ע״ז אסורה בהנאה מדאורייתא. מיהו יש לומר בדוחק דמ״ה לא פריך הירושלמי מברייתא דתוספתא הנ״ל, די״ל דהך ברייתא אתיא כריב״ב דס״ל ההיקש למת לכל מילי משא״כ לרבנן וכנ״ל ומסתימות דברי הפוסקים מבואר דאיסור הנאה דתקרובת ע״ז ודיינ״ס מדאורייתא [וכמ״ש בטעם דלא מהני הולכת הנאה לים המלח ביי״נ מה״ט ובכ״ד] והתוס׳ גופייהו אע״ג דבב״ק מספקא להו בזה מ״מ הרי בכמה מקומות מצינו מפורש דפשיטא להו דאיסור הנאה דתקרובת ע״ז מדאורייתא [בחולין ד׳ י״ג ע״ב וד׳ קט״ו ע״א ובע״ז ד׳ ל״ב ע״ב] ובפ״ק שם [ד׳ י״ב ע״ב] נסתפקו בתקרובת ע״ז אי לוקין עלי׳ שלא כדרך הנאתן, ולכאורה מהא דפריך בגמרא בפסחים [ד׳ כ״ה ע״א] ואם איתא לפרוך מה לכה״כ שכן לוקין עליהם אפילו שכדה״נ. וקשה

לפי״ד התוס׳ בחולין [ד׳ ט״ז ע״א] בתי׳ הב׳ דבלא״ה איכא למפרך הקו״ח דאיסי ב״י רק דהוי מצי למימר תקרובת ע״ז יוכיח ע״ש א״כ על קושיות הגמ׳ בפסחים מה לכה״כ שכן לוקין עליהם אפילו שלא כדרך הנאתן, נמי י״ל תקרובת ע״ז יוכיח א״ו דתקרובת ע״ז נמי לוקין שלא כדרך הנאתן, מיהו מדאמר אביי הכל מודים בכה״כ ולא אמר הכל מודים בתקרובת ע״כ משמע איפכא דתקרובת ע״ז אין לוקין עליו שלא כדה״נ. א״י לפי״ד התוס׳ בב״ק דאי אסור בהנאה כלל מדאורייתא תליא בפלוגתא דריב״ב ורבנן א״כ משום הכי לא מצי למימר הכל מודים ובלא״ה יש לדחות וא״ל, ואחר שבררנו שתקרובת ע״ז אסור בהנאה מן התורה חל עלינו לבאר מהיכן למדנו זה ורבנן דריב״ב דלא ס״ל ההיקש למת. ועל מש״כ התוס׳ דס״ל ההיקש רק במה שמפורש בכתוב. כבר הקשינו לעיל דאין ללמוד מזה רק איסור אכילה ולא איסור הנאה וכנ״ל באורך. אך נלענ״ד באופן אחר ויהיו רווחא דשמעתתא בישוב הסוגיות דהנה בתשובת הרשב״א סי׳ שס״ה הקשה דאיך נימא דמת עכו״ם אינו אסור בהנאה א״כ הא דקיי״ל דיינ״ס אסור בהנאה משום דאיתקש לזבח וזבח למת מנא לן ההוא מת גופא ממאי דמת ישראל קאמר דילמא מת עכו״ם, אלא שיש לדחות א״כ היקשא למאי עכ״ד הרשב״א וכבר העליתי בזה דבר נכון בחדושינו מכבר ושוב מצאתי שקדמני בזה בס׳ קצות החושן ס׳ ת״י דעפ״י זה מיושב היטב קושית תוס׳ חולין הנ״ל והיינו רבנן דריב״ב ס״ל ג״כ ההיקש זבח למת לכל מילי כדמוכח בכל הסוגיות בזה. רק דמ״מ ס״ל דאין תקרובת ע״ז מטמאה באוהל משום דקיי״ל כר״ש ביבמות [ד׳ ס״א] דמת עכו״ם אינו מטמא באוהל וא״כ בזה שפיר י״ל כסברת הרשב״א דליכא למילף כלל טומאת אוהל מהיקש למת דמנלן דקרא איקשא למת ישראל, והשתא ל״ל היקשא למאי אתי שהרי מהיקש למדנו טומאת מגע ומשא ואיסור הנאה וכ״כ בס׳ קצות החושן הנ״ל. ונלענ״ד דהתוס׳ מיאנו לפרש כן משום דהתוס׳ לשיטתם ביבמות דאין הלכה כר״ש רק כרבנן דמת עכו״ם מטמא באוהל והכא קיי״ל כרבנן דריב״ב דתקרובת ע״ז אינה מטמאה באוהל מש״ה לא פי׳ התוס׳ כנ״ל דא״כ מהא מוכח דרבנן דריב״ב כר״ש ס״ל אבל למה שפסק הרמב״ם כר״ש ביבמות והרא״ש והטוש״ע נמי ס״ל כן לעיקר רק שכתבו והמחמיר תע״ב [ועיין בתוס׳ ע״ז ד׳ ל״ט ד״ה ה״ג] לגירסת הר״ח שם משמע ג״כ דהלכה כר״ש ביבמות] א״כ שפיר יש לפרש כנ״ל:

אלא דלפי״ז דין תקרובת ע״ז אי מטמא במו״מ יהיה תליא בתרי שינוי׳

דהגמ׳ ביבמות דלשנויי׳ דרבינא דמודה ר״ש דמת עכו״ם מטמא במו״מ ממילא ה״נ לתקרובת ע״ז וכמבואר משא״כ לשנוי׳ דסתמא דגמ׳ שם דלר״ש מת עכו״ם אינו מטמא אף במגע ומשא א״כ גם בתקרובת ע״ז ליכא למילף טומאת מו״מ ג״כ [מיהו זהו לפסק השו״ע סי׳ שמ״ט דמת עכו״ם אסור בהנאה, משא״כ לפימ״ש המל״מ והאחרונים לחלוק על פסק השו״ע בזה מכח ד׳ הירושלמי פ״י דשבת ומשמעות הגמ׳ דסנהדרין [ד׳ י״ט ע״ב] והתוס׳ בב״ק [ד״י וד׳ נ״ד] א״כ אי נימא דמת עכו״ם אינו מטמא במו״מ ג״כ ממילא ע״כ ההיקש הכתוב זבח למת ישראל דאל״כ למאי הלכתא אקשייהו וכמ״ש הרשב״א הנ״ל] ובזה ניחא בפשיטות ג״כ הסתירה מגמ׳ דע״ז [ד׳ נ״ב ע״ב] דאמרינן טומאת ע״ז טומאתו מדרבנן. ובפסחים [ד׳ ע״ג] מתקיף לה רבינא הא דתניא השוחט בשבת לחוץ לע״ז חייב ג׳ חטאות מה תיקן ומשני דתקון להוציא מידי אמ״ה, והתוס׳ הוכיחו מזה בפסחים ובחולין דתקרובת ע״ז מטמא מדאורייתא דאל״כ הא תיקן להוציא מידי נבילה וטומאה [מיהו מפרש״י מפסחים משמע דמפרש הקושיא אליבא דריב״ב דמטמא אף באוהל והתוס׳ בחולין שם דחו פי׳ זה דל״ל כן ע״ש ובלא״ה קשה דמנ״ל דלריב״ב ס״ל מקלקל בחבורה פטור] דרבינא מתקיף לה בפסחים ואינו לטעמיה אזיל דלדידיה טומאת מו״מ בתקרובת מדאורייתא כנ״ל וא״כ מה תיקן, והגמ׳ בע״ז י״ל דס״ל כשנוי׳ דסתמא דגמ׳ דיבמות וא״כ טומאת התקרובת מדרבנן אף לענין מו״מ כנ״ל ובזה י״ל ג״כ מה שהקשו האחרונים על הרמב״ם שפסק [פ״ט מה״ל מלכים הל׳ יא] דאין ב״נ נהרג על אמ״ה דעוף. והכ״מ ס״ל בפי׳ דבריו דמ״מ אסור הוא לב״נ רק שאינו נהרג עליו, ויש מהאחרונים שפי׳ דברי הרמב״ם דאין ב״נ מוזהר כלל על אמ״ה דעוף דבב״נ אזהרתו זה מיתתו ועפ״ז הקשו עליו מברייתא דהשוחט בשבת בחוץ לע״ז דאמר בפסחים דתיקון להוציא מידי אמ״ה ובחולין [דף מ׳ ע״ב] מוקי להך ברייתא דמיירי בחטאת העוף. וא״כ לפי״ד הרמב״ם הדק״ל מה תיקון דל״ל להוציא מידי אמ״ה לב״נ דב״נ אינו מוזהר כלל על אמ״ה דעוף ול״ל דתיקון להוציא מידי אמ״ה לישראל שלא יתחייב עליה בפחות מכזית כדין אמ״ה ז״א דהרמב״ם רפי״א מהל׳ מ״א פסק דתקרובת ע״ז לוקין עליה בכ״ש, ובפשוט נ״ל דלמאי דמוקי הגמ׳ בחולין הך ברייתא בחטאת העוף בלא״ה לא קשה כלל קושיית הגמ׳ דפסחים מה תיקון דתיקון להוציא מידי טומאות נבלת העוף דמטמא בבית הבליעה לטמא האוכלה בגדים, והא דפריך רבינא בפסחים אהך ברייתא מה תיקון כו׳ היינו אי מיירי בחטאת בהמה, אלא

דלפי״ז הוי אתקפתא דרבינא דלא כמסקנא דגמ׳ בחולין דהברייתא ע״כ בחטאת העוף מתוקמא ועוד קשה להיפך על הגמ׳ דחולין דפריך הגמרא מאי איריא חטאת לשמעינן זבח. והדר מותיב מינה ג״כ אין אדם אוסר דשא״ש מהך ברייתא מאי איריא חטאת העוף אפילו חטאת בהמה נמי כו׳ והשתא מאי קושיא דילמא מש״ה קתני חטאת העוף דתיקון בשחיטתו להוציא מטומאת בית הבליעה דנבלת עוף ואשמיעינן רבותא דמש״ה חייב דחשוב מתקן משא״כ בבהמה ליכא רבותא או להיפך דבבהמה באמת לא חשיב מתקן דהתיקון רק לב״נ ומה גם דאין התיקון בשעת הקלקול משום דהא מפרכסת אסור לב״נ ובכה״ג לא חשיב מתקן [עיין תוס׳ שבת דף ק״ו ע״א ד״ה חוץ מ״ש בשם ר״ת] וצ״ל דלפימ״ש התוס׳ בנדה [דף מ״ב ע״ב ד״ה יצתה] דלרבא התם בית הבליעה בית הסתרים הוא והאוכל נטמא במשא הא דנבלת בהמה אינה מטמא בבית הבליעה היינו רק באופן שבית הבליעה שלו רחב כ״כ שלא יסיט נבלה שתחב לו חבירו, ובחולין [דף ע״א תוס׳ ד״ה מי לא עסקינן] כתבו התוס׳ דגם בכה״ג אינו טהור לרבא כ״א כשתחב לו חבירו בבית הבליעה וחזר והוציאו דוקא ע״ש, לפי״ז שפיר מתקיף לה רבינא בפסחים אברייתא דהשוחט בחוץ לע״ז מה תיקון, דאע״ג דמיירי בעוף מ״מ ל״ל שתיקון להוציא מטומאת בית הבליעה כנ״ל מאחר דתקרובת ע״ז מטמא במשא א״כ בלא״ה נטמא בבית הבליעה טומאת משא, והא דאם תחב לו חבירו וחזר והוציאו טהור. י״ל דלא נחשב תיקון משום דלא חשוב תיקון כ״א שמתקן בגוף הדבר שיפול לאוכלו ולא יטמא או שיוכל ליגע ולישא אותו, משא״כ הא דאם תחב לו חבירו וחזר והוציאו אין לו זה שום הנאה ותיקון וגם זה בגוונא דחיקא כשבית הבליעה רחב כנ״ל. וזהו בוודאי אינו חשוב תיקון לחייבו חטאת משום שבת אך לפי״ז הדק״ל על הרמב״ם דאמ״ה דעוף שרי לב״נ, א״כ קשיא בהך ברייתא מה תיקון מיהו מתוך דבורנו ארווחנא בזה קושיא אלימה שהקשו לרב אדא בר אהבה דפ״ק דחולין [דף כ״ח ע״א] דס״ל שחיטת סימן אחד דעוף היינו דווקא וושט ולא קנה א״כ תיקשה לדידיה הך ברייתא דהשוחט בשבת בחוץ לע״ז חייב ג׳ חטאות דע״כ לאוקמי בעוף ובחצי קנה פגום ולראב״א ל״ל הכי דאין עוף ניתר בשחיטת קנה כלל [וראב״א גופיה ס״ל בע״ז דף נ״ד ע״א] דאדם אוסר דשא״ש במעשה וקשיא לדידיה ג״כ מהך ברייתא וצ״ל כשינוי׳ דגמרא בעוף [ובלאה״נ הא לכ״ע צ״ל בעוף דאל״כ מאי איריא חטאת] ולהנ״ל ניחא דלראב״א י״ל כשנוי׳ דגמ׳ באומר בגמר זביחה הוא עובדה רק דהגמרא פריך עלה א״ה

מאי איריא חטאת לשמעינן זבח וקושיא זו הוא רק לרבא בנדה הנ"ל משא"כ רב אדא בר אהבה ס"ל כאביי בנדה דבית הבליעה בליעה היא ולא שייך ביה טומאת משא וא"כ י"ל בפי' הברייתא דמירי בחטאת העוף ואשמיעינן דהוי מתקן במה שהוציאו מטומאת בית הבליעה דהאוכלה טהור משא"כ בבהמה וכנ"ל:

ומעתה הנה מקום אתי ליישב ג"כ דברי הרמב"ם הנ"ל. דכל הדברים שאמרנו הכל לפי דעת התוס' חולין [דף ע"א הנ"ל] דלרבא דנדה אינו טהור כ"א כשתחב לו וחזר והוציאו כנ"ל. משא"כ הרמב"ם י"ל דס"ל דאפילו לא חזר והוציאו טהור אם לא הסיטו לרבא וכמו שרצו התוס' שם לומר דרבא נמי מודה דעוף בית הבליעה בליעה הוי [ומ"ש התוס' דא"כ ה"ל לגמ' חולין שם לדייק דטומאה בליעה אינה מטמאת מברייתא דנדה. י"ל משום דמ"מ הוי מקום לדחות כמ"ש התוס' בחזר והוציאו אבל באמת אפילו בלעו טהור בכה"ג] ולפי"ז הא דפריך הגמרא בחולין מאי איריא חטאת לשמעינן זבח ולא משני משום דבעוף חשיב מתקן במה שהוציאו מטומאת בית הבליעה משא"כ בבהמה וכנ"ל. צ"ל באופן זה. דרבינא בפסחים דפריך מאי תיקון היינו דרבינא לטעמיה דס"ל ביבמות אליבא דר"ש דמת עכו"ם אינו מטמא באוהל אבל במגע ומשא מטמא מדאורייתא. וממילא תקרובת ע"ז נמי מטמא במגע ומשא דהא אתקיש למת. ואפילו נימא דלמת עכו"ם אקשי ג"כ מטמא במו"מ כנ"ל. אבל הגמרא בחולין בעי לשנוי' שם לשיטת סתמא דגמרא ביבמות דס"ל אליבא דר"ש דמת עכו"ם אינו מטמא אף במו"מ. וכבר כתבנו לעיל דלפי"ז גם בתקרובת ע"ז אין לנו ילפותא שיהא מטמא במו"מ דאי מהקישא למת מגלן דלמת ישראל איקשי וכסברת הרשב"א הנ"ל, ולפי"ז אין התחלה כלל לאתקפתא דרבינא בפסחים מה תיקון שהרי תיקון להוציאו מטומאת נבלה דתקרובת ע"ז אינה מטמא כלל אף במו"מ ורבינא דמתקיף לה בפסחים לשיטתו אזיל וכנ"ל, א"כ א"ש הא דפריך הגמרא בחולין מאי אריא חטאת כו'. דל"ל דאשמעינן בעוף דהוי מתקן לענין טומאת בית הבליעה משא"כ בבהמה כנ"ל. ז"א דלפום סתמא דגמרא דאין תקרובת ע"ז מטמא כלל ה"ז מתקן גמור בין בעוף בין בבהמה כנ"ל וא"כ הל"ל זבח דל"ש בין בהמה לעוף בזה ומש"ה הוצרך לשנוי' בעוף ובחצי קנה פגום. אבל הרמב"ם דפוסק כרבינא ביבמות דמת עכו"ם מטמא במו"מ וה"ה לתקרובת ע"ז וכנ"ל שפיר י"ל דמש"ה מירי הברייתא בעוף דתיקון להוציאו מטומאת בית הבליעה כנ"ל:

העולה מזה לפי דברינו דאיסור הנאה דתקרובת וודאי מדאורייתא וטומאת מגע ומשא נמי מדאורייתא ובאוהל אינו מטמא כלל, אך לכאורה מדברי הרמב"ם [פ"ב מהל' אה"ט הל' י' ופ"ו מהל' אה"ט] מבואר דטומאת תקרובת ע"ז מד"ס. ומזה מוכח לכאורה שדעתו לדינא כהתוס' הנ"ל דההיקש רק לאכילה ולהנאה ולא לטומאה אלא דהרמב"ם ס"ל דהך היקשא לאוסרו הוא גילוי מילתא שישנו בכלל הל"ת דלא ידבק כל לענין איסור הנאה כמבואר מדברי הרמב"ם [פ"ז מהל' ע"ז ה"ב ורפי"א מהל' מ"א] ומש"ה לוקין כאן על הנאה. אבל לענין טומאה לא דרשינן היקשא וכל טומאתו מד"ס כמו טומאת ע"ז דאמרינן בשבת דף פ"ג ע"ב טומאת ע"ז דרבנן הוא וע"ש בפרש"י, אמנם באמת נראה שדברי הרמב"ם כדברינו דההיקש דרשינן גם לטומאת מו"מ שהרי כתב [בפ"ו מהל' אה"ט] וז"ל תקרובת ע"ז מטמא במגע ומשא כנבלה שהכתוב קראן זבחי מתים עכ"ל הרי דס"ל דההיקש גם לטומאה דל"ל דס"ל דכל עיקר היקש זה אסמכתא בעלמא הוא, דהא לאיסור הוי ההיקש דרשה גמורה בגמרא וכן משמע ברמב"ם הנ"ל. וא"כ דוחק גדול הוא לומר דמ"מ לענין טומאה הוא אסמכתא והל"ל דגזרו טומאה מדבריהם ועוד דממ"ש הרמב"ם שם בה"ל הנ"ל גבי תקרובת ע"ז של אוכלין אם ביטלה ה"ז ספק לטומאה ואי טומאת תקרובת דרבנן לגמרי א"כ הל"ל דטהור מספק ויש בזה אריכת דברים ע"ד הלח"מ שם ואכמ"ל, אך ידוע דרך הרמב"ם דלכל דבר הנולד מי"ג מדות קרי ליה ד"ס אף שדינו כדאורייתא עיין בכ"מ ריש הל' אישות שהאריך בזה, והרמב"ם בשורש הב' לס' מצות ע"ש וכן מה שמפורש בדברי קבלה נמי קרי ליה הרמב"ם מד"ס וכמ"ש הרמב"ם ר"פ מהל' שבת וז"ל ושנים מד"ס והן מפורשים ע"י הנביאים כו' וכ"כ בכ"ד, ולענין טומאה נמי כתב הרמב"ם [פ"ה מהל' ט"מ ה"ה] וז"ל אבל הנוגע בכלים שנגעו באדם כו' שהדברים אלו אעפ"י שהן דברי קבלה אינן דברי תורה שהרי לא נתפרשו בתורה כו' עכ"ל ופי' הכ"מ ג"כ אע"ג דמשפטן כד"ת מ"מ יש חילוק בינן לבין המפורשים בתורה [ועיין בכ"מ בפ"ג מהל' ביאת המקדש הי"ג] הכי דאף מה שמפורש בד"ק לא קרי ליה הרמב"ם ד"ת [ובר"ה ד' י"ט ושם אמרינן ד"ק כד"ת דמיין] א"כ כש"כ הכא דטומאת התקרובת אינו מפורש אף בד"ק רק מהיקשא זבח למת ודבר הנלמד בי"ג מידות בלא"ה קרי ליה הרמב"ם ד"ס כנ"ל, א"כ א"ש בפשיטות מ"ש הרמב"ם דטומאת התקרובת ד"ס אף דאפשר דמשפט טומאתו כדאורייתא כנ"ל [לפימ"ש האחרונים דספק בד"ק לחומרא כמו ס"ד] מיהו לענין איסור הנאה דהוי

גילוי מלתא דקרא דלא ידבק לך כו׳ מש״ה לוקה. דאע״ג דד״ת מד״ק לא ילפינן מ״מ בגילוי מילתא בעלמא ילפינן כמ״ש תוס׳ חולין [ד׳ קל״ד ע״ב ד״ה את] ובגמ׳ ריש ב״ק משא״כ לענין טומאה הוי מדברי קבלה ורק מהיקשא ומ״מ אינו מדרבנן לגמרי. ולפי״ז לריב״ב נמי טומאת תקרובת ע״ז דמטמא נמי באוהל מהיקשא הנ״ל ג״כ הוי מדין ד״ק כנ״ל ומעתה נתיישבו כל הקושיות בסוגיא דשבת שעמדנו עליהם כמבואר למבין:

והנה במדרש רבה פ׳ ויצא סי׳ ס״ט ע״פ ויצוק שמן על ראשו איתא שם היה. שופע לו מן השמים כמלא פי הפך ופי׳ היפ״ת שם דחוק וגם מנ״ל לשער מדת השמן במלא פי הפך ולאיזה תכלית באו דברי המדרש הזה ואכתי לא הודיענו מדת הפך שנדע שיערו. ויתכן לפרש דברי המדרש עפ״י מ״ש הש״ך על התורה שאותו הפך שמן עצמו שנתגלה ליעקב אבינו ע״ה הוא עצמו הפך שמן שנתגלה לבני חשמונאי. וגם בשעת משיחת כלי המקדש נתגלה פך זה בעצמו ע״ש. ולפי״ז צ״ל דחותמו של כה״ג היה אותו כה״ג שהיה בשעת משיחת כלי המקדש כו׳. ובזה ג״כ יתיישבו כמה קושיית ומובן שהנס היה כל הח׳ ימים כו׳ ורמז על הגאולה העתידה בב״א:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

תורת חסד — חלק שלישי

לקט עניני הלכה שלא באו בספריו „שו״ת תורת חסד״

* **תיקוני עירובין**
* **בהלכות מילה**
* **מכירת שדות לעכו״ם בארי״**
* **בהלכות חלה**
* **עדי קדושין מחללי שבת**
* **בעניני חופה**
* **ביאור בספרו „תורת חסד״**

מקורות: „דרשת תורת חסד״ לובלין ברצ״ת ה׳ לפ״ג: „קונטרס דלתי רש״ז״ נדפס בס׳ „עמק יהושע אחרון״ ירושלים: „כרם״ קובץ תורני בעריכת הרב חיים אהרן צימרמן (ניו יורק תשי״ד): שערי תורה ירחון תורני (ורשא תרע״א): שו״ת זכר שמחה להגרי״ד במברגר ז״ל: קובץ תורני „הפרדס״ (פיעטרקוב יגדיל תורה לפ״ק): שו״ת „עני בן פחמא״ להגרי״נ קופרשטוק ז״ל (ירושלים תרפ״ח): ספר „תיקוני עירובין״.

חידושי תורה בעניני זרעים

מכ״י הגאון רשכבה״ג מרן רבינו **שניאור זלמן** זצ״ל **אבד״ק לובלין**

בעה״מ שו״ת תורת חסד

במשנה פ״א דחלה מ״ג אלו חייבים בחלה ופטורים מן המעשרות, הלקט והשכחה והפאה וההפקר, ובירושלמי ר״ה שאל וכו׳ מנין שהן חייבים בחלה ופטורים מן המעשרות א״ל תרימו וכו׳ ר׳ יוחנן וכו׳ ובא הלוי וכו׳ יצא הפקר וכו׳ היא לקט היא שכחה היא פאה לכאורה משמע דחמיר בזה חלה ממעשרות אי משום ריבוי דתרימו או משום דגבי מעשר יש קרא מיוחד למעט של הפקר, מלבד קרא דדגנך דממעט דגן עכו״ם, משא״כ גבי חלה

דליכא אלא קרא דעריסותיכם לא ממעטינן רק עיסת עכו"ם, אבל של הפקר חייב בחלה אפילו היתה העיסה הפקר בשעת גלגול שהוא שעת חיוב דחלה, ועיין בליקוטי הרמב"ן ריש פסחים גבי הא דדרשינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים שכתב די"ל דשל הפקר לא מתמעט עיי"ש. ובתוס' פסחים דף ה: ד"ה אבל וסד"ה משום, ודומיא דלקט שכחה ופאה דקתני דודאי חייבים בחלה אפילו לא זכה בהן עני קודם גילגול דמבואר בתוס' ספ"ד דפסחים דנ"ז ד"ה אלא, דהא דפאה פטורה מן המעשר הוא מקרא דובא הלוי הנ"ל ולא מטעם שהיא הפקר דהא אינה הפקר רק לעניים ואינו הפקר לב"ה דרפ"ו דפאה עיי"ש בתוס', וממילא ודאי לקט שכחה ופאה חייבים בחלה. וי"ל דה"ה להפקרוי לכ"מ ממשנה דספ"ט דשביעית האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה, ועיין בכורות די"ב ע"ב, והא שביעית דינו כהפקר ומשו"ה שביעית פטורה מן המעשר (עיין רש"י פ"ק דר"ה דט"ו ע"א ד"ה א"ל אביי ובתוס' ספ"ד דנדרים דמ"ד ע"ב ד"ה המפקיר), ובסיפרי (פרשת שלח) איתא הכי לדורותיכם להביא את עיסת שביעית שהיא חייבת בחלה שהי' בדין וכו' והרי לקט שכחה ופאה יוכיחו שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה והן יוכיחו לעיסת שביעית שאעפ"י שפטורה מן המעשר חייבת בחלה, לא אם אמרת וכו' שמינם חייב במעשרות וכו' ת"ל לדורותיכם להביא וכו' מכאן אמרו האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה וכו' עכ"ל הסיפרי. ול"ל דדוקא שביעית חייבת בחלה דאיכא קרא דלדורותיכם משא"כ בשאר הפקר דזה אינו דודאי נגמור משביעית לשאר הפרק כמו בכמה דוכתי וגם מוכח כן מהסיפרי, אע"ג דלא חש למיתני שם בהדי' הפקר בהדי לקט שכחה ופאה דנקיט וכו', דאי איתא דהפקר פטור מן החלה מה קאמר לא אם אמרת בלקט שכחה ופאה שמינם חייב במעשרות לפיכך חייבים בחלה תאמר בעיסת שביעית שמינה פטור וכו' כיון דהפקר גמור פטור מחלה אע"ג דמינו חייב במעשרות א"כ בפשיטות יש לפטור שביעית מחלה מדין הפקר ול"ד ללקט שכחה ופאה שאין להם דין הפקר וכנ"ל והאיך תלי בה במה במינו פטור וכו' א"ו דהפקר נמי פשיטא שחייב בחלה וא"צ קרא רק לשביעית שמינה פטור מן המעשרות וכו', ועי'

בפירוש הר״מ במשנה ספ״ט דשביעית הנ״ל. אך באמת ליתא לפירושנו הנ״ל דבש״ע (סימן ש״ל ס״ז) פסק דעיסה שנתגלגלה בעודה הפקר ואח״כ זכה בה פטורה מן החלה והוא מד׳ הרמב״ם פ״ח מהל׳ בכורים ה״ו וכ׳ הכ״מ שנלמד מדין הקדש ששנינו בפ״ג דחלה משנה ג׳, וא״כ צ״ל במתני׳ דמה דקתני וההפקר (שחייב בחלה) מיירי שזכה בו קודם גילגול דומיא דהקדש שנפדה דקתני ואין בזה חומר בחלה יותר מבמעשרות רק משום דחיובא דחלה הוי משעת גילגול וחיוב מעשרות משעת מירוח (וכדתנן בפ״נ דחלה הנ״ל הקדיש״ עיסת׳ עד שלא גילגל׳ וכו׳ כיוצא בו המקדיש פירותיו וכו׳ הרי שדין חלה ומעשר שוה). ומלבד דלא משמע כן לשון המשנה דגבי מעשר והקדש נקט שנפדו משא״כ גבי הפקר לא נקט שזכה בו, משמע אפילו עודו הפקר בשעת גילגול, הנה לפי״ז קשה הירושלמי הנ״ל דהאיך שייך למילף זה מקראי לחייב הפקר בחלה ולפטור ממעשר דאדרבה הא דין חלה ומעשר שוה בעצם וכנ״ל (ולא משמע לומר שהילפותא בירושלמי הוא רק אלקט שכחה ופאה עיי״ש בילפותא דר׳ יוחנן) גם צ״ל ממתני׳ דספ״ט דשביעית והספרי הנ״ל והנה לפמ״ש בפי׳ הר״ש ספ״ק דפאה בהא דתנן שם וניתן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח וז״ל וכן הפקיר׳ וכו׳ לאחר מירוח חייב וכו׳ ובפ״ג דמעשר שני משמע בירושלמי דלב״ה הפקר פטור אפילו בדבר שנגמרה מלאכתו וכו׳ עכ״ל. ובפ״ג דמע״ש משנ״ז ג״כ הקשה הר״ש שם על הירושלמי ממתני׳ בספ״ק דפאה הנ״ל דלא מסתבר דתיתי מתני׳ כב״ש יכ׳ וז״ל ומיהו אין כ״כ תימה דהא רישא נמי סתמא כב״ש דקתני נותן פאה וכו׳ ואמרינן עלה בירושלמי דב״ש היא וכו׳ ועוי״ל וכו׳ ואיירי התם כשמירח בבית וכו׳ והכא כשמירח בשדה עכ״ל. ולתירוצו הראשון משמע דלב״ה אף כשמירח בבית יכול להפקירו ולפטרו מן המעשר, וכדמשמע פשיטא דהירושלמי במע״ש שם, עיי״ש. ולפי״ז תהי׳ ניחא מתני׳ בחלה הנ״ל, דודאי יש חומר בחלה מבמעשרות כשהפקירו אחר שעת חיובו דלב״ה פטור ממעשרות ובחלה חייב ומפורש ברמב״ם וש״ע הנ״ל מיהו זהו נסתר מכמה משניות מלבד מה שהקשה הר״ש ממתני׳ דספ״ק דפאה שדוחק דתיתי כב״ש, יש להקשות יותר מכמה משניות דמחלק בין דמאי

לטבל, רפ״ז דברכות לענין זימון ורפי״ח דשבת לענין מוקצה ופ״ג דעירובין ופ״ב דפסחים לענין אכילת מצה ובכל הני דוכתי מפרש בגמ׳ הטעם דדמאי כיון דאי בעי מפקיר נכסי׳ וחזי לי׳ השתא נמי חזי לי׳, והיינו רק כבית הלל דבית שמאי ס״ל דאין מאכילין את העניים דמאי עיי״ש והשתא כמאן אתיין הנך מתני׳ לא כב״ש ולא כב״ה דלב״ה טבל נמי חזי לי׳ אי מפקיר נכסי׳ וגם א״צ להפקיר כל נכסי׳ רק להפקיר אותו הטבל בעצמו ולפטרו מתרומה ומעשר לשיטת ב״ה הנ״ל ואח״כ מצי לזכות בו ולאוכלו (כמ״ש הר״ש ספ״ק דפאה דהא דילפינן שהפקר פטור מן המעשר היינו רק היכא שאח״כ זכה בו איהו גופי׳ דכשזכה אחר בלא״ה פטור ממעשר מדין לקוח), וא״כ לא אתי הנך מתני׳ כב״ה ולבית שמאי דמאי נמי לא חזי לי׳ ע״י הפקר דב״ש ס״ל אין מאכילין את העניים דמאי וא״כ מתני׳ מני. (ודוחק לומר דא״ש הנך מתני׳ כב״ה דאע״ג דסברי ב״ה דהפקר פוטר ממעשר אף לאחר שעת חיובו מ״מ לכתחילה אסור להפקירו אחר חיובו ולהפקיעו ממעשרות וגם לא משמע כן מהר״ש שם). וגם ממתני׳ דפ״ג דמכות דהאוכל טבל לוקה ולהנ״ל הוי התראת ספק שמא הפקירו קודם וכו׳ אם לא כשהטבל הוא אינו שלו ובלא״ה ד״ז נמנע לאומרו שיש תקנה כזו לטבל להפקיעו ממעשר וד״ז מרפס׳ איגרין בכ״ד בגמ׳ מיהו אף אי ננקוט כתירוץ השני של הר״ש במע״ש הנ״ל לחלק בזה בין מירח בבית למירח בשדה י״ל קצת מתני׳ בחלה הנ״ל ודוחק וא״כ קשה על הרמב״ם וש״ע הנ״ל.

אמנם באמת נלע״ד פירוש מתני׳ דחלה הנ״ל בפשיטות דמה דקתני וההפקר מיירי בשזכה בו קודם גילגול כמפורש ברמב״ם ובש״ע הנ״ל אבל מן המעשרות פטור אפילו כשזכה בו קודם מירוח שהוא שעת חיובו למעשרות וחילא דידהו דהרמב״ם והש״ע הוא מהירושלמי דריש מס׳ מעשרות דאיתא שם ר״ח אמר הפקיר קמה וחזר וזכה בה וכו׳ ר׳ חיננא בשם ר״ח אף בהקדש כן מיליהון דרבנן פליגין דא״ר יוחנן בשם ר״י ובא הלוי וכו׳ היא לקט היא שכחה היא פאה היא הפקר אר״י וכו׳ הרי הקדש וכו׳ א״ר אילא במה אנן קיימין אם בשנתמרח הכרי ברשות ההפקר וכו׳ אמרה תורה ראשית דגנך ולא של הפקר דגנך ולא של הקדש אלא כי אנן

קיימין בשהפקיר שבלין וחזר וזכה בהן בהפקר פטור ובהקדש חייב בהפקר פטור מן ההיא דארי' וכו' ובא הלוי וכו' בהקדש חייב מן הדא הקדיש קמה ופדה קמה וכו' עכ"ל הירושלמי, הרי דכשנתמרח ברשות ההפקר נ"ל דפטור מקרא דדגנך וכמו דממעטינן הקדש וה"נ גבי חלה כשנתגלגלה ברשות הפקר פטור מקרא דעריסותיכם רק כשזכה בהן קודם שעת חיובי (דכה"ג בהקדש חייב) נ"ל דפטור מקרא דובא הלוי משא"כ גבי חלה דליכא האי קרא חייב כשזה בה קודם גילגול ודמי הפקר להקדש דמעריסותיכם ממעטינן תרווייהו הפקר והקדש אבל גבי מעשר חלוק הפקר מהקדש וכנ"ל והיינו דקאמר הירושלמי בחלה בהא דהפקר חייב בחלה ופטור ממעשרות דהוא משום דבמעשרות יש עוד קרא דובא הלוי הנ"ל וההפרש בין מעשרות לחלה הוא רק בשזכה בו קודם שעת חיובו ובהכי נמי מיירי מתני' דספ"ט דשביעית והסיפרי פרשת שלח הנ"ל דלענין שביעית נמי החילוק בין חלה למעשרות בכה"ג הנ"ל.

וממוצא הדברים הנ"ל יש לברר דין א' לענין בכור בהמה בזמן הזה שיש טורח רב בענין ההקנאה לעכו"ם שצריך להקנות לו חלק בולד ע"י האם ושיהי' קנין כסף וקנין משיכה ביחד וכמבואר ביו"ד (סימן ש"ך ס"ו) ובש"ך שם וכמה נתחבטו ע"ז הפוסקים קצתם הביא הש"ך שם, ולכאורה עצה קלה יש בדבר ע"י הפקר שפוטר ג"כ מבכורה כמו שנתמעט של עכו"ם מבכורה ולא ראיתי לשום אחד מהפוסקים.

ב

ע"ד שאלתו שאיש חשוב א' ממחנו נתפס במאסר בווארשא ונקצב זמנו לצאת ממאסרו ביום ו' עש"ק אמור הבע"ל ואשתו המליטה זכר ביום ה' קדושים העבר וביום ה' הבע"ל זמן הב"מ שלו ואביו הנ"ל א"א לו לידע כלל מזה עד יום ו' עש"ק אמור הבע"ל ושואל כתה"ר כדת מה לעשות אם יש להמתין על אביו שלא למולו עד למחרתו יום ו' עש"ק הבע"ל ואביו הוא ג"כ מוהל מומחה. והביא מגמ' דיבמות דף ע"א: רבא אמר כגון שהיו או"א חבושין בבהא"ס ופירש"י דבמצות מילה מוטלת עליהם ולא על אחרים ובתשו' תשב"ץ ח"ג סוף סי' ח' כ' ע"ז שאם הי' האב חבוש בבהא"ס אינו נימול ביום ח' שחל בו ע"פ והביא מהרמב"ם

ריש ה' מילה דאין מלין בנו של אדם שלא מדעתו אא"כ עבר ונמנע כו' ודייק מזה שאם לא עבר ונמנע אלא שהוא מתעצל בה אין חייבין לעשותה בזמנו אבל ב"ד חייבין לכופו כו' עכ"ד ואף שבתשב"ץ גופיה כ' שם מקודם כשאין אביו בכאן המצוה מוטלת על הבי"ד רוצה רו"מ לפרש בכוונתו דהיינו רק היכי שמת האב או שישתהה הרבה דחישינן למיתת הולד משא"כ כשיבא האב בעוד יום או יומים יש להמתין עכ"ד כת"ה:

הנה אין דבריו נלענ"ד אלא דבודאי כל שאין האב בכאן החיוב על הב"ד למולו ביום ח' דוקא ואין להמתין עד למחר וכמבואר ברמ"א ריש סימן רס"ה דאם אין אבי הבן אצל המילה אחר מברך ברכה זו משום דהרי הב"ד מצווים למולו ומשמע דאין חילוק בזה בין אם האב ישתהה הרבה כו' וע' בראש פ"ק דחולין סס"ח ע"ש וע' בתשוב' הרשב"א ס"ס רמ"ה ובסי' תע"ב (ואף להב"מ שהשיג על הט"ז בסי' שמ"א היינו רק באונן שאחר הקבורה באותו יום גופיה יהי' האב מצווה ועושה כו' משא"כ אם אין אביו בכאן אף שיבא למחר בודאי הכל חייבים למולו בזמנו דוקא) ומגמ' דיבמות הנ"ל ליכא שום ראי' להיפוך. דהתם בגמ' דע"א סוף ע"א אמר רבא ותסברא המול לי כל זכר א"ק ואז יקרב לעשותו והאי לאו בר מהילא הוא [וע' בתוס' ריש דף ע"ב דבמדבר שלא נשבה להם רוח צפונית ולא מלו ל"ה מעכב בפסח מה"ט] ונראה לומר דמה"ט כל שאין ביד האב למולו משום דאיסור רביע עלי' שאסור למולו אז בכה"ג אינו מעכב אכילת פסחו דלא גלי רחמנא דמילת זכרים מעכב הפסח אלא בשהי' ראוי למולו. ובזה ניחא דלא תקשי על הגמ' שם דקאמר זכרים דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיי' המ"ל וע"ז אמרו כמה אוקימתות והא לפ"מ דאיתא בירושלמי פי"ט דשבת לענין הבעיא דמהו לסוכו בשמן של תרומה כו' דאמר שם אין ערלה אלא מיום השמיני ולהלן וקאמר התם ליל שמיני מה את עבד לי' כמה דתני ליל ח' נכנס לדיר להתעשר הדא אמרה ליל שמיני כשמיני. ולפ"ז משכח"ל הכא בפשיטות זכרים דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשייה שבשעת אכילה בלילה הוא ליל ח' דחשוב אז ערלה בזמנה משא"כ בשעת עשייה בע"פ דהוי יום ז' הוי ערלות שלא בזמנו דלא מעכבא

ומאי מקשה הגמ' אם לא נימא דהגמ' פליג בזה על הירושלמי וס"ל דליל ח' אינו כח' לענין זה [ועי' זבחים דף י"ב: ובמנחות ד"ק סוף ע"א וברמב"ם ואכמ"ל] ולפי הנ"ל ניחא דהא פשיטא דאם בשעת אכילה הוי ליל ח' דא"א למולו אז בלילה ממילא לא מעכב כלל אכילת פסחים דלא קרינא ביה ואז יקרב לעשותו וכנ"ל ושפיר מקשה הגמ'. ולפ"ז צ"ל דכל שינויי דהגמ' הכא שחלצתו חמה או דכאיב ליה עיני' ואיתפח היינו הכל דאיתפח קודם הלילה והי' בידו למולו אז ולא מל אותו מש"ה מעכב אכילת פסחו אח"כ. וכן לרבא דאמר שהיו חבושים בבהא"ס היינו ג"כ שיצאו מבהא"ס קודם הלילה אבל אם נמשך האונס עד הלילה ממש י"ל דלא מעכב אכילת פסחו כלל כיון דבלילה אסור למולו לדידן דמילה שלב"ז ג"כ אינה אלא ביום ואף לראב"ש דשלב"ז נימול ג"כ בלילה מ"מ אסור למולו ביו"ט דמשלב"ז א"ד יו"ט וא"כ לא קרינא ביה ואז יקרב לעשותו כנ"ל [ומ"ש ברש"י שם שאם יצאו בשעת אכילה ל"ד נקט אלא קודם אכילה בין עשייה לאכילה] וכיון שהוכחנו דלאוקימתא דרבא שהיו חבושים בבהא"ס מיירי שיצאו ביום קודם הלילה א"כ א"ש בפשיטות דבכה"ג אין חיוב על הב"ד למולו כשידוע שבאותו יום יצא אביו מבהא"ס ועלי' רמיא למוהלו אבל היכי שלא יבוא אביו באותו יום החיוב על הב"ד למולו ביום הח' וכנ"ל. ומלבד זה בלא"ה י"ל דאין ראי' מגמ' דבימות כלל דבהא דאמרינן שהיו אבו"א חבושים בבהא"ס פירש"י ומצות מילה מוטלת עליהם ולא על אחרים ולכאורה הא אמו אינה מצווית כלל למולו וכדדרשו מאותו ולא אותה בקדושין (דף כ"ט.) וראיתי במהרש"א שפי' כדעת רש"י דכיון דחייבת לעשות פסח מצוה עלי' למול את בנה דמילת זכרים מעכבת נמי בה כדמשמע דמילת עבדים מעכבת בה מהא דיבמות דמ"ח עבד איש ולא עבד אשה ע"ש. והגם דלכאורה י"ל לחלק דמאותו ולא אותה ממעטי' רק דאינה חייבת למול את בנה אבל ממצות מילת עבדים לא נתמעטה מיהו לפ"ד התוס' קידושין שם דקרא דאותו ולא אותה איצטריך רק לראב"ש דס"ל דמשלב"ז נוהגת בין ביום בין בלילה אבל לרבנן דמשלב"ז א"נ אלא ביום בלא"ה נשים פטורות משום דהוי מ"ע שהזז"ג ממילא מה"ט היא פטורה נמי ממילת עבדים ג"כ [מיהו לשאר

תירוצים שכ' שם הראשונים דלא מיפטרא משום מעשהז"ג שפיר י"ל כנ"ל] ומכאן מוכח דאף ע"ג דלא רמיא עליה חובת מילה מ"מ מעכב אותה מלעשות הפסח [וע' בשאג"א סי' נ"ג מ"ש כה"ג בדעת הרמב"ם לענין טבילת אמהותיו] ובזה ניחא הא דפריך הגמ' בקידושין שם ולדורות מנלן [דאביו חייב למולו] והקשה שם בס' המקנה דלמה לא יליף הגמ' מקרא דמילת זכרים מעכבתו מלאכול הפסח ומזה מוכח דהחיוב על האב למול את בנו לדורות. ולהנ"ל ניחא דמכאן אין ראי' דהו"א דמ"מ מעכבו מלאכול הפסח אף דלא רמיא חיובא עלי' תמיד וכמו באמו אמרי' כן למסקנא וכנ"ל. היוצא מדברינו דהא דפרש"י שהמצוה מוטלת עליהם ולא על אחרים אינו לענין עצם החיוב למולו דהך חיובא לא רמיא על אמו כלל ג"כ רק מיירי לענין מה שמעכב אכילת הפסח באביו ובאמו ולא באחרים. לפ"ז אין מכאן ראי' כלל לומר דבכה"ג אין חיוב על הב"ד למולו אלא דמיירי כשנתעלמו הב"ד מלמולו או שלא נודע להב"ד באותו יום וכה"ג דכאן לא נחית כלל להשמיענו חיוב הב"ד כו' וכמבואר. מיהו לולי דברי רש"י ז"ל היינו אומרים בפשוט דהא דוקא שהיו או"א חבושים כו' אשיגרת לישנא הוא הכא אגב שאר דוכתי' [בחולין די"א: וביבמות דס"ט: דהתם אביו ואמו דוקא] וכמש"כ כן התוס' לענין חליצה דנקט בב"ד אגב גרושה (במכות די"ג סע"א וש"ד) ובירושלמי בפ"ב דמגילה לית כאן חרש באשיגרת לשון הוא. ושוב ראיתי באו"ז הגדול ריש הל' מילה שכ"כ דאמו אגב שיטפא דלישנא נקט ולא כפרש"י ע"ש. ומפאת נחיצת הזמן להחיש תשובתי תיכף ע"כ בהכרח לקצר ובסיומא דפסיקא למול ביום הח' בזמנו כהלכתו[1].

ג

ע"ד השאלה. מחברת אנשים נכבדים ואנשי מעשה במדינתנו שהתנדבו ואספו סך מסויים לבנין בית החולים בעיר הקודש ירושלים תובב"א, וקנו שם בית מפואר מעכו"ם א', ועתה שרצי לפתוח שערי הבית בשביל החולים קמו עליהם שכנים הרעים

1. שערי תורה (וורשא) חלק ג' סימן י"ד „תשובה מהרב הגאון שר התורה מוה"ר שניאור זלמן זצ"ל לובלין בעהמ"ח שו"ת תורת חסד מש"כ לחכם אחד".

להפריעם מעשיהם ולעכב עליהם מהיות בית חולים בסביבותם, והעלו הדבר בערכאות שלהם ועדיין הדבר תלוי ועומד עד שיצא הפסק ע"ז מהממשלה — ובאם שהמערערים יבצעו מזימותיהם למנוע שלא יהי' בית חולים במקום זה — אזי מההכרח להחברה הנ"ל למכור את הבית הזה ולקנות בדמיו בית חולים במקום אחר שלא יהי' עליו שום ערעור. ושאל כ"ת אם יש היתר למכור הבית הזה לעכו"ם שקופצים לקנותו ולהרבות במחירו יותר ממה שנתנה החברה בעדו באופן שירוויחו בו החברה סך כ"ה אלפים מארק. ואם אין היתר למוכרו לעכו"ם רק לישראל יהיו מוכרחים להוזיל המקח הרבה בפחות. זהו תורף דברי שאלתו — ומחמת רוב טרדותי וחלישות בריאותי אשיב לו כעת בקצרה.

א) הנה עיקר הדין דאין מוכרים להם בתים בא"י דנ"ל מקרא דלא תחנם לא תתן להם הניי' בקרקע כדאיתא בע"ז (ריש דף ד'). וזהו דרשה גמורה והוי איסור דאורייתא ממש, וכמ"ש ברש"י במתני' (שם ע"ב) וכ"מ שם בגמ' (בדכ"א ע"א). ומבואר בתוס' דאין שום סברא לחלק בזה בין ז' עממין לשאר אומות. וע"ש בגמ' וברמב"ם פ"י מה' ע"ז ה"ג וה"ד, ובס' המצות במצוה נ"א. וראיתי להרא"ה בס' החינוך שכ' דאם עבר ומכר להם קרקע בא"י אינו לוקה לפי שאפשר למכור להם בלא עשיית מעשה (וכידוע שיטת החינוך כן בכ"מ דכל לאו שאפשר לעבור עליו בלי מעשה אף אם עבר במעשה אינו לוקה. והארכתי בזה במקום אחר מכ"ד מה שי"ל בזה על שיטת החינוך ועל שיטת הה"מ בפי"ג מהל' שכירות ה"ב שכ' סברא להיפך דכל שאפשר לעבור הלאו במעשה אף כשעבר בלא מעשה לוקה. ואכמ"ל). ולכאורה יש לתמוה ע"ד החינוך בכאן דלמה הוצרך לומר ה"ט דאינו לוקה משום שאפשר למכור בלי מעשה דבאמת מוכח מכ"ד דמכירה גופא הוי מעשה, וטפי הל"ל הכא הטעם דאינו לוקה משום דהוי לאו שבכללות, דהא מקרא דלא תחנם דריש הגמ' התם ג' דרשות לא תתן להם חניי' בקרקע ולא תתן להם חן ולא תתן להם מתנת חנם. וה"נ אמרינן בסנהדרין (דף ס"ג ע"א) בלאו דלא תאכלו על הדם דדריש מיני' התם כמה דרשות ואמרינן שם דמשו"ה אינו לוקה על כולם דהוי לאו שבכללות (ולפ"ד הרמב"ן בס' המצות שורש ט' הכל

מודים בלאו שבכללות בזה דאינו לוקה. וע"ש בתוס' בסנהדרין), אם לא נימא בד' החינוך דס"ל דכאן כל הני דרשות יחשבו כמו איסורין משם א' כיון דטעמא דכולהו למנוע קרבתם אלינו. ובכה"ג י"ל דמש"ה לא הוי כלל לאו שבכללות ולוקין עליו. וע' בכ"מ רפי"א מהל' ע"ז. ועוי"ל דעת החינוך באופן אחר וההכרח לקצר. ועכ"פ מבואר שהוא איסור תורה ממש למכור להם בתים בא"י באופן שצריך טעם לפוטרו ממלקות.

ב) ומעתה לכאורה פשוט הוא דאין היתר למכור להם בתים בא"י אף במקום פסידא של הישראל כגון במקום שאין שם שום קונה ישראל רק עכו"ם ואם לא ימכור לעכו"ם יפסיד, דאין להתיר איסור דאורייתא במקום פסידא. ואף די"ל דדילמא לא אסרה התורה ליתן להם חניי' בקרקע רק כשנותן לצורך העכו"ם משא"כ כשהישראל עושה לצורכו שלא יפסיד (ודומיא דאינך דרשות דדרשינן מלא תחנם דקי"ל דלטובת הישראל שרי), מ"מ מנ"ל לומר כן ולהקל בלא ראי'. ואין להביא ראי' מהא דאיתא בגיטין (דמ"ד ע"א) בעכו"ם שאנס ביתו של ישראל ואין בעליו יכול להוציאו לא בד"י ולא בדא"ה מותר ליטול את דמיה וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם, דהתם שאני דבין כך ובין כך כבר יש לו להעכו"ם חניי' בקרקע ואינו אלא כמציל מידם לחוד, דעיקר האיסור מבואר ברמב"ם בפ"י מהל' ע"ז לא תתן להם חניי' בקרקע שאם לא יהי' להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא עכ"ל. וכל שאין הישראלי יכול להוציאו מידו הרי ישיבתו קבועה היא ואין נ"מ אם קנה מהישראל או לא (ובזה ניחא ג"כ הא דלא אמרינן במוכר ביתו לעכו"ם בא"י שתתבטל המכירה משום כל מילתא דא"ר לא תעביד אי עביד לא מהני, כיון דאין נ"מ כלל כאן אם הוא בתורת מכירה או לא וכל שאינו יכול להוציאו מיד העכו"ם הרי ישיבתו קבועה וכנ"ל. וכבר נודע מ"ש המהרי"ט דכל שלא יתוקן האיסור לא אמרינן אעל"מ כו' וכש"כ הכא. רק דבלא"ה י"ל בזה דל"ש אעל"מ ואכמ"ל). — ויש להביא ראי' לאיסור דאסור למכור להם בתים בא"י אפי' במקום פסידא דהישראל וכנ"ל, דהרי בהא דאין משכירין להם שדות בא"י דהוא איסור דרבנן משום גזירה, מצינו בזה פלוגתא דאמוראי בירושלמי אם יש

להתיר במקום פסידא דהישראל, כדאיתא בירושלמי ברפ"ו דדמאי ובספ"ק דע"ז ר' סימון הי' לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר' יוחנן (היינו אי שרי להשכירן לעכו"ם) א"ל יבורו ואל תשכירם לעכו"ם וריב"ל שרא לי' במקום שאין ישראל מצויין. ואף דמסתמא הילכתא כריב"ל לגבי ר' יוחנן כמ"ש התוס' בכ"ד (בעירובין דס"ב רע"ב ודס"ה ע"ב ובע"ז דל"ה סע"א ובמגילה ר"ד כ"ז, ועי' בתוס' חולין דצ"ג ע"א, וש"ד) מ"מ ריב"ל הכא נמי לא קאמר אלא באיסור דאין משכירין דהוי דרבנן (וכדאמר שם בהדיא כהדא בסוריא דבמקום שאין ישראל מצויין לא גזרו רבנן כמו שלא גזרו בסוריא), משא"כ באיסור מכירה שהוא איסור דאורייתא משמע דלכ"ע אין היתר אף במקום פסידא דהישראל (מיהו בראי"ש בפ"ק דע"ז במתני' במקום שנהגו למכור בהמה דקה הביא גירסא אחרת בהך ירושלמי, ולהך גירסא אין ראי' כ"כ מהכא).

ג) ועוד יש להביא ראי' דאסור למכור להם בתים וכן מחובר לקרקע אפי' במקום פסידא דהישראל מהא דאיתא בפ"ק דע"ז (די"ד ע"ב) דתנן רמ"א אף דקל טב אסור למכור להם ופריך הגמ' דקל טב הוא דלא מזבנינן הא דקל ביש מזבנינן והא תנן אין מוכרים להם במחובר לקרקע, ופירש"י מדכתיב לא תחנם לא תתן להם חניי' בקרקע, ואם איתא דמשום האיסור ליתן להם חניי' בקרקע יש היתר למכור להם במקום פסידא דהישראל, א"כ מאי פריך הגמ' הכא הא י"ל דר"מ קמ"ל הכא דבדקל טב יש עוד איסור אחר למכור להם משום לפ"ע. ונ"מ לדינא דמה"ט אסור ודאי למכור אפי' במקום פסידא דהישראל שאינו מוצא למכור לאחר וכדומה, א"ו דמשום איסור ליתן להם חניי' בקרקע ג"כ אסור אפי' במקום פסידא דהישראל וכנ"ל. ואין לומר דאכתי יש נ"מ לדינא בין הטעמים, דמשום איסור ליתן להם חניי' בקרקע הא שרי למכור לעכו"ם במחובר ע"מ לקוץ וקוצץ וכדפסקינן בש"ע (סי' קנ"א ס"ז) משא"כ משום לפ"ע אסור — ז"א, דהגמ' פריך הכא שפיר לר' מאיר לטעמי' דר"מ גופי' ס"ל לקמן (ד"ך ע"ב) דאין מוכרין להם אלא קצוצה אבל במחובר ע"מ לקוץ אסור, ודקל טב משמע במחובר לפי סברת הגמ' השתא ע"ש. וכן אין להקשות ג"כ דאכתי מאי פריך הגמ' הא יש נ"מ לדינא בין הטעמים דמשום

האיסור ליתן להם חניי' בקרקע אינו אסור רק באי"י אבל בח"ל שרי (לפ"ד הרא"ש והר"ן בספ"ק דע"ז דפליגי ע"ד הרמב"ן וס"ל דבח"ל שרי למכור להם במחובר לקרקע כמו דשרי מכירת בתים.) ומשום לפ"ע אסור אף בח"ל, דבזה ג"כ י"ל דהגמ' פריך כאן לר"מ לטעמי' דר"מ גופי' ס"ל במתני' (ר"ד כ"א) דאין מוכרין להם שדות אף בח"ל, וה"ה במחובר לקרקע. ובזה יש ליישב קושיית התוס' על פירש"י בע"ז (ר"ד י"ד) דאמרינן מאי איצטרובלין תורניתא הוא דלא מזבנינן הא שאר אילנות מזבנינן כו' וכדפריך הגמ' אהא דאין מוכרין להן דקל טב דקל טב הוא דלא מזבנינן כו'. ולפי הנ"ל י"ל דבאמת הא יש נ"מ לדינא בזה דמשום טעמא דאיסור לפ"ע אסור למוכרו להם אף בח"ל וגם אסור למוכרו להם ע"מ לקוץ ג"כ משא"כ משום איסור ליתן להם חניי' בקרקע מותר למכור להם בח"ל וכן מותר למכור להם ע"מ לקוץ, רק דהגמ' פריך שפיר דר"מ אומר אף דקל טב אסור למכור להם ולר"מ לטעמי' ל"ל נפקותות אלו וכנ"ל, משא"כ ארצטרובלין דקתני במילתא דת"ק דמתני' לק"מ דשפיר הוצרך לאסור בכה"ג דמשום חניי' בקרקע שרי וכנ"ל. ועכ"פ לענין שאין להתיר ליתן להם חניי' בקרקע במקום פסידא דהישראל שפיר מוכח כן מהגמ' הנ"ל דאל"כ הא יש נ"מ בין הטעמים לכ"ע וכנ"ל.

ד) ויש לבאר קצת בהא דתניא בברייתא בגיטין (דמ"ד ע"א) המוכר ביתו לעכו"ם דמיו אסורין, ופירש"י דהיינו מוכר ביתו לעכו"ם באי"י באי"ק לא תחנם לא תתן להם חני' בקרקע עכ"ל. ולפירושו מבואר מכאן דבדיעבד אם עבר ומכר ביתו לעכו"ם באי"י החמירו עליו לאסור דמיו בהנאה (ולפ"ז ק"ל במה שפירש"י בגיטין דמ"ו ע"א במתני' דמוכר שדהו לעכו"ם צריך ליקח ממנו בכל שנה ביכורי פירותי' מפני ת"ח שלא יהא רגיל למכור קרקע באי"י לעכו"ם, אף דבלא"ה לא יהי' רגיל למכור לעכו"ם קרקע כיון שדמיה אסורים, דמכירת שדה באי"י לא קילא ממכירת בית כרמוכח בע"ז, וצ"ל דרש"י שם סמיך על הטעם הב' שכ' שם שגם אם מכר יטריח לחזר אחריה לפדותה, משא"כ במה שהדמים אסורים ועומדים משום זה לא ישתדל לחזור ולקנותו מידו). אך ברמב"ם בפ"ט מהל' ע"ז הי"ג מבואר שמפרש הברייתא דגיטין

דלא כפירש״י רק דמיירי במוכר ביתו לבית ע״ז ממש דמש״ה דמיו אסורים בהראה ויוליך הנאה לים המלח, אבל במוכר ביתו לנכרי דמיו מותרין שפיר, וכ״כ הכ״מ שם, רק דמרהיטא דלישני׳ משמע דזהו כפירש״י, וז״א דהוא דלא כפירש״י, ויש לצדד בכוונתו כן ע״ש, או אולי הי׳ לו להכ״מ גירסא אחרת בפירש״י שם וא״ל.

ה) שוב בא לידי ס׳ כפתור ופרח וראיתי שם בפ״י שהביא גמ׳ דגיטין הנ״ל דעכו״ם שאנס ביתו של ישראל ואין בעליו יכול להוציאו כו׳ דמותר ליטול דמיו וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידם. וכ׳ ע״ז בס׳ הנ״ל וז״ל מסתברא דה״ה ישראל הדר בעיר שכולה עכו״ם ורוצה להעתיק דירתו למ״א ויש לו שם בית שיכול למוכרה לעכו״ם כי הוא מתיירא כו׳ או שיחזיקו בו וידורו בו בע״כ. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל ואנסוהו זוזי ואין שם ישראל שיקנהו אפי׳ הזול וההיא דאין מוכרין להם בתים נוקמא בדליתא בחדא מהני כו׳ עכ״ל הכפתור ופרח שם. הרי דמתיר למכור להם בית בא״י במקום שאין שם שום קונה ישראל ואם לא ימכור לעכו״ם יפסיד לגמרי. אבל אין דבריו מוכרחים כלל. דמגמ׳ דגיטין הנ״ל כבר ביארנו לעיל דאין ראי׳ כלל להתיר למכור במקום פסידא דהתם שאני דב״כ וב״כ יש לו להעכו״ם חניי׳ בקרקע ואינו רק כמציל מידם גרידא ואינו עושה שום איסור כלל. ומ״ש שם מהירושלמי אמתני׳ דאף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו ואמרו עלה בירושלמי דבמקום שנהנו למכור מוכר אפי׳ לבית דירה — התם מיירי בח״ל שמותר למכור להם בתים, וכמ״ש כן התוס׳ בע״ז (דכ״א סע״א ורע״ב) בפי׳ הך ירושלמי. ואין מכאן ראי׳ כלל שיהי׳ אופן להתיר מכירת בתים בא״י. וכן שאר ראיות שהביא שם אינם מוכרחים כלל. וכבר הוכחנו לעיל לאיסור מהגמ׳ ומהירושלמי. מיהו אף לד׳ הכפתור ופרח מ״מ ג״כ אינו מתיר למכור להם בתים בא״י היכא דזוזי אנסוהו רק במקום שאין שם ישראל שיקנהו אפי׳ בזול, אבל אם הישראל רוצה לקנותו בזול והעכו״ם ביוקר איהו נמי מודה דאין היתר כלל למוכרו לעכו״ם — ולפ״ז בנ״ד אין לנו להתיר למכור הבית לעכו״ם בשביל שנותנים ביוקר יותר מהישראל — ומכש״כ שמכותלי המכתב ניכר שבנ״ד אף כשימכרוהו לישראל לא יהי׳

להם הפסד מהקרן שלהם רק מניעת הריווח שיוכלו להרוויח הרבה אם ימכרוהו לעכו"ם, ומניעת ריוח לא חשיב הפסד כדאיתא בכ"ד. וכאן אפי' במקום הפסד אין כאן היתר וכמו שנתבאר.

ו) אך לכאורה יש להביא ראי' שיש אופנים להתיר איסור זה דליתן להם חניי' בקרקע, ואינו איסור מוחלט לגמרי. דהנה התוס' בע"ז (ד"ך ע"ה ר"ה דא"ק) וכן ביבמות (דכ"ג ע"א ד"ה ההוא) הקשו מהא דכתיב בקרא גבי שלמה וחירם מלך צור ויכרתו ברית שניהם ותירצו דלאו דלא תכרות להם ברית קאי רק בו' עממין משא"כ הלאו דלא תחנם קאי אכולהו אומות וביארו דכן מסתברא לדרוש מקראות אלו ע"ש. וביבמות שם תירצו התוס' עוד שני תי' דשמא לא אסר הכתוב אלא כריתת ברית לשם ע"ז. ועוד תי' דשמא חירם מלך צור גר תושב הי'. ובסמ"ג לאוין מ"ז פסק בפשיטות דאינו אסור לכרות ברית רק לז' עממין אבל לשאר אומות לא נאסר כריתת ברית והוכיח כן מהך דשלמה וחירם שכרתו ברית, ע"ש. והשתא תיקשי לפ"ד הסמ"ג והתוס' בע"ז דפשיטא להו דחירם לא הי' גר תושב רק עכו"ם אלא שכריתת ברית אינו אסור בעכו"ם חוץ מז' עממין — והשתא תינח כריתת ברית שהי' מותר לשלמה לכרות עם חירם אבל לאו דלא תחנם לא תתן להם חניי' בקרקע דלכ"ע איסור זה הוא בכל האומות, א"כ היאך הותר לשלמה ליתן לו לחירם קרקע בא"י, כדכתיב קרא במלכים א' (קפיטל ט' פסוק י"א) אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל — והרי עובר בלאו דלא תחנם שנותן לו חניי' בקרקע בא"י. א"ו דבכה"ג ליכא איסורא כיון שהוצרך ליתן לו זה לתשלום גמולו עבור שהספיק לו עצי ארזים ועצי ברושים וזהב ועבדים יודעים לכרות עצים כצידונים כמבואר בקרא, ועי"ו בנה את ביהמ"ק וגם בית המלך (ואף דשהע"ה נתן לחירם עשרים כור חיטים מכלת לביתו כו' כמ"ש שם בקפיטל ה', מ"מ ראה שלמה בחכמתו לשלם לו עוד גמול טוב וחשוב מזה). ולפי"ז מוכח מכאן שיש היתר ליתן לעכו"ם חניי' בקרקע בא"י כשעושה זה לצורך גדול לטובת ישראל. ומ"מ אין ללמוד מכאן שיהי' היתר בכלל ליתן להם חניי' בקרקע בא"י לצורך הישראל בענין אחר כמו בנ"ד וכיוצא ואין כל הענינים שוים, וש"ה שהותר לצורך שעה כזו

בשביל בנין ביהמ"ק ומפני דרכי שלום בין המלכים שהיה נחוץ לשעתו ולא בע"א (ועוד יש לדחות דאולי שהע"ה לא נתן לחירם גוף הקרקע והעיירות במתנה חלוטה רק שהפירות והריווח יהי' שייכים לו. ואף דל"מ כן מלישנא דקרא דאז יתן כו' מ"מ אחרי החיפוש מצאתי שכ"כ בפי' האברבנאל הארוך ע"ש).

ז) והנה בדין איסור מכירת בתים בא"י לעכו"ם הי' נראה דפשוט הוא דבחליפין שרי להחליף עם העכו"ם בית בבית דהא לא אסר רחמנא אלא ליתן להם חניי' בקרקע מחדש מה שלא הי' לו קודם לכן והיתה ישיבתו מתחלה ישיבת עראי ועכשיו תהי' ישיבת קבע וכמ"ש ברמב"ם הנ"ל, אבל חליפין לית לן בה דב"כ וב"כ ישיבתו קבועה ומה לי בית זה או בית אחר, ול"ש בזה שום איסור כלל. — ואף דמבואר במרדכי בפ"ט דב"מ דמעשה דגזרו הקהל שלא לקנות בית מעכו"ם ונשאל מהר"ם אם שרי להחריף בית בבית עם העכו"ם אי חליפין מיקרי זביני או לא והשיב מהר"ם לאיסור דחילוף נמי מיקרי זביני והביא ראי' מהא דאחים שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל אע"ג דגבי יובל ממכר כתיב בקרא ומוכח דחליפין נמי חשוב מכר ע"ש. ואף דהגמ' בגיטין (דכ"ה ע"ב) דמצריך התם לתרי מימרי דר' יוחנן ואמרינן שם דאי איתמר כו' אבל התם מכר הוא דאמר רחמנא ליהדר אבל ירושה ומתנה לא. ומשמע דה"ה נמי חליפין דא"ח ביובל דהא מיירי שם באחין שחלקו דחשיבי חליפין לפ"ד המהר"ם הנ"ל, מ"מ זהו לפי ההי"א אבל מסקנא אינו כן. והרי במתנה אי חוזרת ביובל פליגי ר"מ וחכמים בבכורות (דנ"ב ע"ב) וקיי"ל כחכמים דמתנה חוזרת ביובל וכ"פ הרמב"ם וכ"כ המהרש"ל בישו"ש בב"ק בדיני ברירה בפי' הגמ' דגיטין דסברת הצריכותא שם היא כר"מ ואנן קיי"ל כחכמים (מיהו לפמ"ש התוס' בכורות שם וכן בגיטין (דמ"ח ע"א) בחד תירוצא מוכח דכמה אמוראי ס"ל כמ"מ הכא דמתנה א"ח ביובל ע"ש, רק לפ"ד הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לגיטין שם בהך תי' דהתוס' לא מוכח זה כלל ע"ש). אלא דמ"מ אין ראי' כ"כ משם דחליפין דינם כמכר, דהגמ' בבכורות שם מפרש טעמייהו דרבנן דר"מ דס"ל דמתנה חוזרת ביובל משום דכתיב ביובל קרא יתירא תשובו לרבות את המתנה (בירושלמי רפ"ב דמעשרות ל"מ

כן), וי"ל דכמו כן נתרבו חליפין מהך קרא שיחזרו ביובל דאין סברא לדרוש ריבוייא דקרא הכא רק למתנה לחוד ולא לחליפין דמהכ"ת — ולעולם אימא דכל היכא דליכא קרא יתירא אין חליפין בכלל מכר. ובתשו' הראנ"ח ח"ב סי' צ"ו הביא ג"כ ראי' דחליפין בכלל מכר, מהא דתניא בב"ק (דע"ח ע"ב) דגנב והחליף משלם תשלומי ד' וה' ע"ש, ויש לדחות ואכמ"ל. ובב"מ (די"א ע"ב) גבי מתנות כהונה אמרינן נתינה כתיבא בהו וחליפין דרך מו"מ הוא ומש"ה ל"מ להקנותו בק"ס (ובזה י"ל פירש"י במגילה (ד"ז ע"ב) גבי סעודת פורים דמחלפי סעודתייהו להדדי ופירש"י שזה אוכל עמו בפורים שנה זו ובשניי' סועד חבירו עמו. ותמהו עליו דלמה הוכרח לפרש כן וע"ש במהרש"א. ולהנ"ל י"ל דאם באותו פעם גופי' מחליפין סעודתן זע"ז א"כ חליפין הוי דרך מו"מ ולא י"ח משלוח מנות דהיינו מתנות, וכעין דאמרינן במתנות כהונה כנ"ל). — ובענין זה אי חליפין הוי דינן כמכר י"ל הרבה ואכמ"ל. — מ"מ בנ"ד נראה דודאי שרי להחליף בתים באי"י עם העכו"ם, דאם הי' כתוב בקרא לשון מכירה שאסור למכור להם אז הי' שייך לדון בזה אי חליפין הוי כמו"כ כנ"ל, אבל הכא כתיב בקרא לא תחנם ודרשינן לא תתן להם חנייי' בקרקע, ומטעם שכ' הרמב"ם דמתחילה כשלא היתה לו קרקע להעכו"ם היתה ישיבתו עראי ועתה נותן לו חנייי' בקרקע ותהי' מעכשיו ישיבתו קבע בארץ, משא"כ בחליפין שהעכו"ם כבר הי' לו מקודם ישיבה קבועה וחנייי' בקרקע ומה לי בית זה או זה שמחליף עמו, ואין שום סברא שיהי' איסור בדבר. — וקצת הי' י"ל בזה במה שהקשתי לעיל משהע"ה שנתן לחירם ד' עיר בארץ הגליל ואיך הותר ליתן לו חנייי' בקרקע באי"י — ולפי הנ"ל דחליפין שרי להחליף עם העכו"ם, י"ל דה"נ הוי כמו חליפין, דבד"ה (ריש קפיטל ח') מבואר שחירם נתן לשלמה ג"כ ערים ושלמה הושיב בהם בנ"י. — וראיתי ברד"ק במלכים שכ' כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה ג"כ נתן לחירם כ' עיר בארץ הגליל וזה עשו לחיזוק הברית ביניהם עכ"ל. וא"כ הוי זה כמו חליפין דשרי להחליף עם עכו"ם. מיהו זה אינו סברא להתיר בחליפין כאלו שהישראל נותן לעכו"ם חנייי' בקרקע באי"י והעכו"ם נותן להישראל בח"ל — רק להחליף עם העכו"ם באי"י בית בבית שיש לו להעכו"ם מכבר באי"י זהו בודאי שרי כנ"ל.

ודאתן עלה — בנידון שאלתו ע"ד בית החולים שהעכו"ם רוצים ליתן ביוקר במחירה וירויחו החברה סך כ"ה אלפים מארק, כבר מבואר דלא הותר למכור לעכו"ם בשביל שירויח הישראל וכנ"ל. אך עצה טובה יש להם לעשות בדרך חליפין, דהיינו שכאשר יושוו הקונים העכו"ם במחיר הבית הלז ביוקר כפי רצונם, אז לא ימכרו להם הישראל בעצמו, רק הבית האחר שיקנו החברה מיד עכו"ם אחר יעשו עמו חליפין בית זה בבית זה, ואח"כ ימכור העכו"ם האחר את בית החולים הישן להעכו"ם הלז הקונה שכבר הושווה להרבות במחירה ויוכתב השטר מכירה על שמותם שהעכו"ם קונה מהעכו"ם האחר ולא מהחברה, והמה עשו רק חליפין שהחליפו בית בבית עם העכו"ם האחר כנ"ל, ואין בזה חשש איסור. ודעת לנבון נקל לכלכל הענין במועצות ודעת ותעשינה ידיהם תושי' ויעלה בידם להרוויח בהיתר כחפצם.

שניאור זלמן חופ"ק לובלין[2].

ד

ע"ד השאלה בעיירות שהי' שם תיקוני עירובין בצוה"פ, וכעת המושלים אינם מניחים להעמיד צוה"פ ברחוב לעי"ז נתבטלו העירובין ורבה המכשלה בחילול ש"ק אם יש היתר להעמיד בהתחלת הרה"ר דלתות בצירים או כעין קאלווראדין שיהיו ראויות לנעול אף שלא (יהיו ?) ננעלות והמושלים לא יניחו ג"כ לנעול, אם יש לסמוך ע"ז שהדלתות מצ"ע הם ראויות לנעול: עצמה לא מיערבה אלא בדלתות מכאן ומכאן והוא דננעלות בלילה דא"ר יוחנן ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות בלילה חייבין עלי' משום רה"ר כו', (והא דמיבעי' בעירובין (ד"ו:) אי צריך לנעול ופשיט שם דא"צ לנעול רק שיהיו ראוין לנעול הא התם קאי לחנניא אליבא דב"ה במבואות המפולשין לר"ה, אבל ברה"ר עצמן בעינן נעולות ממש כר"י כו' ומה"ט לא בעי כן הגמ' התם אליבא דת"ק דקיי"ל כוותי' ולענין רה"ר עצמו משום דבזה וודאי ננעלות בעינן):

2. שו"ת זכר שמחה (במברגר).

והרמב"ם פי"ז מה"ש ה"י פסק דברה"ר עצמו נמי סגי בדלתות הראויות לנעול אעפ"י שאינן ננעלות, וההי"י כ' בדעתו משום דס"ל דכיון דלא קיילי"ן כחנני' לא הוי בעי הגמ' אליבי', אלא משום דנ"מ לדידן בבעי' זו בהכשר רה"ר עצמו דג"כ א"צ לנעול, ואין זה מוכרח כ"כ כמו שמצינו בעירובין (דכ"ב:) דבעי התם בתל המתלקט כו' אליבא דר"י דס"ל אתי רבים ומבטלי מחיצה ומכ"מ פסק שם הרמב"ם כרבנן דר"י דלא אתי רבים ומבטלי מחיצתא, והתוס' שם ד"ה דלמא כ' דבמחיצה שאינו עשוי' בידי אדם מודי רבנן דאתי רבים ומבטלי מחיצתא, אבל מדברי הרמב"ם ל"נ כן שלא הזכיר שום חילוק בזה, ובלא"ה ד' התוס' שם צ"ב מסוגיא דהתם וכן בכמה דוכתא, ויותר י"ל כאן בד' הרמב"ם דס"ל דאבולי דנהרדעא רה"ר גמורה היא (וכמו"ש הה"מ), ומ"מ סגי לי' בראויות לנעול:

אך צ"ל בסתירת דברי הרמב"ם בזה שהרי בריש פי"ד מה"ש כ' הרמב"ם ואיזהו רה"י כו' מדינה המוקפת חומה שדלתותי' ננעלות בלילה עכ"ל משמע דננעלות ממש בעינן וכ"כ הרמב"ם בריש ה' עירובין וע"ש מש"כ הה"מ ע"ז ותשו' הרשב"א שהביא הכ"מ בפי"ז מה"ש שם (והיא בתשו' הרשב"א שלפנינו בח"ג ס' רס"ט), עמד בסתירת דברי הרמב"ם ממש"כ בה' עירובין שם ומשו"ה רצה לפרש בדברי הרמב"ם פי"ז מה"ש במש"כ שם שני כותלים ברה"ר והעם עוברין ביניהם שפי' דבריו שם היינו במבואות המפולשין לרה"ר, דהתם סגי בראיות לנעול, ולפ"ז ל"פ הרמב"ם ע"ד רי"ף אך הא מוכח שם ברמב"ם דברה"ר גמורה קאי ולא במבואות המפולשין שהרי כ' שם וז"ל אבל צוה"פ אינו מועיל בהכשר רה"ר עכ"ל, ושם בה"ג כ' הרמב"ם דמבואות המפולשין לרה"ר דעושה צוה"פ מכאן כו' רק שהרשב"א ס"ל לחלק בזה לפי דעת הרמב"ם דמש"כ בה"ב דעושה צוה"פ מיירי כשהוא מפולש לכרמלית מצד אחד אבל במפולש לב' צדדים לרה"ר ל"מ צוה"פ וצריך דלת ראוי לנעול וכמש"כ הה"מ בהלכה ג' לפי דברי הרשב"א בהרמב"ם (וע' ב"ח ריש סי' שס"ד), מיהו הטושו"ע וכל הפוסקים פסקו דאין חילוק בזה דאף במבואות המפולשין לרה"ר משני צדדים עושים צוה"פ מכאן כו' וכ"כ הרשב"א גופא בעבודת הקדש

ואף בד' הרמב"ם פי' כן מוכח דעת הרמב"ם שאף ברה"ר גמורה מתיר בדלת הראוי' לנעול אעפ"י שאינן ננעלות והא דקל"ן סתירות הרמב"ם במש"כ פי"ד מה"ש וריש ה' עירובין כנ"ל:

אך מלבד זה י"ל ממה שהקשה עוד סתירה אחרת בד' הרמב"ם מהא דאמרינן בעירובין דכ"ב, ר"י ור"א דאמרי תרוייהו כאן הודיעך כוחן של מחיצות ופריך הגמ' כאן וס"ל והא ארבב"ח אריו"ח ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות בלילה חייבין עלי' משום רה"ר, אלא כאן ולא ס"ל, הרי מבואר בגמרא דהני תרי מילי סתרי אהדדי, והרמב"ם פסק כרבנן דר"י במתניתין דפסי ביראות דאף שדרך הרבים מפסיקתן מכ"מ הוי רה"י ולא אתי רבים ומבטלי מחיצה וכמבואר ברמב"ם פי"ז מה"ש הל"ג ופסק שם נמי כריו"ח דאמר ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות כו'. שהרי כתב הרמב"ם דמדינה המוקפת חומה אינה נעשית רה"י אלא א"כ דלתותי' ננעלות בלילה והיינו דריו"ח:

וראיתי בס' מעשה רוקח בתחילתו שנדפס שם כת"י מגאונים קדמונים והקשו שם כן על הרמב"ם וכן הקשה ג"כ בעל נו"ב. ולכאו' פשוט י"ל דהא דרמי הגמ' בעירובין מדריו"ח אדריו"ח היינו משום דאריו"ח דאלמלא דלתותי' ננעלות חייבין עליה משום רה"ר מדאורייתא, אבל מכ"מ שפיר י"ל דלרבנן דר"י אף מדאורייתא לא אתי רבים ומבטלי מחיצה כדאשכחן בכ"ד ואסור מדרבנן דגזרי אטו רה"ר גמורה ובפסי ביראות הקילו משום עולי רגלים, וכן כתב בתוס' בעירובין דכ"ב ע"א ד"ה דרבנן ושם ע"ב ד"ה מני), די"ל דלרבנן דר"י במתניתין דמכ"מ מדרבנן אסור ובפסי ביראות הקילו, והיכא דלא ניחא תשמישתא י"ל דשרי אף לכתחילה, והרמב"ם בפי"ד מה"ש שכתב במדינה המוק"ח שיהא דלתותי' ננעלות בלילה היינו רק להתיר לכתחילה אף מדרבנן כדמוכח מדבריו שם דנקיט ג"כ אם הוקף לדירה וזהו מדרבנן כו' רק שמד' הרמב"ם ריש ה' עירובין שכ' שם וז"ל וכן הדין במדינה שהיא מוק"ח כו' שיש לה דלתות ננעלות בלילה שכולה רה"י היא זו דין תורה עכ"ל לכאורה משמע מזה דבלא דלתות ננעלות אף מה"ת אינה רה"י, מיהו הה"מ שם כ' שלא דקדק רבינו שם בדיני

המחיצות לפי שאינו מקומו כמו שכ' שם גבי מבוי שיש לו לחי כה"ג ע"ש):

ומעתה מבואר לד' הרמב"ם דרבנן ל"פ על ר"י רק בהא מדאורייתא לא אתי רבים ומבטלי מחיצה, אבל מדרבנן מודו לו לאסור ובשבת (קל"ח ע"א) מתקיף לה ר"ש מי איכא מידי דרבנן מחייבי חטאת ור"א שרי לכתחילה, א"כ ה"נ דלר"י מחייב חטאת כדמוכח מהא דמוקי כוותי' הא דריו"ח דאמר ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות בלילה חייבין משום רה"ר ממילא מוכח דלרבנן דר"י נמי אסור מדרבנן מיהת. רק לפימש"כ שם בחי' הרשב"א בשבת דל"ק הגמ' התם כן רק בפלוגתא דיחיד ויחיד אבל בפלוגתת יחיד ורבים אפשר דרבים מתירים לכתחילה אף דיחיד מחייב חטאת וכמו בפלוגתא דר"י ורבנן אי עניבא הוי כקשירה שם (דקי"ג ע"א), דלר"י חייב ולרבנן שרי לכתחילה וכ"מ כדברי' בגמ' דשבת (דצ"ה ע"א) ע"ש, א"כ ה"נ לא מוכח כנ"ל, וגם כ' שם הרשב"א ששנויא דאביי דיחוי בעלמא הוא וכו' וע"ש בתוס' ושם (בדס"ב ע"ב וד"ג ע"א) בתוד"ה בר מכ"מ בלא"ה למעט בפלוגתא עדיף כ"ש כאן שמצינו בהדי' הד סברא דמדרבנן אסור היכא דבקעי בה רבים דאתי לאיחלופי ברה"ר:

ולפ"ז י"ל בזה ג"כ בסתירת ד' הרמב"ם דלעיל ממש"כ בפי"ז מה"ש דסגי בדלתות הראויות לנעול, ואלו שם בפי"ד ובריש ה' עירובין כ' הרמב"ם שדלתותיהן נעולות בלילה כו', וכבר כ' לעיל שהרמב"ם מוכיח זה דאף רה"ר סגי בדלתות הראוי' לנעול מהא דאמרינן כן באבולי דנהרדעא דסגי בראויות לנעול, ורהמב"ם ס"ל כמש"כ הה"מ בדעתו דאבולי דנהרדעא רה"ר גמורה הוי רק דהרמב"ם ס"ל הסברא דזה דסגי בדלתות הראוין לנעול ושרי אפי' מדרבנן ולא אמרינן בזה ג"כ לאסור מדרבנן משום דאתי רבים ומבטלי מחיצה כו', כמו דאסור מדרבנן ד' מחיצות וכו':

ואין סברא לומר כיון דראוי לנעול יהי' חשוב כמאן דנעלו ולא בקעי בו רבים כי דמכ"מ השתא חזינן דבקעי בו רבים תמיד, אלא משום דבכה"ג שרי אף מדרבנן דכולי האי לא אתי לאיחלופי ברה"ר כיון שיש שם ב' מחיצות גמורות ואינך ב' מחיצות בדלתות ראוי' לנעול דהוי עכ"פ שם ד' מחיצות ג"כ. ובזה מיירי ג"כ

הרמב"ם בפי"ז מה"ש שם שכ' שני כותלים ברה"ר והעם עוברים ביניהם דעושה מכאן ומכאן דלתות הראוי' לנעול כו', אבל ברפי"ד מה"ש וכן בריש ה' עירובין דמיירי שם לענין מדינה המוק"ח שתיעשה כולה רה"י גמורה בכל מקומות שבה בעינן דלתות נעולות ממש בלילה (וכמ"ש התוס' בעירובין דכ"ב ע"א ד"ה וחייבין), בהא דאר"י ירושלים אלמלא כו' חייבין עלי' משום רה"ר אף דר"י ס"ל ב' מחיצות דאורייתא משום שהיתה מפולשת, ולעומד באמצע הפילוש ליכא מחיצה וכמו כן י"ל בדברי הרמב"ם דסתם מדינה המוק"ח יש בה ג"כ מבואות מפולשין ולעומד שם באמצע לא משתרי מדרבנן בדלתות ראוי' לנעול רק נעולות ממש וכנ"ל:

שוב ראיתי בשו"ת רדב"ז ח"ב בתשו' לשונות הרמב"ם (סי' קל"ה), שעמד ג"כ שם בסתירת ד' הרמב"ם בזה ממ"ש בפי"ז מה"ש למ"ש בה' עירובין כנ"ל ותי' בג' אופנים, ומסיק דבכל אופן בדלתות ראויות לנעול סגי להיות רה"י גמורה ע"ש:

ולענין דין ירושלים לאחר שנפרצו בה פרצות, דבעירובין דף ק"א, לשינוי' דר"פ שם אמתניתין דהתם דמיירי לאחר שנפרצו בה פרצות מוכח דלאחר שנפרצו כו' הוי ירושלים רה"ר גמורה יע"ש וכן ראיתי במלמ"ל בפ"ג מה' ביאת מקדש ה"כ לע' שרץ שנמצא במקדש שלא היו מוציאין אותו חוץ להר הבית משום דבירושלים לאחר שנפרצו בה פרצות הוי רה"ר גמורה ולא כרמלית (ואף דהוצאת שרץ הוי משאצ"ל כמו הוצאת המת מכ"מ י"ל דאף למ"ד דס"ל דמשאצ"ל פטור מ"מ לא הקילו בזה במקדש דחמור משאר שבותין כנודע):

אך בתשו' ז"א חולק על המל"מ ומפרש בגמרא דעירובין שם דמזה נייד רבא שם מהך שינוי' ומשני סיפא אתאן לשערי גינה כו' משום דרבא סבר דבירושלים אף לאחר שנפרצו בה פרצות מ"מ עדיין יש ד' מחיצות ולא אתי רבים ומבטלי מחיצה ואפילו בפרוץ מרובה על העומד וכמו בפסי ביראות וכו', אך קשה לדבריו מגמ' דפסחים (דס"ו ע"א וכמבואר שם בתוד"ה תוחב דמשמע דיש איסור בירושלים לאחר שנפרצו כו' אלא דמבואר שם במהרש"א די"ל דאסור מדרבנן, רק דההוכחה דאסור מדאורייתא הוא מדפריך התם הגמ' והלא מחמר ואיסור מחמר אינו רק ברה"ר ולא

בכרמלית כדמוכח פ' המוצא תפלין, ול"י כוונתו דלא מוכח שם מידי, וע' במג"א סי' רמ"ו ס"ק י"ב שלד' הרשב"א אף בחצר שייך מחמר כו' והמג"א בסי' ש"ה סק"ו הוכיח דבכרמלית שרי מהא דאמרינן בר"פ מי שהחשיך דכל שבחבירו פטור אבל אסור בבהמתו מותר לכתחילה והיא מימרא דר"פ התם, ולפ"ז י"ל דשפיר פריך בגמ' דפסחים שם והרי מחמר כיון דהא דמחמר שרי בכרמלית היא מחמת מימרא דר"פ התם, והא ר"פ גופי' ס"ל בעירובין הנ"ל דירושלים לאחר שנפרצו בה פרצות הוי רה"ר גמורה ושפיר פריך ולעולם י"ל דלשינוי' דרבא בעירובין ירושלים אף לאחר שנפרצו בה פרצות אינה רה"ר מדאורייתא וכ"ד הז"א הנ"ל (וראיתי בצל"ח פסחים שם שפי' בד' התוס' דהתם דמוכח דירושלים הוי רה"ר מדאורייתא דאי הוי רק כרמלית דרבנן הי' להם להביא הסכינים ע"י קטן וכ"ד הרשב"א דאיסורי דרבנן ספינן לי' לקטן בידים וכו', אמנם בתוס' ר"ה דל"ג סע"א מבואר דס"ל דאסור למספי לקטן איסור דרבנן ג"כ ודלא כהרשב"א. וגם י"ל בזה לפמש"כ הר"ן בשבת פכ"כ דאף להרשב"א לא שרי למספי לקטן רק לצרכו, ולא לצרכינו כנ"ל ואכמ"ל) רק דלאחר שנפרצו בה פרצות דינה ככרמלית, משא"כ מתחילה קודם שנפרצו בה פרצות הי' דינה כרה"י וכחצר של רבים, והא דמשמע שם בגמ' דמתחלה נמי ירושלים חשיבא ככרמלית כבר כ' שם הרשב"א דל"ד נקט כרמלית רק כחצר שאינה מעורבת וכ"כ הה"מ בריש ה' עירובין וזהו דלא כד' הר' יהונתן בפ"ק דעירובין דס"ל דהוי כרמלית ממש וע' בתשו' הריב"ש סי' ת"ה ובתויו"ט פ"ו דעירובין מ"ט ובפי' המשנה להרמב"ם שם (וע' ברש"י סוטה דמ"א ע"א ד"ה מכאן וביומא ד"ע ע"א סד"ה להראות ואכמ"ל בישוב סתירת ד' רש"י בזה):

והנה בתוס' בפסחים שם שהביאו מימרא דר"י בעירובין ירושלים אלמלא כו' חייבין עלי' משום רה"ר וכ' וז"ל, ול"ד ננעלות אלא ראוי' לנעול כדמסיק התם עכ"ל, ומזה מוכח שד' התוס' דאף ברה"ר סגי בדלתות ראוי' לנעול ולא ננעלות ממש וכ"ד הרמב"ם הנ"ל (ויש לומר דריו"ח דקאמר אלמלא דלתותי' ננעלות כו' קושטא הוא לירושלים הי' דלתותי' ננעלות בלילה אבל אין

זה משום היתר שבת דיש היתר ג"כ בראויות לנעול כנ"ל, ובלא"ה משום היתר שבת הי' די בנעילת דלת מצד אחד לפי ד' הרשב"א שהובא בהה"מ ובמג"א סי' שס"ד סק"ב):

אך ממש"כ התוס' בעירובין פ' הדר (דס"ב ע"ב סד"ה ור' יוחנן) שכ' הר"י באותן ישראלים הדרים יחידים בכרכים המוק"ח שיש להם מחיצות ודלתותיהן ננעלים בלילה שרי לטלטל כו', משמע דס"ל דנעולות ממש בעינן ולא סגי בראוי' לנעול (ואם כי אין להקשות כ"כ סתירה בד' התוס' ממס' למס' שכן דרכם בכ"מ כמש"כ המהרש"א בפסחים דף כ"ו ע"א בתוד"ה עד והיש"ש בהקדמתו למס' חולין מכ"מ כאן בלא"ה י"ל דאין כאן סתירה כלל, דאפ"ל דמדרבנן בעינן נעולות ממש ומדאו' סגי בראויות לנעול וכמש"ל):

וגם י"ל דהר"י דנקיט דלתותי' נעולות ל"ד נקט וה"ה ראוי' לנעול וכמ"ש הה"מ על הרמב"ם ריש ה' עירובין הנ"ל אלא שהפוסקים נקטו דהר"י בדוקא קאמר ננעלות, וכן ראיתי בתשו' מהרי"ק סי' מ"ו שהביא בפשיטות דס"ל דנעולות ממש בעינן ולא סגי בראוי' לנעול:

ובמרדכי פ' הדר הביא ג"כ ד' הר"י בתוס' הנ"ל, וכ' ע"ז דמ"ש הר"י דלתותיהן נעולות בלילה ל"נ למוהר"מ דאפילו למאן דמצריך נעילה ה"מ ברה"ר עצמו או במבואות המפולשין לרה"ר, אבל לדידן דלית לן רה"ר לא בעי נעילה כו' וכ"כ בהגמי"י בפ"ב מהל' עירובין ובכ"מ סי' שס"ד הביא ג"כ הך פלוגתא דהר"י סובר דבעי נעילות דלתות אפילו בזה"ז דלית לן רה"ר גמורה ומוהר"מ מרוטנברג פליג וסובר דבזה"ז דלית לן רה"ר רק כרמלית לא בעי נעילה כו', וכ"מ בהג"א בפ"ק דעירובין בשם הר"מ מאיבר"א דלא הוי רה"ר אלא בבקיעת ס' ריבוא ה"מ לענין חיובא אבל לענין איסור טלטול לא אכ"ל:

וגם י"ל כן דהא מהר"י בעל התוס' שמחמיר להצריך נעילה הנה בתוס' פ"ק דעירובין (דף ו'. ד"ה כיצד) משמע דהר"י גופא ס"ל כדעת רש"י דלא חשיב ר"ה אא"כ בוקעין בו ס' ריבוא ע' תוס' שבת ד"ו ע"ב ושם דס"ד סע"ב ובכתובות דף ז', ועירובין דכ"ו ע"א, ויש לבאר בזה בגמ' דעירובין (ד"ו ע"ב) שהתוס' שם

כתבו בד"ה והאמר ע"ד רש"י שלא פי' קושי' הגמ' שם מהא דמצריך ריו"ח נעילת דלתות משום דס"ל דחנניא אליבא דב"ה מיירי ג"כ בננעלות, ושוב הקשו ע"ז דאי בננעלות א"כ הוי ג' מחיצות ולב"ה ג' מחיצות דאורייתא לכל היותר ותי' דחוק. א"כ י"ל דרש"י ס"ל כהפוסקים דלפי המסקנא ברה"ר גמורה נמי סגי בראוי לנעול, והא דאריו"ח ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות כו' היינו ראוי לנעול ומשו"ה אין סברא לפרש קושי' הגמ' מתחילה אהך דריו"ח ממה שצריך לנעול דזה לא מוכח כלל מדריו"ח שמצריך לנעול דוקא וכדחזינן במסקנא דנקטינן כן באמת דר"י אינו מצריך לנעול, רק דבראיות לנעול מהני ולא הוי מקשה כן הגמרא בפשיטות מתחילה:

והר"י בתוס' שם שמפרש קושית הגמ' מהא דר"י מצריך נעילה, הר"י לשיטתו בזה דס"ל דלמסקנא נמי ברה"ר בעינן נעילה ממש כנ"ל וס"ל דהא דאר"י ירושלים אלמלא דלתותי' ננעלות כו' היינו ננעלות ממש ולא מתפרש בראוי לנעול שפיר מקשה הגמ' הכא לשיטתו (רק דלפי"ז יהי' מוכח מכאן לפ"ד הר"י דברה"ר בעינן נעילה ממש מדאו' ולא סגי בראוי לנעול מה"ת דלא כמש"ל) ומיהו אין להוכיח לפ"ז מפרש"י התם דס"ל כהפוסקים דברה"ר נמי סגי בדלתות הראוי לנעול וכנ"ל חדא דבפרש"י שלפנינו מבואר דמפרש בגמ' דמקשה שם מדר"י בתרתי מהא דמצריך נעילת דלתות בכל לילה וגם לא סגי בלחי וקורה מצד א' ע"ש:

ועוד דלכאורה משמע איפכא מפירש"י דבהא דמייתי הגמ' שם מאבולי דנהרדעא פרש"י אבולי דנהרדעא ראשי מבואות מפולשין לרה"ר הוי משמע דאם הי' רה"ר גמורה לא הי' מועיל דלתות ראוי לנעול, וכבר הובא לעיל בדברינו מש"כ הה"מ בד' הרמב"ם דס"ל דברה"ר נמי סגי בדלתות הראוי לנעול שהוא מפרש דאבולי דנהרדעא נמי רה"ר גמורה הי' וכנ"ל אלא שיש לדחות ולומר דלעולם רש"י נמי ס"ל דברה"ר ג"כ סגי בדלתות ראוי לנעול, ומש"כ רש"י דאבולי דנהרדעא הוי מפולשין לרה"ר היינו ליישב הסוגיא שם דאר"ע דהוי טיימן עד פלגייהו בעפרא וארכ"כ הנך מגופות הואי ובכה"ג דאינם ראוים לנעול כלל, פשוט הוא דליכא שום מ"ד שיועיל זה ברה"ר גמורה וגם מהא דאר"נ פניוה

לעפרייהו ופריך הגמ' לימא קסבר ר"נ צריך לנעול, ומשמע דקאי אדלעיל למפשט האיבעי' לחומרא דלחנניא אליבא דב"ה צריך לנעול ואי אבולי דנהרדעא הוי רה"ר גמור א"כ עדיין ליכא למיפשט מזה האיבעי' דלעיל במבואות המפולשין לרה"ר משו"ה פירש"י דראשי מבואות מפולשין הי' אבל לדינא יש לומר דס"ל כרהמב"ם וכנ"ל (מיהו מלשון רש"י שם ד"ה ירושלים שכ' וז"ל אבל נעילת דלתות משוי לי' כחצר של רבים משמע דבעינן נעילה ממש וג"ז יש לדחות וא"ל):

ולענין דינא נראה דיש להתיר ברה"ר בדלתות הראוי' לנעול, חדא דיש כאן ס"ס להתיר (אף דאין לומר הס"ס באופן זה) דשמא הלכה כהרמב"ם דמהני דלת הראוי לנעול אף ברה"ר גמורה, והספק הב' דשמא כהפוסקים דאין לנו רה"ר בזה"ז והוי ס"ס באיסור דאורייתא, וספק אחד באיסור דרבנן, (כעין מש"כ ביו"ד סי' פ"ג גבי ציר דגים ובגמרא דפסחים ד"ט גבי חבר שמת והניח מגורה כמש"כ מזה השעה"מ סוף ה' מקואות, ובארתי במק"א דז"א דנגד זה י"ל דהוי ס"ס לאיסורא דשמא כד' הפוסקים דס"ל דאם בזה"ז דליכא רה"ר מכ"מ בעינן ננעלות ממש וכנ"ל) רק י"ל כפשוטו שמא הלכה כהרמב"ם (וכמש"נ הה"מ והטור שהעיקר כד' הרמב"ם בזה):

ואף לפ"ד הרי"ף והרא"ש דס"ל דברה"ר גמורה בעינן ננעלות ממש, מכ"מ שמא כדברי מהר"ם מרוטנבורג דהאידנא דל"ל רה"ר אף הרי"ף מודה דא"צ נעילה וסגי בראוי' לנעול לכ"ע ומה גם שלא נמצא בראשונים חולק מפורש ע"ד המהר"ם בזה מלבד משמעות ד' הר"י בתוס' בעירובין (דס"ב ע"ב) ואולי י"ל דהר"י נמי ל"ד קאמר דלתותיהן נעולות ואפשר דה"ה ראוי לנעול, וכמש"נ זה ברמב"ם ריש ה' עירובין ופי' הה"מ בדברו דל"ד קאמר וכנ"ל:

ואפשר לומר כן גם בד' הר"י ומלבד מה שי"ל בזה דהר"י דס"ל דברה"ר צריך לנעול זהו גופא מדרבנן אף ברה"ר גמורה וכנ"ל ובזה"ז דליכא רה"ר אף לד' הר"י הוי תרי דרבנן ויש להקל בזה בספיקא דפלוגתא דרבותא וכש"כ כאן שיש ס"ס וכנ"ל:

ומלבד כ"ז יש לומר בפשיטות דדלתות הראוי לנעול אעפ"י שאין ננעלות עכ"פ בודאי לא גרע מצוה"פ וכיון שנתפשט המנהג

ואנו סומכין להכשיר בעירובין צוה"פ וכמש"כ הרמ"א בסי' שס"ג בוודאי ה"ה דמהני דלת הראוי לנעול דפשיטא דלא גרע מצוה"פ דהא לחנני' אליבא דב"ה במבוי המפולש אינו מועיל צוה"פ רק דלת הראוי לנעול דוקא מצד אחד. ובוודאי לא יפלוג ת"ק דחנניא בזה דדלת הראוי לנעול עדיפא מצוה"פ. וכ"מ בגמ' שם דלא בעי התם בדלת אי צריך לנעול רק לחנני' אליבא דב"ה (דלית הלכתא כוותי' לרוב הפוסקים) ומוכח מזה דלת"ק דחנני' דס"ל התם דעושה צוה"פ מכאן כו' לדידי' פשיטא דדלת הראוי לנעול מהני וא"צ לנעול דאל"כ הוי למבעי כן אף לת"ק דחני' אם עשה דלת הראוי לנעול (בלא צוה"פ). אם מהני במקום צוה"פ. אלא וודאי כנ"ל. וכ"מ ג"כ במלחמות להרמב"ן בפ"ב דעירובין. ויש עוד ראיות ע"ז אלא שא"צ עוד ואכמ"ל:

ונבוא לבאר בנ"ד במה שיש להסתפק אם זה מיקרי דלת ראוי לנעול כיון שבוודאי המושלים לא יתנו רשות לנעול את הרה"ר והרחוב שהוא דרך הרבים ועשוי לצאת ולבוא תמיד לכל הנוסעים לשם. אלא שיש לצדד בזה ולאמר. דל"ד להא דקאמר בגמ' פנייהו לעפרייהו דהתם בעודן סתומים בעפר אינם ראויות לנעול מצ"ע שיש כאן מניעה המחוסר מעשה בגופו משא"כ שהדלת מצ"ע ראוי לנעול ואינם מחוסרת שום מעשה רק מצד רשיון הממשלה. וכעין חילוק זה כ' בתוס' פסחים ד"פ ע"א סד"ה אתה וע"ש בתוס' ר"ד ס"ב ובדס"ט ד"ה האי ותני' ביומא ר"ד ס"ג ואכמ"ל:

ועוד י"ל בפשיטות בנ"ד דכיון שיש ביד הממשלה להרשות לנעול הרה"ר בכל עת שירצו. וכמש"כ בתשו' הריב"ש הובא בב"י ס"ס שצ"א לענין קניית רשות מהאדון שכ' וז"ל: כי ידוע כי דרך הרבים הוא לעולם לאדון לשנותה כמו שירצה ולתת לבע"ב דרך מצד אחר כו' עכ"ל. וא"כ כמו דמתירין בדלת הראוי לנעול ברשות מי שיהי' בעל הבית של הרשות הזה ה"נ יש להתיר כאן דהדלת ראוי' לנעול כשיהי' רשיון מהממשלה:

ומלבד זה י"ל הסברא בזה כעין מש"כ הריטב"א בעירובין ד"ח: בהא דאר"י התם כל שאיסור שבת גורם לו אסור. כל שד"א

גורם לו מותר. והקשה הריטב"א דהשתא ומה אילן דאיסור שבת שאינו איסור כ"א ליומו לא אמרינן ארי' הוא דרביעא עלי' ופתחא הוא. אשירה דאיסורא בין בחול בין בשבת ולא מתהני מיניה לא כש"כ א"ו דבאשירה דבעכו"ם עסקינן ומפני שיש לה ביטול ואפשר שיבוא לה היתר בשבת וכן פי' רבותי עכ"ל הריטב"א. הרי מבואר דמשו"ה חשבינין ליה פתחא להאשירה כיון דארי' דרביע עלי' ואיסור ד"א גורם לו. וגם אפשר במציאות שיבוא היתר ע"י שהעכו"ם יבטלנה אף שבודאי אין זה בידינו וה"נ י"ל הכא כיון שהדלת מצ"ע ראוי' היא לנעול רק ארי' דרביע עליה שאין מניחין מצד הממשלה. וגם בזה אפשר במציאות שיהי' רשיון מהממשלה אף שאין זה בידינו מ"מ שפיר חשוב דלת ראוי לנעול בכה"ג:

ואף שד' הריטב"א בזה לא הובא בפוסקים לדינא מכ"מ היא סברא נכונה בכה"ג אלא שיש לחלק קצת בין הנושאים מהך דנ"ד מ"מ י"ל כן· אלא שבנ"ד א"צ לזה כמ"ש לעיל דכיון דראוי לנעול כשיהי' רשיון מהממשלה חשוב כמו ראוי לנעול ברשות בע"ב של הרשות וכנ"ל:

אך ראיתי בתשו' חת"ס חאו"ח סי' צ"ד שכ' לענין צוה"פ שנעשה באופן שיכולין להטות הקורה שלמעלה ולמותחו על העמוד השני ויהי' אז צוה"פ אבל כ"ז שהוא פתוח ועומד אין כאן היכר צוה"פ ולבסוף צידד שם להתיר (מט"א דלא שייך בנ"ד) וסיים בזה"ל מ"מ כ"ז הוא באופן שיהיה רשות להיהודים לסגרו כו' אבל בשאין רשות לסגרו בשום פעם נפל פיתא בבירא ע"כ:

מיהו שם בעובדא דהח"ס לא הי' שום דלת כלל. כ"א מצ"א קורה קצרה, ומצד הב' קורה של חוליות ואתי עלה רק מצד שבנידון שלו הך קורה של חוליות הי' יכולין למותחה ולהטותה על העמוד הב'. ועי"ז אפשר שיתחסמו העוברים. ונימא דמשו"ה בטל שם רבים ממנה וכמש"כ שם בעצמו שהיא סברה רעועה ולא הקל בזה אא"כ שיהי' רשות ליהודים לסוגרו:

ובלא"ה התם י"ל שאף אם הי' משיגים רשיון ממשלה לנעול הרחוב בוודאי לא הי' מניחין לעשות באופן זה רק הי' עושין מחדש דלת לנעול כראוי. וגם בכמ"ק שהעכו"ם הדרים שם הם

לעצמם יש להם רשות כן באין מוחה. משא״כ בנ״ד שעושין דלת ממש כמו שמצוי כן בכמ״ק על הדרכים במקום שיש רשות מהממשלה יהיה אם יהי׳ רשות מהממשלה יוכל לנעול דלת זה בעצמו ובכה״ג שפיר חשוב ראוי לנעול כנ״ל וכן מצאתי בשו״ת תשובה מאהבה (ח״ב ס״ס רמ״ה.) לענין דלת הראוי לנעול שאף אם א״א להשיג מאדוני העיר ההורמנא לנעול הדלת בכל לילה מ״מ יש לסמוך ע״ד הרמב״ם דמתיר בראוי לנעול אף שאינה ננעלת והוא כ״כ בפשיטות בלא שום טעם וראי׳ לדבריו וכבר ביארנו ד״ז בטעמו:

וגם אין לדמות זה למ״ש הנו״ב במ״ת חאו״ח (סי׳ ל״ט) בדין עירוב המונח בביהכנ״ס ונחתם מהמושלים עבור מס המלך. והעלה שם שמצד האיסור שאסור לשבור החותם בשבת כיון דהאיסור הוא מדרבנן וכ״ד שאסור מדרבנן ל״ג עלי׳ בה״ש וא״כ חשיב העירוב קיים בה״ש:

ואמנם מצד שא״א לשבור החותם מחמת גזירת המלכות יש להחמיר ולהצריך ערוב אחר ג״כ דל״ד לנ״ד דהתם המערב גופא צ״ל הוא וערובו במק״א ושיהי׳ מצי למשקל לי׳ בעצמו וכאן מחמת גזירת המלכות הא לא מצי איהו שקיל מיניה. אבל בנ״ד בהיתר הדלת שתהא ראוי לנעול בעינן רק שתהי׳ ראוי לנעול ברשות בעה״ב של הרשות ההוא ואז שרי לאחרים ג״כ להוציא משם. וא״כ כיון שאפשר שיהי׳ רשיון מהממשלה לנעול סגי בהכי וחשיב ראוי לנעול והמושלים חשובי כמו בע״ב של הרה״ר כמש״ל בשם הריטב״א:

הק׳ שניאור זלמן חופ״ק לובלין[3].

---

3 עמק יהושע אחרון, קוטרס דלתי רש״ז, „תשובה יקרה בענין היתר הדלתות במקום שאין עירוב מהרב הגאון הגדול שר התורה רשכבה״ג וכו׳ כקש״ת מרנא ורבנא קדישא מורה מורינו ר׳ שניאור זלמן זצוקללה״ה אבד״ק לובלין בעהמ״ח ס׳ תורת חסד״.

ה

ב״ה יום ד׳ י״ג אדר רנ״ח לובלין

אשיב שלום כבוד ידידי וכו׳

מכתבו מן יום א׳ הגיענו וע״ד מ״ש נידון השאלה ששאל ממנו ר״ש נ״י חרה לי עליו שלא הודיעני שכבר שאל שאלה זו מרומע״ל וכן לא יעשה אך בעיקר הדין באלמן שנשא בתולה והי׳ חופת נדה (ולא נודע לו קודם החופה) ועתה הגיע זמן טבילתה בליל ש״ק העבר אם מותרת לטבול ולהזדווג בשבת מחמת איסור קנין בשבת לפ״ד הרמב״ם נדה אינה קונה (כ״א ביחוד הראוי לביאה כו׳) הנה לכתחילה יש לחוש לד׳ הרמב״ם בזה ושכ״נ דעת הרי״ף ג״כ כמש״כ הב״י באה״ע סי׳ ס״א וממ״ש הרמ״א בס״ס ס״א דעכשיו נוהגין שלא לדקדק ואין ממתינין כו׳ מ״מ אין מזה הכרעה מפורשת נגד הרמב״ם שזהו רק שלא לאחר עי״ז הנשואין (וכמ״ש שם הח״מ הטעם די״ל שמא יקדמנו אחר כו׳ ומ״מ אחר שתטהר קונה אותה ביחוד לכ״ע ואדרבא הש״ע ברי״ס ס״א הביא ד׳ הרמב״ם בסתם וד׳ החולקים עליו בשם י״א ומשמע שדעה א׳ הוא העיקר כמ״ש הש״ך ביו״ד סי׳ רמ״ב בכללי הוראה והפמ״ג בפתיחתו ליו״ד והרמ״א לא הגי׳ שם כלום ומי משלנו יוכל להכריע נגד הרי״ף והרמב״ם ואם היות שהקשו על הרמב״ם מכמה דוכתי כבר ביארתי בתשובה א׳ ליישב כל הקושיות באופן נאות מאד ודברי הרמב״ם מחוורים כשמלה ואצלינו פשטה הוראה כפי מ״ש בש״ע הרב אדמו״ר ז״ל באו״ח סס״י של״ט בהדיא שגם בבתולה שחופה קונה צ״ל אחר החופה יחוד גמור הראוי לביאה קודם השבת או לא יתייחדו יחוד גמור כל השבת כולה כו׳ ע״ש וע״ד התקנה שכ׳ לעשות יחוד בע״ש לפנות ערב קודם הטבילה ויכוין לקנותה אז הנה לפמ״ש בסי׳ נ״ה הב״ש בסק״ה דבעינן יחוד דחזי לביאה ושלא יכנוס שם שום אדם כו׳ א״כ א״א לעשות קודם הטבילה דאסור להתייחד עמה ומ״מ אחר שכבר הורה מע״ל להתיר וסמך א״ע ע״ד הגאון מליסא בסידור שלו שמתיר לבעול בתול׳ בתחלה בשבת אף שקודם השבת הי׳ חופת נידה אין להזניחו ולחושבו

כטועה בד"מ ח"ו והשואל הוא דעיוות בזה ושלומו ישגא וישלח לו עזרו מקודש:

כ"ד ידידו הדוש"ת **שניאור זלמן** התופ"ק לובלין[4].

ו

תשובת הרב הגאון מלובלין מה שהשיב ע"ז שכתבתי

במה שהקשיתי לעיל בפתיחה על דבריו בס' תורת חסד (סי' א' אות ח' וי"א) בענין חזקה שלא נתבררה בשעתה לא אזלינן בתרה. ותירץ בזה קושיית הגאון רעק"א דלכך אם הביאה סימנים דהיא גדולה ודאי מחזקינן לה גדולה למפרע. משא"כ באם חיישינן שמא נשרו דהוה חזקה שלא נתבררה בשעתה לכך צריכה גט משניהם. וכ"כ המהרי"ט ונו"ב ז"ל. והקשיתי דלפי דברי הנו"ב ז"ל בחלק אה"ע כיון דאם היינו יכולים לברר מיקרי שפיר חזקה המבוררת. א"כ דברי הנו"ב סתרי א"ע בהך כללא דחזקה שלא נתבררה יעוש"ה בדברינו. ותירץ ע"ז הגאון הנ"ל דיש לחלק בין הנושאים. דבשלמא בעובדא דנו"ב בתק"ע שם בנולדה בתולה ביער ואמה מתה ונתגדלה ואירע בה ספק קידושין דשם מיקרי שפיר חזקה המבוררת כמ"ש הנו"ב ז"ל דשפיר היתה חזקת פנוי' שלה מבוררת ונודעה בשעה שנולדה דאותו שעה ברור היה שהיא פנויה ולא היה באותו שעה שום ספק שלא יתברר עד אח"כ כו'. ומה בכך שלא היה הדבר לפנינו כיון שהאמת כן ואלו היה הדבר לפנינו היתה מבוררת כו'. ע"ש בדבריו ד"ה והנה כו'. וכן גבי נגע באחד בלילה ולמחר השכים ומצאו מת שהיה חי בודאי מקודם שמת דאותו שעה שהיה חי היה חזקה שלו מבוררת ומצאו מת שהיה חי בודאי מקודם שמת דאותו שעה שהיה חי היה חזקה שלו מבוררת שהיה חי ולא היתה באותו זמן שום גרעון בחזקתו ומה בכך שאנחנו לא ראינוהו אטו בראיה דידן תליא מילתא וכו'. דבשני המקומות האלו ידענו בבירור שהיה הדבר כן אז ולא היה חסר לנו רק ראות עינינו. וע"ז קאמר שפיר הנו"ב ז"ל דאין חסרון

---

4. שו"ת עני בן פחמא להגרי"נ קופרשטוק ירושלים תרפ"ח.

ראיית עינינו מגרע כח החזקה כיון שהחזקה היה בפ״ע ברורה. ול״ד לגבינות שכ׳ תוס׳ ורשב״א דמיקרי חזקה שלא נתבררה בשעתה כיון דהיה חסר הבירור בגוף החזקה. משא״כ לענין סימנים שבנו״ב חלק חו״מ הנ״ל דזה ג״כ לא נודע בבירור שהיה אז סימנים ונשרו. רק דרצינו לדון מטעם ממ״נ דאם היא קטנה הרי לא תפסי בה קידושי שניהם. ואם נשרו הרי היה לה סימנים והיא גדולה למפרע ולא תפסי בה קידושי שני. וע״ז תי׳ הנו״ב שפיר דמיקרי חזקה שלא נתבררה בשעתה כיון דכעת לא נודע באמת מה שהיה אז ואנו מסתפקין בזה שוב לא שייך לקרות זאת חזקה המבוררת. משא״כ שם דידענו בבירור שהיה האיש חי מקודם אם היה ראינו אותו. וכן חזקת פנויה שלה היה מבוררת בודאי ולא היה חסר רק ראיה דידן. וזה אינו מעכב כמ״ש הנו״ב שם ודו״ק. והנה אף שלא נזכר מזה בדברי הנו״ב כחילוק הגאון ומ״מ דבריו נוחים וניתן להאמר אף שהוא דחוק קצת:

וולענין מה שכתב הגאון ממעזריטש בחקירתו ומובא לקמן לענין הדלתות להחמיר ע״פ התוספתא פ״ז דעירובין במעשה גינסר כו׳ החזירו פתחים למקומן חזרו לאיסורן. ולכאורה תימא דהא לד״ה כשננעלים בלילה כו׳. אלא ודאי כיון דאין היכר לפתחים בשעה שהם חוזרין למקומם לא נקרא דלת לחצר. וא״כ ה״נ כיון שאין היכר בשעה שהדלת מונח מכופל על הכותל שזה נעשה לדלת אינו מתיר. ע״ז השיב לי הגאון הנ״ל דלא דמי דבשלמא התם דהדלת נעשה לנעול את הקרפף ולא היה ניכר כלל שעשוי לנעול את הרה״ר לכך אינו מתיר. משא״כ גבי דלתות אפילו כשנכפלים על הכתלים מ״מ הוא ניכר שפיר לבני רה״ר דנעשה עבור זה דאל״כ מה זה נעשה. ועל מה שכתב עוד הגאון ממעזריטש לחשוש מצד שאסור לנעול הרחובות. הנה מבואר בב״י או״ח סי׳ שצ״א בשם הריב״ש בתשובה דרשות ביד המלך יר״ה לשנות גם רחוב הרבים ולנועלו. וא״כ תליא זה הדין אם מועיל מצד ראוי שתסכים הממשלה יר״ה. והאריך הגאון הלז בחריפותו ובקיאותו להתיר כאשר יבואר בתשובתו שכתב אלי ע״כ [5].

5. תיקון עירובין.

ד

תשובת הגאון הנורא הרב מלובלין זצ"ל מח"ס תורת חסד לכ"ק הגה"ק שר התורה רבינו מסא־כטשוב זצ"ל מח"ס אגלי טל.
(הגיע לידי מכת"ק ע"י יד"נ מ' יוסף העלמער נ"י מלאדז)

ב"ה יום ועש"ק פ' שלח תרמ"ט. לובלין.

אל כ"ק ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם
בוצינא קדישא חסידא ופרישא רבים יללכו לאורו וכו'
כקש"ת מוהר"ר אברהם נ"י שליט"א אבד"ק סאכטשוב.

יקרת מכתבו הגיעני וכו'. וע"ד השאלה אודות עידי קידושין אנ"ח שהיו שם קידושין גמורים ברצון האשה ג"כ. ואולם יען שהי' הדבר זר ושנאוי בעיני אבי' ואמה ומשפחתה חזרה בה ומבקשת היתר. ואין תרופה לבטל הקידושין רק מחמת פסול העדים שהם ריקים ופוחזים ומפורסמים למחללי שבתות לרצונם וכן הוגבה עדות עליהם בפניהם שיחללו שבת והבעירו פאפיראסין בשבת. ולכאורה פשוט שהם פסולים לעדות. אך כת"ר עלה ונסתפק בב' ספיקות. א) אולי יש לימוד זכות על האנ"ח הואיל שמוכרחים לחלל שבת בסלוזבע שלהם ונדמה להם כהיתר שיחללו שבת גם אח"כ לרצונם. וכמ"ש במכילתא. ריב"ב אומר הרי שהקיפו העכו"ם את א"י וחיללו ישראל את השבת שלא יהי' ישראל אומרים הואיל וחיללו את מקצתה נחלל את כולה ת"ל מחללי' מות יומת ואפי' כהרף עין כו' יש מקום לומר שהאנ"ח מורים היתר לעצמם כפי ה„הא שבמכילתא. או דכיון שרואים ג"כ שיש מאנ"ח שומרי שבת כדין אין להם לימוד זכות בזה. והספק הב' כי בין החילול שבת ובין עדות הקידושין עבר יוהכ"פ בינתיים ושמא התודו ועשו תשובה. וצוה לחקור אם התפללו ביוהכ"פ ולא נמצא ע"ז עדות ברורה. כ"א שיש עמפ"ע ורגלים לדבר שלא התנהגו ביוה"ככמנהג היהודים. וענונותו תרביני לבקש ממני להודיעו דעתי בספיקות אלו ולהחיז תשובתי בכל מה דאפשר.

הנה ע"ד החקירה אולי נדמה להם כהיתר לחלל שבת לרצונם מחמת שמוכרחים לחלל שבת בסלוזבע כנ"ל ויש לבאר בהא דאי'

ברמ״א (סי׳ ל״ד ס״ד) שכ׳ שם וה״ה בשאר דבר איסור שנוכל לומר שעברו מכח טעות עכ״ל. והוא מתשו׳ הריב״ש סי׳ שי״א. והריב״ם שם מתחלה ר״ל דאין לתלות בליבי׳ אנסי׳ אלא במה שרוב העולם טועים כההיא דאמרי׳ לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו. ומיהו מהנהו קבוראי דבסנהדרין פז״ב (דכ״ו ע״ב) אין נ׳ שרוב העולם יטעו בזה אלא שכיון שאפשר לתלות חולין וכמ״ש הרמב״ם שאם עושה מלאכה בשבת צריך להודיעו שהיום שבת שמא שוכח הוא. ואע״פ שאין רוב העולם טועים בזה. אבל כיון שהשכחה מצוי׳ אפשר שזה שוכח הוא כו׳ עכ״ד הריב״ש שם. ואמנם מל׳ הרמב״ם רפי״ב מהל׳ עדות שכ׳ וז״ל אבל אם ראוהו עדים עובר ע״ד שקרוב העושה להיות שוגג צריכין להזהירו ואח״כ יפסל כיצד ראוהו קושר או מתיר בשבת צריכין להודיעו שזה חילול שבת מפני שרוב העם אינם יודעים זה כו׳ וצריכין להודיעו שהיום שבת שמא שוכח הוא וכן המשחק בקוביא כו׳ צריכין העדים להו־דיעו כו׳ שרוב העם אינם יודעים דברים אלו עכ״ל הרמב״ם וכ״כ בש״ע סי׳ ל״ד סכ״ד כל׳ הרמב״ם הנ״ל. פשטות דבריו מורין שלענין העדר הידיעה לומר שלא ידע כלל מדין איסור המלאכה לא מספקינן בזה שיצטרכו להודיעו רק בדבר שרוב העם אינם יודעים זה. משא״כ לענין שמא שוכח הוא שהיום שבת צריך להודיעו אף שאין רוב העולם טועים בזה מטעם שהשכחה מצוי׳. ולפ״ז בעובדא דסנהדרין דהנהו קבוראי דאכשרינהו ר״ה בדר״י דסברי מצוה קעבדי וכפרה עבדי לן כו׳ צ״ל כמ״ש שם ר״י דר״ה בדר״י סבר דרב העולם טועים בזה ולא כמשמעות ד׳ הריב״ם הנ״ל. או דיש לחלק שבמקום מצוה יש לדונם לזכות יותר בשגגת האיסור ובתשו׳ חו״י סי׳ ק״ד ר״ל דבהנהו קבוראי דמכשרינן להו דסברי מצוה קעבדי כו׳ אין זה רק בשהם טוענים כך כו׳ ועכ״פ אם לא ישיבו כך הם פסולים לעדות עש״ש. ול״מ כן מד׳ הפוסקים וגם מבואר להיפוך בתוש׳ מ״ב סי׳ נ״א ע״ש) ובתוס׳ סנהדרין (דכ״ה ע״ב) ד״ה מעיקרא. שכ׳ וז״ל וא״ת והא אמרי׳ בפ״ק דב״מ לא תחמוד בלא דמי משמע להו כו׳ אבל הם טועים דלא תחמוד הוי אפי׳ בדיהיב דמי כו׳ עכ״ל. ולכאורה מאי קשיא להו דאה״נ כיון דטועים בזה מש״ה לא היו פסולים. וראי״י במל״מ פ״ד מהל׳ מלוה ולוה ה״ו שפי׳ בד׳ התוס׳ דאע״ג שטועים הם מ״מ ראוי

לפוסלם מדרבנן דומיא דמלוה ברבית קצוצה שכ' התוס' במתני' דלא משמע לאינשי איסורא כיון דמדעתי' יהיב מ"מ לא מהני ה"ט דטועים רק שלא לפוסלם מה"ת אבל מ"מ מדרבנן פסולים. וכ' שם המל"מ לחלק דהיכא שהם טועים לומר שמעולם לא נאסר כלל איסור זה אז הם כשירים אפי' מדרבנן. משא"כ היכא שיודעים שיש איסור באותו מעשה רק שהם טועים ומחלקים מדעתם כגון בלאו דל"ת שסברים דהיינו דוקא בדלא יהיב דמי אז הם פסולים מדרבנן. והקשה לנפשי' מהנהו קבראי אמאי לא פסלינהו מדרבנן מיהה אע"ג שטועים לומר מצוה קעבדי כו' מאחר שיודעים עיקר האיסור שאסור לקבור ביו"ט ותי' דש"ה שטועים לומר שעושים מצוה בדבר וכוונתם לש"ש מש"ה אין לפוסלם אפי' מדרבנן עכ"ד המל"מ. (ועוד כ' שם לחלק בין היכא שיש חימוד ממון) אך בתומים (סי' ל"ד סקי"א) פי' בד' התוס' דסנהדרין הנ"ל משום דהא דאמרי' שלא נפסלו העדים היכא דלא משמע להו לאינשי איסורא היינו רק משום דמוקמינן להעדים בחזקת כשרות דידהו. וזהו רק אי לא איתרע חזקתו, אבל אם איתרע חזקת כשרות אף שעבר באיסור דרבנן ממילא חזר הדבר לשל תורה ופסול מה"ת עכ"ד, ולפ"ז באנשים מפורסמים לריקים ופוחזים (וכידוע ג"כ שרובם מהאנ"ח אוכלים טריפות) דבודאי מכבר איתרע חזקת כשרות דידהו א"כ אף מדאוריי' אין להכשיר עדותם ולתלות שטעו ובפרט בדבר שאין רוב העולם טועים בזה וכנ"ל, ומלבד זה אף אם לא נימא סברת התומים. וגם נימא כמשמעות ד' הריב"ש דיש לתלות בטעות שלא ידע האיסור אף שלא יטעו רוב העולם. מ"מ בדבר שאין רגילות לטעות כלל י"ל דלא תלינן. וכעין מ"ש בתשו' מהרי"ק (סי' כ') בשם הר' אביגדור כהן לענין ד"מ דבדבר שאין רגילין בנ"א לטעות בכך לאו כל כמיני' לומר לא ידעתי כו', ומכש"כ דאין לחדש מלבנו סברות לתלות בהם. ובפרט בדבר שעיקר האיסור ידוע רק שהוא הי' טועה לחלק מדעתו ולהוציא לן היתר בדוי מלבו. וכעין מ"ש בתה"ד (סי' רט"ז) לענין מינקת חבירו דאם הוא עם הארץ כ"כ שאין יודע כלל מאיסור מינקת חבירו חשיב שוגג בזה. משא"כ מאן דידע שפיר דמינקת אסורה אלא שטועה בטעם וסברא להתיר וחילוק הראוי להסתפק בו מבחוץ בודאי לא מיקרי שוגג ע"ש. ומצורף לזה ד' הרמב"ם בתשובה (סי' י"ב) דס"ל לענין עדים

שניכרים לריקים ופוחזים אע"ג דלא ידעינן בהו שהם פסולים ממש מ"מ מאחר שמוחזקים לפוחזים וריקים הם פסולים לעדות כו' ולא גרעי מע"ה דפסול לעדות כו' ק"ו למי שהוחזקו בקלים וריקים שאין מקבלין עדותן כלל ע"ש, וכ"ד הר"מ אליילא הובא בכנה"ג, ומש"כ באנ"ח המוחזקים לריקים ופוחזים (ובלא"ה ידוע שהג"ר מרדכי בנעט הי' פוסל עדות אנ"ח בסתם אף לעדות ענוגה וחשבם לפ"ע דאורייתא שרובם אוכלים טרפות כו') וגם עיקר הסברא ל"נ כלל לומר אמתלא זו שהאנ"ח סוברים שמותר להם לחלל שבת לרצונם אחר שהיו מוכרחים לחלל שבת בסלוזבע שלהם. וכמו לפי' הה"א שבמכילתא. דז"א דא"כ גם בכל עבירות י"ל כה"ג. וכמ"ש במכילתא ע"פ ובשר בשדה טרפה כו' אין לי אלא בשדה בבית מנין ויליף בגז"ש מנבלה, והרי פשוט דאוכלי טרפות בכל ענין פסולים לעדות ול"ש לומר דמשמע להו כהה"א שבמכילתא. וכן גבי בב"ז שדרשו בחולין (דקי"ד ע"א) אין לי אלא בחלב אמו כו (וגם מדאמר כאן במכילתא ונקיט בכה"ג שהקיפו עכו"ם את א"י כו'. משמע דלהה"א נמי דוקא בכה"ג שאז הותר לכל ישראל לחלל שבת בכל המלאכות שיצטרכו כו' ונתחלל לה השבת לגמרי לכל ישראל. אב באי שהתירו לו לחלל שבת בשביל פ"נ בדבר פרטי ואח"כ חילל שבת לרצונו בשאר מלאכות פשיטא שנפסל לעדות ולא תלינן לומר שטעה בדין זה). ומלבד זה לפי"ד המהרי"ק סי' קל"ז שכ' לענין העובדא דשלהי יבמות (דקכ"א סע"ב) בעכו"ם דאמר לישראל קטול לי אספסתא כו' דהתם הוי רק איסור דרבנן מאחר שהישראל א"צ לאותה מלאכה כ"א להנצל ממיתה א"כ הו"ל מלאכה שאצל"ג ע"ש המהרי"ק. ולדעתי ה"נ מה שהי' מוכרחים לחלל שבת בסלוזבע שלהם אינו חילול שבת מדאורייתא כלל. אלא שנאמר שהמה טועים בד"ז ג"כ שע"י חילול זה שבאונס הותר להם אח"כ לחלל שבת ברצון. ולא מצינו בגמ' ופוסקים לתלות רק בטעות א' פשוט הרגיל ולא מצינו לתלות בכמה טעותים יחד. אלא שד' המהרי"ק הנ"ל י"ל בזה טובא ואכ"מ.

ונידון הס' הב' דשמא עשו תשובה ביוהכ"פ. הנה הרמ"א באה"ע סוס"י מ"ב הביא ב' דיעות אם חיישינן דלמא חזרו בתשובה. והעיקר כמ"ש שם הח"מ והב"ש דדוקא כשחזר בתשובה לבסוף

אז י״ל דסופו מוכיח על תחלתו ושמא בשעת הקידושין הרהרו בתשובה. אבל אם לא ראינו שחזר בתשובה אח״כ ל״ח שמא הרהר בתשובה. ול״ד להא דהמקדש אשה ע״מ שאני צדיק דחיישינן שמא הרהר בתשובה. דהתם רגל״ד מדהותנה כן. וכ״כ הלח״מ סופ״ח מהל׳ אישות. וכ״כ בתשו׳ הרדב״ז. ומ״ש בתשו׳ מהרי״ק סי׳ פ״ה בעובדא דרש״י דאנס שקידש בפני אנוסים חביריו וחזרו בתשובה וחשש לקידושין כו׳. וכבר ביארו בתשובה מהר״ם פאדוואה סי׳ ל״ז. ובתשו׳ רשד״ס חאה״ע סי׳ י״א דהתם שאני כו׳. ובלא ראינו שחזרו ל״ח כלל ואין להוציאם מחזקתם. ואף שכ׳ הר״ן בנדרים (דס״ה רע״ב) בשם הרשב״א דרשע עשוי לעשות תשובה הייו רק לענין דל״ח נולד בנדרים וכמ״ש שם שעשוי למות ג״כ ומ״מ הא קיי״ל דכ״ז שלא נתברר שמת מוקמינן אחזקתי׳ דעדיין חי הוא אף לפ״ד הט״ז יו״ד סי׳ שצ״ז דפליג התם רק כשנתברר אח״כ שמת דמחזקינן למפרע ע״ש. וגם ל״ד להתם דכל חי סופו למות בודאי. משא״כ לענין תשובה דאין זה ודאי כלל ומוקמינן אחזקתי׳.

ד׳ או״ש הדבוק באהבתו וחיבתו **שניאור זלמן** חופ״ק לובלין.

מתורתו של רבי שניאור זלמן

— בכתב ובע״פ —

א. ,,ואמר לי הרב הגאון כו׳ רש״ז שליט״א שהיה אב״ד דק״ק לובלין, דעתה אין שייך צירוף ההיתר שכתבו ה,,כרתי ופלתי״ סי׳ צ״ב ו,,חכמת אדם״ כלל מ״ה לצרף איזה קולא בסתם נרות שלנו לענין תערובת בדיעבד מטעם דהחלב עומד ימים רבים ומוסרה למאד טרם שנעשה נרות והיו נותן טעם לפגם עכ״ל ואמר לי הרב הנ״ל דעכשיו אין שייך צירוף היתר זה מחמת שאמרו לו האומנים דעכשיו עושים הנרות מחלב יפה שאינו סרוח. אכן בנרות שקורין ,,סטריען לעכט״ יש להקל ולצרף מחמת שנותנין לתוך החלב־סטריען איזה דבר שפוגם הטעם, וגם זה אינו ברור אצלו״ [1].

ב. ,,אבל בשנה שרבו הגשמים וקשה למצוא חטים שיחזיקו כמה פעמים ששים, אמר לי הרב הגדול הגאון רש״ז שליט״א שהיה אב״ד דק״ק לובלין, דבשנה זו יש להתיר כשיהיה פעם אחד ששים בריוח, דהרי ישראל צריכין למצות ואי אפשר למצוא כ״כ חטים שיהיה בהם כמה פעמים ששים בשנה זו״ [2].

ג. ,,ורשות ביד הערל הקונה הנ״ל לשבור הדלת כשירצה ללכת אל החדרים כו׳ כשלא יהיה לו מפתח״. ,,כן אמר לי הרב המורה צדק דלובלין ה״ר נתן נ״י שאמר לו הרב הגאון וכו׳ רש״ז שליט״א שהיה אבד״ק לובלין לכתוב כן בהשטר מכירת חמץ״ [3].

---

1. ישועות חכמה (חוסן ישועות) להרב חיים ישעי׳ הכהן (לובלין) סי׳ מ״ו ס״ק כ״ו.
2. שם סי׳ ק״ח.
3. שם נר זהב דיני מכירת חמץ ובהערות עמודי כסף שם.

ד. „במסגרת השלחן סעיף ו׳: וסת ההפלגה אינם הולכים אחר תחלת הוסת לשער ההפלגה מתחילה ראיה לתחילת ראיה אלא מסוף ראיה לתחילה ראיה. וזה איזה שנים שמעתי בשם הרב הגאון רש״ז שליט״א שהיה אבד״ק לובלין שאין נוהגין כן. ואמר שראה באיזה אחרון שחולק על מהרז״ש בזה, וגם מדברי הראשונים לא נראה כן עכ״ד [4].

ה. „והנה שמעתי מרבי טובי׳ [5] בשם הרב הגאון הגדול רש״ז זצ״ל בעמח״ס תורת חסד, שהקשה אשיטת הרמב״ן ז״ל והביאו הר״ן בסוכה דף ל״ח ובריטב״א שם, והובא שם בתוס׳ רעק״א ז״ל וכן בתוס׳ אנשי שם בדמאי פ״ג, דמה יענה על הירושלמי בדמאי פ״ז גבי מזגו לו את הכוס דפריך שם „ולא נמצא מטלטל תרומה טמאה בשבת״ ועי״ש בתורעק״א, ולפי דברי הרמב״ן ז״ל מאי קושיא דהא חזי לעניים, ועי׳ בתוס׳ בשבת דף קכ״ח ע״ב. והנ״ל רצה לומר עפ״י המבואר בירושלמי בדמאי שם, דדמאי אין לו חומש, והקשה מב״מ פ״ד ותירץ דהא מני ר״מ דלר״מ דס״ל דעשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה יש לו חומש. ולפ״ז י״ל דהרמב״ן לא כתב בסוכה אלא לרבנן דלא עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה אבל הא דפ״ז דדמאי אתיא כר״מ ושפיר פריך לדידיה. וכן שמעתי מהגאון מלובלין זצ״ל שאמר דבירושלמי יש מחלוקת בזה. ואפשר כיוון לזה״ [6].

ו. „והנה שמעתי מהדיין דקאסוב [7] ומרבי טובי׳ שאמר להם הגאון מלובלין זצ״ל, שדעתו דאף המהרי״ט לא התיר גרם הפסד בשביעית) אלא ליחיד לא לרבים שנעקר לגמרי מצות שביעית״ [8].

ז. „ובענין איך חל איסור טריפה על איסור שאינו זבוח יעוי׳ בתוס׳ שבועות דף כ״ד, ובתוס׳ ביצה דף כ״ה, ועי׳ ב„שב שמעתתא״

---

4. שם סי׳ קנ״ה.
5. הוא הגאון ר׳ טובי גולדברגר ז״ל חבר בית דינו של הגאון זצ״ל.
6. תכלת מרדכי לסדר טהרות להגאון מהרש״ל אייזנבד ז״ל פרה פ״ה מ״ג. ושם העיר שבעיקר הקושיא כבר קדמו בס׳ ניר על הירושלמי.
7. הוא הגר״י שטראסברג ז״ל בעל „יד יוסף״ חבר בית דינו של הגאון זצ״ל.
8. תכלת מרדכי ידים פ״ד מ״ג וראה „בית רידב״ז״ סי׳ ה׳.

ש״ה פ״ו שמיישב שיטת רש״י. ותוס׳ שהקשו שם על רש״י דמשום דאזלי לשיטתם בשבועות דאיסור שאינו זבוח לא הוי רק הכשר לאכילה. כך שמעתי מרבי דוד [9] בשם הגאון מלובלין ז״ל״ [10].

ח. ,,ולכאורה צ״ע מה שנוהגין בעיר קדשנו ת״ו בב״א להסתפק בב״א ממי בורות שיש במקום המקדש (עיין בשד״ח מערכת הוא״ו כלל כ״ו אות ל״ג בענין ,,לפני עור״ האיך רשאין לצוות לעכו״ם להביא משם מים) ושמעתי שהגאון מלובלין זצ״ל לא הניח לומר לעכו״ם להביא משם מים״ [11].

ט. ,,וידוע שהרב הגאון מלובלין זצ״ל (בהמ״ח תורת חסד) היה מחמיר מאד בענין שילוח ספרים ישנים מפה לחו״ל ופעם אחת היה מקלל לאיש אחד עבור שרגיל בכך ולא עלתה לו שנתו ר״ל [12].

יו״ד. ,,ושמעתי מפי ר׳ יששכר דב [13] בשם ר׳ טובי׳ בשם הגאון מלובלין נ״י, שהקשה לדעת הפלאה הידוע לענין אם היום הולך אחר הלילה [14] א״כ קשה מה הקשו התוס׳ בסנהדרין נ״ט ד״ה נאמר אמאי לא קא פריך מגוי ששבת דלא שייך בישראל דמחוייב לשמור שבת, דהא יכול לקיים שניהם״ [15].

י״א. ,,וכבוד הרב הגאון המובהק המפורסם בזמננו מו״ה שניאור זלמן הי״ו (אבד״ק לובלין בעמ״ח שו״ת תורת חסד) אמר לי שיש ליישב (הקושיא על רש״י שכתב בתענית ה׳ ע״א ,,מכלל דאיכא

---

9. הוא הרב הגאון ר׳ דוד לעבל ז״ל מגדולי הלומדים בירושלים.
10. באר יצחק לסדר קדשים להגאון מהרש״ל אייזנבך ז״ל, חולין פ״י מ״א.
11. שם, מעילה פ״ג מ״ז.
12. שם בסוף הספר. ועי׳ מזה בשו״ת דובב מישרים שו״ת ברכת חיים, זכותא דאברהם ועוד.
13. הוא הרה״ג רי״ד צוובנער ז״ל בן הגאון מהר״א שאג זצ״ל בעל ,,אהל אברהם״.
14. ראה בס׳ פנים יפות עה״פ ,,יום ולילה לא ישבותו״ דבעכו״ם הלילה הולך אחר היום.
15. קונטרס כת״י הגרש״ל אייזנבך ז״ל. ועי׳ בשיטת ההפלאה ז״ל עוד בדרשות חת״ס דף רכ״ח שו״ת רעק״א סי׳ קכ״א בהשמטות, שו״ת בנין ציון ח״א סי׳ קכ״ו, זרע אברהם סי׳ ס״ו ועוד.

ירושלים אחריני והיכן אם לא למעלה״ ממה שאמרו בערכין ל״ב ע״ב דתרי ירושלים הוו) עפ״י דברי המדרש בראשית רבה פנ״ו והובא בתוס׳ שם בתענית ט״ז ע״א דנקרא ירושלים על שם אברהם שקראוהו הר ה׳ יראה והעיר היה כבר נקרא שלם כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלים ע״ש יראה וע״ש שלם, לכך אין אנו נותנים יו״ד בירושלים בין ל׳ למ׳ עי״ש בתוס׳. ועפ״ז ניחא תירוץ הגמרא בערכין שם ,,תרי ירושלים הוו״ היינו דהאחד נקרא ירושלים בלא י׳ והשני נקרא ירושלים בי׳ עכ״ל הזהב״ [16].

י״ב. ,,והנה הרב ר׳ אברהם נ״י הרב מסאכטשוב (בעל האבני נזר זצ״ל) שלח לי תשובתו ששלח להרה״ג רש״ז ז״ל הרב מלובלין שהיה פעה״ק) להתיר. וזוהי תשובתי על דבריו לאיסור חמור: מה שאמרתם היתר ברור שיכניסו ידיהם בפירצות כותל מערבי משום דדוקא בעזרה אמרו בזבחים דף כ״ד עד ארעית תהומא קידש דוד ולא בהר הבית לא קידש רק הרצפה העליונה וכל שלמטה חול גמור בלא שום קדושה עכ״ד, אודיעהו כי אחרי שנדפס האיסור שנת תרנ״ד, ואח״כ אמר הרה״ג הגדול מהרש״ז שיחי׳ מלובלין, דמתחילה הי׳ דעתו ג״כ לאיסור אך אח״כ ע״י עיון נתברר לו שהוא היתר גמור אך א״א שיאמר לי טעם ההיתר״ [17].

י״ג. ,,ושאלתי בזה את הרה״ח הישיש ר׳ שמואל תנחום שוחאט ע״ה, שהי׳ קורא בתורה למעלה ששים שנה, וגם הוא א״ל שהמנהג לקרות ב״פ, וסיפר לי שפעם אחת שאל ע״ז את הגאון **הרש״ז מלובלין** ז״ל בעל תורת חסד, והשיב לו זכר (בסגול) זכר (בצירי) אבי גוט אבמעקען (בלבד למחות היטב)... ושוב שאלתי את הרה״ח ר׳ דובער שפירא נ״י שהי׳ קורא בתורה אצל הגאון בעל תו״ח הנ״ל, ואמר לי שהתו״ח צוה עליו בפירוש שיקרא שני פעמים״ [18].

---

16. ,,ברכת שלום״ להרה״ג ר׳ שלום מהרובשוב.
17. משכנות לאביר יעקב להגה״ח רבי הלל משה מעשיל גלבשטיין מביא־ליסטוק ז״ל, תמיד פ״א סי׳ ב׳, ועי׳ בזה באבני נזר יו״ד ח״ב, ובס׳ עולת תמיד להגאון ממונקאטש ז״ל.
18. ס׳ קצות השלחן להגרא״ח נאה ז״ל והובא במנהגי פורים לכ״ק אדמו״ר שליט״א מליובאוויטש.

י״. ,,הגריצ״מ שפירא בשם הגאון מקוטנא (בעל ,,זית רענן״) אמר להוכיח מדברי הרא״ש (פ״ז דברכות סי׳ כ׳) שרצה לפרש דר״א שחרר עבדו כדי להשלים עשרה לפרשה זכור, דנשים פטורות מפרשת זכור, דאם נשים חייבות גם עבד חייב. **והגאון מלובלין** דחה ראיה זאת, דאף אם נאמר דנשים חייבים לשמוע קריאתה, מ״מ אין מצטרפין לעשרה דבעינן עשרת בני חורין דוקא, כדילפינן במגילה (דף כ״ג ע״ב) מקרא ,,ונקדשתי בתוך בני ישראל״ לענין קריאת התורה עכ״ד״ [19].

ט״ו. ,,ומסתעף עוד לקטן שהגדיל בתוך ימי ספירת העומר דאף לדעת בה״ג דבעינן תמימות זה מקרי תמימות מה שספר עד היום דלדעת רוב הפוסקים ספירה בזה״ז דרבנן מועיל דרבנן לדרבנן ויכול לספור שאר הימים בברכה. והנה הראוני אח״כ בשערי תשובה בשם הר״י דמונה בלא ברכה אולם שמעתי שנשאלה שאלה זו לפני **הגאון דלובלין** שפעה״ק והורה ג״כ שיספור בברכה... אולם להוציא אחרים י״ח אם יוכל אחר שהגדיל... שמעתי שהורה **הגאון הנ״ל** שלא יוציא אחרים י״ח״ [20].

ט״ז ,,עיין במהרש״א בנדה דף מ״א על רש״י ד״ה הנ״מ, דהקשה דלמה נקט רש״י ז״ל בקדשים קלים הא אף בקדשי קדשים משכחת לה עי״ש. ושמעתי מהרב ר׳ טובי׳ גולדברגר בשם הרב הגאון מלובלין זצ״ל שלכאורה דברי המהרש״א צע״ג דהא אי אפשר למשכחת כלל בקדשי קדשים נקבה דהא עולה ואשם הם זכרים וולד חטאת מתה, ועיין בסדרי טהרה שכבר נתעורר ע״ז והניח דברי המהרש״א בתמיה עי״ש. והגאון הנ״ל תירץ דכוונת המהרש״א כדרך שכתב רש״י ז״ל בתמורה דף כ״ד ע״ב ד״ה לבהמה דהקדש ע״ש״ [22].

---

19. ,,מקראי קדש״ להגרצ״פ פרנק ז״ל. וראה הויכוח בזה בשו״ת תורת חסד ח״א סי׳ ל״ז ובשו״ת ציץ הקדש (להגריצ״מ שפירא הנ״ל) סי׳ נ״א.

20. הרב אברהם אהרן פראג ז״ל מגדולי ירושלים בחוברת ,,התושיה״ (ירושלים תרנ״ו) ג—ד בעריכת הג״ר חיים יהושע קאסאווסקי ז״ל, וראה שם באורך. וראה כל השיטות בענין זה בספר ,,הלכות והליכות בר מצוה״ להרב בנימין אדלר (ירושלים תשל״ד).

22. תכלת מרדכי להגרש״ל אייזנבד נדה פ״ה, ועי״ש עוד בזה.

י״ז ,,יעויין בס׳ זית רענן ח״ב סי׳ י׳ אות ד׳ האריך להוכיח דיו״ט שחל בשבת דאסור מוקצה, ועי׳ בחידושי הגאון דלובלין במס׳ ביצה דהביא ראי׳ מן ר״ה דף י״ט וכעי״ז בת׳ חת״ס ז״ל. והנה שמעתי מהרב ר׳ יוסף בנימין בשם **הגאון דלובלין ר׳ שניאור זלמן** זצ״ל שהביא ראי׳ להיתר מן מעשה דשלמה — שבת דף ל׳ ע״ב״ [23].

י״ח ,,והנה שמעתי קושיא ממחו׳ הגאון המובהק מו״ה שניאור זלמן נ״י אבד״ק לובלין, על הא בשבת פרק במה מדליקין בנס דחנוכה שכשנכנסו היונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל ובדקו אח״כ ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כ״ג ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה נס והדליקו ממנו ח׳ ימים, והקשה דהרי הכניסו ע״ז ותקרובת ע״ז להיכל א״כ נטמא גם הפך הזה לריב״ב דס״ל תקרובת ע״ז מטמא באהל, ואי שהיה מוקף צמיד פתיל זה אינו דהא משקין של קדש אין ניצולין בצי״פ״ [21]

י״ט ,,הגאון מהרש״ז אבד״ק לובלין נשאל בכבש שמתחת לעור במקום השחיטה היה כעין בועא נקרא גילק״א ושחט במק״א והפשיט העור מעל הגילק״א והיה העור שלם והגילק״א היתה דבוקה אצל הסימנים ותלשוה ולא היה ניכר במקומה שום ריעותא וכשפתחוה היתה מלאה צמר מסובך קצת בשומן בעומק בתוך העור, והשיב בקצרה דלדעתו יש להקל בזה בהפ״מ [22]״.

---

23. הגרש״ל אייזנבך, תל תלפיות, (תרס״ה סי׳ צ״ח).
24. שו״ת הרי בשמים להגאון ר״ל הורוויץ ח״א סי׳ כ״ד.
25. בית דוד (הל׳ שחיטה) להרה״ג ר׳ דוד מטשעכינאווצי סוף סי׳ כ״ג בשם הרב הג׳ ר׳ משה גילרנטר אבד״ק מארד. ועי׳ בזה בשו״ת בית יחזקאל (להגרצ״י מיכלזון) סי׳ מ״ח שהאריך בתשו׳ הגאון זצ״ל שנחלקו בזה גאוני דורו יעו״ש.

הסכמות

א

ראיתי באיזו מקומות מכתבי הרב המחבר **(כרם חמד)** אשר יגע ומצא כדי מדתו. ויש בו דברים נכונים וראויים לאמרם. האומנם לא נוכל למלאות משאלו״יו לבא דרך הסכמה כי גדרתי בעדי מבלי לתת הסכמה על ספרים חדשים וכבר יש לו הסכמות מאיזו חכמי הזמן ולרוב הטרדות קצרתי.

שניאור זלמן במוהר״ש ז״ל [1]א

ב

וזאת חתימת כבוד הרבנים המופלגים הגדולים והותיקים **גאוני חכמי זמננו שליט״א** שגדרו והוסיפו על הסכמת הראשונים [1] ככל הנ״ל חמש ועשרים שנה מעת הדפסת פעם שנית דעתה.

נאום **פרץ** במה״ו **אלחנן** חן ז״ל
ראב״ד דק״ק טשערניהאוו
נאום **שניאור זלמן** במוהר״ש ז״ל
ראב״ד דק״ק פאליצק
ונאום **יוסף** במוהר״א ז״ל
ראב״ד דק״ק קרמענצוג [2]

1א. ספר „כרם חמד״ לרבי שלמה נכד הרב החסיד המפורסם רבי שלמה פריידעש משקלוב והרה״ג המפורסם רבי אהרן לפשיץ אבד״ק בעלזיץ. וילנא שנת תרכ״ז. כותרת ההסכמה: הסכמת הרב הגאון הגדול המפורסם וכו׳ מוהר״ר שניאור זלמן ליאדיער אב״ד דק״ק פאלעצק. עמו הסכימו הגאונים המפורסמים רבי יצחק אביגדור אב״ד שקלוב ורבי אברהם שמחה אב״ד אמציסלעוו.

1. החסידים הגאונים רבי ברוך מרדכי מבאברויסק ורבי יצחק אייזיק מהומיל ז״ל.

2. נדפס בס׳ לקוטי תורה (לרבינו הזקן בעל התניא זיע״א) שנת התרכ״ו.

ג

„נדרשתי מהמופלג וותיק וחסיד וכו' מו"ה **חיים משה יצחק** נ"י לבא בהסכמה על הדפסת חיבורו של מר אביו הצדיק המפורסם מו"ה **איתמר** זצלה"ה. וברצוני היה למלאות משאלותיו, כי הוא מאנשי סגולתי וראוי הוא לעשות עמו בטובה. אך יען שזה איזה שנים גדרתי בעדי שלא ליתן הסכמה על שום ספר, ע"כ ההכרח לבא רק כמליץ שמצוה להחזיק ידי המופלג הנוכחי נ"י, ותומכיה מאושר. ותחשב למצוה ולצדקה. ואם בשביל השגת גבול בודאי אחב"י לא יעשו עולה וכו'.

ב"ה יום ד' י"ב שבט ברכו"ת לפ"ק

שניאור זלמן חופ"ק הנ"ל[3]

ד

„איקלע לאתרין המופלג החסיד היקר כ"ש מוהר"ר **אברהם ליבער הכהן** נ"י, ורצונו להדפיס ס' דאגדתא מעשי ידי אמן מופלא, כבוד חותנו הקדוש ז"ל בעהמ"ח ספר **מלא הרועים**, וביקש מאתי לבא בהסכמה על ספרו. ואמנם זה שנים רבות אשר גדרתי בעדי לבלי ליתן שום הסכמה. ובפרט שהגאון בעהמ"ח הנ"ל פקיע שמיה ושמעתתן מבדרין בעלמא, וא"צ לאסהדתא דידן. אך נמצאתי לעורר לבב אחב"י להיות בתומכי ידו לבא עה"ח על הגליון וליתן לו ד"ק ברוח נדיבה ולסייע ידי עושי מצוה ומאת ה' ישאו ברכה.

יום א' ח"י תמוז שנת תרכ"ט פה לובלין

נאום **שניאור זלמן** במר"ש ז"ל חופק"ק הנ"ל[4].

ה

כבוד הרב המאוה"ג וכו' יוסף לוינשטיין אב"ד סעראצק. ע"ד בקשתו שאכתוב הסכמה על ספרו של מר זקינו הגאון הגדול המפורסם בתורתו קדושתו וחסידותו נזר דורו מאור הגולה כקש"ת מוה"ר **אברהם אביש** זי"ע שהיה אב"ד במדינתנו ק"ק קארוב וואין ובכמה קהלות ואח"ז בק"ק פד"מ.

---

3. ספר „משמרת איתמר" על התורה להרה"ק ר"א מקאנסיקיוואלי תלמיד המגיד מקוזניץ והחוזה מלובלין זיע"א, תרכ"ח ורשא. אתו הסכימו הגאונים: ר' ישעיה מושקאט מפראג, רי"ש נטנזון מלבוב, רי"ל איגר ור"צ הכהן מלובלין.

4. ספר „חינוך בית יהודא" לבעל מלא הרועים. ורשא תרכ"ט.

הנה זה רבות בשנים שגדרתי בעדי מבלי לתת הסכמה על שום ספר ומה גם שספרו של אדם כמותו אין צריך לשום הסכמה ודבריו יקרים אשר בו קילורין לעינים. והמפורסמות א״צ ראיה. אך אמינא לפעלא טבא יישר חילא לאורייתא ולעורר לבות אחב״י לתמוך ידי עושי מצוה גדולה ליקח במחיר את הספר הנ״ל ומטובו ישבעו וזכות הגאון המחבר זצוק״ל יעמוד להם[5].

נאם **שניאור זלמן** חופ״ק לובלין והגליל.

ו

,,הנני בל״נ לקבל הס׳ הק׳ ס׳ **אלימה** כשיצא מבה״ד במחיר אשר יושת עליו ולחזק ידי עושי מצוה. ואמינא לפעלא טבא יישר חיליה לאורייתא. וזכות המחבר הק׳ יעמוד לנו ולכ״י בישועת עולמים.

ובאתי עה״ח יום ה׳ אייר באו״ר
ספ״ר אלימ״ה לפ״ק פה לובלין.
נאם שניאור **זלמן** חופ״ק הנ״ל.
ונתתי ד״ק א׳ רו״כ[6].

ז

,,גם אני הנני לקבל ספר אחד ,,ברכת שלום״ כשיצא מבית הדפוס אי״ה. ולראיה באתי על החתום יום ד׳ בטו״ב מרחשון שנת בביא״ת גוא״ל צד״ק. פה לובלין.

נאום **שניאור זלמן** חופ״ק הנ״ל[7].

ח

,,גם אני בל״נ אקבל הספר הקדוש **תורת נתן** כשיצא מבה״ד. ומהראוי לחזק ידי עושי המצוה. ובעה״ח יום א׳ ה׳ מנ״א שנת תרנ״א פה לובלין.

נאום **שניאור זלמן** חופ״ק הנ״ל[8]

---

5. פרנקפורט תרל״ה. הסכימו אתו גם הגר״י מקוטנא והאדמו״רים מגאסטנין, מאמשינוב, מלאכסנדר ור״צ הכהן מלובלין.
6. בראדי תרמ״א.
7. שו״ת וחידושים לרבי שלום צבי מהרובשוב מחוז לובלין. בזמר״ת ורשא. בסימן ג׳ מביא מה ששמע מפי הגרש״ז.
8. ,,תורת נתן״ להמקובל ר׳ נתן שפירא מגורי האריז״ל בעל ,,מצת שמורים״, ורשא תרנ״ד.

ט

„הנה כאשר יצא לאור הדפוס החדש השו"ת הרשב"א ז"ל שנדפסו רק פעם א' בקובץ קטן באותיות מרובעות והוא יקר המציאות מאד, אשר ידידי הרב הגדול מו"ה **מרדכי לוריא** נ"י מוציא לאור הדפוס בפעה"ק ירושלם ת"ו. גם כבוד קדושת אדוני אבי מו"ר הרב הגאון סבא קדישא וכו' שליט"א יקח ספר אחד משו"ת הרשב"א הנ"ל.

דוב בער לאדיער הכותב במצות ובפקודת אדוני אבי מו"ר הרב הגאון הצדיק רשכבה"ג מוה"ר **שניאור זלמן** שליט"א בעהמ"ח שו"ת תורת חסד לפנים אבד"ק לובלין יע"א[9].

י

הסכמת הרב הגאון הגדול רבשכבה"ג וכו' וכו' כקש"ת שניאור זלמן שליט"א שהיה אבדק"ק לובלין וכעת אור תורתו זורח בעיה"ק ירושלים ת"ו בעהמ"ח ספר הקדוש תורת חסד ושאר חיבורים

נצטוויתי מאת כ"ק אאמו"ר הרב הגאון הצדיק שליט"א, לבקש בשמו את אחב"י ישרים בליבותיהם להיות לעזר לפעולת האי גברא יקירא הרב המופלג וכו' וכו' מו"ה גדליהו נ"י אשר עזר חיל להעלות על מכבש הדפוס מחדש לספר **אזור אליהו ודנא פשרא** שחוברו יחדיו מאת מעלת כבוד הרב הגאון הצדיק נותן אמרי שפר מו"ה **אליהו הכהן** זללה"ה, בעהמ"ח מדרש תלפיות ושבט מוסר ועוד ספרים יקרים, ומהראוי אשר שוחרי התורה יחזיקו במעוזו למען יוציא מחשבתו הטובה למאושר וישוטטו רבים להביא ברכה לתוך ביתם ויתברכו ממקור הברכות, היום יום כ"ג בירח טבת לפ"ק.

דוב בער בלאאמו"ר הרב הגאון הצדיק **מוהרש"ז** שליט"א מלפנים אב"ד בלובלין ועתה אור תורתו זורח פעיה"ק ירושלים תובב"א[10].

---

9. ירושלים התרס"א.
10. אזור אליהו, ירושלים תמלוך בציון לפ"ק.

מאגרותיו

א

ב״ה יום ה׳ ט״ו מרחשון תרמ״ד לובלין.

שלום וברכה לכבוד ידידי הרב הגאון החו״ב שלשלת היוחסין כו׳ כש״ת מוהר״ר **יעקב** שי׳ **תאומים** אבד״ק טאריגראד.

מכתבו הגיעני. ות״ח לכת״ר עבור בשורת השלום מנכדי אשר בסטריא בגאליציא, וכי הוא פרי הילולים ובוצין מקטפי ידיע וה׳ יהי בעזרו. כן קבלתי ע״י מוביל כתבו את הס׳ הב׳.

וע״ד מ״ש כת״ר שלא השבתי לו על מכתבו העבר שהובא ג״כ מארץ במכתבו. הנה סיבת הדבר כי מכתבו בא אלי בעת היותו שרוי בצער ולבי בל עמי ואח״כ נסעתי לקרלסבאד על כמה שבועות ויצא הדבר מלבי (והמארץ לא ראיתי) ולא כמו שחשב כת״ר כי לא מכובד בעיני ח״ו ולמה יחשוב אותי כזאת. והנני שולח כעת תשובה על קושייתו במכתבו אז בנייר המוס״פ.

וע״ד מ״ש במכתבו כעת שרוצים לשלוח לי כעת תשובתו ע״ד איש א׳ שנשתטית אשתו ר״ל, כאשר יבא דברו אלי אי״ה בל״נ אשיב לו בהקדם ובעתה אחישנה. וע״ד מ״ש מדין העלם שרוצה לעמוד על המבחן והוא ממשפחה הגונה, ג״כ אמלא בקשתו.

והנני ידידו עוז הדוש״ת בלונ״ח **שניאור זלמן** חופ״ק לובלין.

כאשר נתתי להעתיק תשובתי אל כת״ר ע״י סיבה התאחר אצל המעתיק עד יום ה׳ ער״ה כסלו. הכ״ד הנ״ל [1].

---

1. מכתי״ק שצילומו מופיע בראש הספר.

ב

ב״ה אור ליום ג׳ ונברכו בך תרמ״ד

רב טוב לרב טב מעלת כבוד ידיד נפשי הרב הגאון האמתי מופת דורנו קדוש יאמר לו מוהר״ר **עקיבא קארניצער** שליט״א האב״ד ור״מ דק״ק קראקא יצ״ו.

גיה״ק לנכון הגיעני ושמחתי לשמוע משלומו וטובו. ונידון השאלה שהציע לפני בענוותנותו כי רבה היא, הנה גאון כמותו ירבו בישראל לא לדידי צריך, אך מפני שכן נצטויתי מפי כהדר״ג רציתי לבא בארוכה האמנם נחליתי ונדכיתי בינתיים ה׳ הטוב ירפאני, בכל זאת הבלגתי ולקחתי לי מכתבו לעיין בו ובקראי בו הדק היטב ראיתי את אשר שמענו ונדעם הוא רוב גאונו וידו החזקה בש״ס ופוסקים וממש בעיקר הענין לא הניח לנו דבר גדול ודבר קטן להתגדר בו, ואם אמרתי להשתעשע עכ״פ בפלפול וסברא למען כבודו הרם הנה בעוה״ר ידי כעת כי זה עתה באתי מערש דוי ע״כ הנני אומר בקיצור כי עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והלכה כמותו בכל מקום, ובצדק קורא אני עליו מאמחז״ל הלכה כר׳ עקיבא מחבריו ואתתא דא ניטל בת אברהם אשר מותרת לכל גבר דיתייצבין כהוראת רום מעלת כבוד הגאון נ״י.

וע״ד אשר נועץ עמי אם לילך לקאליש עיר גדולה לאלקים, דעתי כי לו נאה לו יאה משרה כבודה כזאת וכולנו רבני מדינת פולין נכבד ונתגעגע באהבתו בשכנו כבוד בתוכנו. מחמת חולשתי כעת הנני מוכרח לקצר עתה. נא יתפלל בעדי.

ידידו אוהבו ומכבדו מאד כערכו הנשגב דורש שלום תורתו הרמה בחיבה יתירה **שניאור זלמן** לאדייר[2].

---

2. נדפס ב„אגרות סופרים״ לרבי שלמה אלכסנדרי סופר ז״ל. ובהערות המלקט שם: הוא הגאון האמתי החסיד אבדק״ק לובלין בעל שו״ת תורת חסד אשר זכיתי להכירו פא״פ והוא היה מרא דכולא תלמודא ואמרו עליו כמעט שלא הניח כמותו בחו״ל !. גוף המכתב צ״ע לע״ד אם הוא (כמתכונת זו) יצא מתח״י הגאון רש״ז. ומלבד כמה פקפוקים לא ראינוהו מעולם חותם באופן זה.

ג

„ע״ד המודעה שאין לברך על אתרוגי קורפו במקום שיש אתרוגי אה״ק טובים הגם שכבר נדפס חתימתי ע״ז בספרו דמר, גם בספרי תורת חסד סי׳ ל״ד. חתמתי כעת ג״כ.

שניאור זלמן חופ״ק

ד

„והנה עפ״י דת תוה״ק צריכים הבד״צ לומר ל... שצריך לגרש את אשתו בג״פ. דאף אם לא היו עדי כיעור וקדל״פ רק מחמת שהיא עע״ד לחוד מבואר בגמ׳ ופוסקים דמצוה לגרשה. ואם אינו רוצה לגרשה נקרא רשע כמ״ש בהגמ״י ר״פ כ״ד מה׳ אישות ובכתובות במרדכי פ׳ המדיר. בתשו׳ תה״ד סי׳ רמ״ב ובתשו׳ מהר״ם לובלין סי׳ פ׳, ובתשו׳ גאוני בתראי סי׳ כ״ו ובתשו׳ מהר״י הלוי סי׳ ל״ט ע״ש. וכ״ש בנ״ד שיש עדי יחוד ועדי כיעור וקדל״פ וכופין אותו לגרש אפילו ביש לה בנים. אף מ״מ להלכה למעשה אין וכופין אותו לגרש אפ ביש לה בנים. אף מ״מ להלכה למעשה אין לכופו לגרשה בנ״ד מספיקא דפלוגתא. ויש בזה פלפולים רבים ואין כאן מקומו שבאתי רק בכתב מודעה.. [4].

ה

ב״ה יום ב׳ פ׳ שופטים שנת בששו״ן פעה״ק ירושלים ת״ו.

שלום וברכה וחיים כימי שמים מציון וירושלים לכבוד אהובי וידידי הרב הגאון החו״ב החכם השלם ומפורסם לשבח דורש טוב לעמו וגודר גדר שמו נודע למשגב בשערים המצויינים כש״ת מו״ה **שלום** נ״י **קוטנא** אבד״ק אייזנשטאדט.

---

3. מופיע בשו״ת תירוש ויצהר להגרצ״י מיכלזון ז״ל סי׳ מ״ט, וכנראה כתבו להגאון בעל נפש חיה ז״ל.
4. פסק שפירסם.

הנה יום אתמול הגיעני יקרת מכתבו ולדאבון לבי היה מהעדר בריאתו השי"ת יחזקהו ויחלימהו וישיבהו לאיתנו בקרוב ובמהרה אמן. כן היה למגינת לבי ממצב אחב"י אשר צריכים רחמים והשי"ת יהפוך הכל לטוב לנו כה"י ברוחניות ובגשמיות.

את חיבורו היקר קבלתי זה מכבר לרצון ויישר חיליה ועמלו בתורה. ויען העדר בריאתי בכלל ואיזה מיחוש עיניים, וטירדת לנסוע כעת לחברון על איזה חדשים לשאוף רוח צח, מהנמנע אצלי להאריך כי קשה עלי הכתיבה. ויספיק הקיצור והשי"ת ישלח לו רפואה שלימה בקרוב.

כ"ד או"נ הדוש"ת באהבה
שניאור זלמן שהיה אבד"ק לובלין
וכעת פעה"ק ירושלים תובב"א[5].

ו

מכתב מו"ר הגאון הגדול המפורסם צדיק וחסיד נזר ישראל והדרו מהור"ר שניאור זלמן שליט"א שהיה אב"ד בעוב"י לובלין יע"א וזה איזה שנים אורו זורח על מרום הר ציון

הנה זה איזה שנים שזיכני השי"ת ברחמיו והביאני הלום לשכון פה בעה"ק ירושלם ת"ו ות"ל נמצאים פה בעיה"ק כמה רבנים גדולים בתוי"ר ועובדי ה'. וגם ראשי העדה הממונים העומדים על פקודת הצדקות וחלוקת הכסף הנשלח לפה מחו"ל הם יראים ושלמים מופלגים בתורה ועוסקים בצרכי צבור באמונה שלמה. אך

---

5. נדפס בס' „וכתורה יעשה" (פאקש 1899 למספרם) להגר"ש קוטנא ז"ל. ושם כתב: „למזכרת אהבה כבוד ויקר למעלת סבא קדישא מופת הדור והדרו חד מינן דאזיל להתם הוא הגאון האמתי צדיק ונשגב נעלה בקודש מי כמוהו בקי בש"ס ופוסקים והגה מפיו יוצא בלשון חכמים מרפא דברי ראשונים ופוסקים כקש"ת מו"ה שניאור זלמן לאדיער נ"י ויזרח...". הספר כתורה יעשה דן בהלכות קבלת גרים ועשה רושם גדול על גאוני דורו. מחברו הגאון ר' שלום קוטנא היה מגדולי תלמידי הגאון בעל כתב סופר ז"ל וחיבר גם את ספר „עטרת שלום" (ועי' באגרות סופרים ע' צ"ה מכתבו של הכת"ס אליו), ותשו"ח לידידי הרב יוסף משה סופר שליט"א שהסב תשומת לבי למכתב הגאון ז"ל.

ידוע שבעו"ה עוד לא נטהרנו מעון שנאת חינם המרקד ביניינו והחריב את ביתנו כו' ולדאבון לבבי הוגד לי כי רבו המתפרצים לכתוב כתבי שטנה וחקקי און על יהודא וירושלם, ולדבר תועה על הרבנים והממונים דפה ולטפול עליהם דבר שקר משאות שוא ומדוחים, ומלאו ידם להוציא דבתם לרעה בדפוס והתיצבו לפרוץ ולהרוס הגדרים הנכונים ולקעקע כל הבירה חומת הצדק הבנוי על היסודות הנכונים והקבועים לקופת הצדקות וחלוקתם כמשפט וצדק כראוי. והיו רבים תלוים בזה והוא ממש פקו"נ דרבים וגודל העניות בפה לא ישוער ולא יסופר כמוהו בחו"ל ח"ו. והגם שגדרתי בעדי בפה שלא להתערב בשום דבר מעניני העיר זולת איזה ענינים שבאו לפני להשוות המחלוקת. ואחר היגיעה בזה עלה בידי לאחר הדיעות הנפרדות ונעשה שלום אמת ביניהם. אך הדבר הזה שנוגע לחיי נפשות רבות לא אוכל להתאפק ולבי דוי על שבר בת עמי אשר כותבי השטנה העמיקו סרה לתעב כל קודש ולחפאות דברים אשר לא כן דברי שוא וכזב על כלל ירושלים ועל הרבנים והגאונים שיחיו. ואין די באר גודל בזיון התורה והחה"ש הגדול שגרמו בדברים שבדו מלבם ועוד זאת נשתוממנו לראות ונעוינו משמוע מרחוק שאיזה אנשים כשרים מאחב"י שבחו"ל נפתו להאמין לדבריהם אשר בדו בזדון לבבם.

ונבקשה מאת כבוד הרבנים והגאונים שבחו"ל איש במקומו ומשכן כבודו להודיע לרבים ולפרסם ששקר ענו דוברי סרה הנ"ל.

וכן בקשתנו ועתירתנו מכל אחב"י שבגולה שיתחזקו כולם לפאר ולרומם את עיר קדשנו ותפארתנו ועדת ה' והת"ח השוכנים בתוכה והעובדים באמונה והאמת והשלום אהבו וטהורי לב יוסיפו אמץ לשית נוספות על כסף תרומתם אשר ירימו לשלוח לפעה"ק, כי ההצטרכות וההכרחיות יגדלו משנה לשנה כידוע. ובזכות זה נזכה לביאת גואל בב"א.

דברי המודיעם נאמנה ומבקשם מקרב ולב עמוק
נאם **שניאור זלמן** מלפנים אב"ד דק' לובלין

?

בעזהי״ת פעה״ק ירושלם ת״ו סיון תרנ״ו

כבוד ידידי עליון, אוהבי שערי ציון, הרבנים הגדולים, גאונים וצדיקים, אדירי התורה, כקש״ת מו״ה יעקב יוסף נ״י הרב הכולל, ומו״ה הלל כ״ץ הנודע בשם כבודו ד״ר קליין נ״י, ומו״ה חיים יעקב ווידרעוויץ נ״י, ומו״ה שמואל צבי ווין נ״י, ומו״ה אברהם שמואל בהרמ״א נומארק נ״י, ומו״ה נפתלי רייטר נ״י, יחד יתענגו על רוב שלום טובה וברכה!

התודה היאותה למעלתכם רבנים גדולי דעה אותה אנו מביעים לפניכם היום, כי רבה היא ביחוד, בשביל שתי המחאות אשר יצאו מלפניכם בימים האלה. האחת נגד כולל אמריקה, אשר עיני ישרי לב תחזינה מישרים, כי אינו בא אלא לעקור נטוע ח״ו, להרוס שתית הישוב האדיר והקדוש אשר רבות עמלו בו בוניו ומיסדיו גאוני קמאי זיע״א, על אדמת הקודש, אשר מלפנים היה עומד ונשען ביתר שאת על נדיבי ארץ רוסיא ושאר ארצות. ומשנתקלקלו שמה צינורי השפע, ורבים מקהל הגולה העתיקו מושבם למדינת אמעריקא, ונעתק צור מעוז הישוב משם ובא לו לאמעריקא. ועל נדבותיהם נוסדו עיקרו של הועד הכללי מעוז הישוב ומשגבו בקודש. ועל קופות רמבעה״נ שהחזיקו בהן אחינו בשמחה באהבה וצרצון. והבאים ליסד כולל אמעריקא, וקוראים קריאותיהם, לבני קהלה פלונית ופלונית, כנראה אינם משמיעים לאזניהם מה שמוציאים מפיהם. כי כיון שהעדה נקראת על שם העיר שיצאה משם, עוד דעתה מעורבת ומקורבת עם בני עיר מולדתם ואין סתירה גדולה מזו להתיסדות כולל אמריקה, הדורשת שתהיה הורתם ולידתם המה ואבות אבותיהם באמעריקא, כמו בני מדינת אשכנז. וכל הימים שלבם קשור ונפשם קשורה לארץ מולדתם, דעתם קרובה לבני הארץ אשר יצאו משם. ופירוד כולל אונגארין וכיו״ב יוכיח. ואיך יוסדו כולל אמעריקא? ומובן שאינו בא אלא להרוס. ע״כ לכם יאתה תודה, לכם יאתה כל תהלה על מחאתכם הנחוצה הזאת. וכן על מחאתכם השניה, נגד שליח בית חסד פרטי אשר הרהיב בנפשו לקחת לו קרנים לקרא על קופות הבית ההוא שם

„צדקה גדולה לר׳ מאיר בעל הנס״ אשר לא כדת. כי קופות רמבעה״נ נתייסדו להחזקת הישוב בכללו ואין לשנותן לשום צדקה אחרת. וברוכים אתם לה׳ שוכן ציון על מחאתכם והזהרתכם, אשר לכם יאתה. וקורא לכם גודרי פרץ ומחזיקי בדק. ומבטחנו ברבבות קודש בשארית ישראל כי לא יעשו עולה, ולא ישיגו גבול עולים. ויקבלו דברי מחאותיכן בשני הדברים האמורים לעיל, והוא רחום יכפר כי לכל העם בשגגה.

והיו דברינו אלה לעינים

גם לכל העוסקים בעבודת הקודש בכל מקום שהם, לרבנים ולגבאים לנדיבים ומחזיקי הקופות שבכל עיר ועיר כי יתחזקו בעבודתם ובנדיבות לבבם ובתרומות ידיהם להחזקת אלפי עניים זקנים ותלמידי חכמים ואלמנות ויתומים, והחזקת הישוב באה״ק בכללו. והיה מעשה הצדקה שלום וברכה.

כעתירת החותמים בברכה פעה״ק ירושלם ת״ו
שמואל סלאנט

נאם **שניאור זלמן** אבד״ק לובלין
וכעת פעה״ק ירושלם תובב״א

ב״ה

ח

בדבר קביעות קופות עבור הת״ת דתשב״ר והישיבה הגדולה חיי עולם הכללית הנני לבאר דברינו כי גם להם הזכות לקבוע קופות כמו הת״ת עץ חיים ובפרט שיש איסור גמור להסיר הקופות שנקבעו מכבר עבור הת״ת וישיבות חיי עולם ולא יריבו איש את רעהו שמה ויתנהגו שמה בשלום ובמשור כי מטרה אחת למו להגדיל תורה ולהאדירה בעיר קדשנו ת״ו.

נאם **שניאור זלמן** אבדק״ק **לובלין** נאם **שמואל סלאנט**

ט

בעזה״י

כאשר שבעזה״י זכיתי להסתפח בנחלת ה׳ בנוה הקודש ירושלים עה״ק תובב״א, וגרתי פה זה שנה תמימה ב״ה, וששון לבי הי׳ לראות כי עוד קרי׳ נאמנה יקרא לה אף בעת חורבנה בעו״ה, ורוב תושבי עה״ק נצרפים בכור עוני ודחקות עד למאד, עכ״ז נמצאים חברות רבות שונות לכל דבר טוב ומועיל ויפיקו רצון ויבצעו תמימים מעשיהם הטובים בכשרון פעלם, ויראו טוב בעמלם השי״ת ישלם שכרם וגמולם — וביחוד ימלא פי תהלה ומה רב טובם של הרבנים המפורסמים בתוי״ר ראשי ומנהלי בית ,,תלמוד תורה וישיבת חיי עולם״ וכבר נודע לתפארה הבית הקדוש הזה שם לו ע״פ חוץ, ובשערים יהללוהו. וגם אני מדי הלכתי לבקר את בית התלמוד תורה הלזה, מצאתי בו את שאהבה נפשי קול בחורי חמד רבים בהגיונם וכל מעיינם להעמיק דעת בתוה״ק יומם ולילה לא יחשו וכמה עמדו על המבחן לפני ומצאתים מלא דבר, ומוריהם להועיל אומנים בקיאים ונפלאים ועושים במלאכת ה׳ באמונה, כ״כ ישיבתם המהוללה מתנוססת לשם ולתפארה, ולומדים בה כמה וכמה רבנים ותלמידי חכמים חשובים כולם אהובים והכל מתנהג בסדרים נכונים עפ״י האנשים מופלגים ומביני מדע בהנהגות טובות ישרות ומועילות למצוא חן וחסד בעיני ה׳ ואדם, זכות התורה והמצוה יגן עליהם בזה ובבא בכט״ס.

ועתה באתי לעורר לבב הנדיבים בעם יראי ה׳ וחושבי שמו, כאשר הצעתי לפניכם דברים כנים ואמיתים אשר עיני ראו ולא זר ויעלז לבבי מחיזוק מוסדי תוה״ק בעה״ק וטהורי לב יוסיפו אומץ לצאת לישע הרבנים מנהלי המוסד הנ״ל, ולהיות בתומכי ידיהם במשען כספם אשר ירימו לפועל הנשגב הזה, ואיש איש אשר כברכתו יבורך ממקור הברכות ברו״ג מנפש ועד בשר, וזכות מצוה רבה זו ת״ת דרבים בעיר קדשנו ותפארתנו יעמוד לנו לקרב ביאת גואל הצדק בב״א.

יום ב׳ י״ב תמוז בנ״ה ירושלים לפ״ק

נאם **שניאור זלמן** מלפנים אבד״ק **לובלין**
(מקום החותם)

מפתח שמות ספרים ואנשים *

רבי אבא פריזנר — 52
רבי אברהם איגר — 38, 74, 105
רבי אברהם איגר — 74, 77
רבי אברהם הכהן — 50, 58
רבי אברהם מסוכטשוב — 40, 41, 43, 75, 86, 95, 104, 190
רבי אברהם מפוריסוב — 105
רבי אברהם טראקטירער — 32
רבי אברהם שאג — 30, 198
אבני נזר — 44, 190
רבי אברהם אבא סנדרוביץ — 97, 98
רבי אברהם אביש מפרנקפורט — 194
רבי אברהם אבלי — 79
אביר הרועים — 41, 105
רבי אברהם אהרן פראג — 191
רבי אברהם חיים נאה — 86, 91, 190
רבי אברהם חיים פינסו — 79
רבי אברהם י. ברומברג — 106
ר' אברהם חנוך גליצנשטיין — 59
ר' אברהם יצחק רבינוביץ — 39
ר' אברהם הררי רפול — 106
רבי אברהם ליבער הכהן — 194
רבי אברהם שמחה הורביץ — 47
רבי אברהם שמחה מאמציסלב — 193
רבי אברהם שמואל נומארק — 202
אגלי טל — 40
אגרות סופרים — 198, 200
אהל אברהם — 189
רבי אהרן ברנשטיין — 23, 38, 77, 86, 94, 104
רבי אהרן ליפשיץ — 193
רבי אהרן מסטראשעלע — 26
רבי אהרן מרדכי סוכטבסקי — 43
רבי אהרן משה שפירא — 57
אזור אליהו — 196
אילה שלוחה — 89
איפה שלימה — 79
רבי איתמר מקאנסקיוואלי — 194
רבי אליהו מאני — 71
רבי אליהו יוסף רבלין — 15, 17, 25, 26,
רבי אליהו הכהן — 196
27, 28, 30, 31, 32, 48, 73
רבי אליהו קלאצקין — 103
רבי אליהו מיכל הלפרין — 31
רבי אליהו רבינוביץ תאומים — 58, 97
רבי אלחנן הלפרין — 104
אלימה — 195
רבי אלימלך פרלמן — 56
רבי אליעזר הייליפרין — 57
רבי אליעזר כהנא שפירא — 57
רבי אליעזר לאדיער — 110
אליעזר פייערטאג — 47
רבי אליעזר דן רלב"ג — 79
רבי אליעזר ליפא ברלין — 79
רבי אליעזר צבי קבונקי — 30
רבי אלכסנדר זסקינד שחור — 79
רבי אליעזר בר כהן — 32
רבי ארי' ליב מדריבין — 30
רבי ארי' ליב פרומקין — 30
רבי ארי' נאמן — 30
רבי ארי' מרדכי רבינוביץ — 44, 105
אפרקסתא דעניא — 50
רבי ארי' ליבוש הורביץ — 107, 110, 192
אוהלי יוסף — 17, 28, 30, 73

באר יצחק — 79, 188
בטאון חב"ד — 48
בטוב ירושלים — 58, 61, 98
בית אברהם — 91, 109
בית דוד — 192
רבי ביניש סלנט — 79
בית יוסף — 27
בית יחזקאל — 192
בית יעקב — 93
בית רבי — 11, 23, 26, 27
בית רידב"ז — 63, 180

*) המפתח אינו כולל את הפרקים יז—יח.

רבי בנימין אדלר — 191
בנין ציון — 189
רבי בנימין דוב מוילנא — 30
רבי בנימין שטמפר — 79
רבי בצלאל יוסף סג"ל — 57
רבי ברוך נאה — 91
רבי ברוך עפשטיין — 20
רבי ברוך מרדכי מבברויסק — 48, 108, 193
ברכת חיים — 189
ברכת שלום — 190, 195
בתוך החומות — 109
רבי גבריאל זאב אסלעקי — 43

רבי גבריאל זאב אסעלקי — 43
רבי גרשון חנוך ליינער — 44

דאס בוך פון לובלין — 47
דברי חיים — 103, 106
דברי נחמי' — 17, 22, 26
דובב מישרים — 189
דור דעה — 45
רבי דוד הלוי — 33
רבי דוד ליב — 30
רבי דוב גולדשטיין — 57
רבי דוד מטשיכנווצי — 192
רבי דוד שפרבר — 50
רבינו דובער המגיד ממזריטש — 22, 27
רבי דוד לעבל — 189
רבי דוד צבי בידרמן — 57, 62, 79, 98, 109
רבי דוד צבי חן — 91, 105
רבינו דובער אדמו"ר האמצעי — 17, 26, 27, 71, 106
רבי דובער (זקנו של התו"ח) — 13
רבי דובער לאדיער (בן התו"ח) — 52, 101, 113, 196
רבי דובער שיין — 103
ר' דובער שפירא — 13, 47, 85, 190
דרכי חיים — 104
דרשה לשבת שובה — 110
דרשות חתם סופר — 93

האדמו"רים מאיזביצא — 33
הגהות הרש"ש — 25
רבי הירש ליב שניאורסון — 119

הכהן — 38
הליכות והלכות בר מצוה — 191
ר' הלל כ"ץ — 202
רבי הלל מפאריטש — 17, 22, 26, 27, 103
הרב מלאדי ומפלגת חב"ד — 11, 22
הרי בשמים — 107, 110, 192
הרבי ר' העשיל — 33

וכתורה יעשה — 200

רבי זבולון חרל"פ — 79
ר' זאב וואלף ליפא — 57
זית רענן — 191, 192
זכותא דאברהם — 44, 189
זכר יהודא — 17
זכר יהוסף — 42
רבי זלמן אהרן (הרז"א) — 21
ר' זלמן מצארניגאוו — 90
רבי זנוויל קלאפפיש — 44

חיבור לטהרה — 106
רבי חיים אלישר — 77, 96
ר' חיים ברוך — 43
ר' חיים המבורגר — 15, 59, 84
רבי חיים אלעזר וואקס — 41, 105
רבי חיים חזקי' מדיני — 109
רבי חיים יהודא מסאסניצע — 106
רבי חיים יהושע קוסובסקי — 191
רבי חיים יעקב ווידרעוויץ — 202
רבי חיים ישעי' הכהן — 187
רבי חיים שאול הכהן — 79
רבי חיים מרדכי פרלוב — 13, 23
רבי חיים שניאור זלמן מלאדי — 11
ר' חיים משה יצחק — 194
חינוך בית יהודא — 194
חנה אריאל — 17, 26, 103
חנוכת התורה — 33
רבי חנני' יוסף הלפרין — 21, 84
חסד לאברהם — 50

ר' טובי' בלוי — 48
רבי טובי' גולדברגר — 53, 80, 188, 189

יד יוסף — 50, 188
רבי יהודא ליב — 52
ר' יהודא שמוטקין — 21

רבי יהודא ליב איגר — 33, 38, 105, 194
רבי יהודא ליב בטלן — 17
רבי יהודא ליב הורנשטיין — 48
רבי יהודא ליב סלונים — 31, 83
יהודים ויהדות במזרח אירופה — 33
רבי יהושע לפקין — 109
רבי יהושע מבעלזא — 72, 104
רבי יהושע מקוטנא — 43, 102
רבי יהושע ליב דסקין — 47, 53, 61, 63, 107, 108
ר' יואל משה סלומון — 56
רבי יונה מפאלצק — 32
ר' יונה צוובנער — 78
רבי יו"ט ידיד הלוי — 79
ר' יוסף גארפינקל — 57
רבי יוסף לוינשטיין — 43, 194
רבי יוסף ראזין — 42—43
רבי יוסף זונדל גסלנט — 27
רבי יוסף זונדל מסלנט — 27
ר' יוסף מינקאוויטש — 13
רבי יוסף שטראסבערג — 48, 58, 188
רבי יוסף תומארקין — 21, 193
רבי יוסף בנימין שמעונוביץ — 79
רבי יוסף חיים זוננפלד — 62, 79, 97
רבי יוסף משה קרויז — 79
רבי יוסף שאול נטנזון — 194
רבינו יוסף יצחק (אדמו"ר מוהריי"צ) — 20
רבי יוסף צבי דושינסקי — 75
רבי יו"ט ליפמן הלר — 33
רבי יחיאל מיכל עפשטיין — 20
יחידי סגולה — 42
רבי יחזקאל משינווע — 26
רבי ידידי' רפאל אבולעפיא — 28
ר' יוסף משה סופר — 200
רבי יעקב ברלין מקומיר — 30
רבי יעקב אורנשטיין — 52, 79, 94, 96, 97, 98
ר' יעקב גולדמן — 53, 108, 109
רבי יעקב יוסף — 202
רבי יעקב כולי סלונים — 27
רבי יעקב קדאנער — 19, 32
רבי יעקב תאומים — 197
רבי יעקב ישראל מצארקאס — 106
רבי יעקב שאול אלישר — 53, 63, 64, 66, 68, 77, 96, 108
רבי יעקב יוסף סלונים — 71, 72
רבי יצחק אביגדור משקלוב —
רבי יצחק אייזיק אייזן — 21, 78
רבי יצחק אייזיק מהומיל — 17, 26, 103, 193
רבי יצחק אייזיק מויטעבסק — 103
רבי יצחק דובער מליאדי — 11
ר' יצחק מאיר ראטה — 79
רבי יקותיאל ארי' קמלהער — 45
ירושלים בתפארתה — 71, 79
ירושלים של מעלה — 88
ישא איש — 106
ישא ברכה — 108, 109
ישועות חכמה — 187
רבי ישעי' אשר הכהן יאללעס — 112
רבי ישעי' אשר ז. מרגלית — 48
רבי ישעי' אורנשטיין — 79
יש נוחלין — 33
רבי ישעי' הורביץ — 44
רבי ישעי' מושקאט — 194
רבי ישעי' ברלין — 50, 52, 94
רבינו ישראל (הבעש"ט) — 22, 50
רבי ישראל מריזין — 50
רבי ישראל מקוזניץ — 38, 44, 194
רבי ישראל נח מניעזין — 89
רבי ישראל ניסן קופערשטוק — 43
ר' ישראל דב פרומקין — 50
רבי יצחק מאוללע — 25
רבי ישראל שיין — 103
רבי ישראל שיין — 103
רבי יששכר דב צוובנער — 189
רבי ישראל יצחק רייזמן — 5, 15, 22, 66, 73, 75, 83, 93, 99, 108

כרם חמד — 193
כתר היהודי — 105

לב העברי — 79
לובלין — 33, 36, 42
רבי ליב מאוללע — 25
רבי לייביש ווּבר — 22
לקוטי ספורים — 78
לקוטי תורה — 21, 193
רבי ליפמאן דוד שובאקס — 48, 58, 66

רבי מאיר קאליש — 28

רבי מאיר שפירא — 91
רבי מאיר דב טנבום — 77
מגדולי ירושלים — 81
ר' מאיר אשר גרינברג — 43
ר' מאיר יחיאל נייהוז — 43
ר' מאניש וויברולינסקי — 52
מופת הדור — 45
ר' מיכאל ברוך רייזס — 57
מהרש"ל — 36, 44
מי השילוח — 33
מלא הרועים — 194
מלאכי עליון — 39, 105
רבינו מנחם מענדל (הצ"צ) — 13, 14, 15, 17, 21, 22, 23, 26, 27, 32, 36, 45, 48, 59, 66, 71, 86, 89
כ"ק אדמו"ר שליט"א — 89, 103, 190
רבי מנחם מענדל ראבין — 57
רבי מנחם מגדל חייקין — 28
רבי מנחם נחום מפאלצק — 32, 49
רבי מנחם נתן אויערבוך — 97
מנחת אלעזר — 59
רבי מנשה מאיליא — 25, 30
מעשה אורג — 25
מקור ברוך — 20, 25, 45
מקראי קדש — 191
מצת שמורים — 195
רבי מרדכי מטשרנוביל — 106
מרדכי — 550
ר' מרדכי לוריא — 196
ר' מרדכי אברהם שלאנק — 52, 57
רבי מרדכי דב טברסקי — 106, 107
רבי מרדכי יוסף מאיזביצא — 33
רבי משה (בן אדה"ז) — 25
רבי משה העלר — 61
רבי משה וועבר — 53
ר' משה וולך — 94
רבי משה קבלקין — 15
רבי משה שפירא — 83
רבי משה יהושע אייזנבך — 23, 86
רבי משה ליב שפירא — 5, 22, 43, 58, 77, 86, 96, 104, 105
רבי משה מעשל גלבשטיין — 89, 190
ר' משה יהודא ליב מעביל — 30
ר' משה יאיר ווינשטוק — 90
משכנות לאביר יעקב — 89, 190
משנת רבי אלעזר — 32
נודע ביהודא — 45
רבי נחום לעווי — 28, 30
ר' נחום רבינוביץ — 88
רבי נחום פנחס מצפת — 106
רבי נטע וויס — 87
ניר — 188
ר' נפתלי רייטר — 202
רבי נחמיה מדובראוונע — 17, 26
רבי נפתלי כ"ץ — 33
נפש חיה — 41, 42, 107
רבי נפתלי הירץ הלוי — 63, 79, 98
רבי נפתלי הירץ קלצקין — 89
נשיאי חב"ד ובני דורם — 20
רבי נתן מפאלצק — 32

ספורים נוראים — 19, 32
סמיכת חכמים — 33
ספר תולדות מהר"ש — 103
ספר תולדות צמח צדק — 31, 59

עולת תמיד — 190
רבי עזרא הררי רפול — 109
רבי עזריאל זליג סלונים — 22, 84
עדן ציון — 44
עטרה הלוים — 33
עמוד אש — 53, 108
עמק ההכמה — 106
עמק שאלה — 106
עני בן פחמא —
רבי עקיבא איגר — 97
רבי עקיבא קרניצר — 42, 198
רבי עקיבא יוסף שלזינגר — 79
ערוך השלחן — 20, 45
ערכי הכנויים — 22

פלח הרמון — 17, 26, 103
פני יצחק — 103
רבי פנחס מקוריץ — 84
ר' פנחס מדובענקא — 43
פנים יפות — 189
רבי פסח ממלאסטאווקע — 17
רבי פרץ חן — 21, 193

רבי צבי ארי' מזריטשר — 79
רבי צבי יחזקאל מיכלזון — 42, 43, 91, 192, 199

רבי צבי הלפרין — 21
רבי צבי מיכל שפירא — 79, 191
רבי צבי פסח פרנק — 101
רבי צבי מזידיטשוב — 38
רבי צדוק הכהן — 33, 38, 42, 194, 195
ציץ הקדש — 79, 191
צמח צדק — 22, 89
צפנת פענח — 42

קהלת יעקב — 22
קצות השלחן — 190

רבי רפאל נחמן כהן — 7, 103

רבי שאול קציץ — 79
רבי שאול חיים הורביץ — 81, 97
שב שמעתתא — 188
שבילי דוד — 30
שבט יהודא — 74, 105
רבי שבתי כהן — 33
רבי שבתי בורנשטיין — 105
שו"ת מהר"ש — 103, 104
שדי חמד — 62, 107
רבי שלום קוטנא — 71, 199, 200
רבינו שלום דב (אדמו"ר מוהרש"ב) — 20, 103
רבי שלום מהרובשוב — 190, 195
רבי שלום ליב אייזנבך — 79, 188, 189, 191, 192
רבי שלמה (אבי התו"ח) — 13
רבי שלום יוסף הרצשטארק — 45
רבי שלמה לאדיער (בן התו"ח) — 107, 110
ר' שלמה לדיער — 110
רבי שלמה קאליש — 40
רבי שלמה זלמן בהר"ן — 67
רבי שלמה זלמן פרוש — 79
רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי — 47
ר' שלמה אליעזר מרגלית — 23, 48, 86
רבי שלמה יוסף זוין — 26
רבי שלמה פריידעש — 193
שם משמואל — 104

רבינו שמואל (אדמו"ר מהר"ש) — 21, 23, 78, 103
שלשה עולמות — 59, 66, 71, 75, 79, 83
שמואל בדורו — 109
רבי שלמה קלוגר — 107
שלשלת זהב — 33
ר' שמואל אונגער — 38
רבי שמואל הלפרין — 86
רבי שמואל לאזנובסקי — 40
רבי שמואל סלאנט — 47, 53, 55, 56, 58, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 78, 91, 96, 203
רבי שמואל ענגיל — 103
רבי שמואל קוידנובער — 33
ר' שמואל שטרויס — 50
רבי שמואל שניאורסון — 5, 22
ר' שמואל קירשנבום — 86
רבי שמואל אהרן שזורי — 13, 77, 96
ר' שמואל צבי ווייז — 202
רבי שלמה אלכסנדרי סופר — 100, 198
רבי שמואל גרונם אסתרמן — 25
רבי שמואל תנחום שוחט — 190
שמועות וספורים — 28, 74, 103
רבי שמעון סאסניצער — 107
רבי שמעון מנשה חייקין —
ר' שמעון וואלף רוטשילד — 66
רבינו שניאור זלמן (אדה"ז) — 11, 13, 21, 22, 25, 38, 45, 48
רבי שניאור זלמן סלונים — 50
שערי דעה — 91, 107
רבי שפטיל הורביץ — 33
שפת יכהן — 33
רבי ששון פוסייאדו — 99

תולדות חכמי ירושלים — 30
תירוש ויצהר — 42, 199
תוספות יו"ט — 33
תורת אמת — 33, 105
תכלת מרדכי — 188, 191
תורי זהב — 106
תורת נתן — 195
תפארת ישראל — 25
תפארת ישראל (טלינגטור) — 50
תפארת שמואל — 33
תשובה מאהבה — 93

רשימת התמונות

צילום כתי"ק בעל התו"ח 9

אדמו"ר הזקן 12

אדמו"ר הצמח צדק 18

רבי יהושע העשיל אשכנזי 35

ביכנ"ס המהרש"ל בלובלין 37

הרובע היהודי בלובלין 39

רבי יהושע ליב דסקין 49

דירתו של הרב בירושלים 50

ה„ישא ברכה" 54

צילום דו"ח ועד משמרת הקדש 60

אזהרה גדולה נגד המציצה בכלי 64

רבי שמואל סלנט 69

רבי יהושע מבעלז 74

שער „דרשת תורת חסד" 92

ציונו של התורת חסד 102

רבי שמואל ענגיל 104

חותמו של רבי דובער לדיער 113